DE BEELDENAAR

JANUARI/FEBRUARI 2014, 38e JAARGANG NR. 1

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

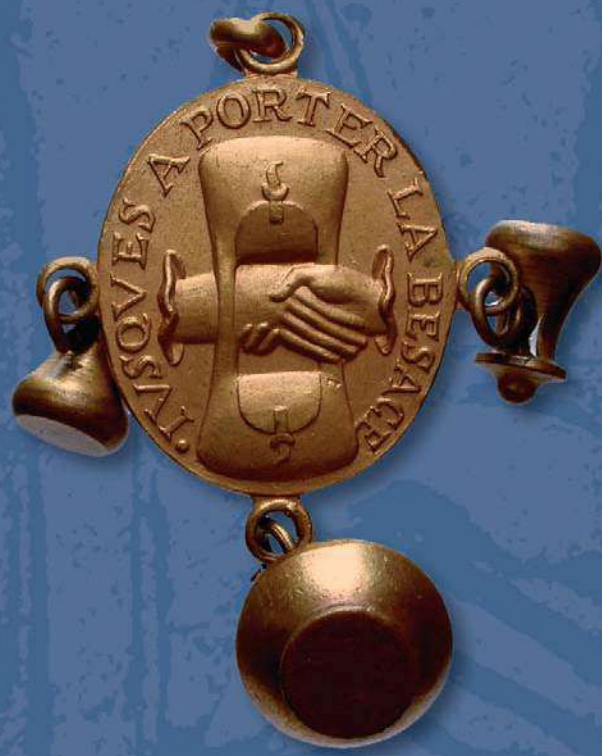

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.
U mag ons dan ook te allen tijde consulteren voor een vrijblijvend advies.
Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a **Tel.: 040-2123455** **numis@kareldegeus.nl**
5504 JA Veldhoven **Fax.: 040-2110845** **www.kareldegeus.nl**

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

SHOWROOM
AMSTERDAM
MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - ONDERSCHEIDINGEN

Bezoek onze nieuwe vestiging

Herengracht 500
1017 CB Amsterdam
Tel. 020 320 9101
Fax. 020 620 8040
E-mail: info@schulman.nl

VEILINGEN

Meerdere veilingen per jaar

INTERNET VERKOOP
www.schulman.nl

18 80
MEMBER

DE BEELDENAAR 38 (2014) nr. 1

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.munt-penningkunde.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: G.J. van der Meer Mohr, T. Senders
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere, W.P.C. van den Nieuwenhof,
Algemeen: L. Boezelijn, J.E.L. Pelsdonk

Jaarabonnementen
Nederland: € 27;
binnen Europa: € 39; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie en beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Hoge pieken, diepe dalen 4
Janjaap Luijt

Eeuwfeestpenning Erasmus Universiteit Rotterdam door Pier van Leest 5
Herman Gerristen

Numismatiek in het Rijksmuseum 11
Karel Soudijn

Penning – Frederik Willem, prins van Oranje, wordt soeverein vorst 13
Freek Groenendijk

Sede Vacante thriller in het bisdom Utrecht 1196-1197 15
Anton T.E. Cruysheer

Nog één keer Tineke Nusink 18
Jim van der Meer Mohr

Een beloningspenning van de Académie royale de Bruxelles door Van de Goor 19
Ernst Wilschut

Een 10 voor misleiding 23
Toon Opdam

Een beeld van een penning 27
Linda Verkaaik

Willem-Alexander in roulatie 30
Janjaap Luijt

Tellen is moeilijk 31
Jan Pelsdonk

Een monument kan zo groot zijn als een pink 37
Jim van der Meer Mohr

Zoekpenning (20) 40
Janjaap Luijt

Twee atelierbezoeken, drie penningmakers 41
Joan Bakker / Mia van der Wilt

Najaarsbijeenkomst van het KNGMP 43
Chris Teulings

Nieuws 46

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Hoge pieken, diepe dalen

JANJAAP LUIJT

Op deze plaats en in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* heb ik verschillende keren verteld over mijn collectiebeleid: winkelwagenmuntjes, chocolademunten, wandelmedailles, scapulieren (flupjes), speelgoedgeld en andere 'numisraria'; ze zijn allemaal te vinden in mijn verzameling. Terwijl de overige redactieleden zich bogen over de drukproeven van het vorige nummer van *De Beeldenaar*, mocht ik zelf genieten van de fraaie natuur van Seoroksan National Park in het noordoosten van Zuid-Korea. Weliswaar was het er warm en vochtig, maar de weidse uitzichten vanaf de bergtoppen deden dit ongerief snel vergeten. Na de beklimming van de meest toeristische berg, trof ik op de top een kraampje aan waar je tegen een kleine financiële vergoeding eigenaar kon worden van een medaille aan een lint. Ter plekke graveerde de verkoper je naam en de datum in de verder eenvoudige penning. Ik zag direct een ongekende mogelijkheid om aan mijn numismatische verzameling een nieuw stuk parafernalia toe te voegen. Nadat de penning was gegraveerd en mijn prestatie door een megafoon aan de omgeving kenbaar was gemaakt, begon ik aan de afdaling met het nieuwe kleinood trots om de hals. Het verhaal over de wijze waarop ik even later, na een misstap, mijn bril in het ravijn zag verdwijnen, zal ik u verder besparen.

Bij de voorplaat

1836. (1830). KONINKLIJKE BELONINGSPENNING 1e GROOTTE. aan J.F. Kerst door A. Michaut

Voorzijde: borstbeeld van Willem I naar links, met signatuur MICHAUT. Omschrift: WILH:NASS:BELG: - REX. LUXEMB:M:DUX: Keerzijde: binnen een mirten - en lauwerkrans: VIRO./ EXPERTISSIMO. IOANNI. FREDERICO. KERST./ CHIRURGO. MILITARI. MAIORI./ PRO./ OBLATO. EXEMPLO.LIBRI./ AB. IPSO. CONSCRIPTI./ CVI. TITVLVS./ HEELKUNDIGE. MENGELINGEN./ REX./ D./ AO MDCCCXXXVI. Zilver; 67 mm., 222,27 gram. cf. Dirks 75
Vervaardigd overeenkomstig de Kon. Besluiten van 26 juni 1817 N. La I.3; 19 juni 1822 no. 91; 20 juni 1830 no. 37.

Johannes Frederik Kerst (Edam 18 april 1799 - Hilversum 28 december 1874) was de oudste zoon van de militaire arts Frederik Carl Kerst en Annabel Gray, de dochter van de chirurgijn-majoor John Gray. Op 31 januari 1815, amper 16 jaar oud kreeg Johannes een aanstelling als leerling-chirurgijn in het hospitaal van 's-Gravenhage, een jaar later als chirurgijn 3de klas in Amsterdam en in april 1817 als chirurgijn 2de klas, terwijl hij vanaf augustus 1815 te Leiden de lessen volgde van Andreas Gotthard Friedrich Pflug, met wiens dochter Sophia Angelica hij in 1823 huwde. Tijdens de veldtocht van 1830 was men zeer tevreden over de uitmuntende inrichting van de hospitalen van majoor Kerst. Generaal Bernard van Saksen-Weimar schonk de jonge arts als bewijs van erkentelijkheid twee rijpaarden en een gouden repetitiehorloge. Op 19 juni 1835 verhief de Groninger academie hem tot doctor honoris causa. In 1836 ontving hij deze medaille voor de publicatie van zijn heelkundige mengelingen. In 1858 vroeg hij zijn ontslag uit de militaire dienst en vestigde zich in Eindhoven, later in Hilversum.

Eeuwfeestpenning Erasmus Universiteit Rotterdam door Pier van Leest

HERMAN GERRITSEN

In 1913 werd in Rotterdam de Nederlandsche Handels-Hoogeschool opgericht. De hieruit voortgekomen Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) viert dit jaar dus haar eeuwfeest. Sommige mensen vinden dit niet juist en houden het op de veertigste verjaardag, want de naam EUR dateert pas van 1973. Aangezien een ontstaansjaar natuurlijk meer maatgevend is dan een tussentijdse naamsverandering, is het echter een eeuwfeest. Laat ik dit toelichten.

Van NHH via NEH naar EUR

De oprichting van de instelling in 1913 is een mooi voorbeeld van de Rotterdamse mentaliteit van aanpakken - 'geen woorden maar daden'. Haven en internationale handel groeiden rond de eeuwwisseling van 1900 explosief en het gebruikelijke 'leren in de praktijk en op de sociëteit' bleek eenvoudig niet meer voldoende voor de uitdagingen waar de ondernemers internationaal voor stonden. Bedrijfsleven en stad sloegen de handen ineen en na een voorbereidingstijd van slechts enkele maanden ging in november 1913 de Nederlandsche Handels-Hoogeschool (NHH) VAN start. De NHH was daarmee een privé-instelling, in de eerste plaats gefinancierd door het lokale bedrijfsleven. Later legden ook de stad, de provincie en het rijk een centje bij 'voor een korte en praktische studie', zoals aanvankelijk steeds benadrukt werd.

Als gevolg van zowel interne druk als veranderende behoeftes van het bedrijfsleven zelf werd het karakter van de opleiding met de jaren wel degelijk meer fundamenteel en wetenschappelijk.

Bij het zilveren jubileum van de Handels-Hoogeschool volgde de erkenning hiervan - de minister promoveerde het handelsonderwijs tot economische wetenschap! Vanaf 1939 ging de instelling dan ook verder als Nederlandsche Economische Hoogeschool (NEH). Het bleef echter een privé-instelling, met nog steeds een flink deel private financiering. In 1963 werd de instelling verder uitgebreid met sociale wetenschappen en rechtsgeleerdheid. Dit werd tot uiting gebracht in de toevoeging 'hogeschool voor maatschappijwetenschappen' aan de naam, met handhaving van de afkorting NEH.

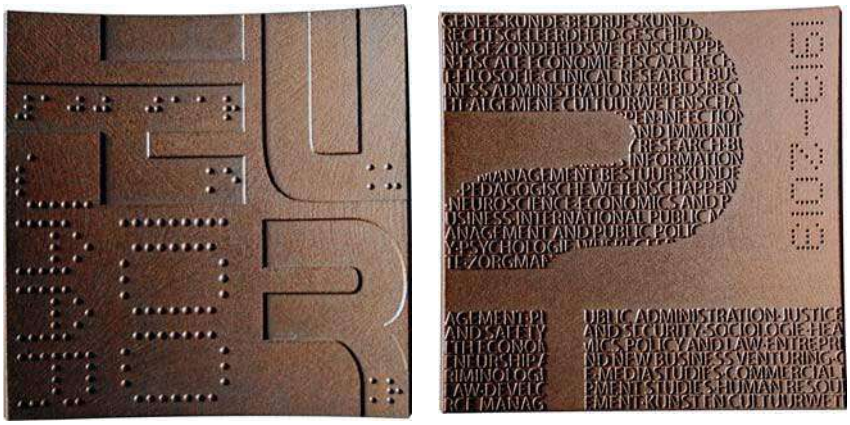

Eeuwfeestpenning EUR, silicium-brons (2013), NEPK1910 (2/3 ware grootte)

Universiteiten en (eeuwfeest)-penningen
Nederland telt in 2014 vijftien universiteiten. Voor meer dan de helft geldt trouwens dat ze niet als universiteit zijn gestart, en een of meer naamswijzigingen hebben meegemaakt. In volgorde van oprichtingsjaar zijn het Leiden (1575), Groningen (1614), Amsterdam (1632), Utrecht (1636), Delft (1842), Wageningen (1876), Vrije Universiteit (1880), Rotterdam (1913), Nijmegen (1923), Tilburg (1927), Nijenrode (1946), Eindhoven (1956), Twente (1961), Maastricht (1976) en Open Universiteit (1984). De nu opgeheven universiteiten van Franeker (1585-1811) en Harderwijk (1648-1811) maken het rijtje volledig. De Erasmus Universiteit is dus de middelste in de rij van oprichtingsjaren.

Barbara de Clercq, 350 jaar Universiteit Utrecht, 1986

Elke universiteit heeft de traditie om bijzondere gelegenheden te vieren met een bijzondere penning, zeker eeuwfeesten en halve eeuwfeesten. Op deze manier heeft Leiden zijn 200, 250, 300, 350 en 400-jarig bestaan herdacht, naast diverse tussentijdse lustra. Hetzelfde geldt voor Groningen: (200, 250, 300, 350), Utrecht (100, 150, 200, 250, 300, 350) en Amsterdam (oprichting, 200, 300). Ook de jongere universiteiten kennen dit gebruik. Voorbeelden van de laatste jaren zijn de bijzondere gietpenningen van kunstenaars als Barbara de Clercq (Utrecht, 1986), Jos Reniers (Tilburg, 2002) en Elisabeth Varga (Leiden, 2005).

Op 1 februari 1973 ontstond uit een complexe fusie van de privé NEH met de in 1966 opgerichte rijksinstelling Medische Faculteit Rotterdam (MFR) een nieuwe, volwaardige rijksinstelling, die als naam kreeg Erasmus Universiteit Rotterdam.

In het voorjaar van 2013 besloot de EUR ter gelegenheid van haar Eeuwfeest 1913 – 2013 een penning te laten ontwerpen. Werd in 1973 bij de samenvoeging van de NEH en MFR nog besloten tot een penning voor alle toenmalige medewerkers en dus een grote oplage, de gedachten gingen nu uit naar een penning met beperkte oplage – een erepenning voor bijzondere verdiensten, geen algemene herinneringspenning.

Prijsvraag
De volgende stap in het proces was het opstellen van een longlist en shortlist van huidige kunstenaars en voorbeelden van hun penningen. Dit bleek voor de

Eric Claus, Erasmus Universiteit Rotterdam, 1972, NEPK1312 (2/3 ware grootte)

betrokkenen een effectieve aanpak om ook de eigen ideeën en wensen concreter te maken. Vijf kunstenaars werden daarop uitgenodigd om in een besloten ontwerpwedstrijd een ontwerp voor de eeuwfeestpenning in te dienen met als richtlijn het volgende: 'De penning dient het eeuwfeest te memoreren en het wetenschappelijke niveau, de toekomstgerichtheid en het dynamische, wetenschappelijke en internationale karakter van de EUR uit te stralen. Uitbeelding van de persoon Erasmus is geen of geen centraal element. De gedachten gaan uit naar een penning plus een speciaal voor de penning te ontwerpen drager, waarop tevens (beperkt) tekst geplaatst kan worden.'

Eén kunstenaar besloot daarna toch niet deel te nemen. De kunstenaars Silvia B, Pier van Leest, Geer Steyn en Linda Verkaaik leverden na ruim anderhalve maand ieder een ontwerp in en lichtten dit vervolgens mondeling toe aan de beoordelingscommissie. De commissie bestond uit Sjarel Ex, directeur Museum Boymans van Beuningen, Pauline van der Meer Mohr, voorzitter College van Bestuur en Herman Gerritsen. De commissie constateerde dat de ingediende ontwerpen ondanks de beperkt beschikbare tijd alle van hoog niveau waren, goed doordacht en creatief uitgewerkt.

De keuze viel op het ontwerp van Pier van Leest. 'Van Leest heeft de breedheid en het internationale karakter van de universiteit op een heel toegankelijke wijze in een modern ontwerp weten vorm te geven, een penning met een fraaie gelaagdheid', aldus de beoordelingscommissie.

Van Leest licht zijn ontwerp als volgt toe: 'Bij 100 jaar Erasmus Universiteit Rotterdam ben ik uitgegaan van de universiteit als instituut, waar wetenschappelijk onderzoek en wetenschappelijk onderwijs elkaar steeds weer aanvullen en uitdagen. Met dit in gedachten heb ik mijn ontwerp vormgegeven. Het ontwerp heeft geen voor- en keerzijde, maar heeft twee gelijkwaardige kanten. Ik spreek dan graag over die "ene" en die "andere" zijde. De penning wijkt in nog een aspect af van de traditionele penning, namelijk het vlak. Dit is niet plat, niet alleen drager van recto en verso, maar ook de "derde" zijde (zijkant) speelt een rol. Het penningvlak golft, is in beweging (als water zo u wilt, een verwijzing naar de haven), als gebaar van gever naar ontvanger.

De penning nodigt uit om in de hand genomen te worden, te draaien, te voelen, steeds kijkend vanuit wisselend perspectief om zo de verschillende lagen te

Pier van Leest (2013)

kunnen duiden. De beide penningvlakken dragen punten, letters en woorden. Deze beelden brengen de boodschap over en maken de penning 'leesbaar'. Herkennen van beelden/vormen als letters en woorden is een van de basisvaardigheden die we leren. Deze wisselwerking tussen beeldvorm en letter zien we terug op beide zijden.'

Beschrijving
De ene zijde toont de robuuste letters E, U en R, die modern en licht verdiept zijn weergegeven. De horizontale streep door de hoofdletter E is verlengd, een verwijzing naar de E in de handtekening van Erasmus in het logo van de EUR. Een kwart slag draaiend, lezen we in een ritme van punten de reden van de penninguitgifte: 100 JAAR. De bolkapjes op het gekromde penningvlak doen denken aan de klinknagels op stalen scheepswanden. Deze tekst nodigt intuïtief uit tot voelen. Als versterking van dit laatste zijn de teksten ook in braille weergegeven.

De andere zijde symboliseert de universiteit door middel van de internationale symbolen voor vraag en antwoord. De essentie van universitair onderwijs en onderzoek is immers vragen te stellen en antwoorden te zoeken. Door anders te kijken - in dit geval een kwartslag te draaien - wordt het uitroepteken benadrukt. Vraagteken en uitroepteken worden gevuld door een doorsnede van de namen van de huidige bachelor- en masteropleidingen aan de EUR. Langs de rand zijn met inliggende, negatieve bolkapjes de jaartallen '1913-2013' weergegeven. Die plaatsing leidt tot een natuurlijk vlakevenwicht.

Aan de basis ligt een via de 3D-printtechniek kunststof prototype, gerealiseerd door RP2 in Etten-Leur. Met deze techniek kan het oppervlak en de belettering haarscherp gemodelleerd worden, wat voor deze penning essentieel is. Dit kunststof model is gebruikt voor het maken van wasmodellen. De penning is vervolgens in een siliciumbrons legering vacuüm gegoten, eveneens door RP2. Daarna is het oppervlak van de penning met glasparelstraling bewerkt. De kunstenaar heeft de penning vervolgens geborsteld en gepatineerd. Gekozen is voor een zachte, lichtbruine patina. De penning heeft een afmeting van 81 bij 81 mm. De oplage is gesteld op 75.

Drager of presentatiemodule Eeuwfeestpenning

Drager
Bij de penning heeft Pier van Leest een bijbehorende drager of presentatiemodule ontworpen waarop het logo van de universiteit is weergegeven. In dichtgevouwen vorm werkt de drager als een doos. Als de drager staat en open is, is de penning zichtbaar. De kwartslag

125 jaar klokkengieterij Koninklijke Eijsbouts, brons, 1997 (2/3 ware grootte)

waarmee de penning gedraaid kan worden van vraagteken naar uitroepteken en omgekeerd, komt terug in de drager. De presentatiemodules, met afmetingen: 19 x 19 x 2 cm, zijn speciaal voor deze penning gemaakt door Studio Kadra in Amsterdam.

Pier van Leest

Beeldend kunstenaar Pier van Leest werd in 1958 geboren in Zevenbergen. Hij is de zoon van de beeldhouwer Niek van Leest en maakte al op vroege leeftijd kennis met de penningkunst. Via zijn vader is hij in contact gekomen met Niel Steenbergen, die hem stimuleerde penningen te maken en hem in negatief leerde snijden. Van Leest heeft gestudeerd aan de kunstacademie in Breda. In 1980, hij was toen 22, vestigde hij zich als zelfstandig beeldend kunstenaar. Hij werkte enige jaren als vormer en gieter bij klokkengieterij Koninklijke Eijsbouts in Asten en later bij Binder in Haarlem. Ook doceerde Van Leest aan het Centrum voor Beeldende Vorming in Tilburg en verzorgde cursussen voor de Vereniging voor Penningkunst. Hij voerde een groot aantal opdrachten uit, klein en monumentaal, voor bedrijven, instellingen en gemeenten.

Van Leest heeft meer dan 60 penningen ontworpen, waarvan 23 in opdracht. In Piers vroege penningen is de invloed van Niel Steenbergen nog goed te herkennen. Waren zijn penningen tot 2000 nog vooral figuratief (bijv. de *Eijsboutspenning*), daarna zien we een verschuiving naar meer en meer gestileerde penningen, vaak met een enigszins gekromd vlak. Via conceptuele 'rotatie' van het voorzijdevlak ten opzichte van keerzijdevlak krijgt dan ook de derde dimensie aandacht (bijv. de *Rotarypenning*). De EUR

Twin Towers, staal, 2002 (2/3 ware grootte)

Rotary's-Hertogenbosch Bosch Oost, brons, 2005

eeuwfeestpenning past in deze ontwikkeling. Bekend ook is zijn reeks van zeven geboortepenningen voor de kleinkinderen Senders (*De Beeldenaar* 2012 nr 5). Zijn penningontwerpen kenmerken zich door spelen met vorm en belettering wat vaak leidt tot speelse, eenvoudig lijkende ontwerpen, met toch een verrassende gelaagde symboliek. Zo ook de penning *Twin Towers*, ontstaan op dag van de aanslag 9 september 2001 zelf. Door hun afwezigheid zijn de torens juist prominent aanwezig. Sinds 2000 worden penningen van Van Leest opgenomen in de Nederlandse inzending voor FIDEM, een tweejaarlijkse wereldtentoonstelling van penningen.

Penningtentoonstelling

Tijdens het jubileumjaar is in de Erasmusgalerij in Gebouw A van het universiteitscomplex Woudestein een kleine tentoonstelling te bezichtigen waarin aandacht geschonken wordt aan de Eeuwfeestpenning, de ontwerper en diens andere werk. In de tentoonstelling worden tevens penningen getoond van een tiental hoogleraren van de EUR en haar voorlopers, die deze in hun carrière als eerbewijzen hebben ontvangen. Herkomst van de getoonde penningen: collectie van het NEPK (Nederlands Economisch Penning Kabinet) aangevuld met enkele bruiklenen van de ontwerper. ■

De realisatie van de Eeuwfeestpenning is mede mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van het Erasmus Trustfonds.

Meer over het werk van Pier van Leest op www.piervanleest.nl.

Fotoverantwoording: Pier van Leest.

Herman Gerritsen is sinds 2006 parttime beheerder/conservator van het Nederlands Economisch Penning Kabinet. Hij is voorzitter van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en actief lid van de VPK.

LITERATUUR

HEIN MEIJERS *Een onzalig plan, mijne heeren! Het Erasmus Trustfonds, 100 jaar stevig onder de stormen* (Rotterdam, 2013).

N.F. HOFSTEE *Academia Lugduno Batava in nummis* (Leiden, 1980).

N.F. HOFSTEE Academia Groningensis in nummis *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 70 (1983) 105-137.

N.F. HOFSTEE *Geschiedenis van de Utrechtse universiteit in penningen – Academia Rheno-Traiectina in nummis* (Utrecht, 1986).

E. VAN SCHEEPEN *Universiteit op de penning. Penningen van Atheneum Illustre en Universiteit van Amsterdam 1632-1992* (Bussum / Amsterdam, 1992).

TOM SENDERS Zeven geboortepenningen binnen één familie en door één kunstenaar *De Beeldenaar* 36 (2012) 213-219.

Numismatiek in het Rijksmuseum

Munten en penningen tentoongesteld

KAREL SOUDIJN

Het vernieuwde Rijksmuseum in Amsterdam exposeert in twee vitrines een verzameling van 250 munten en penningen. Om er te komen, kunt u het beste op de tweede verdieping van het gebouw naar de Nachtwacht toelopen en bij dit schilderij rechtsaf slaan. Enkele zalen verder biedt links een deur toegang tot het balkon van de bibliotheek. Meteen achter die deur staan de beide vitrines. Ze zijn voor ongeveer een derde gevuld met munten en voor twee derde met penningen. De expositie is semipermanent: het is de bedoeling dat het tentoongestelde materiaal jaarlijks op onderdelen wisselt.

Voorwerpen liggen in deze vitrines op een hellend vlak. Om de munten en penningen stevigheid te bieden, steunen ze op kleine magnetische staafjes. Deze kunnen gemakkelijk worden verschoven. Wijzigingen in de opstelling kunnen dus worden aangebracht zonder dat er telkens gaatjes in de stoffering van de ondergrond moeten worden geprikt.

De eerste selectie sinds de heropening van het museum biedt een breed historisch overzicht. Ruim 80 munten zijn in drie categorieën verdeeld: Nederland, Nederlands-Indië en buitenlandse munten. Penningen zijn geordend in de rubrieken: gildepenningen, portretpenningen, erepenningen, familiepenningen, vroedschapspenningen en 'Over Nederlands vrijheid'.

Het gaat hier niet om topstukken, al zijn die er ook bij. De expositie is vooral bedoeld om beelden van de geschiedenis op te roepen en om bij een breed publiek belangstelling te wekken voor munten en penningen. De categorie met 33 Nederlandse munten, bijvoorbeeld, begint met een penning van graaf Floris V en eindigt met een gewone cent zoals we die uit de regeringsperiode van koningin Juliana kennen. De 26 buitenlandse munten beginnen met een goudgulden van Lodewijk II van Beieren, en lopen door tot de eerste dollar van de Verenigde Staten van Amerika. De afdeling portretpenningen loopt van keizer Karel V tot de Nederlandse autofabrikant Huub van Doorne. Iets links van deze fabrikant ligt de bronzen portretpenning van dr. Willem Drees, die de Vereniging voor Penningkunst in 1951 uitgaf. Deze penning komt in de handel nog vaak voor, tegen een schappelijke prijs, maar het exemplaar in de vitrine is in één opzicht bijzonder: het betreft hier namelijk het exemplaar dat Drees zelf ontving. Numismatische objecten krijgen extra glans door hun herkomst. Een munt of penning met een verhaal is net iets waardevoller dan een kaal voorwerp.

Kijken we naar de hele collectie die bovenin de bibliotheek ligt uitgestald, dan is de verzamelgeschiedenis ook interessant. In het verleden richtte het

Nieuwe opstelling in de bibliotheek

Pieter de Monchy, H.J. van Doorne, oprichter, 65 jaar, 1965

Rijksmuseum zich vooral op penningen als bron van geschiedschrijving. Vroeger waren munten voor het museum wat minder boeiend, behalve noodmunten uit de Tachtigjarige Oorlog. De in de genoemde vitrines geëxposeerde munten zijn bruikleen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (KOG).

Het KOG kwam in 2011 met het Rijksmuseum overeen dat laatstgenoemde alle verzamelingen van dit genootschap zal conserveren en voor het publiek toegankelijk zal maken. De munten en penningen die zich nu nog in het depot in Lelystad bevinden, moeten op afzienbare termijn in de studiezaal van het museum te raadplegen zijn. Nadat de stukken zijn gefotografeerd, zal men de collectie bovendien op internet kunnen raadplegen.

Een belangrijk deel van de numismatische verzamelingen van het Rijksmuseum en het KOG is eind negentiende eeuw verworven. In 1885 ontving het Rijksmuseum een omvangrijk legaat penningen, de 'collectie Van Gelder'. In hetzelfde jaar kocht het museum een verzameling gilde- en vroedschapspenningen,, de 'collectie Maschhaupt'.

Ook het KOG bezit vanouds penningen, maar de verzameling muntstukken van dit in 1858 opgerichte genootschap is omvangrijker. Joh. W. Stephanik publiceerde in 1897 in boekvorm een catalogus van de verzameling munten van het KOG. In het voorbericht bij dit boek schrijft hij, dat de kern van deze muntenverzameling bestaat uit een legaat uit 1881 van de heer W. Canneman te Arnhem: 'Deze had gedurende zijn verblijf in Nederlandsch-Indië zoveel mogelijk de buiten-europeesche munten bijeengezameld en hieraan, na zijn terugkeer in het vaderland, vele fraaie stukken toegevoegd.' Stephanik schrijft verder nog over Canneman: 'Aan hem hebben wij het te danken dat de koloniën der europeesche staten zo rijkelijk in dit kabinet vertegenwoordigd zijn.' Het bestuur van het KOG riep vervolgens de leden (en niet-leden) op om de collectie aan te vullen met 'doebletten of alleenstaande exemplaren'. Deze opwekking leverde eind negentiende eeuw weer 1200 munten op voor de collectie van het KOG.

De collecties munten en penningen van het Rijksmuseum en het KOG bevatten bij elkaar opgeteld ongeveer twintigduizend exemplaren. Bezoekers van het museum kunnen ook buiten de bibliotheek hier en daar numismatische voorwerpen aantreffen, want in verschillende zalen vormen munten en penningen onderdeel van het historische verhaal dat het museum wil vertellen. Om een voorbeeld te geven: de gouden keten met penning die Michiel Adriaenszoon de Ruiter in 1661 ontving, ligt in de zaal die aan deze zeeheld is gewijd. ■

Penning - Frederik Willem, prins van Oranje, wordt soeverein vorst

FREEK GROENENDIJK

Op zaterdag 30 november 2013 startte de viering van het 200-jarig bestaan van het Koninkrijk der Nederlanden met een nagespeelde historische landing van Prins Willem Frederik in 1813 op het strand van Scheveningen in aanwezigheid van diens nazaat koning Willem-Alexander.

Het begin van het koningschap van de Oranjes was tweehonderd jaar geleden aanleiding voor het slaan van een bijzondere penning: de intrede van de latere koning Willem I in Amsterdam op 2 december 1813.

Voorzijde: borstbeeld van de Prins van Oranje. Omschrift: FR: WILH: PRINZ. V: ORANIEN SOUV: FÜRST ZU NASSAU U: D: VER: NIEDERLAND (Friedrich Wilhelm Prinz von Oranien souverain Fürst zu Nassau und der Vereinigten Niederlande), onder het borstbeeld gesigneerd STETNER / IETTON. Keerzijde: gezicht op Amsterdam vanuit het IJ gezien. Omschrift: ER BRINGT UNS NEUES GLÜCK, in afsnede AMSTERDAM / D.2 DEC:1813. (hier is de penning afgebeeld uit de collectie van het Museum Rotterdam, inv. 51617; de Universiteitsbibliotheek Gent bezit eenzelfde exemplaar maar beschrijft de keerzijde als 'een druk bevaarde Amstel', cat. rug 01:001409685). De penning heeft een diameter van 33 mm en is van geelkoper; er zijn ook zilveren en verzilverde exemplaren.[1]

De jeton maakt deel uit van een door de Duitse medailleur Johann Thomas Stettner ontworpen en door de Neurenbergse firma Lauer geslagen serie penningen met als thema de alliantie tegen Napoleon in de jaren 1813 tot 1815. Andere penningen in deze serie hebben onder andere de slag bij Leipzig (18/19 oktober 1813), het Congres in Wenen (november 1814) en de intocht van de geallieerden in Parijs op resp. 31 maart 1814 en op 10 juli 1815 als onderwerp. Op deze penningen zijn onder andere keizer Franz I van Oostenrijk, keizer Alexander van Rusland, koning Frederik Willem III van Pruisen en de veldheren Blücher en Wellington afgebeeld. Het is bijzonder dat in deze illustere rij ook een plaats voor onze eerste koning is ingeruimd.

Jacob Dirks beschrijft nog tal van andere numismatische uitingen rond de verdrijving van de Fransen in 1813 en het ontstaan van ons koninkrijk. Daarvan leek mij in dit beperkte kader de op de volgende pagina getoonde penning nog interessant: Voorzijde: borstbeeld

naar links. Omschrift: Willem de Zesde P. v. Oranje, Souverein vorst d. Nederl. Keerzijde: Tot heil des volks. Diameter 30,5 mm, in zilver met draaggaatje. [2]

NOTEN

1. DIRKS 1889, 27, nr. 11.
2. Veilingcatalogus 34 MPO, 24 mei 2012, nr. 4559; DIRKS 1889, 24, nr. 9.

LITERATUUR

J.L. GUIOTH Appel aux numismates - Liste des médailles, monnaies, etc., frappées dans le royaume des Pays-Bas, de 1813 à 1830 *Revue de la numismatique belge* 4 (1848) 88-89.

JACOB DIRKS *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863* Deel I (Haarlem, 1889).

CLÉMENT WENCESLAS DE RENESSE-BREIDBACH *Medailles et monnaies des empereurs, rois, papes etc.* Volume II (Antwerpen, 1836) 348, nr. 16077 (argenté).

MICHAEL MITCHINER *Jetons, medalets & tokens, The medieval period and Nuremberg* Volume 1 (London, 1988) 557-558, nr. 2000a.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 12 (buiten België € 18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Internationale penningkunst

Het XXXIIIste congres wordt gehouden van 2-6 september 2014 te Sofia
Médailles magazine 2012 is verschenen, meer info op de website

FIDEM MEDALS

International Art Medal Federation

www.fidem-medals.org

Sede Vacante thriller in het bisdom Utrecht 1196-1197

Zeldzame munten van het Graafschap Holland (4)

ANTON T.E. CRUYSHEER

In deze bijdrage beschrijf ik de politiek-historische achtergrond waarin de getoonde munt van het graafschap Holland tot stand is gekomen. Hierdoor kan de munt nu nauwkeurig worden gedateerd. De munt is als volgt te beschrijven: Penning (zilver) graafschap Holland. Dirk VII (1190-1203). Voorzijde: borstbeeld met gravenmuts en zwaard, omschrift: symbool met THEODRIC. Keerzijde: kort gevoet kruis met in de kwadranten P/A/X/*, omschrift: symbool met HOLLANT COMES.[1]

Aanleiding

De periode 1196-1197 was ronduit turbulent in het bisdom Utrecht. Op 16 mei 1196 overleed de Utrechtse bisschop Balduinus II te Metz. Balduinus is beter bekend als Boudewijn van Holland, broer van graaf Floris III van Holland – die zes jaar eerder te Antiochië tijdens de derde kruistocht overleed. Boudewijn had net bij de Duitse keizer Hendrik VI zijn beklag gedaan over onterecht ingehouden belastingen – na een reeks eerdere oorlogshandelingen – door Otto I, graaf van Gelre. De keizer zegde zijn steun toe, maar Boudewijn overleed op de vijfde dag na zijn komst.[2] De tijd die dan volgt is tot aan de wijding van een nieuwe bisschop een bisschopsloze periode. Deze periode wordt aangeduid als 'sede vacante', ofwel 'lege stoel'.

Op voet van oorlog: claims & impasse

Zodra de dood van de bisschop bekend werd, sloeg de vlam in de pan. Om de Hollands-Utrechtse belangen veilig te stellen, trachtte de oudste zoon van Floris III, graaf Dirk VII van Holland, de verkiezing tot bisschop van zijn andere oom – domproost Dirk – gewapenderhand door te drukken.[3] Echter ook Otto I, de graaf van Gelre, maakte aanspraak op deze belangrijke post en kwam eveneens met een gewapende macht naar Utrecht, om zijn gewenste kandidaat Arnoldus I van Isenburg – de proost van Deventer – tot opvolger te laten verkiezen. 'De kuiperijen liepen zoo ver, dat een gedeelte der Kanunniken den eene en een gedeelte den andere verkoos'. Tijdens de gespannen verkiezing koos de stad Utrecht en het omliggend land de kant van Holland, geheel Overijssel de kant van Gelre. In feite werd hiermee voorlopig Arnold als bisschop van het Oversticht erkend, Dirk als bisschop van het Nedersticht. Maar deze verdeling had 'aanmerkelijke onlusten' tot gevolg.[4]

Ook op hoger niveau werd de zaak op scherp gesteld. Arnold werd gesteund door de aartsbisschop van Keulen en Dirk door de Duitse keizer Hendrik VI. Inmiddels stelde Hendrik VI, graaf Dirk VII van Holland aan als voogd en opziener over de tijdelijke goederen en inkomsten van het Bisdom Utrecht. Graaf Otto I van Gelre, inmiddels bekwaam met dit soort machtspelletjes, wist hierop Overijssel dusdanig op te stoken dat zij geen belastingen meer aan Dirk VII afdroegen. Dirk VII reageerde met een strooptocht op de Veluwe, waarop Otto I ook militair in verweer

(2x ware grootte)

kwam met een veldslag te Heimenberg tot gevolg – 'waarin de Gelderschman het onderspit delfde'.[5]

Wedrun en climax

Vermoedelijk om verder bloedvergieten te voorkomen werd ofwel op voorstel van de keizer, ofwel door ingrijpen van de paus zelf, besloten om de zaak voor te leggen aan de paus te Rome.[6] Hierop reisden beide kandidaten met hun gevolg naar Rome, waar Arnold uiteindelijk – na lang redetwisten – aan het langste eind trok en in 1196 door paus Innocentius III tot dertigste bisschop van Utrecht werd gewijd. Lang zal de vreugde in het Gelderse kamp te Rome niet hebben geduurd, want snel daarna overleed Arnold te Rome. Hierop had de paus geen andere keus en werd alsnog Dirk I geconsacreerd. Echter ook op deze wijding rustte geen zegen, want op de terugweg in 1197 van Rome naar Utrecht overleed ook hij (te Pavia) waardoor opnieuw een verkiezing nodig was…

Salomonsoordeel?

Te Utrecht werd in de nieuwe, beladen verkiezing door de geestelijkheid Dirk II van Are, proost van het kapittel van Sint-Servaas in Maastricht, tot bisschop gekozen, ''t welk zoowel aan den graaf van Holland als aan Otto mishaagde'.[7] De complexe voorgeschiedenis ten spijt waren hierna de beide graven tot elkaar veroordeeld in hun strijd tegen Utrecht en Brabant. Dirk II leidde van 1197-1212 behoedzaam en plichtsgetrouw het Utrechtse bisdom, maar zag Gelre en Holland tegen zich gekant. Dat de start moeizaam zal zijn geweest blijkt uit een nieuwe opvolgingsstrijd die – nog altijd in 1197 – losbarst na het overlijden van de Duitse keizer Hendrik VI. Een ander conflict waarin Dirk van Are zich roerde, was die van De Loonse Oorlog (1203-1206) over de opvolging van graaf Dirk VII van Holland.

Determinatie

Met bovenstaande, korte achtergrondinformatie, is nu meer context voorhanden om de getoonde munt nader te beschouwen. Wat opvalt is de fraaie kwaliteit en gedetailleerdheid van de gesneden muntstempel, evenals het borstbeeld van de graaf met het opgeheven zwaard. Deze toepassing van een zwaard op een munt wordt doorgaans geïnterpreteerd als symbool van rechtvaardigheid en soevereine, vorstelijke macht.[8] De combinatie met de keerzijde is interessant, gelet op de letters PAX: 'vrede'. Grolle gaat niet verder in op de letters PAX of op de politieke situatie rondom het ontstaan van deze munt, maar schrijft wel over de duidelijke relatie met Utrecht en dat de munt moet zijn geslagen in een Utrechts muntatelier.[9] Dit onder meer vanwege het Utrechtse 'Theodricvs' op de munt in plaats van het Hollandse 'Theodericvs'. Ook de hoge kwaliteit van het muntstempel duidt op een goed uitgerust muntbedrijf met voldoende ervaring, wat pleit voor een muntslag in een Utrechts muntatelier.[10] Verder valt op dat alle bekende munttypen van Dirk VII, dezelfde verschijningsvorm hebben. Dit pleit voor een tijdelijke en beperkte muntproductie – waarschijnlijk gedurende een periode van een of enkele maanden. Dordrecht als (secundaire) muntplaats in de regeringstijd van Dirk VII, kunnen we daarom uitsluiten.

De uiting van de letters PAX lijkt mij alleen begrepen te kunnen worden vanuit de historische context waarin de munt is ontstaan. Maar duiden de letters PAX nu op een daadwerkelijk vredesverdrag of een politiek geuite wens van vrede in een dreigende oorlogssituatie? Zoals uit bovenstaande beschrijving blijkt, was er in de periode 1196-1197 sprake van een soort patstelling, waarbij het graafschap Holland onder Dirk VII duidelijk de claim legde op continuering van de heerschappij van de Hollandse Boudewijn II door diens broer Dirk I.

Juist doordat Hendrik VI, graaf Dirk VII van Holland aanstelde als voogd en opziener over de goederen en inkomsten van het Bisdom Utrecht, is er een link te leggen met de door Grolle genoemde Utrechtse relatie en de letters PAX. De munt kan zonder al te veel fantasie begrepen worden als een staaltje propaganda: onder het Hollandse bestuur – van Utrecht – valt stabiliteit, continuïteit en vrede te verwachten. Ook kan het begrepen worden als een boodschap richting Gelre en het Oversticht dat de vrede werd nagestreefd. Zoals uit bovenstaande beschrijving blijkt, trok men zich hier niet veel van aan, werden (opnieuw) belastingen niet afgedragen en leidde het uiteindelijk tot een enerverende reis en verblijf in Rome met een voor ieder onverwachte afloop.

Mijns inziens moet de munt daarom zijn geslagen in het jaar 1196, nog voordat Dirk te Pavia overleed en vermoedelijk nog voordat de reis naar Rome werd ondernomen. Na 1197, het jaar waarin Dirk II van Are werd aangesteld, acht ik de (Utrechtse) muntslag niet mogelijk, vanwege het beëindigen van de voogdij over het Sticht door Dirk VII en het dan sterk gewijzigde politieke landschap. ■

Met dank aan Peter van Dijk en Arie van Herwijnen voor hun reactie op een eerdere versie van dit artikel.

NOTEN

1. Bron: VAN HENGEL 1986, 53. Type C8. TEVENS GROLLE 7.1.b/ vdCh. 35.7/Puister 3.
2. VAN DER AA 1867, 247.
3. DE BOER / CORDFUNKE 2010, 63.
4. VAN DER AA 1852, 385-386; GUMBERT-HEPP / GUMBERT / BURGERS 2007, 286-287.
5. VAN DER AA 1852, 385-386.
6. VAN DER AA 1860, 36.
7. VAN DER AA 1867, 248.
8. BIEDERMANN 1995, 441.
9. GROLLE 2000, 43-44, noot 2.
10. GROLLE 2000, 44.

BRONNEN

A.J. VAN DER AA *Biografisch woordenboek der Nederlanden* deel 1/9/14 (1852/1860/1864).

H. BIEDERMANN *Prisma van de symbolen, Historisch-culturele symbolen van A tot Z verklaard* (5e dr., Zwolle, 1995).

D.E.H. DE BOER / E.H.P. CORDFUNKE *Graven van Holland. Middeleeuwse vorsten in woord en beeld (880-1580)* (Zutphen, 2010).

P.O. VAN DER CHIJS *De munten der voormalige Graafschappen Holland en Zeeland*, 35.7; deel 6, pl. 1 - nr. 2 (Haarlem, 1858).

J.J. GROLLE *De Muntslag van de Graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam, 2000).

M. GUMBERT-HEPP / J.P. GUMBERT / J.W.J. BURGERS (ed.) Annalen van Egmond. *Middeleeuwse Studies en Bronnen* 107 (2007).

C. VAN HENGEL *De munten van Holland in de 13e eeuw* (Amsterdam, 1986).

KÜNKER The de Wit Collection Künkerveiling 121 deel I, 234, no: vergelijk 720-21, (maart 2007).

A.T. PUISTER Een nieuwe datering van de denarii van de graven uit het Hollandse Huis *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 44 (1957).

DRINGEND GEZOCHT !!
Antieke, middeleeuwse en provinciale munten.
Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)
Wij kunnen U momenteel zeer hoge prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet
contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevredenen gingen U reeds voor.
Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend
MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
☎ 0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Nog één keer Tineke Nusink

Penning in Beeld

JIM VAN DER MEER MOHR

In het vorige nummer van *De Beeldenaar* is door mij de penning besproken die Tineke Nusink heeft gemaakt op *200 jaar aankomst latere Koning Willem I op Scheveningen*. Zij was toen al bezig met een tweede versie van hetzelfde onderwerp. Ook deze penning is nu klaar. De tweede versie wijkt iets af van de eerste. Op de penning die uitsluitend voor leden van *De Witte* te koop is staat op de voorzijde het Paviljoen Von Wied afgebeeld; op deze tweede versie ontbreekt het Paviljoen en staan op de voorzijde op de voorgrond figuren en paarden afgebeeld en is op het tweede plan de aankomst van de botter met de latere koning te zien. De keerzijde toont een iets andere afbeelding van Willem I met het randschrift: 1813.30 NOVEMBER. 2013. [en] WILLEM I.

www.nusink-art.nl

(2/3 ware grootte)

De rubriek Penning in Beeld biedt penningmakers de mogelijkheid een recent door hen gemaakte penning te laten belichten. Stuur daartoe digitale foto's met een korte toelichting naar penningnieuws@debeeldenaar.nl en redacteur Jim van der Meer Mohr zal contact opnemen.

Een beloningspenning van de Académie royale de Bruxelles door Van de Goor

ERNST WILSCHUT

Op 30 september 1711 richtte een groep kunstenaars in Brussel een genootschap op 'pour y exercer l'art du dessin', oftewel om de tekenvaardigheid te beoefenen. Later kreeg het genootschap een educatieve doelstelling en ontwikkelde het zich tot een kunstacademie. De academie maakte een bloeiperiode door onder Karel van Lorreinen, de gouverneur van de Oostenrijkse Nederlanden, die in 1763 beschermheer werd van deze 'Académie des Beaux-Arts de Bruxelles'.

Na de Franse inval in 1794 begon een periode waarin de academie een slapend bestaan kende. Men staakte de lessen en de Fransen confisqueerden de kunstcollectie. Hoewel de burgemeester van Brussel de academie in oktober 1800 opnieuw opende wist zij de luister van weleer niet te evenaren.

In 1817 richtte Koning Willem I de academie opnieuw op. Hij bracht naar de mening van het bestuur maar weinig verandering in het inactieve bestaan van de academie, maar het toekennen van beloningspenningen aan verdienstelijke kunstenaars zoals in de Oostenrijkse tijd was gebeurd werd wel voortgezet. Gelukkig, want het heeft een aantal historisch interessante penningen opgeleverd.

De eerste beloningspenningen

In 1768 stelde Karel van Lorreinen aan de Brusselse academie voor het eerst een beloningspenning in. Er werden er jaarlijks vier toegekend, te weten voor de tekenkunst, het boetseren, de architectuur en tenslotte de historische studie. In 1778 werd deze penning vervangen door een algemene beloningspenning, ontworpen door Theodoor Victor van Berckel, die door alle academiën in de Oostenrijkse Nederlanden werd gebruikt. Het is mijns inziens een prachtige penning, wat ook zal verklaren waarom deze lang in gebruik is geweest.

Ten tijde van Koning Willem I

In de tijd van Koning Willem I reikte de academie penningen uit als aanmoedigingsprijs voor leerlingen en aan de winnaars van tentoonstellingen die werden gehouden, de salons. De voornaamste academiën in het Zuiden, zoals die te Antwerpen, Brussel en Gent, organiseerden periodiek salons waar kunstenaars hun werk etaleerden. Naast het behalen van prijzen waren deze tentoonstellingen een goede gelegenheid om nieuwe opdrachten van klanten te verkrijgen. Koning Willem I steunde de salons in financieel opzicht. Op 25 maart 1827 kende de Koning een subsidie van 20.000 gulden toe voor de aankoop van werken van eigentijdse kunstenaars die tijdens de salons waren ingebracht, mede ter aanmoediging en

Theodoor van Berckel, Academiepenning, 1778

Joseph Pierre Braemt, Prijspenning (type I)

ondersteuning van de kunstenaars uit het hele Koninkrijk: 'Pour donner aux artistes du royaume une nouvelle preuve de protection particulière et faire naitre parmi eux une émulation utile. Pour l'achat de tels objects d'arts, d'artistes vivans des Pays-Bas, qui possèderont un mérite réel et reconnu. Seront en premier lieu pris en consideration, les object d'art qui se trouvent aux expositions annuelles ayant habituellement lieu à Amsterdam, Anvers, Bruxelles et Gand'.

Guioth en Dirks beschrijven vier typen prijspenningen uit deze tijd. Om herhaling te voorkomen beschrijf ik deze slechts summier. Het eerste type is van Joseph Pierre Braemt en toont op de voorzijde de beeltenis van Koning Willem I naar rechts gewend en omcirkeld door de tekst 'GUILLAUME PREMIER ROI DES PAYS-BAS'.

Joseph Pierre Braemt, Prijspenning (type II)

Op de keerzijde staat binnen een krans geschreven 'ACADEMIE ROYALE DE BRUXELLES'. Guioth beschrijft de penning in de *Revue de la numismatique belge* van 1848 onder nummer 224 en in die van 1853 onder nummer 14. In de werken van Dirks staat de penning onder nummer 107. Er bestaan penningen met een diameter van 50 mm en er zijn kleinere varianten met een diameter van 37 mm. Bij de penningen met een diameter van 37 mm is de keerzijde glad met ruimte voor een inscriptie.

Op het tweede type kijkt de vorst naar links met als tekst: 'GVILIELMVS I. BELGARVM REX.' Bij deze variant staat op de keerzijde de tekst: 'ACADEMIA REG. BRUXELLENSIS ARTIS GRAPHICAE ELEMENTIS DOCENDIS INSTITUTA MDCCCXVII'. Guioth beschrijft in de *Revue de la numismatique belge* penningen met respectievelijk een diameter van 50 mm en 36 mm.

Het derde type, van Jean Henri Simon, is een algemene beloningspenning die door verschillende academiën en ook scholen is toegekend. Ook de Brusselse academie heeft deze uitgereikt. De penning toont een vrouw in een zetel die in haar rechter hand een krans uitreikt. Van deze penningen zijn twee varianten: die waar de vrouw naar links kijkt en de variant waarbij zij en face is afgebeeld. Op de keerzijde staat een krans waarbinnen ruimte is voor een inscriptie. In de collectie van het penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België bevinden zich exemplaren van de academie te Brussel met een diameter van 47 mm. Dirks vermeldt een penning met een diameter van 26 mm.

Tenslotte is er een penning van Pierre Wautier van de Goor met de beeltenis van Koning Willem I naar rechts gewend en omcirkeld door de tekst 'GUILLAUME I ROI DES PAYS-BAS'. Op de keerzijde is ruimte voor een inscriptie. In de rand staat de tekst 'ACADEMIE RLE. DE BRUXELLES'. Guioth schrijft dat deze

penning van een ophanging is voorzien en een diameter heeft van 32 mm. De ophanging beschrijft hij niet, maar dit is vermoedelijk een oog en ring geweest, aangezien het lijkt dat dit ook het geval is geweest met een hieronder afgebeeld exemplaar dat in 1999 in een veiling van de muntenhandel Karel de Geus werd aangeboden.

De details met betrekking tot de toekenning, zoals de klasse staan op de keerzijde of in de rand van toegekende beloningspenningen vermeld. Zo kende de academie een 'classe des principes' waarin de eerste beginselen van de tekenkunst werden bijgebracht door middel van het kopiëren van getekende profielen van antieke hoofden. Er was een 'classe de bosse' waarbij antieke hoofden driedimensionaal werden getekend en een 'classe supérieure' voor het tekenen 'd'après nature' oftewel naar levend model.

Variant door Van de Goor

Hier is een variant afgebeeld op de beloningspenning van Van de Goor. Ook deze penning toont de beeltenis van Koning Willem I, naar rechts gewend met de tekst 'GUILLAUME I ROI DES PAYS-BAS'. De penning is met een diameter van 43 mm echter aanzienlijk groter dan de variant van Van de Goor die Guioth beschreef. De beloningspenning is voorzien van een brede parelrand met aan de bovenzijde een uitsparing waar een ring doorheen is gehaald. In de uitsparing zijn een Zuid-Nederlands zilvermerk en een meesterteken geslagen. De penning heeft net als het door Guioth beschreven exemplaar een randinspriptie: 'ACADEMIE RLE. DE BRUXELLES'. Ik ben deze variant niet eerder tegengekomen, ook niet in de collecties van het penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België en Teylers Museum.

De beloningspenning is in 1817 toegekend aan de kunstenaar J.B. de Landtsheer (1797-1854) als prijs voor

Jean Henri Simon, Prijspenning (type III)

een tekening naar levend model, zoals blijkt uit de tekst op de keerzijde: 'SECOND J.B. DE LANDTSHEER D'APRES NATURE 1817.'

Jean-Baptiste de Landtsheer was een zoon van de schilder Jan de Landtsheer (1750-1828) en werd net als zijn vader een verdienstelijk schilder. Hij genoot zijn opleiding aan de academie in Brussel, als leerling van de schilder François Joseph Navez (1787-1869). In 1827 reisde hij naar Rome om zijn vaardigheden verder te verfijnen. De Landtsheer volgde in 1828 zijn vader op als hoofddocent 'classe de bosse' aan de academie te Brussel. Hij staat bekend als schilder van historische taferelen, genrevoorstellingen en portretten en nam deel aan verschillende tentoonstellingen. Zo werd tijdens de salon te Gent in 1829 zijn schilderij van een verwond geraakte jonge man uit Savoye 'Un jeune savoyard blessé au pied; sa petite soeur tâche de le consoler' door de beoordelingscommissie geselecteerd om aangekocht te worden uit de subsidie

Pierre Wautier van de Goor, Prijspenning (type IV)

Pierre Wautier van de Goor, Prijspenning (variant)

die Koning Willem I op 25 maart 1827 ter beschikking had gesteld. Zijn werk bevindt zich onder meer in de collecties van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Brussel en in Kortrijk. De Landtsheer kwam in 1854 in Brussel te overlijden.

De traditie van het toekennen van beloningspenningen werd na Koning Willem I door de academie voortgezet. Het penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België heeft een interessante collectie penningen van de academie van na 1830; een collectie die er mede toe bijdraagt dat de rijke historie van de Brusselse academie levend wordt gehouden. ■

LITERATUUR

H. BUSSERS Een moeizame en stroeve start (1711-1835) *Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles 275 ans d'enseignement, exposition placée sous le Haut Patronage de Leurs Majestés le Roi et la Reine* (Gent, 1987) 266.

JACOB DIRKS *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863* Deel I (Haarlem, 1889).

J.L. GUIOTH Appel aux numismates - Liste des médailles, monnaies, etc., frappées dans le royaume des Pays-Bas, de 1813 à 1830 *Revue de la numismatique belge* IV (1848).

J.L. GUIOTH Graveurs en médailles et monnaies: Joseph-Pierre Braemt, Charles-Auguste Barbier, Léonard Jehotte, Jean-François Hubert, Jean-Barthélemy Fonson, Hubert Distexhe, Félix Deprez *Revue de la numismatique belge* 2e série tome III (1853).

J.L. GUIOTH Graveurs en médailles et monnaies: Pierre Wautier Van de Goor, Henri Van Beugen, Alexandre Joseph Van Ackere, Charles François Trebuchet, Julien Gabriel Leclercq, Lambert de Roisin *Revue de la numismatique belge* 2e série Tome IV (1854).

G. MAYER Histoire de l'académie de Bruxelles et évolution de son enseignement *Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles 275 ans d'enseignement, exposition placée sous le Haut Patronage de Leurs Majestés le Roi et la Reine* (Gent, 1987) 21, 28.

GUIDO PERSOONS *Schone Kunsten in Antwerpen, De Koninklijke Vereniging tot Aanmoediging der Schone Kunsten te Antwerpen* (Antwerpen, 1976) 33.

Salon de Gand, notice des ouvrages de peinture, sculpture, architecture, gravure, dessins, etc. des artistes vivans, exposés dans les salles du musée, ouvert au publique par l'Académie des Beaux-Arts le 3 Août 1829 (Gent 1829) 25.

Foto's deels beschikbaar gesteld door Teylers Museum, Haarlem.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Een 10 voor misleiding

Opperste verwarring rond een munt uit Batenburg

TOON OPDAM

Onlangs werd ik door een bevriend verzamelaar van Batenburgse munten uitgenodigd zijn verzameling te bekijken. Onder de werkelijk vele 'juwelen' die ik daar zag, bevindt zich een munt die ik u niet wil onthouden. Het betreft een munt met een – naar mijn mening – prachtig ontwerp. Op de voorzijde staat, binnen een parelrand, een wapenschild onder een toernooihelm met een rijkelijk uitgevoerd helmkleed. Boven de helm een gravenkroon met twee berenklauwen als helmteken die ieder een bezant (het heraldische woord voor 'bal') vasthouden. De klauwen doorsnijden zowel de parelrand als het omschrift dat luidt:
MAX·CO·D·BR·BA·L·BAR·IN·BAT·E·S (Maximiliaan graaf van Bronkhorst Batenburg, vrijheer in Batenburg en Stein). Op de keerzijde, eveneens binnen een parelrand, een dubbelkoppige adelaar met rijksappel op de borst met daarin de waardeaanduiding '10'. Omschrift: FERDINAND·II·DG·RO·IM·SEM·A· (Ferdinand II dank zij God Rooms keizer, altijd verheven). De munt is geslagen onder Maximiliaan van Bronkhorst-Batenburg (1602/12-1641). Het is (nog steeds) niet bekend wanneer Maximiliaan officieel beleend wordt met Batenburg. Zeker is wel dat zijn voorganger, Herman Diederik, in 1602 in Thorn kinderloos overlijdt, en dat er daarna een opvolgingsstrijd ontstaat tussen Maximiliaan en zijn neef, Boudewijn van Holoigne. Met betrekking tot Stein wordt op 2 december 1617 door het Hof van Brabant in het voordeel van Maximiliaan beslist. Het Hof van Gelre moest een uitspraak doen over Batenburg. Of - en zo ja wanneer - de beslissing hierover is gevallen, is niet duidelijk. Bovendien werd dit Hof door Maximiliaan niet bevoegd geacht, omdat Batenburg een rechtstreeks leen zou zijn van de keizer. Op 23 juli 1623 bracht Maximiliaan voor de tweede keer leenhulde aan de keizer en wordt hij nogmaals met Batenburg beleend. Misschien kan onderzoek in het keizerlijk archief te Wenen aan het licht brengen, wanneer Maximiliaan voor het eerst met Batenburg beleend wordt, en wanneer hij dus officieel de opvolger wordt van zijn neef Herman Diederik.

De munt draagt geen jaartal maar zal geslagen zijn tussen 1619 en 1624. In 1619 wordt Ferdinand II namelijk tot keizer gekozen en in 1624 wordt het Batenburgse munthuis definitief gesloten.

De hier besproken Batenburgse munt is waarschijnlijk een navolging van soortgelijke munten van Deventer en Nijmegen (CNM 2.12.51 resp. 2.36.17). De voorbeelden uit Deventer voeren de

Batenburg, z.j. zilver biljoen, 3,64 gram

Afbeelding in Revue de la Numismatique belge

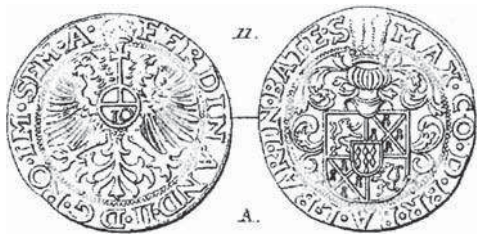

jaartallen 1617 en 1619 terwijl die uit Nijmegen ongedateerd zijn. In Deventer zijn ook ongedateerde, halve waardes van dit type geslagen met een 5 in de rijksappel op de borst van de adelaar (CNM 2.12.63). Hoewel de exemplaren uit Deventer en Nijmegen zeer zeldzaam zijn, zijn zij wel bekend en volop beschreven. De Batenburgse navolging is daarentegen nauwelijks of niet bekend: in 1860 wordt er weliswaar door Chalon in de *Revue de la Numismatique belge* melding van gemaakt, en neemt De Voogt deze vermelding over (de Voogt 18), maar daarna wordt er in geen enkele publicatie meer naar verwezen en daarmee raakt dit munttype dan ook volkomen in de vergetelheid. Dit geldt althans voor het boven beschreven type, want door De Voogt, Pannekeet en Van der Wis/Passon (CNM) wordt wel een variant vermeld, namelijk een soortgelijke munt die in het plakkaat der Staten Generaal van 25 augustus 1626 wordt genoemd. In dit plakkaat wordt een achttal munten van Huissen, een goudgulden van Kampen en een Batenburgse munt verboden. Deze laatste munt doet in eerste instantie sterk denken aan de hierboven beschreven munt van mijn medeverzamelaar. De keerzijden met de adelaar met daarop de waardeaanduiding, komen volledig overeen. Alleen het omschrift wijkt enigszins af: FERDI·II·D·G·RO·IMP·SEMP·AVGV. in plaats van FERDINAND·II·DG·RO·IM·SEM·A· De voorzijde van de munt uit het plakkaat, met daarop het wapen, wijkt echter zo sterk af van de munt van mijn medeverzamelaar dat er eerder sprake moet zijn van een ander munttype dan dat er sprake is van een eventuele onzorgvuldige weergave in het plakkaat. Het afgebeelde wapen op de munt uit het plakkaat vult de gehele voorzijde waardoor er geen plaats meer is voor de toernooihelm. En ook nu wijkt het omschrift af: MAX·CO·D·BRON·L·BRA·BA·S· in plaats van MAX·CO·D·BR·BA·L·BAR·IN·BAT·E·S. Voor zover mij bekend, is de munt uit dit plakkaat nog niet teruggevonden en dit maakt het erg verleidelijk te veronderstellen dat dit type nooit geslagen is. Deze gedachte staat natuurlijk haaks op het gegeven dat er in principe geen munten verboden worden die nooit bestaan hebben. Tenzij de betreffende munt foutief wordt afgebeeld in het plakkaat. Ook vanuit praktisch oogpunt bezien ligt het niet voor de hand dat beide typen geslagen zijn. Het lijkt immers weinig zinvol om gelijktijdig twee munten in omloop te brengen die eenzelfde waarde vertegenwoordigen. Desondanks kan het bestaan van het type uit het plakkaat niet worden uitgesloten. Immers, ook in Nijmegen worden beide varianten uitgegeven (CNM 2.36.17 en CNM 2.36.29). En gezien het feit dat het gewicht van de Batenburgse en Nijmeegse munt nauw overeenkomen, zocht Batenburg eerder aansluiting bij het Nijmeegse stelsel dan bij de muntvoet van Deventer. En ook in Stevensweert worden twee soortgelijke typen uitgebracht. De variant met het grote wapen zonder toernooihelm (CNM 2.41.50) krijgt daar echter de waardeaanduiding V GR (vijf groot) in het omschrift en het type met de toernooihelm, heeft in Stevensweert een waarde van VI GR (CNM 2.41.48).

Afbeelding van het plakkaat der Staten Generaal van 25 augustus 1626

Er bestaat veel onduidelijkheid over de nominale waarde van dit munttype, ofwel de waarde die op de munt vermeld staat. De munt uit Deventer wordt door Van der Wis/Passon als tien stuiver aangemerkt, evenals die uit Nijmegen, waarbij zij wel de mogelijkheid open houden dat het ook 1/10 daalder van tien kreuzer kan zijn, zoals Passon deze munt benoemt in zijn catalogus van de Nijmeegse muntslag (Passon 67). De Batenburgse variant uit het plakkaat wordt in de CNM als tien kreuzer ofwel 10/96 daalder beschreven. En in Stevensweert is hij, blijkens de omschriften, vijf respectievelijk zes groot. Maar het aantal mogelijkheden kan nog verder uitgebreid worden: in het genoemde plakkaat van 25 augustus wordt de benaming in het midden gelaten en spreekt men van een penning die erg lijkt op een schelling. Een penning was destijds de algemene benaming voor munt. In het plakkaat wordt vermeld: 'Dat insgelijcks hier te Lande onder de Schellingen uyt-ghegeven wort seeckeren Penningh tot Batenburgh gemunt, zynde een derdendeel minder inde weerde als de Schellingen in dese Vereenichde Provincien geslagen.' De Voogt lijkt zekerder van zijn zaak en zegt dat het een schelling betreft ofwel zes stuivers. Er zijn op dit moment drie exemplaren bekend: het stuk van mijn 'medeverzamelaar' van 3,64 gram; een stuk in het Geldmuseum (inventarisnummer NM-02278 en aldaar beschreven als 'schelling') van 3,992 gram en het stuk dat gemeld wordt door Chalon van 4,00 gram.

Welke waarde moet nu aan de Batenburgse munt worden toegekend? Muntmeesterinstructies van Batenburg zijn niet overgeleverd, voor zover bekend. Daardoor zijn zowel de officiële benaming, het gewicht en het gehalte onbekend. Toch biedt de bovenstaande zinsnede uit het plakkaat enig houvast: de Batenburgse munt is ongeveer een derde minder waard dan een schelling.

Deventer, 10 stuiver 1617. Zilver, 6,30 gram

Een schelling – rond 1600 kwamen alleen de roos-, arend- en snaphaanschelling voor – hoort in die tijd minimaal 5,27 gram te wegen en een gehalte van 0,583 te hebben. De Batenburgse munt weegt ongeveer 4 gram. De goede schellingen bevatten immers 3,07 gram zilver en wanneer de Batenburgse munt een derde minder waard is, moet deze ongeveer 2 gram zuiver zilver bevatten waardoor het gehalte 0,5 moet zijn wanneer de munt 4 gram weegt. Uit de mededeling in het plakkaat kunnen we niet alleen een indicatie van het gehalte afleiden maar ook weten we nu dat de munt intrinsiek 4 stuivers waard moet zijn (twee derde deel van een schelling: dus twee derde van zes stuivers). Hiermee vallen enkele van de hierboven aangegeven waarde-mogelijkheden af, ervan uitgaande dat een hagemunt zoals Batenburg, geen munten in omloop bracht met een hogere intrinsieke waarde dan nodig was. Alle waarden onder de vier stuiver vallen daarmee af waardoor het geen 1/10 daalder (= 3 stuivers) kan zijn en ook geen 10 kreuzer (= 3 1/3 stuiver), zoals de variant met het grote wapen in de CNM wordt genoemd. Blijft van de voornoemde mogelijkheden over de waarde van tien stuivers. Het verschil tussen het

Nijmegen, 10 stuiver?? z.j. 3,66 gram

vereiste gewicht – de officiële 10 stuivers moesten 6,33 gram wegen en een gehalte hebben van 0,833 – en het werkelijke gewicht is dan echter zo groot dat dit geen reële optie lijkt. Een andere, nog niet eerder genoemde denominatie lijkt dan meer voor de hand te liggen, namelijk dat de waarde aanduiding '10' staat voor 10 groten (ofwel 5 stuivers). Hoewel de munt ook dan nog steeds niet aan de eisen voldoet wat betreft gewicht en gehalte, komt de afwijking dan wel meer in de buurt van hetgeen voor Batenburg als gewoon beschouwd mag worden. Bovendien laat de vermelding van alleen het getal 10 de mogelijkheid open om er die waarde aan te geven die op dat moment opportuun is.

Kortom, er bestaat een maximale onduidelijkheid over de waarde, maar is dit niet precies hetgeen waar de handelaar op uit was die met een Batenburgse muntmeester in zee ging? Maar zelfs wanneer we besluiten dat de munt een 10 groot is, moeten we hem dan nog zo blijven noemen wanneer het eigenlijk de bedoeling was om hem in omloop te brengen voor 10 stuivers? Of moeten we hem dan een 10 stuiver noemen? Wellicht ook is de wens om een munt te willen duiden een wens die past in de huidige tijd. De handelaar, in wiens opdracht de munt destijds werd geslagen, zal zich geen zorgen hebben gemaakt om de naam, zolang hij er maar afzetmogelijkheden voor had! Bovenstaande redenering geldt, mutatis mutandis, natuurlijk ook voor de Nijmeegse equivalent.

Het exemplaar van mijn medeverzamelaar en dat van het Geldmuseum lijken met dezelfde stempels te zijn geslagen. En voor zover je iets uit een pentekening mag opmaken, lijkt ook het exemplaar dat door Chalon wordt beschreven met dezelfde stempels te zijn geslagen. De oplage lijkt daarmee beperkt te zijn en waarschijnlijk is het gebleven bij een enkele emissie.

Tot nu toe heb ik de munt uit het plakkaat nog niet in werkelijkheid mogen zien. Wanneer er mensen zijn die deze munt wel bezitten dan hoop ik van harte dat zij zich op de een of andere wijze bij mij willen melden, eventueel via de redactie van De Beeldenaar (wanneer u liever anoniem wilt blijven). Wanneer deze variant werkelijk blijkt te bestaan kan er ook duidelijkheid worden verkregen over de fout in het omschrift op de voorzijde: heeft de stempelsnijder zich vergist door 'BRA' in plaats van 'BAR' op te nemen of is de fout gemaakt bij het maken van het plakkaat?

Toon Opdam heeft een speciale interesse voor de zogenaamde hagemunten, speciaal voor die van Batenburg en Vianen. Daarnaast is hij lid van de redactie van het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* en penningmeester van het *Koninklijk Genootschap voor Munt- en Penningkunde*.

LITERATUUR

R. CHALON Curiosités numismatiques, monnaies rares ou inédites *Revue de la Numismatique belge* (1860) 252-253.

C.J.G. PANNEKEET *Gelderse steden en heerlijkheden* (Slootdorp, 2002) 41-101.

J.C. VAN DER WIS EN T. PASSON *Catalogus van de Nederlandse Munten*. (Apeldoorn, 2009).

J. FORTUYN DROOGLEVER *De vorstelijke en stedelijke muntslag te Deventer* (Deventer, 1982).

T. PASSON *De stedelijke Munt van Nijmegen* (Nijmegen, 1980).

F.B.M. TANGELDER De munt van Stevensweert
W. SANGERS / A.H. SIMONIS *Geschiedenis van Stevensweert en Ohé en Laak* (Arnhem, 1978).

W.J. DE VOOGT *Bijdragen tot de numismatiek van Gelderland (2e stuk) Berg-Batenburg-Baar* (Arnhem, 1869).

ZONNEBLOEM *Officiële catalogus Zilveren Munten deel 1 en 2* (Amsterdam, 1981).

Een beeld van een penning

LINDA VERKAAIK

Op 11 januari 2014 start in de tuinzaal van kunstenaarsvereniging Pulchri in Den Haag de door de Vereniging voor Penningkunst (VPK) georganiseerde expositie *Een beeld van een penning*. In de tentoonstelling worden vragen gesteld, zoals 'Wat voor een beeld hebben wij van een penning? Hoe als verzamelaar en hoe als kunstenaar?'

Als kunstenaar, bestuurslid van de VPK en organisator van deze expositie is het voor mij een uitdaging, om een kruisbestuiving in gang te zetten tussen de leden van *Pulchri* en bekende penningmakers uit heel Nederland. Om te onderzoeken hoe de penning er uit zou zien van bijvoorbeeld een schilder, een dichter, een danser of een theatermaker.

De tweejaarlijkse exposities van de FIDEM (de internationale penning federatie) maken duidelijk hoe veelzijdig kunstenaars zijn en hoe standaard inrichters nog vaak denken bij het inrichten van een expositie. Daardoor kunnen experimenten en vernieuwingen buiten de boot vallen en ongezien blijven of zelfs, vanwege het niet op de gebruikelijke manier kunnen presenteren, geweigerd worden. De hedendaagse penning vraagt soms een andere, passende manier van presenteren en exposeren. Daarmee wordt een nieuwe manier van exposeren van de andere penningen een uitdagende taak.

Experiment

In de komende penningexpositie wordt het experiment aangegaan door op een andere manier naar een penning te kijken:

- de penning-onderweg-de reis-de omgeving;
- waar-nemen, voelbaar, tastbaar;
- de waarde die van hand tot hand gaat… de rol van de gever en van de ontvanger;

Artist-impression van de expositieruimte

- de ‘andere kant’ van de penning;
- de grenzen van de beeldhouwkunst in de ruimste zin van het woord: de penning als concept, als gedicht, als dans, als muziek, als film, als theaterbeleving. Een voorbeeld kan de dansende penning zijn.

Het kan interessant zijn een vervolgvorm te vinden binnen de penningkunst, maar als die gevonden is, hoe presenteer je die dan? Hoe maak je het tastbaar voor het publiek? Uit een dialoog tussen VPK-bestuursleden en het bestuur van Pulchri ontstond het idee om in samenwerking een expositie te maken. Deze eerste presentatie is bedoeld ter kennismaking. Om de leden van Pulchri te laten zien wie deze penningmakers zijn en wat zij als penning ervaren. Een belangrijk onderdeel zal het exposeren zelf zijn. De Tuinzaal is een hoge ruimte met daklicht, die uitnodigt tot een bijzondere aanpak. Daarom geldt hier de opdracht aan de deelnemende kunstenaars na te denken over hoe de penning in een ander daglicht kan worden gezet. Hoe kun je penningen op een andere manier tentoonstellen? Omdat een penning een klein, kwetsbaar en kostbaar medium is, denken de meeste penningmakers jammer genoeg toch weer meteen aan vitrines en sokkels. Om de penningmakers uit te dagen, heb ik de randvoorwaarden van deze try-out expo verandert: geen sokkels, geen vitrines, maar de penningen hangend aan kabeltjes. Zwevend in de ruimte is het dan net dat moment waarin de penning van

De opening van de expositie is op 11 januari, gelijktijdig met de nieuwjaarsborrel voor de leden van de VPK. Die dag zal *The Big Mo*, theater op maat, een improvisatie geven op de penning. De expositie wordt vergezeld door een aantal interviews met penningmakers, een avond van ‘borrel en praat’. Daarnaast wordt een workshop georganiseerd voor volwassenen en bij voldoende belangstelling ook voor kinderen.
Bij de tentoonstelling in juni verschijnt een catalogus die mogelijk gemaakt wordt door steun van het Prins Bernhardfonds en het Fonds Numismatiek. Deelnemende kunstenaars vanuit de VPK zijn onder andere: Hanneke Mols van Gool (mixed media), Pauline Hoeboer (keramiek), Linda Verkaaik (mixed media, papier, film), Mirjam Mieras (mixed media), Melanie de Vroom (brons, mixed media), Pépé Gregoire (fotocollage, brons), Geer Steijn (keramiek, brons), Nynke Schepers (brons), Erica van Seeters (steen, vijlsel), Lina Hodoroaba (steen, kleurpigmenten), Loes Schellekens (schilderen, mixed media), Henny van Grol (brons, hout, keramiek), Eja Siepman van den Berg, Niko de Wit, Da van Daalen, Wilfried Put, Coba Koster, Francien Valk, Jennifer Hoes, Marieke Geerlings, Guus Hellegers, Maria van Gerwen en Nicole Royers.

hand tot hand gaat. Voor mij is dat de basisfunctie, de behoefte van de penning. Aan die tastbaarheid hebben we in deze expositie 'gevoel' gegeven en het merendeel van de penningen zal in de hand genomen kunnen worden.

Een penning kan je voelen, maar kun je hem ook ruiken, proeven, horen, zien of bewegen? Het zijn vragen die in deze tentoonstelling gesteld worden. Ik realiseer me meteen dat dit direct tegenvragen oproept: is dit essentieel voor een penning? Is dit een doodlopende zijweg of een brug te ver? Moet de penning niet gewoon een penning zijn? In deze eerste expositie geven de penningmakers en beeldhouwers een voorzet. Voor het vervolg in juni 2014 nodigt de VPK de leden van Pulchri uit om vanuit hun discipline een 'penning' te maken. Van waar, vanuit welk medium, beeld, schilderij, beweging is deze penning tot stand gekomen; of was de penning een

inspiratiebron voor het hierop gebaseerd theaterstuk, beeld, tekst. Deze nieuwe penningen zou ik graag in juni 2014 in Pulchri willen exposeren, naast één van de gerelateerde werken van de betreffende kunstenaar. ■

www.penningkunst.nl / www.pulchri.nl

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelaarprijzen.* Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling.*

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Willem-Alexander in roulatie

Nieuwe Nederlandse euromunten binnenkort in omloop

JANJAAP LUIJT

Met de installatie van de nieuwe koning moest Nederland ook een nieuwe nationale zijde voor de euro krijgen. Zonder daarvoor een nadere verklaring te geven, moest het nieuwe ontwerp 'onderscheidend zijn van alle andere euromunten en passen binnen de waaier van de diverse Europese ontwerpen'. Na advies van de Commissie Bijzondere Munten werd in april 2013 uit twaalf kunstenaars fotograaf Erwin Olaf verkozen om de nieuwe euromunten te ontwerpen. Op 31 oktober 2013 was het zover en kon staatssecretaris Frans Weekers het resultaat onthullen. Het uiteindelijke ontwerp toont de beeltenis van Koning Willem-Alexander in facetten. Volgens de traditie kijkt de nieuwe vorst op munten de andere richting op dan zijn voorganger. Willem-Alexander kijkt naar rechts, waar Beatrix naar links keek. De verhoogde brede stapelrand, het formaat van de sterren en de lettertypekeuze geven de munt een robuuste uitstraling.

Het idee voor het ontwerp kreeg Olaf toen hij op de fiets zat: 'Ik zag een beeldhouwwerk en dacht: ik moet een iconisch beeld maken. Ik moet vanuit 3D denken, niet vanuit fotografie. Toen ben ik de foto gaan kneden, om er een derde dimensie aan toe te voegen.' Zodoende is het hoofd van de koning niet plat, maar gevormd met reliëf.

De nieuwe munt barst van de symboliek: de facetten van het portret verwijzen naar het verkavelde Nederlandse landschap, waarin de vorst de diversiteit bijeenhoudt. De verticale belijning, bekend van de Beatrix-munten, keert terug in het ontwerp voor de lage denominaties. Het ministerie meldt dat deze lijnen verwijzen naar Willem-Alexanders specialisatie in het waterbeheer, waar Olaf zegt dat hij voor deze lijnen heeft gekozen om aan de traditie vast te houden en de relatie moeder-zoon te benadrukken.

Erwin Olaf

Het werk van fotograaf Erwin Olaf (Hilversum, 1959) plaatst sociale issues, taboes en burgerlijke gebruiken in een bijzonder gestileerd kader met gebruik van een geslepen beeldspraak. Het lukt hem om met zijn onconventionele stijl altijd een dramatische visuele en emotionele impact te veroorzaken. Door zijn schilderachtige en opvallende ontwerpen, gecombineerd met een naadloze perfectie in compositie, gebruikmakend van zijn typische, onberispelijke eigen stijl, slaagt hij erin de essentie van het hedendaagse leven beet te pakken. Erwin Olaf is fotograaf en maakt daarnaast ook videoclips, korte documentaires en filmpjes voor kinderen. Hij heeft gefotografeerd voor grote multinationals, zoals Heineken, Microsoft en Nokia, en in 2011 portretteerde hij koningin Máxima ter gelegenheid van haar veertigste verjaardag. Van Olaf zijn verschillende fotoboeken verschenen en zijn werk is in diverse collecties opgenomen.

De nieuwe munten met het portret van Koning Willem-Alexander zullen vanaf de tweede helft van januari 2014 worden geslagen door de Koninklijke Nederlandse Munt. Direct daarna komen ze in circulatie.

www.erwinolaf.com

Tellen is moeilijk

Alternatieve berekeningen en schatvondsten uit de periode 1900-1920

JAN PELSDONK

Inmiddels is duidelijk geworden dat NUMIS en de collectie en bibliotheek van het Geldmuseum worden ondergebracht bij De Nederlandsche Bank (DNB) in Amsterdam. De enige uitzondering vormen de gesneden stenen, waaronder de beroemde *Grote Camee* en de *Livia-camee*, die worden overgebracht naar de collectie van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Bij het schrijven van dit artikel zijn de collectiemedewerkers alle circa 400.000 voorwerpen aan het inpakken, een klus van meerdere maanden. Per 31 december 2013 staat het pand in Utrecht leeg. Het Geldmuseum (hiernaast een toepasselijke foto van een onbekende fotograaf) is dan een gesloten hoofdstuk in de geschiedenis van de collectie. Alle recente ontwikkelingen laat ik even voor wat zij zijn. Dit artikel blikt 100 jaar terug in de tijd en biedt stof tot zelfreflectie.

Rekenvaardigheid

U zou het misschien niet verwachten, maar affiniteit met munten blijkt los te staan van Rekenvaardigheid. Bij het bestuderen van schatvondsten ben ik jaren geleden al tot het verrassende inzicht gekomen dat numismaten moeite hebben met tellen. Geregeld wijken opgegeven aantallen af van gedetailleerde vondstbeschrijvingen. In de loop van de tijd konden in NUMIS de nodige correcties worden doorgevoerd. Dit mede dankzij de computer, die de gebruiker onverbiddelijk duidelijk maakt dat er – zoals in de schatvondst *Noordwijkerhout 1902* – toch echt 86 in plaats van de bedoelde 84 munten in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* staan beschreven.[1]

Ook niet-numismaten hebben wel eens moeite met tellen, zo blijkt uit een jaren geleden gepubliceerde tekst uit de Hoeksche Waard, de bakermat van de firma Verschoor, die de basis vormt voor dit artikel. Voordat u denkt dat ik de heren Verschoor van rekenfouten beticht: verre van dat, zij gaan niet over één nacht ijs en zij hebben hun 'cijferingen' dik op orde. Eerder moet ik de hand in eigen boezem steken, want mijn wieg stond op het zelfde eiland. Mijzelf bewust zijnde van de eindigheid van het tellen met tien vingers, omarm ik met veel genoegen de digitale mogelijkheden om in ieder geval de muntvondsten zo compleet mogelijk vast te leggen. In eerste instantie laat ik de vondsten even voor wat zij zijn en maak ik u volgaarne deelgenoot van een in het lokale streekdialect opgetekend verhaal. Het is jaren geleden door de Werkgroep Dialecten Hoeksche Waard vastgelegd en de uitgever verleende toestemming om deze tekst in *De Beeldenaar* te publiceren.[2] Hieronder laat ik de verteller aan het woord. Mocht u ergens vastlopen: probeer het eens hardop voor te lezen, dat helpt.

Een laatste energieke blik op het Geldmuseum

Rekene zonder cijfers en segare van een cent

In de tijd van den eersten oorlog 1914-1918 was ik nog een schooljonge en mos ik dikkels voor die-en-gene booschoppe doen in verschaaie klaaine durpswinkelties. De vrouwchies die toen op Den Hitsert [bij Zuid-Beijerland] en op de Buitesluis [bij Numansdorp] een winkeltie dreve, waere mêêstal ouwe weduwvrouwe. Voor de middag droege ze den haakmuts en 's middags as ze opgeridderd [= opgeruimd, hier klaar met de schoonmaak] waere, de kante keuvel met de krulle.

Omdat sommegte te waaineg of onvoldoende school hadde gegaan om te kenne rekene met cijfers, behielepe ze d'r aaige op een êênvoudege manier deur te rekene met stuivers, halleve stuivers, cente en hallefies. Dat waere Geert de Penning en Heiltie Snel. In andere winkels, onder andere van Kee Both en Jaapie Slof, rekenden ze wel met cijfers.

Op den oudverweste tôônbank met een zwart gevurrowd boveblad lag een donker gevurrowd plankie, waer ze met een krijtjie d'r berekeninge op konne make.

Een stuiver was een staande streep	I
Een halleve stuiver was een leggende streep[3]	—
Vijf stuivers een Romeinse vijf	V
Tien stuivers een Romeinse tien	X
Een cent wier een cirkeltje	O
Een halleve cent een haakie	<

Kostte een artikel bevoorbuld 38 cent dan schreven ze VIIOOO 18½ cent wier geschreven as IIIOOO< 26½ cent as VO< 76½ cent as XVO<

Bijmekaar opgeteld was dat XXXIOOOO<, dat is 31 stuivers en 4½ cent (*f* 1,59½).

Bij het optelle wiere de krijttekes weggeveegd. Twêê keer een < wier een O, dat is een cent. Waere d'r vijf rondjies (OOOOO) dan wiere ze weggeveegd en vervange deur een stuiver, ôk 2 keer — was een stuiver.

Bij Kee Both haalden we segare voor mêêster Lub en mêêster Van den Berg. Dat waere de toen bekende Oud-Baaierlandse Kruithofsegare. We krege van de mêêster een dubbeltie mee en bestelde 'Segaare voor de mêêster en wel van de vier'. Die segare kostte dus een halleve stuiver stik en dat waere de beste. Was de mêêster minder goed bij kas dan haalden we ze 'van de vijf', dat was een goedkôôper soort die dus twêê cente stik kostende.

In het buiten-of winkeltie van Jaapie Slof wiere nog goedkôôpere segare verkocht, namelijk van vijf voor een stuiver. Op zaeterdagmiddag hebben m'n vrinden en ik (één van de vrinde was in het kapitale bezit van een stuiver) bij Jaapie Slof voor een stuiver segare gehaald. We stakke elk een segaar op en liepe d'r mee over 't durp, want we moste de leesportefullie deurruile. Dat liep niet goed of, want maaide uit mijn klas hadde het gezien en het an de mêêster verklikt. Het gevolg was schoolblijve en strafregels schrijve: 'Ik mag niet rooken'.

Overal wiere de segare los verkocht. Op het zakkie waerin ze wiere ofgegeve, stong altijd een rebus. Alles wier uitgerekend in stuivers, ôk het daglôôn. Ze verdienden bevoorbuld 24 stuivers per dag.

De manne gonge saeterdassaeves te schere bij de barbier. Daer kochte ze een borrel van een stuiver, een segaar van een cent en het schere kostte 4 cent, zôôdasse voor twêê stuivers weer hêêlemael ingespanne [= klaar om weer aan de slag te gaan] waere, zôôas ze dat noemde.

Hoe origineel dit relaas is, is lastig te beantwoorden. De leden van de werkgroep gaan langs bij ouderen om verhalen uit eerste hand in het streekdialect te registreren. Het gaat daarbij in eerste instantie om het dialect, terwijl in grotere lijnen tevens de eilandgeschiedenis

aan bod komt. Het lijkt erop dat het is opgetekend uit de mond van een rond 1905 geboren eilander. Terloops vermeldt hij dat het dagloon van een arbeider rond de Eerste Wereldoorlog in deze streek 24 stuivers bedroeg. Uit de tekst mag worden geconcludeerd dat de gebruikers van de rekenmethode minimaal een jaar of 60-70 waren en dus ergens in de periode 1850-1860 op school hebben gezeten. Dat wil zeggen, als zij al de kans hebben gekregen om ooit een schoolgebouw enige tijd van binnen te zien. Tegelijkertijd is het opvallend dat ze enigszins bekend waren met de Romeinse manier van tellen, al mag worden aangenomen dat ook hier de grens moest worden getrokken bij X vingers.

Deze berekeningen vormen een mooi ezelsbruggetje naar de schatvondsten uit de eerste twee decennia van de twintigste eeuw: ruwweg de tijd waarin het bovenstaande verhaal zich afspeelt. Een aantal vondsten is – door de lage informatiewaarde – nooit gepubliceerd. Toch geven zij een tijdsbeeld. In NUMIS zijn zes schatvondsten bekend. Bij vier ervan zijn de restanten van een beurs aangetroffen, blijkbaar gaat het hier – mede gezien de kleine bedragen – om verloren portemonnees. De andere twee hebben qua inhoud en omvang de eigenschappen van bewust verborgen schatten. Op de volgende pagina volgen alle vondsten in een kort overzicht, waarbij tevens het eerst mogelijke jaar van verberging (de tpq) is aangegeven.

De twee grote schatvondsten tonen de periode van onzekerheid door de nabij woedende Eerste Wereldoorlog. Deze oorlog heeft ook in Nederland sporen nagelaten, denk maar aan de duizenden Belgische vluchtelingen die hier een goed heenkomen zochten. Ook het oppotten van edelmetaal is veroorzaakt door de oorlogsdreiging. Mocht u meer willen weten over de achtergronden, verwijs ik u graag naar beide publicaties in *De Beeldenaar* van 2011.

Ondanks de temperatuur in zondagse kleding, zoals het hoort.

De andere vier schatvondsten hebben een waarde van enkele grijpstuivers. De lage waarde van de munten doet vermoeden dat er geen (vergaan) papiergeld in de beursjes heeft gezeten. De vondsten moeten uiteraard worden gezien in het licht van die tijd. Een geschoold bouwvakker in West-Nederland ontving een dagloon van ongeveer anderhalve gulden, maar lang niet iedereen ontving zo'n 'kapitale' vergoeding voor geleverde arbeid.[7] In de dialecttekst werd al gesproken van een lager dagloon, van *f* 1,20, waarschijnlijk waren dit landarbeiders. Mijn oma van moederszijde, geboren in 1924 in

Schatvondst Hilversum 2000

1045469	1915	Hilversum 2000	beurs, 2 zilver, 6 koper, 3 nikkel.[4]
	De munten zijn gevonden op de Hoorneboegse Heide. De oudste munt is een cent uit 1878, de jongste een cent uit 1915. Totale waarde: *ƒ* 0,58½. Foto: Anton Cruysheer, met dank aan de AWN afdeling Naerdincklant.		
1014118	1916	Heerenveen 1996-I	beurs, 6 koper, melktand en veiligheidsspeld
	Deze vondst bestaat geheel uit centen: 2 uit 1915, 1 uit 1916 en 2 uit 1918. Opvallend is de laatste munt: een Amerikaanse cent met onleesbaar jaartal. Totale waarde: *ƒ* 0,05 + US$ 0,01.		
1115072	1916	Lekkerkerk 2010	146 zilver.[5]
	De oudste munten zijn vijf guldens uit 1845, de jongste vier guldens uit 1916. De totale waarde bedraagt *ƒ* 168,50.		
1003771	1918	Baarle-Nassau 1984	blik, circa 1.208 zilver
	De munten zijn in het begin van 1984 te voorschijn gekomen bij het omhakken van een boom. Waarschijnlijk zaten de munten – gezien de roestplekken op sommige munten – verpakt in een blikken bus of trommel. Deze was bij het vinden blijkbaar al totaal vergaan. De jongste exemplaren zijn 34 kwartjes en een dubbeltje van koningin Wilhelmina uit 1918. De oudste munt was een rijksdaalder van koning Willem II uit 1843. Twee van de munten zijn uit België afkomstig. Net als de schatvondst Lekkerkerk 2010 is deze vondst waarschijnlijk te zien in het licht van het oppotten van zilvergeld. Totale waarde *ƒ* 285 en 2 Belgische frank.		
1056770	1919	IJmuiden 2005	Beurs, 3 zilver en circa 29 brons, koperen ring, drukknop van halve cent met ingegraveerde H.[6]
	Deze vondst is secundair geregistreerd, het totale aantal munten is bij benadering gegeven. De oudste munt dateert uit 1884, de jongste van 1919. Op de vindplaats was recent een rij duinen afgevlakt, eerder maakte het gebied onderdeel uit van het strand. Totale waarde circa *ƒ* 1,25½. Om een idee te geven hoe het er indertijd aan toeging: uit dezelfde tijd – zomer 1921 – dateert een foto van groentehandelaar Hermanus van Wetering en Jans de Moel met hun kinderen op het strand tussen IJmuiden en Wijk aan Zee.		

Egmond aan den Hoef, ging op haar dertiende voor dag en nacht in Hensbroek werken als hulp in de huishouding. Ze moest geheel voor zichzelf zorgen en kreeg als vergoeding twee kwartjes per week. Pas veel later, in 1968, zou het minimumloon worden ingesteld. Het werd vastgesteld op *ƒ* 100 per week en gold vanaf 15-jarige leeftijd. Oma was weliswaar geen kostwinner,

Schatvondst IJmuiden 2005

maar het is wel duidelijk dat veel families een poos moesten sappelen om aan het einde van de week wat centen over te houden. Die paar muntjes uit de kleine vondsten vormen bij elkaar voor hen een heuse schat, die het leven aanzienlijk had kunnen veraangenamen. Hoe het ook zij, dit verhaal toont hoe mensen er het beste van maakten en er ook zonder veel scholing een heel eind mee kwamen. Want numismaat of sigarenboer: voor iedereen geldt tenslotte < + < = O.

NOTEN

1. PELSDONK (2014) te verschijnen; ENNO VAN GELDER (1960) 102-104.
2. DEN BOER (1998) 93-95, uitgeverij Deboektant te Oostvoorne.
3. Mocht iemand deze zichzelf wonderbaarlijk vermenigvuldigende halve stuiver (toentertijd ook vierduitstuk genoemd) vinden: ik houd mij van harte aanbevolen.
4. CRUYSHEER (2008) 89.
5. PELSDONK (2011-I) 57-61; PELSDONK (2011-II) 138.
6. RUSCHE (2006) 27.
7. LUCASSEN (1999) 52.

LITERATUUR

CHRIS DEN BOER e.a. (Werkgroep Dialecten Hoeksche Waard) *Hoekschewaardse vertellingen in het streekdialect* Deel 3 (Oostvoorne 1998) 93-95.

ANTON T.E. CRUYSHEER 'Schatvondsten (5): De schat van Hilversum, 2000' *Jaarverslag 2008 van de Archeologische afdeling Naerdincklant* (2008) 89.

H. ENNO VAN GELDER 'Bunschoten 1959' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 47 (1960) 100-104.

JAN LUCASSEN 'Loonbetaling en muntcirculatie in Nederland (1200-2000)' *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 86 (1999) 1-69.

JAN PELSDONK 'Hamsteren…! Lekkerkerk 2010: een schatvondst uit de Eerste Wereldoorlog' *De Beeldenaar* 35 (2011-I) 57-61.

JAN PELSDONK 'Schatvondst Lekkerkerk 2010: een aanvulling' *De Beeldenaar* 35 (2011-II) 138.

JAN PELSDONK 'Verdwenen toponiemen. Twee zestiende-eeuwse vondsten.' *De Beeldenaar* 38 (2014) te verschijnen.

ALEX RUSCHE 'Topdag in IJmuiden' *Detector Magazine* 85 (maart 2006) 27.

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☞ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Munten- en PostzegelOrganisatie

Veilingen & Taxaties
Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

Kantooradres MPO: Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel: +31 (0)30-6063944 - Fax: +31 (0)30-6019895 - www.mpo.nl

Een monument kan zo groot zijn als een pink

Boekbespreking

JIM VAN DER MEER MOHR

‘Een medaille kan je op de rand van een keukentafel maken. Wil je een groot beeld maken, moet je sjouwen en slepen’, zo typeert Marit Hartman (1938) zelf haar activiteit als penningmaakster. In een voorbeeldig uitgegeven boek wordt haar werk nu belicht en ruim in kleur geïllustreerd door Luc Van Damme en Raf Van Laere. In de korte inleiding signaleren de auteurs dat er pas sinds de tweede helft van de twintigste en met name eigenlijk het begin van de 21ste eeuw ook steeds meer vrouwen zich gaan toeleggen op de penningkunst. Hoewel de vraag gesteld wordt of dit terecht is, rekenen zij Marit Hartman zowel tot de Nederlandse als de Belgische medailleurs, waarbij zij zich in het slot van dit deel van het boekje laten meeslepen om haar meer tot de Belgische medailleurs te rekenen. Ook maken wij in de inleiding kennis met Marit Hartman. Zij is in Den Haag geboren als dochter van een kunstenaarsechtpaar. In 1960-61 bezocht zij de Gerrit Rietveld Academie in Amsterdam en na enige jaren tijd vrij te hebben gemaakt voor haar kinderen pakte zij in 1973 de studie in Maastricht op, waar zij in 1978 aan de Academie is afgestudeerd in de richting Edelsmeedkunst en Beeldhouwkunst. Daarna gaat zij nog verder in de leer bij Petrus Bertus, bij wie zij tot de dag van vandaag nog wekelijks aan modeltekenen doet. Vanaf 1978 is zij zich gaan toeleggen op de penningkunst, althans vanaf dat jaar worden in het boekje penningen getoond. Voor haar is het ontwerpen van penningen een, zoals de auteurs aangeven, ‘multidisciplinaire aangelegenheid: potloodschetsen, gemodelleerde ontwerpen, gestoken gipsmodellen om te eindigen met het afwerken en patineren van het bronzen eindresultaat.’ In het boek zijn mooie voorbeelden te zien van ontwerpschetsen die voorafgingen aan de uiteindelijke penning. Deze schetsen geven een mooi beeld van het ontstaansproces en zijn kleine kunstwerkjes op zich. Ook zijn er afbeeldingen van enkele gipsmodellen. Al bladerend door de catalogus, zien wij 31 penningen. Zoals elke kunstenaar zoekt ook Hartman naar de vorm, maar uiteindelijk blijft zij, zoals de auteurs terecht stellen, behoren ‘tot de vertegenwoordigers van de klassieke medaille’. Enkele voorbeelden van haar

Rank Xerox (2/3 ware grootte)

Gerrit Wibbo Schimmelpenninck (2/3 ware grootte)

werk wil ik graag de revue laten passeren. Uit 1978 dateert een penning die Hartman heeft gemaakt voor Rank Xerox, het bedrijf dat groot is geworden met kopieermachines. Zij heeft deze penning gemaakt als opdracht van haar leraar Fons Paanakker; Rank Xerox had er later helaas geen belangstelling voor. Het is een prachtig voorbeeld van een mooie kleine sculptuur geworden. Marit Hartman heeft een aantal geboortepenningen gemaakt, waaronder die van haar neefje Gerrit Wibbo Schimmelpenninck uit 1983. Een naar mijn mening heel mooi voorbeeld van een andere familiepenning is de penning die zij in 1996 heeft gemaakt ter gelegenheid van het 60-jarig huwelijksfeest van het echtpaar Gerardts-Van Nispen tot Pannerden. In een kleine oplage van minder dan tien stuks heeft zij het jubilerende echtpaar zeer teder getroffen op de voorzijde van de penning, terwijl de keerzijde de namen en data met, klassiek symbolisch, twee duiven toont. Naast familiepenningen heeft Marit Hartman ook opdrachten uitgevoerd voor gemeenten en instellingen. Graag vermeld ik hier de prachtige penning die zij in twee versies in 1992 heeft gemaakt voor de Federatie TMV, de Nederlandse organisatie van makelaars, veilinghouders, beëdigde taxateurs in roerende goederen en machinerieën. De voorzijde toont een

TMV (2/3 ware grootte)

60-jarig huwelijksfeest Gerardts-van Nispen tot Pannerden (2/3 ware grootte)

veilinghouder in actie. De keerzijde kan verschillen: het exemplaar dat is bestemd voor ereleden en een exemplaar dat scheidende bestuursleden ontvangen. Als laatste penning toont de catalogus het exemplaar dat Hartman in 2012 heeft gemaakt naar aanleiding van de 60ste verjaardag en 'officiële oprust-stelling' van coauteur Raf Van Laere.

De inleiding van het boekje wordt afgesloten met een uitgebreide literatuurlijst. Ook hierdoor is het een bijzonder boekje geworden, omdat het een greep toont van literatuur over hedendaagse penningkunst. De auteurs karakteriseren Marit Hartman als een bescheiden vrouw met een groot talent en dat heeft ze; het is dan ook terecht dat zij nu deze aandacht heeft gekregen.

Het boek is een gezamenlijke uitgave van Limburgse Studies en de Limburgse Commissie voor Numismatiek. ■

LUC VAN DAMME / RAF VAN LAERE *Marit Hartman. Een monument kan zo groot zijn als een pink.* Limburgse Studies (Wijer 2013). ISBN 9789491829000.

Zoekpenning (20)

In het vorige nummer van *De Beeldenaar* moest deze rubriek plaats maken voor de Kerstpuzzel (de uitslag volgt en de prijswinnaar wordt in het volgende nummer bekend gemaakt), vandaar dat reacties op Zoekpenning 19 even zijn blijven liggen.

Een lezer wist te melden dat een exemplaar van de Amsterdamse sportpenning geveild is in de meiveiling 2010 van de MPO, kavel 5944. Daar werd de penning met inscriptie uit 1970 toegeschreven aan Loeki Metz, iets waar sterk aan getwijfeld wordt. Een andere lezer stelde voor dat we de vraag zouden voorleggen aan een specialist. Wat de lezer niet wist, maar de redactie wel, is dat de vraagsteller dezelfde persoon is als de voorgestelde specialist. Kortom, geen van de penningen werd herkend, maar misschien dat daar nog verandering in komt.

Nieuwe vraag

Ditmaal mocht de redactie geen 'onbekende kunstpenningen' ontvangen voor deze rubriek. Wel ontvingen we de afbeeldingen van twee waarschijnlijk Nederlandse tokens. De eerste is een roodkoperen token met een diameter van 25 mm en een gewicht van 3,7 gram. Op de token staat het cijfer '5'. Tot dezelfde serie behoort een vrijwel identieke token met het cijfer '10'. Wie kan meer vertellen over herkomst en gebruik van deze tokens?
Reacties en nieuwe vragen stuurt u naar redactie@debeeldenaar.nl.

Antwoorden, suggesties en nieuwe vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl.

Twee atelierbezoeken, drie penningmakers

JOAN BAKKER / MIA VAN DER WILT

Op zaterdag 28 september werden wij uiterst gastvrij ontvangen bij Nynke Jelles-Schepers in Bentveld. Christl Seth-Höfner was daar, erg leuk, ook aanwezig met een aantal van haar penningen en prachtige aquarellen. Na een lekkere kop koffie konden we rondkijken in de fraaie woning van Nynke, waar veel moois te zien is. Vervolgens vertelde Nynke dat haar echtgenoot (een architect) de opdracht kreeg dit huis te bouwen. Het is het eerste en modernste huis dat destijds aan de Westerduinweg is gebouwd. Later toen Nynke en haar man er kwamen wonen is er nog een atelier voor haar bijgebouwd. Voordat we in het atelier van Nynke gingen rondkijken vertelden beide kunstenaars in het kort iets over hun artistieke levensloop.

Nynke (1935 Venezuela) volgde onderwijs op de Vrije School en werd gestimuleerd om naar de Academie des Beaux-Arts in Genève te gaan. Haar docent, de beeldhouwer Max Weber, inspireerde haar enorm en zo kwam zij uiteindelijk bij Piet Esser in de klas. Esser was een strenge docent maar leerde haar wél monumentaal denken én goed kijken. Daarna was Nynke dertien jaar lang docent aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam in combinatie met een gezin van vier kinderen.

Tijdens het bezoek hebben we in Nynkes atelier veel van haar penningen kunnen zien maar ook prachtige beelden en reliëfs in diverse materialen.

Christl (1933 Oostenrijk) moest van haar vader studeren, maar ze bleef tekenen. Theresia van der Pant adviseerde haar naar de kunstacademie in Amsterdam te gaan. Daar ontmoette ze Nynke Schepers en Eric Claus. Christl volgde lessen bij Piet Esser en heeft zich onder andere toegelegd op landschappen: een weinig gebruikt onderwerp op penningen.

Haar werk toont invloeden uit de periode van de vier jaar die zij in India was. Daarna woonde Christl enige tijd in Londen en nu woont zij in de omgeving van Basel. In Nynkes atelier lagen prachtige penningen van Christl en in het woonhuis waren fraaie aquarellen van haar hand te zien. Nynke en Christl hadden van enkele penningen gipsafdrukken gemaakt die we mochten meenemen. Een reuze leuk idee van hen. In juni 2014 zal Christl met aquarellen in de galerie van Leo van Heijningen in Den Haag exposeren.

Na afloop heeft Nynke nog uitgebreid met enkelen van ons door haar tuin gelopen en de beelden die daar staan toegelicht. Het was een boeiend atelierbezoek.

Tweede atelierbezoek

Dick Aerts (1956 Haastrecht) ontving op 26 oktober acht lezers van *De Beeldenaar* in zijn bijzondere atelier in Utrecht.

Nynke met atelierbezoekers

Atelier in bastion Manenburg

Dick werkt sinds 2005 samen met de beeldhouwer Amiran Djanashvili in het voormalige atelier van Pieter d'Hont. Dit atelier ligt in het bastion Manenburg, één van de overgebleven stadsverdedigingswerken uit de zestiende eeuw.

Omdat een prachtig fonteinbeeld: *Vive la fontaine*, onmiddellijk de aandacht trok, begon Dick allereerst hierover te vertellen. Sinds februari 2010 werken hij en Amiran Djanashvili aan dit beeld. Het is een gigantische ark die op een waterkolom en een basis, bestaande uit de verdronken wereld, komt te staan. Reeds in 1982 ontstond het eerste idee voor dit beeld. Om dit project te kunnen bekostigen worden enkele 'arkdieren' afzonderlijk te koop aangeboden. Vervolgens vertelde Dick over zijn artistieke loopbaan.

Christl Seth-Höfner

Dick Aerts kreeg op de Academie voor Beeldende Kunsten te Utrecht (1977 tot 1982) les van de beeldhouwer Jan van Luijn. Hier heeft hij veel naar model leren werken. In 1985 gaat hij acht jaar werken op de modellenmakerij van een plateelbakkerij in Schoonhoven en de volgende vijf jaren werkt hij bij een bronsgieter in de mallenmakerij. In de avonduren en in het weekeinde werkte hij aan zijn beelden. Dit zijn uiterst leerzame jaren. Vanuit deze ervaring giet hij nu zelf zijn beelden en werkt ze ook zelf af. Hij heeft een prachtig patina ontwikkeld waar hij zeer trots op is. Dick vertelde schetsmatig te werken en hij houdt ervan om met meerdere ontwerpen en beelden tegelijkertijd bezig te zijn De beelden van Dick zijn vaak gebaseerd op zittende figuren op een troon.

Zijn werk is zeer divers, veel kleinplastiek, maar ook monumentale beelden. Met Peter Hoogerwerf heeft hij 26 beelden gemaakt met een architectonische uitstraling. Dick ontwierp en Peter voerde het uit. Sinds 2012 maakt Dick ook kerststallen in een vierkant frame.

We hadden gelukkig nog tijd om vragen te stellen en konden ook een kijkje nemen in de ruimte waar nog beelden van Pieter d'Hont staan. Dick vertelde uitgebreid over deze beelden. Het was een zeer boeiend en gezellig bezoek waar we erg van hebben genoten. Dick had ook geweldig goed voor de inwendige mens gezorgd en zo gingen we vroeg in de middag huiswaarts.

Najaarsbijeenkomst van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde

CHRIS TEULINGS

'Dehaag sgûhmp!' Deze uitroep in het dialect voor 'Den Haag bloeit' is zeker geen overdreven constatering na een dag vol gastvrijheid in het Haags Historisch Museum en rondom het Binnenhof. Bijna negentig bezoekers hebben na een korte huishoudelijke vergadering kunnen genieten van een zestal pakkende sprekers over Haagse numismatiek. De lunch bij Garoeda, halverwege het dagprogramma, was voldoende 'bedis' om ons wakker en niet te 'senang' te houden voor de tweede helft.

De huishoudelijke vergadering nam passend afscheid van onze overleden medeleden, feliciteerde een groot aantal leden met hun hoge lidmaatschapsjubileum en verheugde zich in het verwelkomen van veel nieuwe leden uit binnen- en buitenland. Het merendeel van de nieuwe leden was persoonlijk aanwezig om zichzelf en hun passie voor de numismatiek voor te stellen. Een van hen kwam zelfs vanaf Schiermonnikoog naar de vergadering. Voor zover het in onze annalen was na te gaan is dit ons eerste lid van dit eiland. Een extra welkom. Er blijken verrassenderwijs dus zelfs na een dergelijk lange voorgeschiedenis nog steeds nieuwe geografische markten voor ons open te liggen. Het leeuwendeel van de tijd werd ingenomen door een uiteenzetting over de Werdegang van het Geldmuseum en zijn naderende sluiting. Uiteraard beroert dit de gemoederen van onze leden zeer. Bij de rondvraag kon nog kort de vernieuwde website van het genootschap gepresenteerd worden. Hieraan hebben onze leden Etko Cretier en Theo Nissen veel energie besteed. Het bestuur informeerde de vergadering over de benoeming van Raymond van Oosterhout tot onze nieuwe webmaster/content manager. Raymond is al volop aan de slag.

Naar gewoonte vergadert het genootschap in plaatsen met een numismatisch verleden. Jan Pelsdonk gaf als eerste spreker inzicht in dit verleden van Den Haag met zijn 'De muntslag van 's-Gravenhage'. Er waren voor de spreker genoeg potentiële onderwerpen om uit te kiezen: de circa vijfhonderd geregistreerde muntvondsten, de muntslagperiode 1454-1455, de recepissen uit de Franse tijd, het noodgeld uit Wereldoorlog II. Pelsdonk koos voor het uitdiepen van de muntslag uit de tijd van Philips de Goede. Hij toonde aan, dat bijna twee derde van de Hollandse munten uit die tijd (5,6 miljoen stuks) in Den Haag geproduceerd is. Dit ogenschijnlijk forse aantal munten viel overigens in het niet bij de veel omvangrijker Bourgondische muntproductie in Brabant en Vlaanderen. Zijn slotconclusie was dat de in 's-Gravenhage geslagen munttypen qua uiterlijke kenmerken niet van de Dordtse productie zijn te

De voorzitter heeft een aandachtig publiek

onderscheiden. Alleen omdat de gouden leeuw en de gouden tweederde leeuw niet in Dordrecht zijn vervaardigd, kan men ze nog aan Den Haag toeschrijven. De zilveren Haagse munten zijn niet te onderscheiden van die uit Dordrecht. Ook toen kwam er al een 'kwantitatieve versoepeling' uit de hofstad. Of was de grote muntproductie – zoals een vragensteller naderhand opperde – ter ere van een oponthoud van Philips de Goede in Den Haag op doorreis naar Utrecht, waar hij voor David van Bourgondië de bisschopszetel ging regelen (en mogelijk wat handgeld nodig had)? Pelsdonks slotconclusie was dat de muntslag in Den Haag van korte duur was en ondanks de aantallen niet echt succesvol. Het kan nooit kwaad om dit op gehoorafstand van het Binnenhof hardop te zeggen.

Na dit oorbaar verleden kwam het wat meer notoir Haags numismatisch verleden aan de orde in een geestig overzicht door Ronald van der Spiegel van de bestraffing van valsemunterij te Den Haag. Hij opende met een onderbouwde suggestie voor de feitelijke locatie van de Haagse muntslag in 1454-1455, te weten nabij het huidige PEP-gebouw aan de Vismarkt. Dit in antwoord op een ten dele open vraag van de vorige spreker. Het blijkt dat al de oudst bekende experimentele muntslag te Heukelum – een valsemunterij in het midden van de vijftiende eeuw – niet echt een succes genoemd kon worden, getuige de opgediepte en in detail beschreven gruwelen waaraan de valsemunters nadien en onvrijwillig werden onderworpen. Spreker voerde ons door een paar eeuwen van vervolgingen van valsemunterij. Kennelijk had bij de navolgers het plezier in de numismatiek een grotere aantrekkingskracht dan de gevaren er aan verbonden. Niets nieuws onder de zon! Het Groene Zoodje - vlakbij Garoeda, maar het zou onze eetlust nadien niet bederven – heeft dan ook niet alleen onprettige herinneringen opgeleverd betreffende de gebroeders De Witt, maar ook voor enige van de ten tonele gevoerde heren. De zoektocht van Van der Spiegel leverde nog wat bijvangsten, zoals het vroegste invalidentoilet uit 1539 op het Binnenhof en een eerste tourniquettoepassing, ook uit de zestiende eeuw, op de Vijverberg.

Albert Scheffers' inleiding over de Generaliteits Muntkamer demonstreerde duidelijk wat een rijkdom het archief van deze Muntkamer biedt en hoeveel onontgonnen materiaal daar nog voorhanden is voor verder numismatisch of monetair-historische onderzoek. Hij wees aan de hand van illustratieve voorbeelden ook nog op diverse andere interessante publieke of particuliere archieven in het Nationaal Archief in Den Haag. Scheffers werkt intensief samen met het Instituut voor Monetaire Geschiedenis en Numismatiek (www.simgn.nl) en beveelt dit instituut warm aan bij elke onderzoeker die van hun ervaring en kennis gebruik zou kunnen en willen maken.

Na de lunch voerde een nazaat van Gijsbert Karel graaf van Hogendorp ons naar het Scheveningse strand anno 1813. Sommigen herinneren ons Isings' schoolplaat nog, maar wie was die man met de zwaaiende hoed? Dat blijkt niet zijn voorvader te zijn. Frederik van Hogendorp gaf ons een persoonlijk en uniek inzicht in wie zijn betovergrootvader was en wat hem bewoog. Het geheel werd gelardeerd met een aantal penningen gerelateerd aan deze bijzondere man, een van het Driemanschap.

Na deze zonnige en zinnige excursie leidde Jan Lucassen ons door een geschiedenis van diepe monetarisering ten tijde van de Republiek tot in de twintigste eeuw. Een periode waarin we van duiten, schellingen en rekenguldens naar een decimale gulden zijn gegaan. Diepe monetarisering gaat - kort door de bocht - vooral over de mate van het gebruik van kleingeld in een maatschappij. Volgens Lucassen is er sprake van diepe

monetarisering als er (veel) gebruik gemaakt wordt van munten met een waarde van minder dan een gangbaar uurloon. Prachtig cijfermateriaal verhelderde zijn invulling van dit begrip. Daarnaast schonk hij aandacht aan de methodologische problemen die men ondervindt bij het beantwoorden van dit vraagstuk. Een boeiend onderwerp dat door velen met grote aandacht gevolgd werd en waar dan ook een interessante discussie met goede vragen uit voort vloeide.

We genoten van een goed georganiseerde dag die door een groot aantal mensen van het Haags Museum (HHM) met hartelijke gastvrijheid perfect ondersteund werd. Logisch dat allen nieuwsgierig waren geworden naar wat dit museum numismaten specifiek te bieden had. Conservator Robert van Lit, van huis uit geen numismaat, bleek zich snel en deskundig ingewerkt te hebben in dit deel van de collectie. Een numismatische collectie, die zijn oorsprong al ergens in de achttiende eeuw in de oude stedelijke verzameling moet hebben liggen. Spreker toonde ons, gegroepeerd naar de rubrieken gildepenningen en aanverwant, buurtpenningen, penningen van instellingen, van personen van het Oranjehuis, van andere personen en van gebeurtenissen een aantal topstukken en wist links en rechts ons met anekdotes op aantrekkelijke details te wijzen. Hij verontschuldigde zich niet te veel aandacht te kunnen schenken aan de munten, maar dat werd ruimschoots goedgemaakt door de aantrekkelijke vitrines, die de gemeentelijke archeologische dienst in een van de tentoonstellingszalen had klaargemaakt en waar munten-experts in ruime mate aan hun trekken konden komen.

Zijn lezing maakte duidelijk voor ons dat een museum als het HHM grote verdienste heeft en onmisbaar is als het aankomt op regionale numismatiek. Het is een compliment en uw bezoek waard. Mocht u binnenkort toch op het Binnenhof moeten zijn, vergeet niet op de Korte Vijverberg langs te gaan en op nummer 7 naar binnen. Het is daar nog interessanter, fraaier en harmonischer dan bij hun buren.

Jan Lucassen

Na de aansluitende thee werd ruim gebruik gemaakt van de gelegenheid de tentoonstelling van het Museum te bezoeken. Voor de liefhebbers was er daarna nog een informele borrel en diner. Dat bodega De Posthoorn en restaurant Les Ombrelles aan te bevelen adressen zijn voor een borrel en diner is niet te veel gezegd. ■

www.koninklijkgenootschap.nl

Diner aan het einde van de dag

Nieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Nieuwjaarsreceptie

De nieuwjaarsreceptie van de VPK vindt gelijktijdig plaats met de opening van de 'try-out' penningen expositie *Een beeld van een penning* in Pulchri Studio (Lange Voorhout 15, Den Haag) op zaterdag 11 januari 2014, om 15.00 uur.

Borrel & Praat

Vrijdag 17 januari vindt in Pulchri (Lange Voorhout 15, Den Haag) een ontmoeting plaats tussen kunstenaars, vezamelaars en geïnteresseerden. Penningmakers Mirjam Mieras, Niko de Wit, Pauline Hoeboer en Frank Letterie zullen ieder een korte lezing geven, waarna in de tentoonstelling de aanwezigen met elkaar van gedachten kunnen wisselen over de hedendaagse penningkunst. De zaal is open vanaf 19 uur, de voordrachten beginnen om 19.30 uur.

Penningen 2013

De bestellingen voor Inschrijvingpenning 2013 van Niko de Wit met als titel *Swing* zijn inmiddels verzonden. De oplage is uitgekomen op 76 stuks. Voor de verzending van de Jaarpenning 2013 *Vergezicht* van Catrien van Amstel is gebruikgemaakt van de allerlaatste gulden postzegels, daardoor bevatte het pakketje niet alleen een bijzondere penning, maar ook een envelop met opzienbarende frankering.

Penningvoorraad

De penningen *Vrouw in het raam* van Fons Bemelmans, *Spinoza* van Erik Claus en *Nescio* van Da van Daalen zijn weer in voorraad. De huidige voorraad kunt u vinden op de website van de VPK (via catalogusvoorraad). Leden kunnen tegen een zeer aantrekkelijke prijs hun verzameling aanvullen of iemand een bijzonder cadeau geven.

Relatiepenning

Dit jaar verschijnt een geheel nieuwe Relatiepenning. De penning van Pépé Grégoire uit 1988 is nu nog te bestellen.

Website en email

Als een naam van een kunstenaar/VPK-lid in de lijst op de websitepagina 'links' van de VPK ontbreekt, verzoeken wij u ons daarop te attenderen, indien van toepassing met vermelding van eigen website. Om correspondentie in de toekomst sneller en goedkoper te laten ver-

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
~~p/a Geldmuseum~~
~~Postbus 2407~~
~~3500 GK Utrecht~~
info@munt-penningkunde.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Willem Zuidhof
Paradijsselpark 190
2904 PA Capelle aan den IJssel
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
R. J. de Goeje
Couwenhoven 4412
3703 EK Zeist
tel. (030) 6992736
Rein@degoeje.nl

lopen vragen wij VPK-leden hun e-mailadres via info@penningkunst.nl aan ons kenbaar te maken.
Via datzelfde e-mailadres kunt u opmerkingen over onze website doorgeven.

ACTIVITEITEN

Atelierbezoeken

Voor januari en februari staan er weer twee atelierbezoeken gepland voor de lezers van *De Beeldenaar*. Zaterdag 25 januari zijn we welkom bij Pauline Hoeboer in Den Haag en zaterdag 22 februari ontvangt Niko de Wit ons graag in zijn atelier in Tilburg. Aanmelden kan per e-mail: joanbakker@gmail.com. Na aanmelding ontvangt u per e-mail een bevestiging en te zijner tijd nadere inlichtingen. Wie niet eerder zijn mobiele telefoonnummer heeft opgegeven, wordt verzocht dit bij de aanmelding te doen.

Maak je eigen Meesterwerk

Rijksstudio bestaat 1 jaar. En in dat ene jaar zijn er heel veel Rijksstudio's gemaakt. Er zijn vele prachtige verzamelingen over onderwerpen gemaakt met opmerkelijke thema's (bijvoorbeeld: verse vis met citroensap). Er zijn ook al heel veel nieuwe creaties gemaakt met de werken in Rijksstudio. Geïnspireerd door wat er al gemaakt is, introduceert het Rijksmuseum nu de Rijksstudio Award: een designwedstrijd, waaraan iedereen mee mag doen. Alles mag. Een jury bekende, internationale experts beoordeelt de ontwerpen. Het Rijksmuseum nodigt iedereen van harte uit mee te doen aan deze bijzondere wedstrijd. De sluitingsdatum voor het inzenden is 1 maart 2014.

www.rijskmuseum.nl (button linksonder)

TENTOONSTELLINGEN

Katinka van Rood

Tot 19 maart toont Paleis Het Loo in een kleine tentoonstelling werk van beeldhouwster Katinka van Rood (1913-2000). Aanleiding vormt het 100ste geboortejaar van de kunstenares en de verschijning van een monografie. Van 1948 tot 1985 gaf Katinka van Rood met tussenpozen les aan prinses Beatrix. Haar band met het koningshuis blijkt uit de vele opdrachten voor bronzen, penningen, medailles en munten. Bijzondere bekendheid kreeg zij als ontwerpster van de munt met de portretten van de koninginnen Juliana en Beatrix in 1980. Van Roods oeuvre omvat verder oorlogsmonumenten, gevelstenen en portretten.
Katinka van Rood, vorstelijk beeldhouwster.

Tot en met 9 maart 2014, di.-zo. 13-17 uur, in de Oostvleugel van Paleis Het Loo, Koninklijk Park 1, 7315 JA Apeldoorn.
www.paleishetloo.nl

Eeuwfeest EUR

Tijdens het jubileumjaar is in de Erasmusgalerij in Gebouw A van het universiteitscomplex Woudestein een kleine tentoonstelling te bezichtigen waarin aandacht geschonken wordt aan de Eeuwfeestpenning, de ontwerper en diens andere werk. In de tentoonstelling worden tevens penningen getoond van een tiental hoogleraren van de EUR en haar voorlopers, die deze in hun carrière als eerbewijzen hebben ontvangen. Herkomst van de getoonde penningen: collectie van het NEPK (Nederlands Economisch Penning Kabinet) aangevuld met enkele bruiklenen van de ontwerper.

Heel 2014, ma.-vr. 9-17:30 uur, Gebouw A, Erasmusgalerij, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.

PUBLICATIES

Frans Indo-China

Bij Éditions Victor Gadoury verscheen recent een boek over de munten en tokens van Frans Indo-China. De munten van dit stukje Frans koloniaal verleden zijn momenteel erg in trek, vooral bij verzamelaars ter plaatse. Vandaar dat de catalogus tweetalig is: Frans en

Engels. Daarnaast voegt de auteur een woordenlijst toe, voor een eenvoudig inzicht in de technische gegevens in de catalogus. In dit eerste deel van alle Franse koloniale munten komen aan bod Annam, het koninkrijk Cambodja, de Fransen handelsposten in China (Kwang-Chou-Wan, Shanghai, Tianjin), Cochin, Indochina, Laos, Siam, Tonkin en Vietnam. Elk hoofdstuk wordt ingeleid met een historisch commentaar over de regio, waarna een catalogus van alle munten en penningen volgt. Meeste muntsoorten zijn geïllustreerd in kleur.

Jean Lecompte, Monnaies et Jetons de l'Indochine Française. Éditions Victor Gadoury, Monaco 2013. Hardcover. 20,5 x 14,5 cm. 168 pages. ISBN 978-2-906602-42-7. www.gadoury.com

INeN

Onlangs verscheen de *International Numismatic e-Newsletter* 15. Belangstellenden kunnen de nieuwsbrief downloaden op de website van het genootschap (www.koninklijkgenootschap.nl).

Erratum

In *De Beeldenaar* 2013-6 had de penning *Satyr en Nimf* van Frank Letterie op pagina 278 een kwartslag naar links gedraaid moeten worden.

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een opbergband met een harde balacron kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR.
Met jaartalstickers kan worden voorzien van het jaar van uitgifte. Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost € 14,90 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van op Postbank 5761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

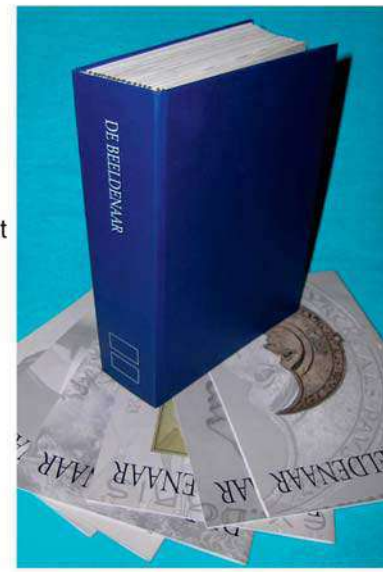

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1877. DEN HAAG. ALGEMENE PRIJSPENNING VOOR TEKENSCHOLEN.
Geslagen door 's Rijks Munt.

Vz. Op een troon met het Nederlands wapen de Nederlandse maagd naar links, met in haar linkerhand een hoorn van overvloed en in haar rechter een lauwerkrans. Uitgestrekt over een korintische kapiteel, waarop een passer, palet met penselen, beeldhouwershamer en een rol papier.
Kz. Gegraveerd op vijf regels met: 1877-1878 / W.B. van Liefland / Bouwkunde / 4e kl 2e Afd. Omschrift: ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 's GRAVENHAGE
Zw. 87; zilver, 38 mm., 22,63 gram.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

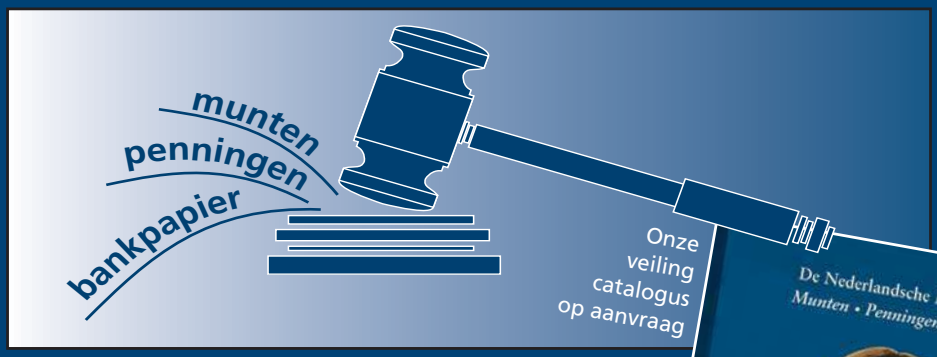

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

MAART/APRIL 2014, 38e JAARGANG NR. 2

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Veiling 37 maandag 28 en dinsdag 29 april
Extra kijkdag zaterdag 26 april van 10 tot 16 uur

Met belangst[illegible]steeds weer uit naar nieuw
ma[illegible]e internationale veilingen.
U[illegible]ook te allen tijde consulteren voor
een vrijblijvend advies.
[illegible]k een kosteloze taxatie van uw collectie
behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a Tel.: 040-2123455 numis@kareldegeus.nl
5504 JA Veldhoven Fax.: 040-2110845 www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

SHOWROOM
AMSTERDAM
MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - ONDERSCHEIDINGEN

Bezoek onze nieuwe vestiging

Herengracht 500
1017 CB Amsterdam
Tel. 020 320 9101
Fax. 020 620 8040
E-mail: info@schulman.nl

VEILINGEN

Meerdere veilingen per jaar

INTERNET VERKOOP
www.schulman.nl

DE BEELDENAAR 38 (2014) nr. 2

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.koninklijkgenootschap.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: G.J. van der Meer Mohr, T. Senders
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere, W.P.C. van den Nieuwenhof,
Algemeen: L. Boezelijn, J.E.L. Pelsdonk

Jaarabonnementen
Nederland: € 27;
binnen Europa: € 39; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie en beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Kerstpuzzel 52
Janjaap Luijt

Dansende penningen in Pulchri 53
Da van Daalen

De ene rijksdaalder is de andere niet 55
Jan G. Stuurman

De eerste penning van Dorothé Jehoel 64
Jim van der Meer Mohr

Numismatiek in de overgang – een tussenstand 65
Herman Gerritsen

Het *Alchemisten medaillon* van Leopold I (1677) 67
Paul Oostervink

Armenpenning Roermond blijkt bakenlood van Willemstad 71
Allex Kussendrager

Oproep aan de leden van de Vereniging voor Penningkunst 74
Linda Verkaaik

De locatie van de Munt in Den Haag 75
Ronald A. van der Spiegel

Tekstvariant op kwart leeuwengroot van Willem V van Holland 80
Arie van Herwijnen / Peter van de Koppel

Zoekpenning 21 81
Janjaap Luijt

Aanvullingen op het vorige nummer 82

Twee 'Belgische' penningen 83
Tom Senders

De Mus, jaarpenning 2014 van Geer Steyn 86
Jim van der Meer Mohr

Op bezoek bij Eddy Gheress 87
Joan Bakker / Mia van der Wilt

Verdwenen toponiemen 89
Jan Pelsdonk

Nieuws 93

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Kerstpuzzel

JANJAAP LUIJT

In *De Beeldenaar* staat sinds een aantal jaren de rubriek Zoekpenning waarin onbekende penningen worden getoond in de hoop dat lezers van het tijdschrift een penning herkennen en dat aan de redactie doorgeven. Enkele muntverzamelaars vroegen mij waarom een dergelijke rubriek (nog) niet bestond voor munten. Ik wist het niet. Mede om de muntliefhebbers tegemoet te komen werd in *De Beeldenaar* 2013-6 Zoekpenning eenmalig vervangen door een Kerstpuzzel. De vraag aan de lezers was een opgave te doen van de verschillende munten en bankbiljetten die zij op de foto konden onderscheiden. Zelf zag ik in de snelheid Nederland, Zwitserland, Tsjechië, Brazilië en China. Het leek me dat de lezers nog wel andere landen zouden herkennen.
Begin januari sloot de inzendtermijn van de wedstrijd en kwam de provisorisch samengestelde, doch deskundige jury bij mij thuis bijeen om de inzendingen te toetsen aan de foto. De Krause-catalogi *World Coins* en *World Paper Money* lagen als onafhankelijke scheidsrechters binnen handbereik. De hoofdprijs, een goede fles wijn met zilveren strik keek vanaf het buffet belangstellend toe. Onder het genot van een kop koffie en een Bossche Bol begon de jury aan de zware taak die haar stond te wachten. Alle inzendingen werden uit de emailbox gehaald en wat bleek: niet één lezer had een poging ondernomen. De mailbox was leeg. Er restte de jury die avond nog maar één taak: zich ontfermen over de hoofdprijs. U begrijpt, het werd een buitengewoon gezellige avond.

P.S.: over de uitslag van de Kerstpuzzel en de beslissing van de jury kan niet worden gecorrespondeerd.

Bij de voorplaat

Portretzijde van een munt ruim tweehonderd jaar geleden geslagen onder de regering van Lodewijk Napoleon, koning van het Koninkrijk Holland. Over deze muntslag en die van rijksdaalders in het bijzonder staat Jan Stuurman uitgebreid stil in dit nummer van *De Beeldenaar*.
De voorplaat is mogelijk gemaakt door Karel de Geus Muntveilingen te Veldhoven (eerstkomende veiling: 28 en 29 april).

Dansende penningen in Pulchri

Beeld van een Penning, expositie en symposium

DA VAN DAALEN

In de expositie *Een beeld van een penning* in de studio's van de Haagse kunstenaarsvereniging Pulchri werd de penningkunst letterlijk in beweging gebracht. Linda Verkaaik, organisator en inrichter van de in januari gehouden tentoonstelling, toonde samen met de deelnemende penningmakers dat deze kunstvorm zeer expressief kan zijn. Bevrijd uit de vitrines dansten de penningen hangend aan kabeltjes vrij in de ruimte. Bezoekers werden door de penningen op de schouders getikt en uitgenodigd om deze sculptuurtjes in handen te nemen; ze te betasten en van alle kanten te bekijken.

De vraag voor de penningmakers was: 'hoe hang je een penning op?' De exposanten vonden verschillende oplossingen, de een doorboorde de penning met een minuscuul gaatje en de ander stak deze in een plastic 'jasje'. Weer anderen goten een lipje mee of maakte speciaal voor deze expositie nieuw werk waarbij het hangen een belangrijke rol speelde. Hoewel de meesten er geen gewoonte van willen maken penningen op te hangen, was het door de inventiviteit van de penningmakers mogelijk een 'hangende' expositie te realiseren.

Tijdens de drukke opening (tevens de Nieuwjaarsborrel van de Vereniging voor Penningkunst) mengden de penningen zich tussen de bezoekers, gingen ze van hand tot hand en waren ze onderwerp van geanimeerde gesprekken. Theatergroep The Big Mo, improviseerde korte sketches geïnspireerd door penningen uit de expositie en opmerkingen uit de zaal. Daarbij had de groep grote concurrentie van het theaterstuk in de zaal er naast: de expositie zelf.

Penningsymposium

Om de expositie verdieping te geven organiseerden Linda Verkaaik en Froukje Zandvliet (kunsthistorica en vrijwilligster bij Pulchri) een ontmoeting met penningkunstenaars. Niko de Wit, Mirjam Mieras, Pauline Hoeboer en Frank Letterie werden geïnterviewd en vertelden over hun werk en de penningwereld. Hier volgen korte impressies en enkele citaten uit de gesprekken.

Niko de Wit vertelde hoe hij een 'goede' penning ondergaat en hoe die zijn waarachtige schoonheid toont: 'Zo'n penning kan mij ontroeren en inspireren, in welke tijd of stijl hij ook is gemaakt. Ik ben van mening dat een adequate vormgeving een blijvende schoonheidservaring oproept. Een penning moet zich manifesteren in een noodzakelijk esthetische vorm, resultaat van een combinatie van vormtaal, stijl en samenhang tussen de delen, gerelateerd aan het gekozen concept. Daarnaast zijn er nog meer factoren die een rol spelen in de beeldende kwaliteit,

Tijdens de opening van de expositie

zoals bijvoorbeeld een balans tussen vorm en inhoud of tussen voor- en keerzijde,' aldus De Wit. 'Aangezien een penning moet uitnodigen om van de ene hand in de andere genomen te worden om zo beide zijden te kunnen bekijken en bevoelen, is het van belang dat de vorm van de penning min of meer "concentrisch" is, dat de penning als het ware binnen een denkbeeldige cirkel past.'

Met zijn enorme ervaring op het gebied van de penningkunst en het vervaardigen van penningen gaf Frank Letterie een toelichting op de geschiedenis van de Nederlandse penningkunst in de afgelopen honderd jaar. Hij toonde slagpenningen waarbij de invloed zichtbaar was van het werken op groot formaat, waardoor weliswaar het maken van fijne details mogelijk is, maar de penning in de vertaling naar het kleine formaat een industriële uitstraling krijgt. Hier tegenover plaatste Letterie de vrijheid van het direct op het uiteindelijke formaat boetseren en graveren voor een gegoten penning. Daarnaast belichtte hij de invloed van de docenten van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten op de penningkunst in Nederland. Letterie sloot af met een pleidooi voor de ronde penning: de cirkel speelt dan een rol in de compositie waardoor een grote spanning wordt verkregen.

Pauline Hoeboer sprak over haar fascinatie als kunstenaar: 'Mijn grootste inspiratiebron is oude gebruiksvoorwerpen en ik ben gefascineerd door de containervorm. De scheiding tussen een binnenwereld en een buitenwereld en het lichamelijke aspect van een containervorm', zo vertelde zij. 'Het materiaal dat ik voor mijn werk gebruik is klei en mijn gereedschap is de draaischijf. De begrenzing die een penning stelt aan vorm en inhoud dwingen mij als kunstenaar om naar de essentie van mijn onderwerp te zoeken. Voor mij is een penning een samenspel van beeld en tekst, in een handzaam formaat.'

Mirjam Mieras hield een filosofische en humoristische lezing, waarin zij de penning vergeleek met een eiland. Bij het onderscheiden van een eiland en vasteland gelden regels. Als voorbeeld noemde ze Groenland, dat nog geldt als eiland; alles wat groter is dan Groenland is vasteland. Mieras vergeleek de beeldhouwkunst met het vasteland en de penningkunst als het eiland. Op dat eiland is het wel van belang dat invloeden van buitenaf toegelaten worden, anders dreigt verstikking in traditie en gewoonten. Hierna volgden nog andere metaforen: het schateiland, waarop alles mogelijk is; het booreiland als het broertje van de penning 'de munt'; en het schiereiland met verbinding met het vaste land, de beeldhouwkunst.

Marieke Geerlings, Pulchri 2014

Vervolg

In aansluiting op de tentoonstelling van januari kijkt de Vereniging voor Penningkunst uit naar het werk van leden van Pulchri, die vanuit hun discipline een 'penning' gaan maken voor de grote expositie in Pulchri in juni 2014. Bij die tentoonstelling verschijnt een catalogus die mede mogelijk gemaakt wordt door het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Fonds voor Numismatiek.

Foto Linda Verkaaik

De ene rijksdaalder is de andere niet

De munten van het Koninkrijk Holland in historisch perspectief

JAN G. STUURMAN

In 1795 kwam aan de Republiek der Verenigde Nederlanden een einde en volgden verschillende staatshervormingen elkaar op. In 1806 culmineerde dit in de stichting van het Koninkrijk Holland: een Franse vazalstaat met Lodewijk Napoleon (een broer van de Franse keizer) als koning. Het koninkrijk bestond slechts kort en werd in 1810 bij het Franse Keizerrijk ingelijfd. De muntslag van het Koninkrijk Holland werd voor de hoofdmoot gekenmerkt door drie munten, die al heel lang met min of meer hetzelfde gewicht, gehalte en uiterlijk (beeldenaar) waren geslagen: de gouden dukaat (aangemunt sinds 1586), de zilveren dukaat (aangemunt sinds 1659) en de gulden (geïntroduceerd in 1694).

Toen de Bataafse Republiek in 1806 ophield te bestaan, verkeerden de economie en de handel overzee als gevolg van de Franse oorlog tegen Engeland in slechte staat. Voor zover er behoefte aan was, werden nog gouden dukaten geslagen voornamelijk voor de handel met Rusland en zilveren dukaten voor de handel op de Oostzee. Voor binnenlands gebruik waren in de eerste jaren van de Bataafse Republiek nog 3-guldens, guldens en halve guldens geslagen, maar daar was in 1800 een einde aan gekomen. Hoewel gedurende de Bataafse Republiek geen muntwetgeving is afgekondigd, zijn er experimentele munten geslagen met patriottische afbeeldingen en de landsaanduiding: 'Bataafsche Gemeenebest'. In het koninkrijk Holland onder Lodewijk Napoleon kwam wel muntwetgeving tot stand.[1]

Voorafgaande aan het eerste decreet werd geconstateerd dat er vanuit de 'Sectie van Finantien' een concept-decreet was ontvangen. Het eerste gedeelte daarvan heeft betrekking op de 'Stempel, Gehalt en Gewigt der voor eerst te munten Standpenningen', het tweede gedeelte op de 'Negotiepenningen'. Deze twee begrippen vragen een nadere toelichting.

Lange tijd bepaalde de intrinsieke waarde (de hoeveelheid edelmetaal) van een munt de waarde in het handelsverkeer, zeker bij de grote zilverstukken en goudstukken. De prijs van goud en zilver fluctueerde en daarmee de waarde van de munten. De grote muntstukken die hun waarde in het handelsverkeer ontleenden aan hun metaalinhoud, kregen in de achttiende eeuw de naam negotiepenning. Daar tegenover stonden de standpenningen: munten met een vaste door de overheid vastgestelde waarde, die veelal op de munt stond weergegeven. De naam standpenning

C.H. Hodges, Lodewijk Napoleon, 1809

verscheen voor het eerst in de Ordonnantie van de Staten-Generaal van 17 maart 1694, toen de 3-, 1- en ½-gulden als munten met een aangegeven waarde werden omschreven. De term negotiepenning vindt volgens Van Swinden in zijn *Bedenkingen over het Muntwezen* zijn oorsprong in de Resolutie van de Staten-Generaal van 1 augustus 1749, bij de invoering van de gouden rijder van 14 gulden (dat alle gouden speciën, den Rijder uitgezonderd, enkel maar zijn penningen van negotie).[2]

Naarmate de tijd vorderde, was de standpenning meer en meer bestemd voor het binnenlands geldverkeer, terwijl de negotiepenning steeds meer voor handel met het buitenland was bedoeld. Als elkaars tegengestelden kwamen de termen stand- en negotiepenning voortdurend voor in achttiende- en negentiende-eeuwse Nederlandse muntwetgeving.

Lodewijk Napoleon

Het eerste muntdecreet van koning Lodewijk Napoleon dateert van 17 september 1806. Hierin staat onder andere dat er maar één munthuis overblijft, te vestigen in Amsterdam (de Utrechtse munt wordt 'bij provisie gecontinueerd'). Artikel 12 van het decreet bepaalt hoe de munten eruit moeten zien, met wat voor beeldenaar en welke omschriften: 'De stempel wordt bepaald als volgt: De Beeldtenis des konings, met het omschrift Lodewijk de Eerste, Koning van Holland, en op de tegenzijde het Wapen van het Koningrijk; op den rand, ter dikte van het stuk, en in de rondte: Sit Nomen Domini Benedictum.' Voorschriften omtrent de munttypen en denominaties bevat dit decreet nog niet.

Proefslag 10 stuivers, 1809 (TMNK 12503)

Op 26 december 1806 volgt een decreet waarin de standpenningen worden gedefinieerd: 'Er zullen, als standpenningen van het Koningrijk, geslagen worden de navolgende nieuwe speciën: In goud. Goude penningen van twintig gulden, gaande in het mark achttien stuks, gealloijeerd uiterlijk op twee-en-twintig caraat goud, en zestien grein zilver, zonder enige remedie. Goude penningen van tien gulden, vervaardigd in evenredigheid van die van twintig gulden. In zilver: 1. Stukken van 50 stuivers; 2. Guldens; 3. Halve guldens; Deze drie laatsten vervaardigd in evenredigheid van het gewigt en het alloy der tegenwoordige guldens'.

Voor de goudstukken van 20 en 10 gulden (niet eerder bekende denominaties) worden gewicht en gehalte expliciet genoemd, maar voor de zilverstukken verwijst het decreet naar het 'gewigt en het alloy der tegenwoordige guldens'. Hier wordt de gulden bedoeld, zoals die stond omschreven in de ordonnantie van de Staten-Generaal van 17 maart 1694. Dit muntplakkaat beschreef een 'Generaliteyts Stant-Penningh, met sijne proportionele Gedeeltens'. Het uitgangspunt was een 3-guldenstuk, met als onderdelen het 1- en ½- guldenstuk. Op deze munten stond 'den gefixeerden prijs van de Munte' aangegeven: 3 GL, 1 GL, en een ½ GL (soms X St.). De driegulden kreeg een gewicht van 31,82 g en een zilvergehalte van 0,920. De gulden had hetzelfde gehalte en naar evenredigheid een gewicht van 10,61 gram. Op de ene zijde van de 3-gulden en de 1-gulden (ook generaliteitsgulden genoemd) stond de Hollandse maagd met in haar rechterhand een speer met vrijheidshoed en met haar linkerhand steunend op een bijbel, die op een altaar was geplaatst. De andere zijde toonde tussen de waardeaanduiding het gekroonde wapenschild van de Staten-Generaal: een gekroonde klimmende leeuw met in zijn rechterklauw een zwaard en in zijn linker een bundel pijlen.

50 stuivers, 1807
(proefslag in brons)

Hoewel er sinds 1694 geen nieuwere ordonnanties waren uitgevaardigd, woog de generaliteitsgulden in 1806 inmiddels 10,53 g, bevatte deze 9,6 g aan fijn zilver en had daarmee een zilvergehalte van ca. 0,912. Dit waren ook de dimensies voor de zilveren standpenningen van het nieuwe koninkrijk. De denominaties bestaan uit 50-stuiverstukken, 1-guldens en ½-guldens. In tegenstelling tot 1694 werd dus niet een 3-guldenmunt voorgeschreven, maar een 2½-guldenmunt. Uiteraard met een gewicht in evenredigheid met dat van de gulden: 26,35 g. Waarom een 50-stuivermunt? De bronnen zwijgen erover, maar waarschijnlijk omdat 2½ een logischer veelvoud is dan 3. Een onbedoeld gevolg van de creatie van een 50-stuiverstuk was, dat deze in de volksmond rijksdaalder ging heten. De waarde van 50 stuivers werd sinds het begin van de zeventiende eeuw aan 'rijksdaalder' gekoppeld.

Opmerkelijk aan het decreet van 26 december 1806 is dat niet over pasmunt (veelal kopergeld) wordt gerept (in latere decreten van Lodewijk Napoleon ook niet) en dat de gulden verdeeld blijft in 20 stuivers en niet naar Frans voorbeeld in 100 centen. Overigens wordt met muntstukken met een waarde van respectievelijk 10, 20 en 50 stuiver en 10 en 20 gulden een 1:2:5-systeem geïntroduceerd, zoals dat vlak daarvóór in Frankrijk was gebeurd met 1-, 2-, 5-, 10- en 20-francstukken.

Standpenningen

Nu de munttypen voor de standpenningen waren vastgesteld, konden de ontwerpers aan de slag. Eerst heeft de 'oude meester', de vakbekwame, maar inmiddels hoogbejaarde medailleur J.G. Holtzhey een poging ondernomen. Hij heeft wel enige ontwerpen ingediend, sommige daarvan in zilver, maar om verschillende redenen zijn die afgewezen. Daarom kwam vervolgens een nieuwe medailleur uit Frankrijk over. Een zekere George, van wie merkwaardigerwijze nadere gegevens ontbreken.

50-stuivers 1808
(TMNK 12248)

Utrecht, gouden dukaat, 1596

Op 29 mei 1807 volgde een nieuw decreet omtrent uiterlijk en tekst op de munten: 'De Munten van het Koningrijk zullen tot stempel hebben aan den eenen kant onze beeldtenis met de inscriptie NAP: LODEW: I: KON: VAN HOLL. Aan den anderen kant het schild, en daarboven de koninglijke Kroon, beneden het Schild de aanduiding van het jaartal in romeinsche cijffers en in de rondte de inscriptie KONINGRYK VAN HOLLAND; aan de eene zijde van het schild het cijffer aanduidende de waarde van het stuk en aan de andere zijde de eerste en de laatste letter van de eenheid, welke het cijffer aanduidt; in de rondte van het stuk en op de dikte zullen gesteld worden de woorden: DE NAAM DES HEEREN ZY GELOOFD'.

Het schild op de keerzijde waaraan wordt gerefereerd, is uiteraard het wapenschild van het koninkrijk Holland: linksboven en rechtsonder het vroegere generaliteitswapenschild en in de overige twee kwartieren de Franse adelaar.[3]

Een van de meest bijzondere stukken in de collectie van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap (KOG) te Amsterdam is een 50-stuiverstuk van het koninkrijk uit 1807. Het betreft een proefstuk waarvan er slechts enkele zijn aangemunt. Op de voorzijde van de munt staat een portret van koning Lodewijk Napoleon met in de afsnede de naam van ontwerper George. Het omschrift is NAP. LODEW. I KON. VAN HOLL. Op de keerzijde staat tussen de waardeaanduiding 50 S[s]. het gekroonde wapenschild van het Koninkrijk Holland. Onder het wapenschild staat het jaartal: 1807 en het omschrift luidt: KONING RIK VAN HOLLAND.[4] Ondanks dergelijke proeven uit 1807, zou het nog tot in 1808 duren voordat de definitieve versie van nieuwe koninkrijksmunten in circulatie kwam. Daarbij is alleen het 50-stuiverstuk in grote oplage aangemunt en heeft deze als enige standpenning van Lodewijk Napoleon een belangrijke plaats in de binnenlandse circulatie ingenomen.

Negotiepenningen

Het decreet van 26 december 1806 betrof alleen de standpenningen. Nieuwe wetgeving voor de negotiepenningen was minder urgent, omdat de aanmunting van gouden dukaten en zilveren dukaten in het Koninkrijk Holland ondertussen 'op het oude stempel' gewoon doorging (al was dat op kleine schaal).

De gouden dukaat vond zijn oorsprong in 1586, toen de Republiek der

Utrecht, zilveren dukaat, 1757

Gouden dukaat 1808 (TMNK 11432)

Verenigde Nederlanden bestond uit een statenbond 'zonder eminent hoofd'. Toen de Engelse landvoogd Leicester op 4 augustus 1586 een muntplakkaat uitvaardigde, was een van de daarin omschreven munten de gouden dukaat met een gewicht van 3,51 gram en een gehalte van 0,986. De voorzijde toonde een geharnaste man met in zijn rechterhand een zwaard en in zijn linker een pijlenbundel; de keerzijde vermeldde in een vierkant een opschrift. De uitgifte-koers was 68 stuiver; op dat moment de reële waarde van het erin verwerkte goud, maar in de loop van twee eeuwen liep de waarde in stuivers aanmerkelijk op.

Vanwege zijn betrouwbaarheid (vast gewicht, vast gehalte, vast uiterlijk) was de Nederlandse dukaat tot in de negentiende eeuw vooral in Rusland en in de twintigste eeuw nog in Nederlands Indië zeer geliefd als negotiepenning (handelsmunt).

De zilveren dukaat was voor het eerst omschreven in een Resolutie van de Staten-Generaal van 19 juni 1659. De munt had een gewicht van 28,25 gram en een zilvergehalte van 0,873. Op de voorzijde stond (evenals op de gouden dukaat) tussen het jaartal een geharnaste man met een zwaard in de rechterhand en aan zijn voeten het wapenschild van het gewest waar de munt was geslagen. De keerzijde bestond uit een gekroond generaliteitswapenschild: een klimmende gekroonde leeuw met in zijn rechterklauw een zwaard en in zijn linker een pijlenbundel. Omdat sinds 1606 (naar Duits voorbeeld) een Nederlandse rijksdaalder circuleerde met een waarde van 50 stuivers, werd de zilveren dukaat vanwege zijn uitgiftekoers van 50 stuivers in de wandeling al gauw rijksdaalder genoemd Het publiek bleef de waarde van 50 stuivers aan de term rijksdaalder koppelen. De zilveren dukaat was zeer populair als handelsmunt in landen rondom de Oostzee.

Decreet van 11 februari 1808

De gouden en zilveren dukaten die tot dusver in het Koninkrijk Holland waren geslagen, onderscheidden zich in niets van hun voorgangers uit de Republiek en de Bataafse Republiek. Het vertrouwen in een Nederlandse munt werd in het buitenland niet geschaad, omdat het oude, vertrouwde uiterlijk was gehandhaafd en ook gehalte en gewicht hetzelfde waren gebleven. Het decreet van 11 februari 1808 zou hier echter een einde aan maken: 'geenerlei munt, de gouden en zilveren ducaten (Rijksdaalders) speciaal mede daaronder begrepen, zal voortaan in het Rijk op

Zilveren dukaat of commercie-rijksdaalder, 1809 (proefafslag in lood)

2½ gulden, 1808

den vorigen stempel worden geslagen, doch op een nieuwe stempel worden vervaardigd aan de ene zijde voerende de beeldtenis met gelijke omschrift als op de standpenningen en op de wederzijde een geharnaste man met het omschrift: Eendragt maakt magt'. Het gevolg van dit decreet was dat op de voorzijde van de negotiepenningen Lodewijk Napoleon stond en de keerzijde net als vroeger de geharnaste man toonde, maar met omschriften in het Nederlands.

Het decreet zelf duidde de zilveren dukaat (weliswaar als tweede naam en tussen haakjes) als rijksdaalder aan. Hiermee draagt de wetgeving in feite bij tot de verwarrende toestand van het bestaan van twee soorten rijksdaalders: de ene een standpenning (het 50-stuiverstuk) en de ander een negotiepenning (de zilveren dukaat). Overigens valt te constateren dat een eigentijdse kenner van het Nederlandse muntwezen, zoals Poelman deze verwarring trachtte te voorkomen.[5] Hij sprak in het geval van de zilveren dukaat (de rijksdaalder als negotiepenning) van commercie-rijksdaalder.

Dit decreet is inderdaad uitgevoerd. Van de kant van de handel bestond belangstelling voor de nieuwe gouden dukaten en deze zijn dan ook op redelijk grote schaal aangemunt. Dat geldt niet voor de nieuwe commercie-rijksdaalders; die zijn het ontwerpstadium niet ontstegen.

Vlak na dit muntdecreet volgde nieuwe wetgeving op muntgebied. Deze keer had het decreet betrekking op zowel stand- als negotiepenningen. Het betrof de aanduiding van koning Lodewijk-Napoleon op de munten en is te beschouwen als een soort van reparatie van het wel eigenaardige voorschrift van 29 mei 1807 dat inhield dat Lodewijk Napoleon als Nap. Lod. (andersom dus) moest worden aangeduid. Het Decreet van 29 maart 1808 luidde: 'op alle stempels, die naar den nieuwen muntslag zullen vervaardigd worden, moet het omschrift gebezigd worden LODEWYK NAPOLEON, KONING VAN HOLLAND, welk omschrift verkort moet worden, wanneer de oppervlakte der stukken de plaatsing van het omschrift voluit niet gedoogde.'

De eerste munt waarop dit nieuwe omschrift is aangebracht was een standpenning: een 50-stuiverstuk uit 1808. Of liever gezegd: een 2½-gulden, want 'ineens' luidde de waardeaanduiding 2½ G^N. De beschikbare bronnen zeggen niets over die aanpassing, maar het lijkt erop dat men de koppeling '50 stuivers = rijksdaalder' met de aanduiding: 2½ gulden heeft willen vermijden en het begrip 'rijksdaalder' voorbehouden zou blijven aan de commercie-rijksdaalder. Deze veronderstelling wordt bevestigd door het expliciete gebruik van de naam rijksdaalder in het decreet van 11 februari

Dukaat, 1809

Commercie-rijksdaalder, 1809

1808 over de negotiepenningen (weliswaar als tweede naam, maar toch). Overigens is ook de standpenning van 50-stuivers met de waardeaanduiding 2½ gulden niet verder gekomen dan het experimentele stadium.

De eerste negotiepenning waarop de nieuwe titulatuur van de koning verscheen is op een gouden dukaat van 1808. Kennelijk vonden de autoriteiten de voorgeschreven aanpassing van het uiterlijk van de negotiepenningen nog niet ver genoeg gaan, want op 24 januari 1809 volgde een nieuw decreet, waarin voor de negotiepenningen werd verwezen naar de wet van 29 maart 1808: 'ook de negotiepenningen, ducaten en rijksdaalders, zullen naar de zelfde voorschriften ter zake der zinnebeelden en omschriften worden vervaardigd als de standpenningen worden geslagen'. Opvallend is dat de zilveren dukaat nu alleen nog maar rijksdaalder wordt genoemd. Hier was ontegenzeggelijk het voordeel aan verbonden dat het begrip dukaat voorbehouden kon worden voor de gouden dukaat.

Het decreet van 24 januari 1809 schreef uitdrukkelijk voor dat de negotiepenningen eenzelfde uiterlijk zouden hebben als de standpenningen: op de voorzijde het portret van Lodewijk Napoleon, op de keerzijde het wapenschild van het koninkrijk Holland. De commercie-rijksdaalder kreeg ter weerszijden van het wapenschild de naamaanduiding R D^{R} (= rijksdaalder) (niet waardeaanduiding, want die hebben negotiepenningen per definitie niet). Van Kerkwijk meldt dat is overwogen om de naamaanduiding 1 Rdr te laten zijn, alsof het wel een waardeaanduiding betrof. Het decreet is weliswaar uitgevoerd, waarbij opnieuw de dukaat in redelijke hoeveelheid is aangemunt, maar de rijksdaalder weer bleef steken in het stadium van proefstuk.

Als gevolg van het decreet van 24 januari 1809 gingen het 50 stuiverstuk (de standpenning) en de rijksdaalder (de negotiepenning) wel erg veel op elkaar lijken. Direct zichtbaar waren twee verschillen: het 50-stuiverstuk (38 mm) was iets kleiner dan de commercie-rijksdaalder (40 mm) en het 50-stuiverstuk had een waardeaanduiding (50 S^{S}. of 2½ G^{N}), terwijl de rijksdaalder een naamsaanduiding had (R D^{R}). Ook op de weegschaal verschilden beide munten: het 50-stuiverstuk (26,35 g) was lichter dan de rijksdaalder (28,08 g). Bovendien hadden beide munten een ander zilvergehalte (het 50-stuiverstuk had een zilvergehalte van 0,912 en de rijksdaalder een gehalte van 0,868), maar dat was voor de gebruiker niet eenvoudig vast te stellen. Tot slot zou er nog een verschil moeten zijn: voor de standpenningen was namelijk een randschrift voorgeschreven, terwijl bij de negotiepenningen een kabelrand zou worden gebruikt zoals in het verleden gebruikelijk was. Het op de standpenningen aanbrengen van het randschrift bleek echter zoveel technische problemen te geven, dat koning Lodewijk Napoleon uiteindelijk goed vond dat ook de standpenningen een

kabelrand kregen. Het besluit dienaangaande luidde: 'de gouden en zilveren standpenningen zullen met een rand zooals dezelve heden door ons is goedgekeurd, worden gekarteld, en op losse stempel worden geschroefd, wordende bij alteratie in zoo verre van ons Decreet van 29 Mei 1807'. Vooruitlopend op dit besluit heeft het 50-stuiverstuk van 1808 al een kabelrand gekregen.

Al met al levert de muntslag onder Lodewijk Napoleon, hoewel er niet zoveel en bovendien vertrouwde munttypen zijn aangemunt, een tot verwarring aanleiding gevend resultaat op. Dat komt vooral door het bestaan van twee rijksdaalders: de standpenning van 50 stuivers en de negotiepenning (commercie-)rijksdaalder.

Vervolg

Als na de Franse Tijd Van Swinden wordt gevraagd advies uit te brengen over het muntwezen in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden, werpt hij in zijn *Bedenkingen* de vraag op of de denominatie van 50 stuiver (de rijksdaalder) het veelvoud van de gulden moest zijn.[6] Van Swinden vindt duidelijk van niet: 'Vooreerst dit stuk komt te na aan onze negotiepenning, de zilveren dukaat en meestal Rijksdaalder genoemd, doch dat een stuk is van andere aard. 2de: Het grootste zilveren stuk zal, en het eenige dat grooter zijn zal dan de Gulden, of de standpenning, diende wel een juist veelvoud van hetzelve te zijn, het geen in een stuk van 2½ Gls geen plaats heeft. Ik zoude derhalven meer overhellen om zich tot de Drie Gulden stukken te houden, van hetzelfde alooij als de Gulden, en drievoudig in gewigt'. Kortom, zijn voornaamste bezwaar is: de 2½-gulden lijkt teveel op de commercie-rijksdaalder. Om misverstanden hierover te vermijden, stelt hij voor in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden een 3-gulden als grootste zilverstuk aan te munten en geen rijksdaalder. Aldus geschiedt en niet eerder dan bij de Muntwet van 1839 wordt het 3-guldenstuk vervangen door een 2½-guldenstuk (pas in de Muntwet van 1847 zal deze munt de naam rijksdaalder weer krijgen).

Proefslag 10 stuivers met randschrift, 1809 (TMNK 12503)

De latere koning Willem I is nog maar net soeverein vorst der Verenigde Nederlanden, als hij op 19 januari 1814 een besluit uitvaardigt 'nopens de muntslag der Gouden en Zilveren dukaten'. Nadat eerst is gezegd dat gewicht en gehalte hetzelfde zullen blijven, wordt er aan toegevoegd: 'In de stempels van de Gouden en Zilveren Dukaat zal geene hoegenaamde verandering plaats hebben'. Het Besluit wekt de indruk dat Willem af wilde van de dukaten met daarop een portret. Maar Marcel van der Beek heeft overtuigend aangetoond dat ook de nieuwe vorst in eerste instantie opteerde voor een 'portretdukaat'.[7] Het besluit is snel uitgevaardigd, omdat er van de kant van de handel behoefte bestond aan die negotiepenningen; vooral aan gouden dukaten. Die zijn dan ook direct in groten getale aangemunt. Ook van de zilveren dukaat, voor de handel op de Oostzee, zijn er behoorlijke aantallen met het jaartal 1816 geslagen. Achteraf bezien is dat een laatste opleving van de zilveren dukaat als handelsmunt.

In zijn *Bedenkingen* heeft Van Swinden heeft zich ook gebogen over de gouden en zilveren dukaten: 'Wat het materieele [gewicht en gehalte] betreft,

volstrekt zonder eenige verandering'. Over de vorm wijdt hij langer uit: 'En ik heb wel eens hooren zeggen dat, toen in 1809 de Beeldenaar van de Gouden Ducaten veranderd werd, zulks eenige moeijelijkheid onder de kooplieden veroorzaakt heeft'.[8] Hij concludeert vervolgens dat alleen de om- en opschriften op de munten vanwege de nieuwe politieke situatie een noodzakelijke, maar dan wel zo klein mogelijke aanpassing behoeven.

Tegenwoordig

De gouden en zilveren dukaat bestaan nog steeds.[9] Bij de Muntwet 2002 zijn deze vroegere negotiepenningen gehandhaafd en worden ze aangeduid als munten zonder de hoedanigheid van wettig betaalmiddel. De vraag naar deze munten komt niet langer van de koophandel, maar van de verzamelaar (en de munthandelaren). Deze dukaten hebben nog steeds min of meer hetzelfde gewicht, gehalte en beeldenaar als vastgesteld in 1586, respectievelijk 1659. ■

Afbeeldingen met het kenmerk TMNK zijn beschikbaar gesteld door Teylers Museum in Haarlem.

NOTEN

1. Het merendeel van de wetteksten en veel andere informatie: Van Kerkwijk 1914.
2. VAN SWINDEN 1815, 66. Van Swinden schreef zijn *Bedenkingen* naar aanleiding van de vraag welke munttypen er in het Koninkrijk der Nederlanden moesten worden voorgeschreven. Hij betoonde zich daarin een groot kenner van het Nederlandse muntwezen.
3. STUURMAN 1996.
4. Inv.nr. KOG-MP-1-2190.
5. VAN DER BEEK 2002.
6. VAN SWINDEN 1815, par. 42.
7. VAN DER BEEK, 2002.
8. VAN SWINDEN 1815, par. 73-75.
9. VAN BEEK 1986; VAN BEEK 1988; SCHEFFERS 1989.

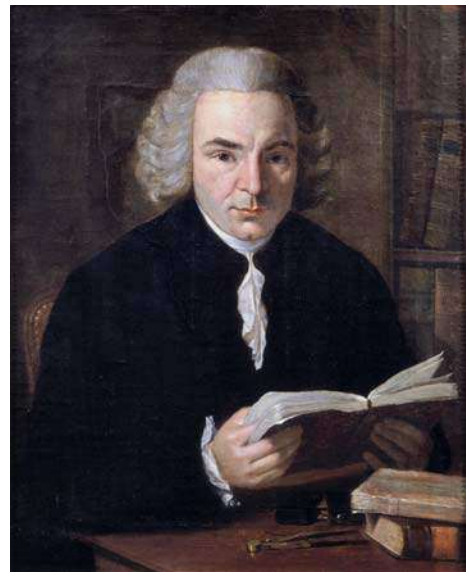

Onbekende kunstenaar, J.H. van Swinden (Universiteit Amsterdam)

LITERATUUR

E.J.A. VAN BEEK, 'Nieuwe Nederlande munten', in: *De Beeldenaar* 10 (1986) 426-427.

E.J.A. VAN BEEK, 'Nogmaals de zilveren dukaat', in: *De Beeldenaar* 12 (1988) 243-245.

MARCEL VAN DER BEEK, 'Onbeschrijflijk is het genoegen. De portretdukaat van Willem I', in: *De Beeldenaar* (2002) 267-280.

A.O. VAN KERKWIJK, 'De Munten van Lodewijk Napoleon', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1914) 1-67.

A.A.J. SCHEFFERS, 'De zilveren dukaat', in: *De Beeldenaar* 13 (1989) 123-125.

J.G. STUURMAN, 'De kroon op de leeuw in het Nederlandse wapen', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* (1996) 141-165.

J.H. VAN SWINDEN, *Bedenkingen over het muntwezen (1815)*, in: Bronnenuitgave van Het Nederlands Muntmuseum (Utrecht, 1997).

De eerste penning van Dorothé Jehoel

Penning in beeld

JIM VAN DER MEER MOHR

Voor liefhebbers van de penningkunst is het altijd goed nieuws als een beeldhouwer zich ook gaat toeleggen op het maken van penningen. Zo maakte Dorothé Jehoel (1950) onlangs haar eerste penning. Dorothé Jehoel heeft in Nederland als beeldhouwer haar plaats meer dan veroverd. In veel steden is in de publieke ruimte werk van haar te zien. Op haar website staan meer dan 30 plaatsen waar beelden te zien zijn, van Leiden tot Goes, van Alkmaar tot Helmond. Daarnaast is haar werk ook te zien in het Noord-Brabants Museum in 's-Hertogenbosch. Van 1969-1974 heeft Dorothé haar opleiding genoten aan de kunstacademie van 's-Hertogenbosch. Zij heeft tal van tentoonstellingen op haar naam staan en maakt naast opdrachten voor gemeenten ook vrij werk.

Nu is er dan een penning bij gekomen. De penning heet *Marianne* en is een gedachtenispenning aan een echtgenote en moeder. In deze penning heeft de kunstenaar, zo zegt zij zelf, enkele begrippen samengebracht die staan voor Marianne. Als eerste een hart in een heldere en stevige vorm. 'Het veelvormig hart kan beschouwd worden als een van de rijkste metaforen van onze cultuur', zo zegt ze, waarbij 'Marianne's aard en wezen en de verbondenheid met haar gezin samen is gevat in een warm en groot hart'. Vervolgens heeft de kunstenaar de letters die het woord Marianne vormen alsof het allemaal kleine schakels zijn van een bedelarmbandje gestapeld. Deze beeldende werking van de bedelarmband was een ander aspect dat haar bij het ontwerp heeft geleid. Al met al is het een bijzonder fraai resultaat geworden, waarbij deze beeldhouwster heeft laten zien ook het kleine formaat goed en welhaast monumentaal te kunnen vormgeven.

De penning is uitgevoerd in gepatineerd brons, meet 22 x 42 x 69 mm en is uitgegeven in een oplage van vijf stuks.

www.jehoel.nl

Numismatiek in de overgang – een tussenstand

HERMAN GERRITSEN

Na twee jaar van interne reorganisaties, vragen en onzekerheid is aan het Geldmuseum definitief een einde gekomen. Met een laatste Geldcultureel Café, discussie en afscheid bij een borrel, gingen op 31 oktober 2013 de deuren voor het publiek dicht. De collectie- en bibliotheekmedewerkers pakten vrijwel de hele collectie en bibliotheek in en alles is naar De Nederlandsche Bank (DNB) verhuisd. Het gebouw werd op 31 december leeg opgeleverd. De museale inrichting, die vanaf 2004 meer dan 6 miljoen euro gekost heeft, is grotendeels afgevoerd.

Informatievoorziening

De laatste jaren hebt u in *De Beeldenaar*, *Muntkoerier*, kranten, radio en televisie kunnen vernemen over de ontwikkelingen en over de inspanningen van direct betrokkenen en achterban om het museum en het numismatisch kenniscentrum te behouden. Petities aan de stichters van het Geldmuseum en het staatshoofd, oproepen van kamerleden, de handtekeningenactie getekend door meer dan 2300 bezorgde betrokkenen (zie *Muntkoerier* 2012-6), de steun en de bezorgde oproepen van buitenlandse collega-instellingen en het Boekenfonds hebben de opheffing niet kunnen voorkomen. In het artikel van Heleen Buijs in *De Beeldenaar* 2013-5 zijn de ontwikkelingen vanaf de eerste ideeën voor het museum in 1994 tot de sluiting per 1 januari 2014 nog eens op een rij gezet. De initiële verbazing van de lezer verschuift via ongeloof naar verbijstering over zoveel mooie beloftes, wijzigingen in de missie en taakstelling en gebrek aan consistente visie van hogerhand. Dit spreekt ook uit de analyses en reacties van Raf van Laere en Kees van der Pols (*De Beeldenaar* 2013-5 en 2013- 6).

Collectie en ontsluiting

Op 9 oktober 2013 heeft minister Bussemaker van OCW een persbericht doen uitgaan waarvan de essentie is dat OCW de gesneden stenen (ongeveer 3500 objecten) in beheer geeft bij het Rijksmuseum van Oudheden (RMO), inclusief het bijbehorend bibliotheekdeel. De verdere OCW-collectie gaat met bibliotheek en NUMIS integraal naar DNB, die het beheer en de ontsluiting ervan, samen met de collectiedelen van Financiën en DNB op zich neemt. 'DNB en RMO gaan samenwerken op het gebied van educatie, zichtbaarheid en publieksbereik. De collectie en bibliotheek blijven ook toegankelijk voor onderzoekers', aldus het persbericht. Het RMO gaat alvast voortvarend te werk: op 25 januari publiceert dagblad *Trouw* over de tentoonstelling in het RMO van de vier topstukken uit de cameeëncollectie.

Ook DNB maakt vorderingen. Per 1 januari zijn twee conservatoren, Erik van der Kam en Paul Beliën, in dienst

Grotendeels ontruimde bibliotheek op 5 december

getreden van DNB. Samen met personeel van de bank zijn beide nu bezig de collectie en bibliotheek weer uit te pakken. Ook is de bank bezig met de plannen voor verdere inrichting en ontsluiting van collectie en bibliotheek op een geschikte locatie in Amsterdam. Gegeven de omvang van het werkzaamheden, zal de toegankelijkheid voor geïnteresseerden echter niet binnen een paar maanden geregeld zijn.

Lopende projecten

Een aantal numismatische onderzoeksprojecten leunt direct op de toegankelijkheid van de collectie en ondervindt nu meer of minder vertraging.

Als eerste de *Digitale Encyclopedie*: de digitalisering en het gelijktijdig actualiseren van de 2325 pagina's dikke *Encyclopedie van Munten en Bankbiljetten* die in de periode 1985- 2002 is verschenen. Eindredacteur Bert van Beek is in 2012 gestart met het digitaliseren van de teksten, waarbij zoveel mogelijk de zwart-wit foto's vervangen worden door digitale kleurenfoto's, veelal van stukken die zich nu bij DNB bevinden.

Een tweede project is een publicatie over Johannes Cornelis Wienecke (1872-1945), in de eerste helft van de twintigste eeuw een van de belangrijkste medailleurs bij 's Rijks Munt. Naast een kunsthistorisch verantwoorde biografie/inleiding omvat dit werk een beredeneerde catalogus van zijn ontwerpen met afbeeldingen, waar mogelijk op ware grootte. De werkgroep Wienecke van beroepsnumismaten en kundige verzamelaars maakt flinke voortgang, maar ook hier zijn afbeeldingen van de collectie van DNB onontbeerlijk.

Het derde project waarbij fotografie van collectieobjecten een rol speelt is het *Stempeljaarboek*, de monografie over de nog niet beschreven muntstempels uit de provinciale tijd. Hetzelfde geldt voor het pilotproject *Familiepenningen*, een proefproject voor een via internet breed toegankelijke referentie-database van Nederlandse (familie)penningen, dat wordt uitgevoerd in samenwerking met het Amsterdam Museum en Teylers Museum.

Last but not least NUMIS, de digitale ontsluiting van Nederlandse muntvondsten. Tijdens de succesvolle workshop NUMIS op 1 oktober 2013 in het Geldmuseum onderstreepten sprekers uit Nederland, België, Duitsland en Engeland hoe belangrijk deze registratie en ontsluiting is voor vakgebieden als sociaal-economische geschiedenis en archeologie. Internationale samenwerking versterkt de mogelijkheden en NUMIS is hierbij onontbeerlijk. Collectie en bibliotheek van DNB zijn cruciaal bij het beschrijven van nieuwe vondsten, mede door het grote aantal in Nederland gevonden buitenlandse munten (een verslag van deze workshop is in voorbereiding).

Numismatisch Nederland wil verder. Voortgang en afronding van menig onderzoek hangt echter wezenlijk samen met het toegankelijk zijn van de collectie en bibliotheek bij DNB. We kijken dan ook met verlangen en vertrouwen naar de plannen voor inrichting en ontsluiting bij DNB. Mocht input van externe numismaten daarbij nuttig zijn, dan zijn velen graag bereid DNB hierbij met hun expertise en ervaring te ondersteunen, nu en in de toekomst.

Het *Alchemisten Medaillon* van Leopold I (1677)

PAUL OOSTERVINK

Het aan de Maria-Theresien-Platz gelegen Kunsthistorisches Museum van Wenen huisvest op de tweede verdieping zijn muntkabinet. In het uit 1891 stammende imposante gebouw wordt de door de eeuwen heen verzamelde Habsburgse penning- en muntverzameling gepresenteerd, waaronder veel meesterwerken. Tot één van deze meesterwerken behoort zonder twijfel het *Alchemisten medaillon* van Leopold I (reg. 1657-1705) uit 1677.[1] Dit Habsburgse kroonjuweel van het Weense muntkabinet mocht Wenen tot nu toe slechts tweemaal verlaten: in 1996 werd het in China getoond en in 2010 in Berlijn. Het is misschien het indrukwekkendste en kostbaarste bewijs van menselijk verlangen naar goud, want hoeveel goud ook aan de aarde onttrokken wordt, is zoals Vergilius met de woorden 'auri sacra fames' (vervloekte honger naar goud) al schreef, dit verlangen niet te stillen.[2]

Op de voorzijde van het medaillon staat een uitvoerige Latijnse tekst: SACRATISSIMO / POTENTISSIMO ET INVICTISSIMO / ROMANONORVM IMPERATORI / LEOPOLDO I / ARCANORVM NATVRÆ SCRVTAT(O)RI CVRIOSMO / GENVINVM HOC VERÆ AC PERFECTÆ / METAMORPHOSEOS METALLICÆ / SPECIMEN / PROEXIGVO ANNIVERSARV DIEI NOMINALIS / MNEMOSVNO / CVM OMNIGENÆ PROSPERITATIS VOTO, / HVMILIMA VENERATIONE OFFERT ET DICAT, / IOANNES WENCESLAVS DE REINBVRG / NVMINI MAIESTATIQVE EIVS / DEVOTISSIMVS / ANNO CHRISTI MDCLXXVII DIE FESTO / S.LEOPOLDI / COGNOMINE PIIOLIM MARCHONIS AVSTRIÆ / NVNC AVTEM PATRONI AVGVSTISSIMÆ / DOMVS AVSTRIACÆ / BENIGNISSIMI. Deze opdracht aan de keizer valt vrij te vertalen als: Aan de heilige, machtigste en onoverwinnelijke Roomse keizer Leopold I, toegewijd onderzoeker van de geheimen van de natuur, deze ware

Johann Permann, Alchemisten medaillon, 1677 (1/5 ware grootte)

Alchemisten medaillon, 1677 (detail)

en volmaakte uiting van metaalverandering, als kleine herinnering aan het jaarfeest, met de wens van elke gelukwens van een onderdanige dienaar van zijne verhevenheid, hoogheid en majesteit, de geheel onderdanige Johannes Wenzel van Reinburg in het jaar Christus 1677, op de feestdag van de heilige Leopold, de bijnaam van de voormalige vrome markies van Oostenrijk, nu echter de genadige patroon van het allerhoogste Oostenrijkse huis.

De keerzijde toont in het centrum het gestaffelde borstbeeld van keizer Leopold I en keizerin Eleonore Magdalena Theresa van Pfalz-Neuburg (zijn derde echtgenote) naar rechts met daar omheen de legende LEOPOLDVS I IMP[erator] ROM[anorum] ELEONORA MAGDALENA T[h]ERES[a] IMPERAT[rix] R[omanorum]. Om dit centrale medaillon staan in drie concentrische ringen kloksgewijs veertig geordende portretten. De reeks begint in de buitenste ring bovenaan (op 12 uur) met de portretten 1 tot 20, vervolgt met de middelste ring met de portretten 21 tot 32 en sluit af met de binnenste ring met de portretten 33 tot 40.
Het gegoten, ovale medaillon is vervaardigd uit een goud-zilver-koperlegering, weegt 7200 gram en meet 374 bij 301 mm. Tussen de portretten 2 en 3 en tussen 19 en 20 zijn twee gaten geboord. Aan weerszijde van portret 1 zijn in de rand twee inkepingen geknipt (Muntkabinet Wenen, inv.- 27bß).

Dit stuk is niet uitsluitend een van de prominentste objecten in het Weense muntkabinet, maar tegelijkertijd ook één van grootste medaillons. Het ontwerp van dit kunstwerk wordt toegeschreven aan de uit Zuid-Tirol afkomstige en in Wenen werkzame boetseerder en medailleur Johann Permann (werkzaam van 1657 tot ongeveer 1694). De naam *Alchemisten medaillon* verwijst naar een gebeurtenis. Dit aanvankelijk zilverkleurig uitziend stuk is in het bijzijn van keizer Leopold I in het jaar 1677 op de feestdag van de heilige Leopold en daarmee op de naamdag van de monarch in een vloeistof gedompeld en – zoals de Latijnse tekst vermeldt – daarbij op grond van een 'echte en volledige metaalverandering' tot goud werd.

Op de schriftzijde staat in 21 regels de toewijding aan de monarch -de 'zorgvuldige onderzoeker van de geheimen van de natuur'- van de uit Bohemen afkomstige alchemist Johann Wenzel

Johann Permann, Huwelijk Leopold I en Eleonore, 1676 (2/3 ware grootte)

Seiler von Reinburg, een gunsteling van de keizer.

Ter gelegenheid van het huwelijk in 1676 tussen Leopold I en Eleonore vervaardigde Johann Permann een huwelijkspenning. Het gestaffelde borstbeeld is in 1677 gebruikt voor de beeldzijde van het *Alchemisten medaillon*.

De beeldzijde van het medaillon heeft betrekking op de stamboom van de keizer. In het centrum staan de gestaffelde portretten van Leopold I en zijn derde echtgenote Eleonore Magdalena Theresa van Palz-Neuburg, daaromheen in drie concentrische ringen veertig borstbeelden van zo wel daadwerkelijke als ook verzonnen voorvaderen van de keizer, beginnend met de Frankenkoning Pharamund (nr.1) tot aan zijn vader Ferdinand III (nr. 40 reg. 1637-1657).

Genealogie en alchemie spelen bij dit stuk een voortreffelijke rol. Dit vertegenwoordigt het toenmalige standpunt van de alchemie, dat men ook gedurende de regeerperiode van Leopold I aan het Habsburgse hof onderstreepte. Het medaillon bestaat uit een legering van goud, zilver en koper. Klaarblijkelijk berustte de schijnbare verandering op de hieronder beschreven eigenschap van de metalen.[3] Zilver behoudt ook bij laag gehalte zijn kleur, goud kan echter door geringe bijmenging van andere metalen van kleur veranderen. Het medaillon had ondanks het hoge aandeel goud eerst een ronduit zilverachtig voorkomen. Toen het vervolgens in het bijzijn van de keizer in een vloeistof, misschien in salpeterzuur, gedompeld werd, loste aan het oppervlak van de legering het zilver en het koper op, zodat uiteindelijk het goud achterbleef. Daardoor leek het of het eerst zilveren object plotseling puur goud geworden was.

Van het *Alchemistische medaillon* bestaan geen moderne analytische onderzoeken. Een in modern inzicht ontoereikend kwantitatieve analyse vond in 1932 plaats in het Micro-analytisch Instituut van de Technische Hogeschool te Wenen. Volgens dit onderzoek bestaat het stuk uit een goud-zilver-koper legering, dat ongeveer 43,18% zilver en 56,82% goud bevat, waarbij echter het koper-tin aandeel meegerekend werd dat uit ongeveer 8% bestond (kortom: je reinste alchemie). Aan de boven- en onderzijde zijn twee driehoekige wiggen uitgeknipt, ten behoeve van proeven die mogelijk al in 1677 zijn gedaan.
Indien het medaillon opnieuw aan een onderzoek zou worden onderworpen dan zou men dit waarschijnlijk vandaag de dag doen met behulp van röntgenfluorescentiespectrometrie (XRF).

Pas in het jaar 1752 werd aan het medaillon door Marquard Herrgott (1694-1762) een publicatie gewijd. Deze geleerde benedictijner uit Sankt Blasien (Zwarte Woud) was tussen 1728 en 1748 als afgezant van de Oostenrijkse staten in Wenen werkzaam. Gedurende dit verblijf hield hij zich onder andere bezig met de oude Habsburgse muntenverzameling. De uitvoeringen en een bijgevoegde gravure in zijn grote werk *Nummotheca Principum Austria, qua est pars prima tomi II Monumentorum Augustae* (Freiburg in Breisgau 1752), tonen dat het medaillon in die tijd nog aan kettingen hangend in een kast van de keizerlijke verzameling bewaard werd en aan bezoekers ook getoond werd.

Traditie

Het gegoten *Alchemisten medaillon* staat in de traditie van enige andere stukken. Juist tegen het einde van de zeventiende eeuw werd in Wenen het ontbreken van pronkpenningen door gegoten penningen ondervangen, die geleidelijk als nevenwerkzaamheden van verschillende kunstenaars zijn ontstaan.

Door gebrekkige technische kennis en het ontbreken van bekwame lokale stempelsnijders is lange tijd geen echte traditie ontstaan. Op zijn vroegst is juist Johann Permann als medailleur aan te

merken. Van zijn hand zijn er naast het *Alchemisten medaillon* nog andere werken van portretten van leden van het keizershuis.

Aan nagenoeg alle Europese hoven geloofden alchemisten in hun laboratoria de Steen der Wijzen en daarmee de sleutel tot het goud op het spoor te kunnen komen. Soms waren het charlatans, soms waren zij door echte onderzoekersdrang gedreven. Soms eindigden zij aan de galg (zoals in 1710 in Berlijn), soms ontdekten zij, wat zij niet zochten (zoals Johann Friedrich Böttger in Meissen het porselein), soms schenen zij zelfs hun doel te bereiken, zoals Johann Wenzel Seiler in 1677 in Wenen.

NOTEN

1. *Meisterwerke des Münzkabinetts* (Wien) 182-185.
2. VERGILIUS, *Aeneïs* III 56.
3. HEINZ WINTER, 'Das große "Alchemistische Medaillon" des Wiener Münzkabinetts', in: Bernd Kluge / Michael Alram, *Gold Giganten, Das große Gold in der Münze und Medaille* (Berlin 2010) 64-68.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

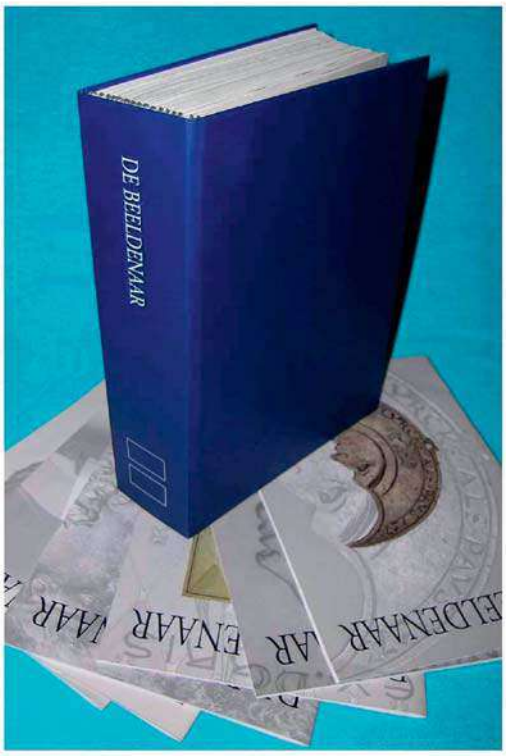

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een luxe opbergband met een harde kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR. Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost slechts € 12,50 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van dit bedrag op IBAN NL10INGB0005761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

Armenpenning Roermond blijkt bakenlood van Willemstad

ALLEX KUSSENDRAGER

Als verzamelaar van bakenloodjes en armenpenningen blijven er altijd van die puzzelstukjes over welke niet met zekerheid te determineren zijn. Ik denk echter toch weer een bakenloodje aan zijn oorspronkelijke 'thuishaven' toe te kunnen wijzen.

In zijn boek Noord-Nederlandsche Gildepenningen Presentie- Kerk- & Armloodjes van de xve tot de xviiie eeuw uit 1878 beschrijft L. Minard-Van Hoorebeke onder nummer 485 een armenpenning van 'Rurmonde' (Roermond) als volgt: 'De voorzijde voert het gekroonde stadswapenschild / omsloten met eenen parelband. De achterzijde bevat bovenaan de twee eerste letters eener vermaning: W W (wees werkzaam) / daaronder het bedrag der bedeeling ST 12. Onderaan het jaartal 1766. Omrand met een effen bandje.' Het is voor mij altijd al twijfelachtig geweest of deze loodjes wel iets met Roermond te maken hebben gehad. Rondvraag bij diverse instanties of zij het afgebeelde wapen kenden hadden helaas geen resultaat.
Het is opvallend dat veel van dit type loodjes in Waspik en omgeving gevonden zijn. Hierdoor had ik in eerste instantie het idee dat ze misschien 'ergens' in Zeeland in gebruik waren geweest. Van de loodjes met de letters WW (type czs) ken ik ondertussen meer dan 40 exemplaren, lopend van 1717 tot en met 1803. Zoals gezegd zijn veel van deze loodjes gevonden rond Waspik, maar ze komen ook voor uit Meppel, Utrecht en Bergum. Na ongeveer 1810 werden de letters WW vervangen door WS (type czt). Hiervan ken ik 14 exemplaren, van 1816 tot en met 1832, onder andere gevonden in Waspik, Joure en op Tholen. Bij mijn speurtocht naar de oorsprong van de loodjes met de tekst sas (zijn deze echt van Sas van Gent of zijn ze misschien van Strijen Sas?) stuitte ik op het artikel, 'De enige Vuurtoren' wat mij weer verder bracht met mijn speurtocht. Dankzij andere contacten kreeg ik een stuk onder ogen waarin stond dat op '2 Mey 1716' op het stadhuis van Willemstad een 'Instructie en Ordonnantie' getekend is over het verpachten van de vuurbaak staande buiten de Waterpoort. In dit stuk staan zeer bruikbare details:

Te weten van yder Raey-Zeyl Schip 's Jaars	1 guld. 4 stuyv.
Item van yder Pleyt, Drimmelaar, Bylander, Aarsvelder, Smalschip of andere, twintig of meer Hollantse Lasten konnende voeren	12 stuyv.
Item van alle Turf-Schepen 500 Tonnen of meer konnende voeren, gelijcke	12 stuyv.
En laatstelijk van alle mindere 't zy Turf of andere Schepen en Schuyten halfgelt en sulx var. yder maar	6 stuyv.

Minard 485

Bakenlood Willemstad, 1832, (1½ ware grootte)

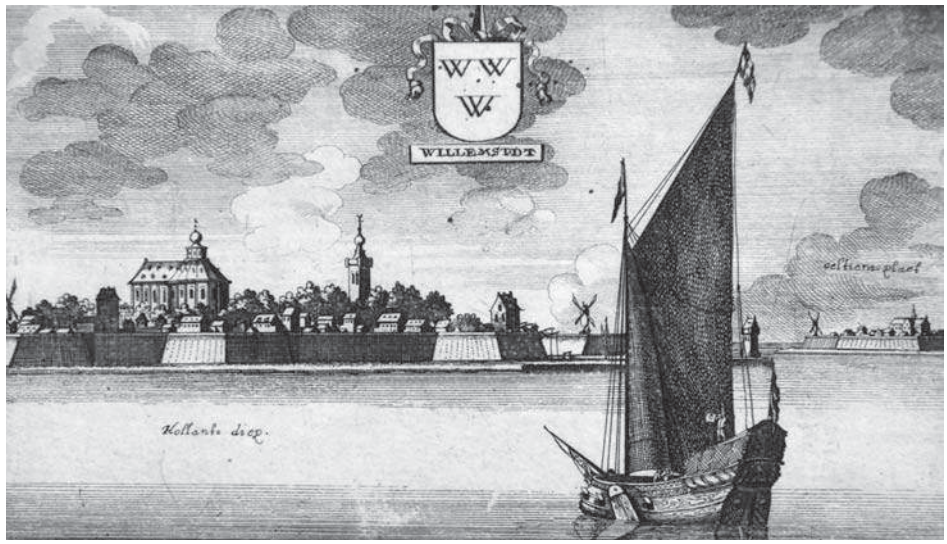

Gaspar Bouttats, Gezicht op Willemstadt, 1675

Dog sullen alle Schuyten geen twee Lasten konnende voeren, van 't voorsz Bakengelt vrij en Exempt zin.

De hierboven genoemde bedragen stemmen precies overeen met de waardes die op de loodjes staan, namelijk 24, 12 en 6 stuivers. Na 1800 komen er ook nog waarden voor van 18 stuivers. Opvallend is dat de vier loodjes met de waarde van 24 stuivers gevonden zijn in het buitenland, namelijk in een Nederlands scheepswrak (W27) voor de kust van Gdansk en in Canterbury, Engeland.

De letters WW

Op een gravure *Gezicht op Willemstadt* van Gaspar Bouttats uit 1675 is een stadswapen afgebeeld met zelfs drie W's. Deze drie W's komen ook voor op stadsplattegronden van Boxhorn en Blaeu. Er is nog een andere aanwijzing. Aanvankelijk hing de vlag van de Markies van Bergen op Zoom, Jan IV van Glymes nog in top op de schepen, maar naderhand kregen de Willemstadse beurtschippers van prins Maurits het recht een blauw-wit-blauwe vaan te voeren met daarin de letters WW. Op een gravure van B. Peeters (1614-1652) is in de verte een zeilschip te zien aan het havenhoofd met in de top een dergelijke vlag met drie W's.

Het wapen van Willemstad uit die tijd bestaat uit een klimmende leeuw die het wapen van Van Glymes (de vroegere markies van Bergen op Zoom) ophoudt met daaronder drie schuinkruisjes. Een nogal ingewikkeld wapen voor op een loodje. Op het bakenloodje kon nauwelijks het gehele wapen van Willemstad worden afgebeeld. Het is daarom vereenvoudigd met naast de leeuw binnen het kader nog aan weerszijden drie tekens, moeilijk te onderscheiden, maar mogelijk aan de ene kant drie schuinkruisjes en aan de andere kant drie maliën (ruitjes) uit het Van Glymeswapen.

Op een kleine bodebus (onderscheidingsteken voor stadsbode) uit 1587 staat een vereenvoudigd wapen, een naar links kijkende horizontale leeuw, vergelijkbaar met de bakenloodjes, maar dan wel met drie schuinkruisjes.

Heemkundekring De Willemstad bezit nog een oud linnen zakje met een aantal loodjes uit 1832 afkomstig van de voormalige gemeente Willemstad. Willemstad lag tot 1795 in Staats-Brabant, daarna in Bataafs-Brabant en nu in Noord-Brabant. Het Hollands Diep was vooral van belang voor de binnenvaart tussen Holland en Zeeland. Een goede markering van het punt waar Haringvliet, Volkerak en

Hollands Diep samenkwamen was belangrijk.

Bij Willemstad is in 1696 een eerste vuurbaken opgericht, op last van prins Willem III. Deze werd gebouwd door Theunis Pieterse Maas. In eerste instantie exploiteerde het stadsbestuur het baken, maar omdat de inkomsten laag waren, werd het na drie jaar publiekelijk verpacht aan een bakenmeester. Hij diende deze te onderhouden en twee maal per week schoon te maken, zodat het licht van verre te zien zou zijn. In ruil voor zijn diensten mocht hij van de passerende schippers bakengeld innen. Omdat het Hollands Diep ter hoogte van Willemstad zo'n drie kilometer breed is, gebeurde dat meestal in de buurt van Strijen-Sas aan het begin van de Dordtse Kil. In de hierboven al genoemde instructie en ordonnantie uit 1716 staat het als volgt omschreven: 'Den Baken Meester sal het voorsz gelt ter bequamer plaatse, daar 't hem dienstig soude mogen zijn, 't zytot Willem-Stad, Stryense-Zas, of in de Kil, mogen Ontfangen en Invorderen'.

In 1722 werd een nieuw vuurbaken gebouwd. Het had een lantaarn, voorzien van glazen, met een met lood beklede kap. De gemeente exploiteerde dit baken weer zelf. De scheepvaart was ondertussen behoorlijk in omvang toegenomen. Door de verzanding van de Brielse Maas moesten tussen 1740 en 1830 zelfs alle schepen van of naar Rotterdam of Dordrecht via het Hollands Diep varen. Het baken was zodoende een 'goudmijntje' voor de gemeente Willemstad. ■

Bakenloodjes van Willemstad gevonden in Canterbury (UK)

De auteur dankt Kees van Mastrigt, Hugo Snel en Leon Krijnen voor hun bijdragen aan dit artikel.

LITERATUUR

MINARD-VAN HOOREBEKE, *Noord-Nederlandsche Gildepenningen Presentie- Kerk- & Armloodjes van de XVe tot de XVIIIe eeuw* (1878).

LÉON KRIJNEN, 'De enige Vuurtoren', in: *BN DeStem*, 8 november 2010.

De in het artikel gebruikte typeaanduidingen komen overeen met die van de website www.loodjes.nl.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:
- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 12 (buiten België € 18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Oproep aan de leden van de Vereniging voor Penningkunst

LINDA VERKAAIK

Tijdens het inrichten van de expositie in Pulchri kwam er een Pulchri-lid naar me toe, die vertelde dat hij jarenlang lid was geweest van de Vereniging voor Penningkunst (VPK), maar had opgezegd omdat het bestuur destijds alleen nog maar sleutelhangers uitgaf (hij doelde op de penning *Uitdijend Heelal* uit 1997). Ook deze expositie vond hij helemaal niets; nee dan de penningen van Esser, Schepers en Letterie. Volgens hem was het bestuur het spoor bijster en lag vernieuwing heel ergens anders dan waar de bestuurders het zochten.

De essentie van een penning is voor mij een kunstwerk wat van hand tot hand zou moeten kunnen gaan, dus aanraakbaar en van dichtbij te bekijken. De expositie in Pulchri is samengesteld met de penningen waarmee de penningmakers zich aanmeldden, met als extra gegeven dat ze hangen. Door deze 'opstelling' kunnen de bezoekers de penningen pakken en dat vind ik een goed uitgangspunt.

En natuurlijk heb ik mijn twijfels. Hoe ver moet je gaan in het opzoeken van de grenzen. Zijn de stenen voorwerpen van Hanneke Mols van Gool een penning? En de film *Men in Cars* van Elly Baltus? Of zijn ze zijdelings gerelateerd? Of misschien helemaal niet?

Graag zou ik op de ledenvergadering in mei van de leden horen wat zij in de expositie in Pulchri nu als een echte penning beschouwen en welke absoluut niet voldoen. Het zou het thema van de vergadering kunnen zijn, eventueel met een paneldiscussie.

De locatie van de Munt in Den Haag

RONALD A. VAN DER SPIEGEL

Tijdens de regering over Holland van de Bourgondische hertog Philips de Goede was gedurende korte tijd de Hollandse Munt in Den Haag gevestigd.[1] Hij verplaatste in 1454 de muntslag van Dordrecht naar Den Haag. Een jaar later keerde de Munt terug naar de Merwedestad. De motieven van Philips voor deze verhuizingen doen er in deze bijdrage niet toe. Waar stond de Munt in Den Haag is de hier te beantwoorden vraag. Scheffers schreef eerder over de locatie van de Munt, die hij in navolging van Emants omschreef als: 'het middelste der vijf huizen, staande in het Westeinde tussen de Jan Hendrikstraat en de Kerk of latere Schoolstraat'. Dit bleek correct te zijn, al ontbrak bij beide auteurs de onderbouwing. [2]

Haagse hofhuur

In 1858 beschreef Van der Chijs al de verhuizing van de Munt in de vijftiende eeuw. Hij gaf daarbij een nuttige aanwijzing voor het lokaliseren van de Munt. Er werd namelijk volgens de door Van der Chijs geciteerde archiefbronnen een huis gehuurd van de Haagse schout Willem Engebrechtsz. Dat huis stond bij de Grote Kerk in Den Haag. De huur ging in op 1 mei 1454 en zou twee jaar lang duren.[3]

In Den Haag was vrijwel alle grond eigendom van de graaf. Deze had de grond in hofhuur uitgegeven aan de bezitters. Hofhuur is het beste te omschrijven als een eeuwigdurende erfpacht. Er zijn rekeningen bewaard gebleven met daarin overzichten van de geïnde hofhuur en de betalers. Na een aantal veertiende-eeuwse overzichten zijn er rekeningen bewaard gebleven uit 1458, 1466, 1512 en 1562. Deze laatste vier zijn door Pabon uitgegeven als de zogenaamde Hofboeken.

Het oudste Hofboek is uit 1458. Het is een zogenaamde legger. Dat houdt in dat per hofhuurplichtig perceel de bezitter in 1458 werd aangetekend en vervolgens eventuele nieuwe bezitters, tot in de jaren negentig van de vijftiende eeuw. Al is het iets te laat, zou er iets staan in dit Hofboek over de Munt? Dat bleek een goede gedachte. In het Hofboek van 1458 staat het volgende onder het kopje Willem Engebrechtsz.: "Die Munte". Er diende 9 denier hofhuur per jaar te worden betaald.[4] Er staat ook waar de Munt stond: tussen de Jan Hendrikstraat en de Kerkstraat.

Nu is dat voor de exacte lokalisering van de Munt wat te globaal. De omschrijving betrof namelijk het blok huizen en erven tussen de Jan Hendrikstraat, de Riviervismarkt, de Schoolstraat en De Laan. Dit zijn de moderne namen, zo heette de Schoolstraat vroeger

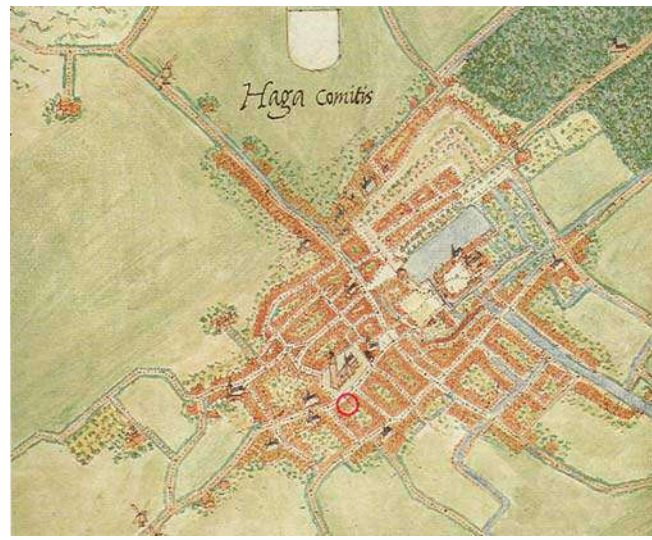

Jacob van Deventer, Haga Comitis, 1560 (detail)

Kerkstraat. Goed lezen van de tekst van het Hofboek maakte duidelijk dat de Munt aan de Riviervismarkt stond. Het was in 1458 het derde perceel van de hoek Jan Hendrikstraat - Riviervismarkt.

Met behulp van de Hofboeken kan een aantal volgende bezitters van het gebouw worden teruggevonden: in 1460 en 1466 Dirk Poes, onder meer griffier van het Hof van Holland en baljuw van 's-Gravenzande, in 1512 meester Jan van Haarlem, raadsheer in het Hof van Holland, en in 1562 de advocaat meester Arend Verhoog, die vele jaren kerkmeester was van de Grote Kerk in Den Haag.[5] Het hele perceel was 75 roeden groot (1064,25 m^2) en liep door tot aan De Laan. Er hoorde een boomgaard bij. Het was overduidelijk een belangrijk en omvangrijk bezit, dat steeds in handen was van mensen met een hoge status in de Haagse samen–leving. Aangezien in alle Hofboeken het te betalen hofhuurbedrag 9 denier bedroeg, was de grootte van dit perceel steeds gelijk. De Munt stond op een perceel van 75 roeden groot (1064,25 m^2). Van der Chijs beschreef de werkzaamheden om het gebouw geschikt te maken voor muntslag: er werd een turfhuis gebouwd, een werkhuis, diverse loodsen, en in het hoofdgebouw werd in de zaal een kantoor afgeschot.[6] Het zal duidelijk zijn dat het perceel groot genoeg was voor alle bedrijfsruimtes die bij een Munt horen. Al hebben wij geen informatie over eventuele latere verbouwingen, het is zonder meer duidelijk dat de latere bezitters over een kapitaal bezit moeten hebben beschikt.

Joh. Blaeu, Haga Comitis, 1652 (detail)

In 1934 publiceerde Ter Meer Derval in het jaarboek *Die Haghe* een kaart van de huizen in Den Haag met hun eigenaren in het Spaanse tijdvak.[7] Hij gaf het perceel van meester Verhoog het volgnummer TMD538. Helaas zijn de door Ter Meer Derval getekende kaartjes, in combinatie met oude plattegronden van Den Haag niet meer bruikbaar om de Munt op de huidige kaart te kunnen aanwijzen. De Jan Hendrikstraat is samen met de daarop aansluitende Torenstraat in 1922-1925 verplaatst. De Torenstraat ging een eindje naar het westen, de Jan Hendrikstraat naar het oosten.[8] Aangezien de Munt oostelijk van deze straat stond, is nu de vraag: is de vernieuwde Jan Hendrikstraat al dan niet over het perceel TMD538 aangelegd? En er was nog een probleem. Ter Meer Derval kende in navolging van het Hofboek van 1562 vier percelen tussen de Jan Hendrikstraat en de Schoolstraat.[9] Er was dus een perceel verdwenen sinds 1458, toen er vijf percelen waren. Waar was dat ene perceel gebleven? Samengevoegd met het hoekhuis of met TMD538?

Het Nutshuis

De volgende stap was het raadplegen van archivalia betreffende het Nutshuis. Dit bleek een gouden greep. Maar laat mij eerst uitleggen wat het Nutshuis is. Het staat op de hoek van de huidige Jan Hendrikstraat en de Riviervismarkt. De ingang is aan de Riviervismarkt en heeft het huisnummer 5. Het Nutshuis is het gebouw van de voormalige Nutsspaarbank in Den Haag.[10] Dit gebouw werd in 1921 opgeleverd. Het stond op de voormalige percelen van een voorgaand gebouw van deze bank,

eveneens op de hoek van de Jan Hendrikstraat en de Riviervismarkt, en het Idiotengesticht, dat oostelijk van de bank stond aan de Riviervismarkt.[11]

De Nutsspaarbank werd in 1992 verkocht aan de VSB-bank. Deze laatste bank is nu onderdeel van Fortis. Tot in 2002 werden er nog bankactiviteiten ontplooid in het Nutshuis. Dat gebouw was in 1992 eigendom geworden van wat nu de Stichting Fonds 1818 is. Deze stichting verhuurt nu ruimtes in het Nutshuis aan organisaties met sociaal-maatschappelijke of sociaal-culturele doelstellingen.[12] Ondertussen waren de archiefstukken van de Nutsspaarbank overgedragen aan het Gemeentearchief Den Haag. In dat archief zat een kaartje betreffende nieuwbouw van 1921. Het bleek dat de Jan Hendrikstraat 10 meter naar het oosten was opgeschoven tot globaal halverwege het oude bankgebouw.[13] TMD538 was dus niet verdwenen onder de verplaatste Jan Hendrikstraat.

Omdat uit het Hofboek van 1562 was gebleken dat het perceel waarop de Munt had gestaan direct oostelijk had gestaan van het hoekperceel werd nu mijn vraag: stond het Idiotengesticht op de plaats van de vijftiende-eeuwse Munt? Even kwam de speurtocht naar de locatie van de Munt heel dichtbij. In 1855 was de lamme en sprakeloze Gijsbertus van der Spiegel (1830-1873) opgenomen in het Bestedelingenhuis in het Westeinde. Wetende dat de Riviervismarkt in zijn tijd nog Westeinde heette en dat het Bestedelingenhuis en het Idiotenhuis bij elkaar hoorden, vroeg ik mij af of Gijsbertus gewoond had op de plek van de oude Munt. Of was hij opgenomen in een andere vestiging elders in het Westeinde? Dat is een nog niet beantwoorde vraag en gelukkig niet relevant voor de speurtocht naar de locatie van de Munt. Want verder zoekend in de archiefstukken betreffende de Nutsspaarbank bleek dat deze bank in 1966 het perceel Riviervismarkt 4 had aangekocht, dat direct ten oosten van het huidige Nutshuis ligt.

Zicht op Riviervismarkt 3, 4 en 5

Fonds 1818

Voor ik verder ga, vat ik even mijn bevindingen samen. In 1458 vijf percelen op wat nu de Riviervismarkt is met de Munt precies in het midden. In 1562 vier percelen, waarbij een perceel of gevoegd is bij het hoekperceel of bij het 'Muntperceel', zijnde TMD538. In 1921 was het hoekperceel samengevoegd met een ten oosten daarvan gelegen perceel tot de Riviervismarkt 5. Zou daarbij de het perceel van de Munt hebben gehoord? Of was de Riviervismarkt 4 de nazaat van de Munt? Om hier duidelijkheid in te krijgen zou ik eigenlijk alle eigendomsovergangen van de percelen aan de Riviervismarkt moeten nagaan, vanaf minstens 1562 tot in de twintigste eeuw. Een enorme klus. Gelukkig hoefde ik daar niet aan te beginnen. In het archief van de Nutsspaarbank bevonden zich vele originelen en kopieën van de transporten van de panden Riviervismarkt 4 en 5, met twee daarbij goed te onderscheiden series voor de Riviervismarkt 5.[14] Het oudste transport was uit 1460. Het werd al snel duidelijk dat dit pand terug ging op het hoekhuis zoals vermeld in de

Hofboeken en het 'zoekgeraakte' perceel. Dat laatste werd in de negentiende eeuw het Idiotengesticht. De Riviervismarkt 4 was de opvolger van perceel TMD538 en staat dus op de plaats van de vijftiende-eeuwse Munt. In dit pand is nu de Stichting Fonds 1818 gevestigd. En het Nutshuis staat op de plaats van twee voorgaande percelen die beide teruggaan op dat ene hoekperceel in 1562. Het 'verdwenen' perceel was dus bij het hoekperceel gevoegd en daar later weer van afgesplitst.

Vijf of zes percelen?

Er is een complicatie die ik niet goed kan oplossen. Er staan nu vijf panden aan de Riviervismarkt, de nummers 1 tot en met 5. Wij weten dat nummer 5 een samenvoeging is van twee percelen. Zo hebben wij zes percelen die allen terug gaan op de vijf percelen in 1458. Wij weten dat twee van de vijf percelen uit 1458 zijn samengevoegd tot het huidige pand Riviervismarkt 5. Dat betekent dat de drie andere percelen uit 1458 de voorzaten zijn van de panden Riviervismarkt 1 tot en met 4. Er moet dus ooit een splitsing hebben plaatsgevonden. Maar van welk pand? Hier biedt een luchtfoto van Google Maps uitkomst. Het pand Riviervismarkt 1 staat op de hoek met de Schoolstraat. Ten zuiden daarvan staan de opeenvolgende panden aan de Schoolstraat. Dit pand valt af voor de zo op te stellen redenering, het heeft nooit een tuin gehad die doorliep tot aan De Laan.

Riviervismarkt 5

In de Hofboeken staan drie panden die vanaf de Riviervismarkt doorlopen naar de Laan. Een daarvan is het hoekhuis, het huidige Nutshuis.[15] Dat is bij Google Maps nog steeds goed te zien bij de panden Riviervismarkt 2, 3, 4 en 5. Deze vier panden hebben drie stukken tuin die doorlopen tot aan De Laan.[16] Bovenstaand is duidelijk genoeg gemaakt dat de Riviervismarkt 4 geen afsplitsing was van het Nutshuis. Dit houdt in dat het pand Riviervismarkt 3 moet zijn afgesplitst van een van de twee aangrenzende panden.

Wat ook goed zichtbaar is op de luchtfoto, is dat de panden 3 en 4 goed bij elkaar lijken te horen, qua rooilijn. Het zou heel goed kunnen dat deze panden ooit samen een perceel hebben gevormd. Ik moet hier een slag om de arm houden, een 21ste-eeuwse luchtfoto van gebouwen in een stedelijke agglomeratie gebruiken om een vijftiende-eeuwse situatie te reconstrueren is meer dan tricky.[17] Hoe dan ook, ik vermoed dat de nummers 3 en 4 ooit samen een perceel vormden. Zoals boven vermeld, zit in de Riviervismarkt 4 het Fonds 1818. In het pand Riviervismarkt 3 is een administratiekantoor gevestigd.

In de archiefstukken betreffende het laatste pand zag ik niets over een splitsing. Misschien dat nader onderzoek in het kadaster uitkomst kan bieden.

De familie Emants

Meester Arend Verhoog, van wie wij boven zagen dat hij in 1562 het perceel TMD538 in bezit had, bleek de voorvader te zijn van vele naamdragers Van der Hoog, die tot in het begin van de achttiende eeuw het pand hadden bezeten. In het begin van de achttiende eeuw kocht de predikant Phillipus van der

Vliet het pand. Voor hem prettig dicht bij zijn werk, hij kon zijn voordeur open doen, de straat oversteken en hij was bij de Grote of Sint-Jacobskerk. Een latere eigenaar in de achttiende eeuw was Cornelis Emants. Een nog latere eigenaar was Johan Emants. Daarmee kreeg het pand weer even een bleek numismatisch tintje. De familie Emants leverde namelijk in de achttiende eeuw vier (adjunct) essayeurs-generaal van de Munten.[18] Johan en Cornelis waren dat niet.

Conclusie

De zoektocht waar het vijftiende-eeuwse munthuis precies in Den Haag heeft gestaan, voerde ons via de Hofboeken en het archief van de Haagse Nutsspaarbank, naar het pand Riviervismarkt 4. Even leek het Idiotenhuis het gezochte pand, maar dat was niet zo. De archiefstukken betreffende het Nutshuis en het aangrenzende pand gaven de doorslag. Op de Riviervismarkt 4 is nu de Stichting Fonds 1818 gevestigd. In het pand Riviervismarkt 3 is een administratiekantoor gevestigd. Nummer 4 gaat met zekerheid terug op het perceel waar ooit de Munt stond, mogelijk geldt dit ook voor nummer 3. ■

NOTEN

1. ANONYM 1876, 1-5.
2. SCHEFFERS, 2005, 6.
3. VAN DER CHIJS 1858, 427.
4. PABON 1937, 77.
5. PABON 1937, 77, 79, 235-236, 318-319 en 415; DAAMEN 2000, 483-484; Gemeentearchief Den Haag (GADH), archief Stichting Nutsspaarbank te 's-Gravenhage (Archief Nutsspaarbank) inv. 188, charter 6739; Ter Braake 2007, 384-385; VAN KAN op www.denhaag.nl/home/bewoners/gemeente/haags-gemeentearchief/to/Middeleeuwse-Haagse-Elite.htm (15 oktober 2013).
6. VAN DER CHIJS 1858, 430-431.
7. TER MEER DERVAL 1934, 69.
8. STAL 1998, 109.
9. TER MEER DERVAL 1934, 69 en bijbehorende kaart; PABON 1937, 415.
10. POLDERS / WARMERDAM 2006, 8.
11. GLAUDEMANS / LANSINK / SPORK 1998, 10.
12. POLDERS / WARMERDAM 2006, 9.
13. GADH Archief Nutsspaarbank inv.189 los inliggende kaart.
14. GADH Archief Nutsspaarbank inv.188 (Riviervismarkt 5) en inv.1457 (Riviervismarkt 4).
15. PABON 1937, 79-80, 236 en 319.
16. Ik negeer de recent daar gebouwde parkeergarage.
17. POLDERS / WARMERDAM 2006, 9.
18. SCHEFFERS 2013, II 30.

LITERATUUR

ANONYM [G.B. Emants] 'De Munt', *Mededeelingen van de Vereeniging ter beoefening der geschiedenis van 's-Gravenhage* II (Den Haag 1876).

S. TER BRAAKE *Met recht en rekenschap. De ambtenaren bij het Hof van Holland en de Haagse rekenkamer in de Habsburgse tijd (1483-1558)* (Hilversum 2007).

P.O. VAN DER CHIJS *De munten der voormalige graafschappen Holland en Zeeland alsmede der heerlijkheden Vianen, Asperen en Heukelom van de vroegste tijden tot aan de Pacificatie van Gend* (Haarlem 1858).

C.N.W.M. GLAUDEMANS / M.C.LANSINK / R.SPORK *Inventaris van de archieven en gedeponeerde archieven en archivalia van de Stichting Nutsspaarbank te 's-Gravenhage (1153) 1818-1982* (Den Haag 1998).

M.J.M. DAAMEN *De staat van dienst. De gewestelijke ambtenaren van Holland en Zeeland in de Bourgondische periode (1425-1482)* (Hilversum 2000).

F.J.W. VAN KAN *Middeleeuwse Haagse Elite*, www.denhaag.nl/home/bewoners/gemeente/haags-gemeentearchief/to/Middeleeuwse-Haagse-Elite.htm (15 oktober 2013).

A. TER MEER DERVAL 'Namen van eigenaren van huizen, met de huisnamen in het Spaansche tijdvak 1550-1574', *Jaarboek Die Haghe* (1934) 24-128.

N.J. PABON *De Hofboeken van 's-Gravenhage 1458-1561* (Den Haag 1937).

B. POLDERS / D. WARMERDAM, *Van Nutsbank tot Nutshuis: een tweede leven voor de Nutsspaarbank* (Den Haag 2006).

A.A.J. SCHEFFERS 'Recensie Geschiedenis Den Haag 3 delen (Zwolle 2004-2005)' *De Muntkoerier* 34 nr. 6 (2005) 4-7.

A.A.J. SCHEFFERS *Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw* (Leiden 2013).

C. STAL *Den Haag in kaart gebracht. 750 jaar groei in plattegronden uit het Gemeentearchief* (Den Haag 1998).

Tekstvariant op kwart leeuwengroot van Willem V van Holland

ARIE VAN HERWIJNEN / PETER VAN DE KOPPEL

De muntslag van het Graafschap Holland is door diverse numismaten intensief bestudeerd en gepubliceerd. Toch komen er met enige regelmaat nieuwe types en varianten aan het licht. Deze nieuwe munten, uit met name de vroege periode van het graafschap, worden beschreven in de artikelenreeks *Zeldzame munten van het Graafschap Holland* die Anton Cruysheer is gestart in dit tijdschrift. Deze reeks zal nog de nodige vervolgartikelen opleveren. Een aan het oog van de numismaten ontsnapte variant is een kwart leeuwengroot van Willem V van Holland (1345-1389).

Grolle beschrijft de kwart leeuwengroot van Willem V onder de emissie 1354 met typenummer 17.2.4. Hiervan bestaan 2 types, het niet teruggevonden eerste type A met lang kruis (geslagen 1354-1358) en het tweede type B met kort kruis dat 'doyt' wordt genoemd en tussen 1358 en 1365 is geslagen. En type B bestaat op haar beurt weer uit 2 types die zich onderling onderscheiden door verwisseling van de voor- en keerzijdetekst. In ons geval gaat het over type 17.2.4.B.b en deze wordt op de tekening getoond. Van der Chijs beschrijft dit type onder IX-14.

Grolle 17.2.4.B.b

Willem V van Holland, kwart leeuwengroot (2x ware grootte)

De voorzijdetekst is: +GVILLELMVS:DVX:COM. Willem V is de eerste Hollandse graaf uit het Beierse Huis en draagt derhalve zowel de titel van hertog van Beieren als van graaf van Holland. Op de keerzijde staat: +MONETA:HOLLANDIE. De voorzijde van de vondstmunt is gelijk aan de genoemde types uit de standaardliteratuur maar wijkt daarvan af vanwege het omschrift op de keerzijde.

Op de keerzijde lezen we nu namelijk +MONETA:DE:H'LANDIE. De laatste letter is onzeker. Deze schrijfwijze met +MONETA:DE komt bij de munten van Holland niet eerder voor dan onder emissie 1368. Op de plak met typenummer 17.5.2 komt afhankelijk van de muntplaats het opschrift +MONETA*DE*ZELANDIA (gemunt te Middelburg) en +MONETA*DE*H'LANDIA (waarschijnlijk gemunt te Dordrecht) voor. Het opschrift op de gevonden kwart leeuwengroot is hiervan dus de voorloper. De vindplaats en vondstjaar van het muntje zijn niet bekend. Het weegt 0,45 gram terwijl de diameter 16 mm is. Voortbordurend op de nummering van Grolle mogen we deze nieuwe variant type 17.2.4.B.c noemen. ■

LITERATUUR

P.O. VAN DER CHIJS *De Munten der voormalige Graafschappen Holland en Zeeland* (Haarlem, 1858).

J.J. GROLLE *De muntslag van de graven van Holland deel I-III* (Amsterdam, 2000).

Zoekpenning 21

Op de Nederlandse tokens die in het vorige nummer werden getoond, mocht de redactie helaas geen reacties ontvangen. Hopelijk herkennen de lezers van *De Beeldenaar* wel de penning die ditmaal is ingestuurd. Aan de vorm zal het niet liggen. Met zijn elf punten en duidelijke Nederlandse teksten, moet deze penning toch wel bekend voorkomen. Wie weet bij welke gelegenheid de hier getoonde penning is gemaakt en wie de maker is? Reacties en nieuwe vragen stuurt u naar redactie@debeeldenaar.nl.

JANJAAP LUIJT

Oriental Numismatic Society

ONS

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar

www.onsnumis.org

Aanvullingen op het vorige nummer

ANTON CRUYSHEER

SEDE VACANTE THRILLER - NASCHRIFT

In *De Beeldenaar* 2014-1 beschreef ik een munt van het graafschap Holland van Dirk VII (1190-1203), die – gelet op het ontstaan in een politiek-turbulente periode – geslagen moet zijn in het jaar 1196-1197. In aanvulling hierop toon ik bijgaande, unieke variant van dezelfde munt met op de voorzijde geen borstbeeld van graaf Dirk VII, maar een adelaar in opvliegende pose. Dit type, dat eveneens zeer kort in omloop moet zijn geweest - mogelijk net voorafgaand aan de eerstgenoemde munt - onderstreept de in de vorige bijdrage geschetste voorstelling, waarbij we in de adelaar, als heraldisch keizerlijk wapen, de verbeelding kunnen zien van Hendrik VI, onder wiens autoriteit graaf Dirk VII het legitieme interim-bestuur invult en uitdraagt. Muntbeschrijving: Zilveren penning graafschap Holland. Dirk VII (1190-1203), vindplaats: Rijsoord. Gewicht/doorsnede onbekend. Vz: opvliegende adelaar naar links, omschrift niet leesbaar. Kz: Kort gevoet kruis met in de kwadranten P/A/X/*, omschrift: [HOLLA]NT. COMES.

LITERATUUR

K. ALDERLIESTEN, 'Unieke middeleeuwse munt 1190-1203', in: *The Coinhunter* 28 (1988) 35.
C. VAN HENGEL, *Penningen Hollants* (Amsterdam, 1998) C9.1.

JAN PELSDONK

TELLEN IS EN BLIJFT MOEILIJK

In *De Beeldenaar* 2014-1 is in het artikel over schatvondsten uit de periode 1900-1920 in de tabel op pagina 37 het bovenste deel weggevallen, waardoor de legenda en een van de zes vondsten ontbreekt. Hieronder wordt deze alsnog getoond:

numis	tpq	vondstplaats	inhoud
1112475	1905	Kootwijk 1992-II	beurs, 5 zilver en 17 brons.

De oudste munt is een 2½-cent cent uit 1877, de jongste een cent uit 1905. De totale waarde van de vondst is *f* 0,84½.

Twee ‘Belgische’ penningen

TOM SENDERS

In *De Beeldenaar* 2014-1 stond een bespreking over het boek *Marit Hartman. Een monument kan zo groot zijn als een pink* van Luc Vandamme en Raf Van Laere. Aanleiding om hier twee recente ‘Belgische’ penningen te bespreken (die overigens in België meestal ‘medailles’ worden genoemd, tenminste als de omvang en het reliëf bovengemiddeld zijn).

Portretpenning Raf Van Laere

In de aanhef staat het woord ‘Belgische’ tussen aanhalingstekens, omdat onduidelijkheid zou kunnen bestaan over de vraag of Marit Hartman (1938) tot de Belgische of tot de Nederlandse penningmakers gerekend moet worden. Geboren in Den Haag, wordt zij in Vlaanderen beschouwd als de eminence grise op het gebied van penningkunst. Anders dan in de Nederlandse penningwereld, waar de ego’s van sommige beeldend kunstenaars vaak prominent de aandacht vragen, is Marit Hartman zeer bescheiden. Ze heeft een omvangrijk oeuvre, maar treedt zelden op de voorgrond. Over haar levensloop en werk valt in het genoemde boek en in *De Beeldenaar* 2014-1 meer te lezen.

Een recente penning van Marit Hartman, tevens de laatste in het genoemde boek, is een portretpenning van een van de auteurs, Raf Van Laere met wie zij bevriend is. Van Laere is niet alleen redacteur munten van *De Beeldenaar*, maar vooral een van de bezielers van de Belgische munt- en penningwereld. Hij was oprichter van het Munt- en Penningkabinet van de Provincie Limburg (België), hij leidde het Provinciaal Archief- en Documentatiecentrum van die provincie, was voorzitter van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek en van de Koninklijke Academie voor Oudheidkunde van België. Hij organiseerde in de periode 1989-2003 jaarlijks een reizende overzichtstentoonstelling van Belgische penningen en hij is auteur van ontelbare boeken en artikelen, zowel op numismatisch als historisch vlak. Van Laere is in 2012

(2/3 ware grootte)

officieel met (vervroegd) pensioen gegaan.

Hartman nam in 2012 het initiatief om deze penning te maken, ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag en tevens zijn pensionering. Het is een relatief grote penning met een doorsnede van ca. 92 mm. De voorzijde toont het portret, driekwart naar rechts kijkend. De gelaatsuitdrukking is absoluut gelijkend, niet alleen door de grote baard die overigens ook trefzeker is uitgevoerd. Opvallend is de subtiele wijze waarop de bril, een altijd weer moeilijk onderdeel bij een geboetseerd portret, is vormgegeven. De bril is eigenlijk een optische illusie, niet opliggend of inliggend aangebracht. Links boven de schouder is de signatuur aangebracht: MH. De keerzijde toont aan de onderkant twee handen die bezig zijn met de studie van een munt of penning: Van Laere aan het werk als conservator in het penningkabinet. Teksten zijn niet het sterkste onderdeel bij de penningen van Hartman. In het boek komen losse handgeschreven teksten voor, maar ook schijnbaar opgeplakte fabrieksmatig aandoende letters. In dit geval past het karakter en de mate van verfijning van de enigszins slordige tekst echter goed bij dat van de totale beeltenis: in het bovensegment van deze penning is inliggend tekst aangebracht: RAF • VAN • LAERE, bovenaan langs de rand. Verder: 60 en 12 • 7 • 2012. Bovendien is rechts nog een passer met een winkelhaak gegraveerd, het symbool van de vrijmetselarij. Ondanks de veelheid aan onderdelen, toch een uitgebalanceerde compositie.

Het resultaat is een fraai geboetseerde portretpenning met een monumentale uitstraling en een sterke beeldende kracht. Er zijn tien exemplaren in brons gegoten in 2012 bij Art & Craft (Vroenhoven, Riemst) en afgewerkt in een oranje-bruine patina.

Raf Mailleux 1916 - 1996

De andere penning die hier wordt besproken is een penning die Dominique Mailleux recent maakte als een hommage aan haar vader, de beeldhouwer en medailleur Raf Mailleux (1916-1996).

Het is de eerste penning die zij ontwierp. Dominique Mailleux is geboren in Genk, waar zij opgroeide in een kunstenaarsgezin. Zij volgde haar opleiding in zowel tekenkunst, beeldhouwkunst als vrije grafiek aan de Academie voor Plastische kunsten aldaar. Dominique nam deel aan diverse exposities met beelden, sieraden en grafisch werk en kreeg verschillende onderscheidingen. In haar beelden combineert zij, waarschijnlijk ontstaan vanuit haar brede opleiding, vaak diverse materialen. Tegenwoordig werkt ze als beeldhouwster en als parttime lerares. Haar vader, Raf, studeerde onder andere in Doornik aan het Sint-Lucasinstituut en de Academie. Zijn werk was vooral religieus geïnspireerd. Talrijk zijn de grote werken zoals monumenten in de openbare ruimte en op kerkhoven en ook veel kerken bezitten beeldhouwwerken van zijn hand. Verder ontwierp en maakte hij penningen, met portretten van bekende (Belgische) Limburgers, herdenkingspenningen, wapenschilden, plakketten en medaillons. Hij is daarnaast onder andere ook de ontwerpergraveur van het Belgische muntstuk van 25 centiem, type Boudewijn, waarvan er niet minder dan 600 miljoen stuks zijn geslagen.

De penning die Dominique van haar vader maakte is met een doorsnede van 110 mm groot te noemen. De voorzijde verrast direct omdat overduidelijk te zien is dat het een geboetseerde en gegoten penning betreft, terwijl de beeltenis een klassiek, sterk art deco karak-

(1/2 ware grootte)

ter heeft; een stijl die eerder met slagpenningen wordt geassocieerd (zie bijvoorbeeld Louk Tilanus, *Handzame sculptuur*). Deze dualiteit is hier bijna vanzelfsprekend en een logisch gevolg van het samengaan van de ontwerpster van nu en de hommage aan haar vader, geboren in 1916. De voorkant geeft een vertaald, monumentaal gestileerd beeld dat haar vader eerder maakte voor een meubelfabriek: uit de hand van de geabstraheerde figuur, groeien vier bomen die ieder verwijzen naar een aspect van haar vader: de beeldhouwer, medailleur, tekenaar en leraar in de beeldhouwkunst. De bomen groeien uit tot in de rand van de penning waar de ronde penning subtiel iets naar buiten wijkt. De bladeren van de bomen worden door grotere en kleine bolletjes weergegeven. Die symboliseren tevens een veelheid van zonnen, voortkomend uit een lijfspreuk van haar vader, die op de keerzijde wordt weergegeven. Onderaan langs de rand staat de tekst 1916 - 1996 RAF MAILLEUX en vóór die tekst is, kleiner, de signatuur aangebracht: DMAILLEUX.

Op de keerzijde zijn gelijkvormige bladeren (of zonnen) terug te vinden links en rechts aan forse stammen en ook aan de onderkant. De inhoudelijk fraaie tekst, erg klein weergegeven en in het model ingedrukt (?) in het lettertype 'Broadway', verklaart verder het geheel: L'ART SANS MESSAGE = EEN ZOMER ZONDER ZON. Een prachtige lijfspreuk die geen vertaling behoeft en bovendien het Belgische taalprobleem lijkt op te lossen. Onder de tekst is door de ontwerpster de sierlijke handtekening van haar vader gekopieerd. De verschillende beeldonderdelen aan deze kant blijven helaas te los van elkaar zweven, zonder een sterke totaalcompositie, en de uitstulping die voortkomt uit de beeltenis van de voorkant, krijgt aan deze zijde geen logische plaats.

De penning is vormgegeven en uitgegeven ter gelegenheid van de Algemene Vergadering van de Promotie van de Belgische Medaille vzw, die plaatsvond op 15 juni 2013. Er worden maximaal twintig exemplaren van deze penning in brons gegoten bij Atelier 41 (Koersel, Beringen) en die zijn in een geelbruine kleur gepatineerd met een lichtblauwe metaalglans. ■

www.medailles-penningen.be
www.numisbel.be/Vanlaere.htm

De Mus, jaarpenning 2014 van Geer Steyn

JIM VAN DER MEER MOHR

Sinds 1983 geeft Geer Steyn (1945) aan het begin van het nieuwe jaar een 'jaarpenning' uit. Hij kiest daartoe altijd een dier als hoofdbeeld. Dit jaar is dat de mus geworden. Weer een prachtig klein plastiek, waarbij het bewerken van de was nog zichtbaar is. De voorzijde toont een mus en de keerzijde een snelle rups en het jaartal 2014 en de signatuur ST.

Deze penning is 'een ode aan een dappere kleine vogel, gretig op zoek naar zijn prooi op de keerzijde, waarbij je je kunt afvragen of hij de rups ooit te pakken krijgt', aldus de maker. De penning meet 7x7 cm. en is verkrijgbaar in terra cotta en brons.

www.geersteyn.nl

Op bezoek bij Eddy Gheress

JOAN BAKKER / MIA VAN DER WILT

Op 30 november 2013 kwam een kleine groep lezers van *De Beeldenaar* bijeen bij Eddy Gheress in Amsterdam. Direct bij binnenkomst viel een prachtige vrouwenfiguur op die hij uit een boomstam (grenen) had gehakt. Na een kop koffie en het wederzijds kennismaken, vertelde Eddy over zichzelf: Hij werd op 6 maart 1944 in Gravelbourg (Saskachewan, Canada) geboren en groeide op in een boerderij in Alberta. Sinds zijn vroege jeugd heeft hij getekend (in krijt en pastel), geschilderd en in klei gewerkt. Op zijn veertiende jaar ging hij één avond in de week naar het 100 kilometer zuidelijker gelegen Appleton voor een keramiekopleiding. Van 1962 tot 1966 ging Eddy naar het Alberta College of Art in Calgary (Alberta, Canada), aanvankelijk om het reclamevak te leren, maar hij ontdekte daar niet geschikt voor te zijn. Naderhand, toen Eddy in Toronto woonde, ontmoette hij een beeldhouwer die in kalksteen werkte. Hij vond dat geweldig en maakte toen zijn keuze om te stoppen met schilderen en beeldhouwer te worden. In die tijd heeft hij in één nacht zijn eerste kalkstenen portret gehakt, dat hij ons vol trots liet zien. In Toronto gaf Eddy van 1968 tot 1972 artist's workshops in beeldhouwen. Eddy was zeer onder de indruk van het werk van Marino Marini. Hij kreeg in 1973 een studiebeurs van de Italiaanse regering om een workshop bij Marini te kunnen volgen en zo verhuisde hij op zijn achttiende naar Milaan. Helaas was Marini daar niet meer aanwezig, maar Gheress voelde zich er thuis en bleef tien maanden in Italië. Grappig detail is dat Eddy's vader op diezelfde leeftijd van Europa naar Canada verhuisde.

Door velerlei contacten kwam Eddy uiteindelijk bij de Rijksakademie van Beeldende Kunsten in Amsterdam terecht. Hier volgde hij van 1973 tot 1976 lessen bij Piet Esser en Theresia van der Pant. Om in zijn onderhoud te voorzien werkte hij ook voor andere beeldhouwers, waardoor hij in ruime mate ervaring opdeed. Rond zijn dertigste jaar exposeerde Eddy voor het eerst in Nederland, in de Jordaan. Dat was het begin van een indrukwekkende lijst van individuele en groepstentoonstellingen.

In deze beginperiode werkte hij in een oude timmerwerkplaats waar hij lekker lawaai kon maken. Na vier jaar verhuisde hij naar zijn huidige woning. Dit huis is echter te klein om nog grote beelden te maken en hij vond een atelier in Amsterdam Noord, op 45 minuten fietsen afstand.

Eddy vertelde voorts dat voor hem het maken van een beeld een proces is: het groeit tijdens het werk. Vooral het

Van steen naar brons

Eddy Gheress

gevoel geeft richting aan het maken van een beeld. Veelal gebruikt hij een gevonden kiezelsteen als uitgangspunt voor een kleine sculptuur die hij dan in brons of zilver laat gieten. Hij liet een doos zien waarin prachtige bewerkte kiezels zaten. In zijn huis kan hij heerlijk werken aan kleine stenen die hij omtovert in wulpse vrouwen en primitief aandoende figuren en gezichten. De vorm van de steen wijst hem de weg en zijn beelden komen uit zijn hart, uit zijn gevoel. Het lijkt wel of hij stenen een ziel geeft. Eens kreeg Eddy prachtig oud gereedschap dat hij ons ook liet zien. Hij is daar erg blij mee en werkt er veel mee.

Eddy liet terloops de aan hem toegekende Charlotte van Pallandt Prijs (1985) zien. Dit is een tweejaarlijkse kunstprijs voor een veelbelovende kunstenaar onder de 35 jaar met grensverleggende ideeën. De aan deze prijs verbonden penning is gemaakt door Wilfried Put met daarop het portret van Charlotte van Pallandt. Hij kreeg ook de Queen Elizabeth Prijs in Calgary en de Opdrachtprijs van de Rijksakademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Aan het eind liet Eddy ons een DVD-presentatie zien van een gedeelte van zijn werk, met prachtige gitaarmuziek op de achtergrond. Hier genoten we allemaal zeer van en tot onze verrassing kreeg iedereen een exemplaar van deze DVD mee naar huis, heel erg aardig. Eddy vond het zichtbaar leuk dat wij zoveel interesse voor zijn werk en leven hadden.

Hierna was er gelegenheid om nog eens rond te kijken en vragen te stellen. Rond half twee keerden wij huiswaarts met een bijzondere ervaring rijker.

Internationale penningkunst

Het XXXIIIste congres wordt gehouden van 2-6 september 2014 te Sofia
Médailles magazine 2012 is verschenen, meer info op de website

FIDEM MEDALS

International Art Medal Federation

www.fidem-medals.org

Verdwenen toponiemen

Twee zestiende-eeuwse vondsten, NUMIS en de collectie van het Geldmuseum

JAN PELSDONK

De collectie van het Geldmuseum is samen met NUMIS verhuisd naar het hoofdkantoor van De Nederlandsche Bank (DNB) te Amsterdam. Tegen de tijd dat u dit artikel leest zijn twee verse medewerkers van DNB (Paul Beliën en Erik van der Kam) hard bezig de hele collectie uit te pakken en het depot in te richten. Omdat dit een megaklus is, zal de collectie de komende tijd nog niet raadpleegbaar zijn. Geef de heren alstublieft wat speelruimte en val niet direct met de meest uiteenlopende vragen over hen heen: zij zullen zich ongetwijfeld melden zodra zij het ergste achter de rug hebben.

Reeds vijftien jaar houd ik mij bezig met het beschrijven en onderzoeken van muntvondsten. Tien jaar daarvan beheer ik tevens NUMIS. In die periode heb ik NUMIS zien groeien van 34.820 naar 276.726 voorwerpen eind 2013. Iets meer dan een derde van de vondsten is op het internet ontsloten. De rest volgt in een later stadium, omdat de beschrijvingen nog moeten worden aangevuld of omdat de vondsten nog niet openbaar toegankelijk zijn, bijvoorbeeld omdat een opgraving nog niet is afgerond. Bij de overgang naar DNB gaat ook het beheer van NUMIS over naar de bovengenoemde heren. Mijn interesse in muntvondsten wordt er niet minder door. Zoals altijd sta ik klaar om u – en DNB – te ondersteunen bij het aanmelden en onderzoeken van vondsten.

Teylers collectie

Ik laat deze ontwikkelingen op dit moment voor wat zij zijn en richt mij in dit artikel op de bijzondere numismatische collectie van Teylers Museum. Deze is het waard onderzocht te worden. Veel stukken komen van verzamelaars met naam, waaronder niet in de laatste plaats de collectie van Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778) zelf. Zijn collectie is ook nog eens de oudst bekende bijeengebleven particuliere penningverzameling in Nederland. Van niet alle munten en penningen in de museumcollectie is de herkomst aangegeven. Gelukkig bestaat er een uitgebreid museumarchief, waarin onder andere vele jaarverslagen bewaard zijn gebleven. Zo komen tal van interessante gegevens aan het licht. Aan de basis van dit artikel ligt een opmerking in het jaarverslag van 1902-1903.

Gelre, Willem V (1539-1543), daalder, 1567 (TMNK 08874)

Courses

Het oudste jaarverslag van het Numismatisch Kabinet dateert uit 1889-1890. Pieter Teyler overleed op 8 april 1778. Dat is de datum waarop Teylers Stichting in werking trad. Daardoor liepen de jaarverslagen van 8 april tot 7 april van het daaropvolgende jaar en niet synchroon aan het kalenderjaar. Dit zou voor het Numismatisch Kabinet pas veranderen met het aantreden van Adolf Octave van Kerkwijk (1873-1957) als conservator in 1907. Tegenwoordig worden de jaarverslagen gepubliceerd voor algemeen gebruik. Dat was in het begin anders: de eerste verslagen dienden enkel ter verantwoording aan de directeuren van Teylers Stichting.

Het jaarverslag uit 1902-1903 vermeldt bij twee munten dat ze op 29 maart 1902 zijn gekocht bij Jacob Schulman (1849-1914) te Amersfoort.[1] Ze zouden afkomstig zijn van een muntvondst, op 3 maart 1902 gedaan tussen het Mannepad en de halte Courses-Woestduin. Het gaat daarbij om de volgende munten:

- daalder 1567 uit Gulik, Kleef en Bergh van hertog Willem V van Gelre (1539-1543), TMNK 08874;
- daalder 1563 uit Thorn van abdis Margaretha van Brederode (1531-1577), TMNK 05939.

In eerste instantie is de verwijzing naar de vindplaats niet erg duidelijk, maar het internet biedt uitkomst en brengt ons naar een plek halverwege Heemstede en Bennebroek. In die tijd was er op landgoed Woestduin (de tegenwoordige buitenplaats Leyduin) korte tijd een renbaan gevestigd, aangelegd door de Haarlemse tuinarchitect Leonard Anthonij Springer (1855-1940). Springers collectie van voornamelijk zelf gewonnen prijspenningen ligt overigens eveneens in Teyler, maar daar zal ik u nu niet mee vermoeien. De 'cours' was goed per trein bereikbaar, dankzij het toenmalige station Mannepad-Woestduin, aan de spoorlijn tussen Haarlem en Leiden. Van de activiteiten op deze renbaan zijn diverse ansichtkaarten bewaard gebleven. Op de volgende pagina staat een foto van pikeurs in actie bij de tribune van de eerste rang (met dank aan het Nationaal Draf- en Rensport Museum te Wassenaar).

Het ligt voor de hand dat de munten bij elkaar zijn gevonden. Zouden ze afkomstig zijn uit een grotere schatvondst? Volgens NUMIS blijkt er op de bewuste locatie geen vondst geregistreerd te staan. Uit hetzelfde jaar is wel een grote schatvondst van circa 3500 munten opgenomen (NUMIS 1021397), die een slordige acht kilometer zuidwestelijker is gevonden, in Noordwijkerhout. De exacte vindplaats is helaas niet bekend. Deze schat is in of na 1573 verborgen, in de tijd dat de regio veel had te lijden van de Tachtigjarige Oorlog. Helaas is van deze vondst alleen een summiere beschrijving overgeleverd en spijtig genoeg blijkt een deel van de vondst te zijn versmolten. Alle bekende

Thorn, Margaretha van Brederode (1531-1577), daalder, 1563 (TMNK 05939)

exemplaren zijn opgenomen in de collecties van museum De Lakenhal te Leiden en De Nederlandsche Bank te Amsterdam.

De Lakenhal

De directeur van De Lakenhal, Jacob Cornelis Overvoorde (1865-1930), heeft de munten uit Noordwijkerhout in 1903 bestudeerd en – helaas zeer summier – beschreven in het *Bulletin van de Nederlandse Oudheidkundige Bond*.[2] Het blijkt dat er – volgens hem in december jongstleden – circa 3500 munten zijn gevonden, waarvan er door De Lakenhal acht werden aangekocht, naast een gouden trouwring met de tekst COERNELIS PEETERS Z MARICKEN DIERX DOCHT. Blijkbaar heeft Overvoorde zelf ook wat munten verworven. In 1960 nam namelijk een van zijn nazaten contact op met Hendrik Enno van Gelder (1916-1998), directeur van het Penningkabinet, waarbij 4 gouden en 74 zilveren munten uit de vondst werden overlegd.[3] Van Gelder heeft deze munten bestudeerd, waarna ze zonder uitzondering zijn aangekocht voor de collecties van het Koninklijk Penningkabinet en De Lakenhal. Vervolgens publiceerde Van Gelder de munten in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 1960.[4] Daarbij combineert hij de tekst van Overvoorde met de onlangs bestudeerde exemplaren, waardoor het totaal bekend geworden munten op 86 komt. Overigens somt hij er in het jaarboek per abuis geen 86, maar 84 op. De 86 getraceerde munten zijn nader in NUMIS ontsloten, van de overige circa 3414 stuks blijft de beschrijving helaas summier.

Identieke muntvondst?

Omdat de vindplaats van *Noordwijkerhout 1902* niet exact bekend is, wordt het interessant om te bestuderen of de twee munten uit Teylers Museum uit dezelfde vondst kunnen komen. Qua datering en waarde passen beide munten er immers

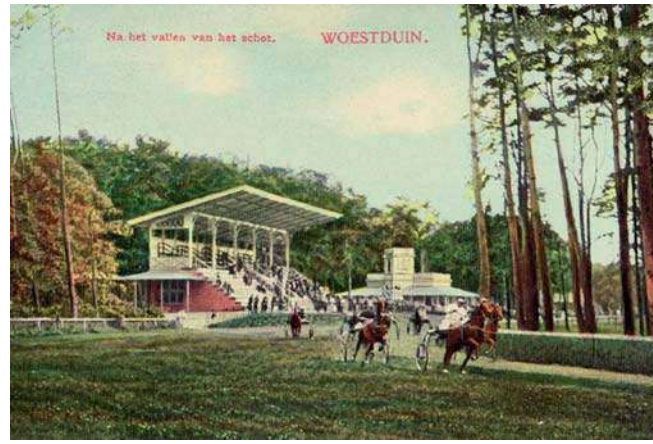

De renbaan, dichtbij de vindplaats van de twee munten

naadloos in. Ze zijn echter niet door Overvoorde of Van Gelder beschreven en het strijdgewoel van de Tachtigjarige Oorlog levert toch al een groter aantal vondsten op dan in de periode ervoor en erna. Er zijn meer argumenten tegen samenvoeging aan te voeren. De grote vondst is in december gedaan, de twee munten zijn in maart aan het licht gekomen. Bovendien liggen de vindplaatsen niet dicht genoeg bij elkaar om ze te kunnen koppelen. Overvoorde heeft uit eerste hand de vindplaats genoteerd. De beschrijving die Schulman bij de andere twee munten noemt is tamelijk gedetailleerd en laat weinig ruimte over om de vindplaats te wijzigen. Het zijn dus wel degelijk twee afzonderlijke vondsten, relatief dicht bij elkaar in dezelfde periode verborgen of verloren geraakt en beide gevonden in 1902. Daarbij blijven twee onduidelijkheden over. De verwijzing 'tussen het Mannepad en de halte Courses-Woestduin' levert namelijk een onmogelijke combinatie op omdat de bewuste weg het station kruist. In dezelfde periode werd de renbaan vorm gegeven, wat het aannemelijk maakt dat de twee munten aan die zijde van het station zijn gevonden. Daarnaast is het onduidelijk of de twee munten als schatvondst kunnen worden aangemerkt of niet (en of deze vondst oorspronkelijk groter is geweest). Vooralsnog is het bewijs te mager en zijn de twee munten

uiteindelijk als muntcomplex in NUMIS opgenomen, onder de naam *Heemstede 1902* (NUMIS 1106118).

Hiermee is het inmiddels al lang verdwenen station – als plaatsbepalend element voor de vondst – weer op de kaart gezet en is de vindplaats tot op zo'n honderd meter nauwkeurig gelokaliseerd. Dit geldt zelfs preciezer voor de locatie van NUMIS en de collectie van het voormalige Geldmuseum: De Nederlandsche Bank, Westeinde 1 te Amsterdam. ■

Jan Pelsdonk is conservator van de Numismatische Collectie van Teylers Museum jpelsdonk@teylersmuseum.nl en onderzoeker van muntvondsten duit@live.nl. Hij heeft diverse nevenfuncties in numismatisch en museaal Nederland. De e-mailadressen van het Geldmuseum zijn buiten werking gesteld.

NOTEN

1. VAN GEMUND 1903.
2. OVERVOORDE 1902-1903, 117-118.
3. De Nederlandsche Bank, Vondstarchief Noordwijk 1902, briefwisseling 1960.
4. VAN GELDER (1960) 102-104.

LITERATUUR

H. ENNO VAN GELDER, 'Bunschoten 1959', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 47 (1960) 100-104.

VAN GEMUND, *Jaarverslag 1902-1903* (Teylers Museum, Haarlem 1903).

J.C. OVERVOORDE, 'Muntvondst te Noordwijkerhout', in: *Bulletin Nederlandschen Oudheidkundigen Bond* (1902-1903) 117-118.

Nieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Algemene Ledenvergadering

Het bestuur nodigt de leden uit voor de 89ste Algemene Ledenvergadering op zaterdag 3 mei 2014 in Teylers Museum in Haarlem. Onderdeel van het programma is de presentatie van de jaarpenning ontworpen door Maria van Gerwen. Siemen Bolhuis zal de door hem ontworpen Inschrijfpenning 2014 presenteren. Tijdens een rondleiding door het museum kunt u uitgebreid kennismaken met de penningcollectie van Teylers Museum. De dag wordt afgesloten met een penningenmarkt, waarvoor VPK-leden zich kunnen opgeven.

In verband met de voorbereidingen verzoeken wij u vriendelijk om u voor 20 april 2014 op te geven bij het secretariaat (Willem Zuidhof) of via info@penningkunst.nl. Indien u gebruik wenst te maken van de lunchvoorziening kunt u dat aangeven door betaling van het aantal gewenste lunches à € 17,50 via bankrekening NL65INGB0000096820 onder vermelding van 'lunch ALV'
Voor een bezoek aan Teylers Museum is de museumjaarkaart geldig, toegang bedraagt anders € 8,50. Zie voor bereikbaarheid de website van Teylers Museum.

Relatiepenning

Er zijn nog enkele exemplaren van de Relatiepenning van Pépé Grégoire uit 1988 te bestellen via de website. De nieuwe Relatiepenning wordt ontworpen door Erica van Seeters.

Correspondentie via e-mail

De VPK koestert de leden die voor hun correspondentie geen gebruik maken van internet. Deze leden blijven post ontvangen op de bekende wijze, maar om de kosten te drukken streeft de VPK er naar correspondentie zoveel mogelijk per e-mail te laten verlopen. Daarvoor vragen wij uw e-mailadres bekend te maken via info@penningkunst.nl. U ontvangt dan voortaan de uitnodiging voor de ALV en de factuur voor het VPK-lidmaatschap per mail.

Dansende penningen in Pulchri

De penningkunst is letterlijk in beweging gebracht tijdens de expositie *Een beeld van een penning* in Pulchri afgelopen januari. Voor het vervolg kijkt de VPK uit naar het werk van leden van Pulchri, die vanuit hun discipline een 'penning'

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
~~p/a Geldmuseum~~
~~Postbus 2407~~
~~3500 GK Utrecht~~
info@koninklijkgenootschap.nl
www.koninklijkgenootschap.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Willem Zuidhof
Paradijsselpark 190
2904 PA Capelle aan den IJssel
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
R. J. de Goeje
Couwenhoven 4412
3703 EK Zeist
tel. (030) 6992736
Rein@degoeje.nl

gaan maken voor de grote expositie in Pulchri, juni 2014. Bij deze tentoonstelling komt een catalogus, die mede mogelijk gemaakt wordt door het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Fonds voor Numismatiek.

BIJEENKOMSTEN

Atelierbezoek

Voor maart en april staan er weer twee atelierbezoeken voor de lezers van *De Beeldenaar* gepland. Op zaterdag 29 maart zijn we welkom bij Jan Paul Kruimel in Warmond. Op zaterdag 26 april ontvangt Hanneke Mols-van Gool ons in de middag in Tilburg. Aanmelden per e-mail: joanbakker@gmail.com. In deze e-mail graag uw mobiele telefoonnummer vermelden. Na aanmelding ontvangt u een bevestiging en te zijner tijd nadere inlichtingen omtrent tijd en plaats.

TENTOONSTELLINGEN

Katinka van Rood

Tot 19 maart toont Paleis Het Loo in een kleine tentoonstelling werk van beeldhouwster Katinka van Rood (1913-2000). Aanleiding vormt het 100ste geboortejaar van de kunstenares en de verschijning van een monografie. Van 1948 tot 1985 gaf Katinka van Rood met tussenpozen les aan prinses Beatrix. Haar band met het koningshuis blijkt uit de vele opdrachten voor bronzen, penningen, medailles en munten. Bijzondere bekendheid kreeg zij als ontwerpster van de munt met de portretten van de koninginnen Juliana en Beatrix in 1980. Van Roods oeuvre omvat verder oorlogsmonumenten, gevelstenen en portretten.

Katinka van Rood, vorstelijk beeldhouwster.

Tot en met 19 maart, di.-zo. 13-17 uur, in de Oostvleugel van Paleis Het Loo, Koninklijk Park 1, 7315 JA Apeldoorn. www.paleishetloo.nl

De Russen komen!

De numismatische tentoonstelling toont de invloed van Rusland in West-Europa en sluit aan bij de tentoonstelling *De Romantische Ziel*, schilderijen uit Rusland en Nederland. Bijzonder is een recent teruggevonden pakket met Russische staatsleningen, obligaties en coupons uit de periode 1818-1917. Deze door de Russische revolutie waardeloos geworden papieren tonen de directe link tussen Teyler en Rusland.

Tot en met 25 mei, di.-za. 10-17, zo. 12-17. Teylers Museum, Spaarne 16, 2011CH Haarlem.

Eeuwfeest EUR

Tijdens het jubileumjaar is in de Erasmusgalerij in Gebouw A van het universiteitscomplex Woudestein een kleine tentoonstelling te bezichtigen waarin aandacht geschonken wordt aan de Eeuwfeestpenning, de ontwerper en diens andere werk. In de tentoonstelling worden tevens penningen getoond van een tiental hoogleraren van de EUR en haar voorlopers, die deze in hun carrière als eerbewijzen hebben ontvangen. Herkomst van de getoonde penningen: collectie van het NEPK (Nederlands Economisch Penning Kabinet) aangevuld met enkele bruiklenen van de ontwerper.

Heel 2014, ma.-vr. 9-17:30 uur, Gebouw A, Erasmusgalerij, Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam.

Munten- en PostzegelOrganisatie

Veilingen & Taxaties
Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

Kantooradres MPO: Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel: +31 (0)30-6063944 - Fax: +31 (0)30-6019895 - www.mpo.nl

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website

www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, warvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1877. DEN HAAG. ALGEMENE PRIJSPENNING VOOR TEKENSCHOLEN.
Geslagen door 's Rijks Munt.

Vz. Op een troon met het Nederlands wapen de Nederlandse maagd naar links, met in haar linkerhand een hoorn van overvloed en in haar rechter een lauwerkrans. Uitgestrekt over een korintische kapiteel, waarop een passer, palet met penselen, beeldhouwershamer en een rol papier.
Kz. Gegraveerd op vijf regels met: 1877-1878 / W.B. van Liefland / Bouwkunde / 4e kl 2e Afd. Omschrift: ACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE 's GRAVENHAGE
Zw. 87; zilver, 38 mm., 22,63 gram.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

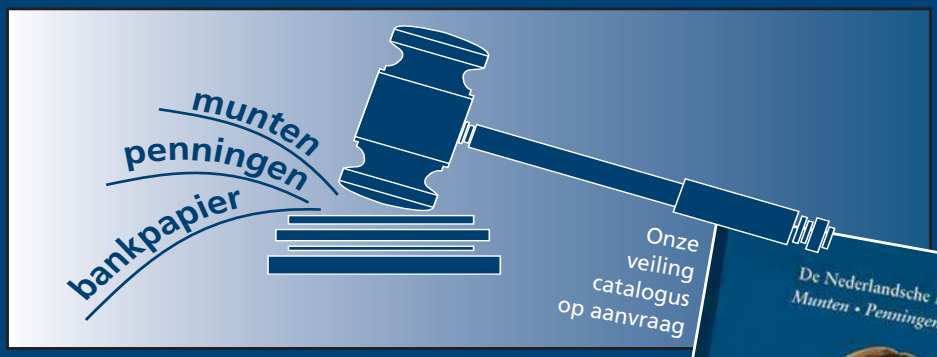

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

MEI/JUNI 2014, 38e JAARGANG NR. 3

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

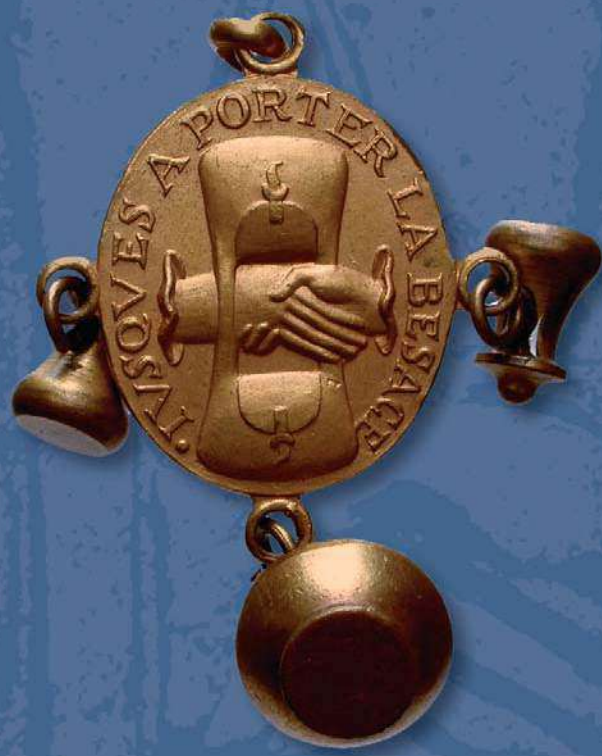

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.
U mag ons dan ook te allen tijde consulteren voor een vrijblijvend advies.
Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven
Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845
numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

SHOWROOM
AMSTERDAM
MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - ONDERSCHEIDINGEN

Bezoek onze nieuwe vestiging

Herengracht 500
1017 CB Amsterdam
Tel. 020 320 9101
Fax. 020 620 8040
E-mail: info@schulman.nl

VEILINGEN

Meerdere veilingen per jaar

INTERNET VERKOOP
www.schulman.nl

18 80
MEMBER

DE BEELDENAAR 38 (2014) nr. 3

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.koninklijkgenootschap.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: G.J. van der Meer Mohr, T. Senders
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere, W.P.C. van den Nieuwenhof,
Algemeen: L. Boezelijn, J.E.L. Pelsdonk

Jaarabonnementen
Nederland: € 27;
binnen Europa: € 39; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie en beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Fout geschenk 100
Janjaap Luijt

'Eerst doordenken en dan aanpakken' 101
Herman Gerritsen / Jan Lingen

Op jacht naar het naadje van de kous 103
Jan Pelsdonk

Op bezoek bij Niko de Wit 106
Gé Spruit

De gulden van Willem I 1822 107
Henk Verschoor

Grenzen doorbreken 109
Karel Soudijn

Bitcoin 113
Anton Cruysheer

Over retourschepen en 'retourmunten'? 119
Arie van Herwijnen

De *Lahaye Legpenning* door Joost Jeuken 126
Jim van der Meer Mohr

Bankbiljettenjuwelen 127
Raf Van Laere

Atelierbezoek bij Pauline Hoeboer 130
Gé Spruit

Ghenge ende gheve in Grave 131
Jan Pelsdonk

Een Griekse zilverling of Judaspenning 133
Anton Cruysheer

Penningen op TEFAF 2014 135
Jim van der Meer Mohr

Zoekpenning 22 137
Janjaap Luijt

Nieuws 140

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Fout geschenk

JANJAAP LUIJT

Traditiegetrouw stuur ik aan het einde van het jaar de auteurs die meewerkten aan de jaargang van *De Beeldenaar* een kleinigheid. Daarmee spreek ik, mede namens de redactie, de waardering uit voor de bijdrage die de schrijvers dat jaar hebben geleverd aan het tijdschrift. De presentjes die ik uitkies hebben altijd een numismatische achtergrond, zonder zelf direct een verzamelobject te zijn. Het blijven immers aardigheidjes.

Bij het beëindigen van jaargang 37 stuurde ik de auteurs met de kerstpost een zwart sieradendoosje met daarin een 'exclusief bankbiljet mét certificaat'. Het bankbiljet in kwestie was een chocolaatje met een wikkel bedrukt met een eurobankbiljet. U kent ze wel, de devaluatievariant van de chocolademunt. Vooral in november te vinden bij grootgrutters en warenhuizen. Het geheel met een briefje waarop in schrijfletters 'Certificaat' viel te lezen, zag er voor sommige auteurs zo overtuigd uit, dat zij vermoedden van doen te hebben met een postoderbedrijf in verzamelabonnementen.

Vlak voordat ik de kopij voor dit nummer van *De Beeldenaar* naar de drukker bracht, ontving ik van een van de auteurs van 2013 het vervelende bericht dat er die nacht bij hem thuis was ingebroken. Uiteraard zeer vervelend nieuws. Hij schreef: 'Het eurobiljet uit chocolade dat ik zes maanden geleden van je ontving, blijkt een volkomen fout geschenk geweest te zijn. De inbreker had het duidelijk op cash gemunt, maar hij nam ook drie medailles mee, een sierspeld en het eurobiljet dat ik met Kerst van je ontving. Eén medaille vond hij toch maar niets en liet hij in mijn tuin achter. En jouw eurobiljet ... dat heeft hij prompt opgegeten! Tot grote verbazing van de politie aan wie ik mijn verklaring tweemaal moest verduidelijken, want een dief die eurobiljetten ter plekke opat, daar hadden zelfs zij nooit van gehoord.'

Om het leed te verzachten, zal ik het slachtoffer twee nieuwe exemplaren toesturen; één voor hemzelf en één voor de politiecommissaris in zijn gemeente.

Bij de voorplaat

1653. DOOD VAN MAARTEN HZN.TROMP door P. van Abeele.
Voorzijde: binnen een krans van lauwertakken borstbeeld driekwart naar rechts, met de Orde van Sint Michiel, met bewerkt veld. Op de armafsnede signatuur PA.F. Omschrift: MART.HERP. TROMP.R.L.ADM.V.HOLL.E.WESTV. Ao 1653;
Keerzijde: wapen van Tromp met griffioenen als schildhouders, erboven OBYT Æ 56 eronder binnen een cartouche een zeeslag.
Gemerkt in de rand met slangetje van Van Abeele (lit.: K.A. Citroen, *Amsterdamse zilversmeden en hun merken*, nr.1003). Zilver gegoten, gedreven en geciseleerd, 70 mm, 69,36 gram.
Fred. 3/3a. Afb.5/6; v.L.II.376; M.I. I.402.32; Nav. Med. 540.
Het portret is naar een gravure van Van Dalen-Holstein. De voorstelling op de keerzijde is ontleend aan een gravure van de slag bij Duins. (lit. Frederik Muller, *De Nederlandsche Historieplaten* no.2081; TMP.1901 blz.146-149).
Collectie Munthandel Verschoor. Fotografie Dimitri Verschoor.

‘Eerst doordenken en dan aanpakken’

Nico Arkesteijn (1944-2014)

HERMAN GERRITSEN / JAN LINGEN

Zondag 2 maart overleed geheel onverwacht de bekende Nederlandse numismaat drs N.L.M. Arkesteijn aan een hersenbloeding. Hij zou die dag zijn zeventigste verjaardag hebben gevierd. Nico Arkesteijn, van professie arts, was een erudiete persoonlijkheid, bij kans een wandelende encyclopedie. Niet voor niets was hij een van de auteurs van de *Encyclopedie voor Munten en Bankbiljetten*.

Nico trad min of meer voor het eerst naar buiten via de Stichting Numismatica, opgericht in 1977, waar hij op beurzen mensen met raad en daad ter zijde stond, exposities inrichtte en over verschillende onderwerpen pamfletten en boekjes verzorgde. Of het Turkse, Chinese of Islamitische munten betrof, het noodgeld van Rotterdam of de vroedschapspenningen van deze stad, dan wel de hedendaagse penningkunst, Nico gaf er lezingen over of schreef er over.

Zijn bijzondere belangstelling ging uit naar de Franse assignaten en de Nederlandse recepissen. Hierover verschenen gedegen artikelen in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*, maar ook in losse publicaties, bundels en lezingen kwam dit onderwerp meermalen aan de orde. Voor het laatst nog voor de Numismatische Kring Utrecht op 26 februari dit jaar. Naast acht losse publicaties en twee uitgebreide artikelen in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*, publiceerde Nico zeventien artikelen en zes boekbesprekingen in *De Beeldenaar*. Van 1982 tot en met 1997 was hij redacteur van *De Beeldenaar* en van 2000 tot heden redactielid voor het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*. Daarnaast was hij 34 jaar bestuurslid van de Numismatische Kring Rotterdam, eerst secretaris en sinds 1990 voorzitter.

Een ijkpunt was zijn relatie met Het Koninklijk Penningkabinet te Leiden en later het Geldmuseum in Utrecht. Iedere donderdag was hij als vrijwilliger in de bibliotheek te vinden. Daar werkte hij vooral aan de database van het museum – aanvullingen, systematiseren van de structuur, literatuuronderzoek en wat niet al. Open en hulpvaardig als hij was, ontstonden vanzelf gesprekken die iedereen verrijkten.

Vorig jaar nam Nico het voortouw in het weer oppakken van het ‘Wienecke’ boek (de beeldhouwer, medailleur en stempelsnijder J.C. Wienecke, 1872-1945, was een van de belangrijkste medailleurs van de Munt in de eerste helft van de twintigste eeuw). Ook was hij vorig jaar de drijvende kracht achter een eerste versie van een referentiedatabase voor Nederlandse penningen. ‘Met

Nico Arkesteijn bij de uitreiking van de zilveren Penning van Verdienste, 2011.

elkaar de aanpak goed doordenken en dan voortvarend aan het werk', typisch zijn stijl. Waar anderen die projecten nu zullen afmaken, is het goed te realiseren dat ze zonder zijn gedrevenheid en werkkracht niet van de grond zouden zijn gekomen.

Voor zijn bijzondere verdiensten ontving Nico in 1991 en 2011 respectievelijk de bronzen en zilveren erepenning van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde. Nico Arkesteijn heeft zeer veel voor de Nederlandse numismatiek en numismaten betekend en zijn nalatenschap op papier is blijvend. Vooral zijn vriendschap, enthousiasme, behulpzaamheid, werkkracht en gedrevenheid zullen ons bijblijven en in onze herinnering worden gekoesterd. Met Nico is een vriend en vraagbaak heengegaan.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 12 (buiten België € 18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Op jacht naar het naadje van de kous

Het laatste museumbezoek van een numismatische omnivoor

JAN PELSDONK

Totaal onverwacht overleed Nico Arkesteijn op zijn zeventigste verjaardag aan een hersenbloeding. Mijn eerste nadere contact met hem dateert van het einde van de jaren negentig, toen hij bereidwillig zijn collectie openstelde voor een onderzoek naar loden penningen. Ons contact intensiveerde in het Koninklijk Penningkabinet te Leiden. In deze periode maakte hij dankzij een oude computer van Hans Jacobi een opvallende ontwikkeling door van 'wat mot ik nou met een computer' naar een fanatieke databasevuller. Zeker vanaf het moment dat hij door een inbraak een deel van zijn collectie verloor, richtte hij zijn tomeloze energie op de digitale numismatiek. Uit alle hoeken en gaten wist hij informatie te halen en deze aan zijn bestanden toe te voegen. Ook in het Geldmuseum ging Nico onverdroten voort. Hij werkte simpelweg boek na boek door op zoek naar nieuwe gegevens en via contacten bij De Koninklijke Nederlandse Munt wist hij recent nog veel gegevens over moderne penningen te achterhalen. Eerst richtte hij zich op het beschrijven van de collectie van het Geldmuseum. Gaandeweg ontstond het idee voor een standaardbeschrijving voor Nederlandse penningen. Hij verzamelde daarbij een verbluffende hoeveelheid informatie over – onder andere – de betrokken personen en productieplaatsen. Ook andere collecties werden nu interessant en konden profiteren van Nico's digitale verzameldrift. Zodoende was Nico de laatste maanden elke dinsdag in Teylers Museum te vinden. Hij verwachtte er minimaal een aantal maanden op te kunnen studeren.

Nico was als een spons. Aan de ene kant een klankbord en ontzettend leergierig. Aan de andere kant was hij een van die zeldzame mensen die de eenmaal opgezogen informatie gul over iemand kon uitstorten.

Wagenwiel

Afgelopen 25 februari speurden wij samen nog even naar penningen met hemellichamen, sterrenbeelden en meer buitenaards voor de zomertentoonstelling in Teyler. De museumdatabase is best aardig op orde, maar zoals altijd was Nico in zijn eigen bestand al weer veel verder vooruit. Dat is niet verwonderlijk als we bedenken dat hij er vrijwel elke dag, bijna dag en nacht mee bezig was. Daarbij dook Nico bij de beschrijvingen consequent de diepte in. Wat was er nu werkelijk op het stuk afgebeeld? Wélke planeet, wélke komeet...? Daarbij ging hij ver, met feitjes als 'dat is komeet nummer C/1577 V1'. Dat was typisch Nico. Soms lukte het hem zelfs om een aanwijsbaar verband tussen twee penningen aan te tonen via eerder nog nooit uitgezochte familierelaties.

De laatste jaren spraken wij elkaar bijna wekelijks over vorderingen bij het ontsluiten van de voorwerpen. Daarbij gebruikten wij elkaar als 'sparringpartner', en dat was hard nodig. Slechts weinig mensen zijn geïnteresseerd in de problemen die opduiken bij het standaardiseren en aanvullen van grote hoeveelheden data en het is lang niet eenvoudig om zonder enige vorm van toetsing eigen verworven inzichten toe te passen. Wij hielpen elkaar verder en hielden elkaar scherp.

Ontmoetingen met Nico leidden – en dat geldt ongetwijfeld niet alleen voor mijzelf – zonder uitzondering tot een uitwisseling van nieuwe feitjes, weetjes

en anekdotes over allerhande numismatische onderwerpen. Elke week had hij weer iets nieuws ontdekt. In de loop van de tijd leerde ik ook Nico zélf steeds beter kennen en hij begon mijn ruwe belangstelling voor klassieke muziek bij te schaven. Het bleek dat dit prima samenging met het werken aan een database. Bij onze ontmoetingen wezen wij elkaar – zoals zo vaak – op rariteiten en fouten in de beschrijvingen. Juist zulk soort omissies leverden de benodigde drijfkracht om door te gaan.

In zijn jonge jaren – zo bleek de dinsdag voor zijn overlijden – had hij eens interesse gehad in de astronomie. Met enige nadruk vertelde hij dat hij minder op had met astrologie; twee termen die bij voorwerpbeschrijvingen geregeld door elkaar worden gebruikt. Uiteraard was dit voor mij reden om even een schuin oog in Teylers database te werpen, maar nee: 'astrologie' kwam er niet in voor. Samen lachten we om de stuntelige beschrijving van een penning van Kempff (TMNK-02415). We besloten het beschreven 'wagenwiel' bij de op de grond liggende attributen om te dopen in 'astrolabium'. Bij het schrijven van dit artikel zie ik hoe toepasselijk het stuk is: een beloningspenning voor schoolkinderen uit 1792, met als tekst: DE WYSHEIT WYST DE JEUGDT – ALTYDT HET PADT DER DEUGDT.

Wonder

Nico vertelde graag. Zo vertelde hij dat hij de penningen van de Maatschappij tot Redding van Drenkelingen onder de loop had genomen. Hij had op het internet een gedigitaliseerde publicatie gevonden met veel gegevens over ontvangers van de erepenning.[1] Hij vertelde vol vuur over een bijna verdronken meisje in Haarlem, en het is tekenend voor zijn formidabele geheugen dat ik dit verhaal later op het internet bijna woordelijk terugvond. De penning – net als het eerder aangehaalde exemplaar door Johan Holtzhey (1726-1808) – ligt in de Nationale Numismatische Collectie van De Nederlandsche Bank (PE-06433) en is hier afgebeeld. Nico speelde met de gedachte er een artikel aan te wijden. 'Met mijn medische kennis zou ik kunnen aangeven waar het allemaal misging of mis had kunnen gaan, het is een wonder dat het meisje het er levend af heeft gebracht.' Nico's verhaal is er niet gekomen, maar ik wil u de oorspronkelijke tekst niet onthouden:

'Te *Haarlem*, was den 6 October, 1785, 's avonds omtrent half agt uuren, zeker Meisje van tien jaaren, *Naatje van Dam* geheeten, in de Craajenhorstergraft [tegenwoordig gedempt, de Nassaulaan] gevallen. Iemand die daaromtrent was, en eenig gerugt hoorde, riep de buuren, die met een brandende kaars kwamen en 'er mede in de graft zogten. Een Schipper zag het kind nog dryven, greep het met den haak, en haalde het na eenen daar zynden trap of styger, alwaar *Jan Egbert Staal*, Chirurgyns knegt, en *Jacob Offerman*, hetzelve uit het water haalden, en voorover houdende, naar de daaromtrent zynde Herberg het Hoveniertje droegen. Aldaar kleedden zy de Drenkeling, waarin geenerlei blyk van leven te bespeuren was, aanstonds geheel naakt uit, en leiden haar tussschen twee wollen dekens in een bed; waarop *Jan Egbert Staal* het lighaam met brandewyn wreef, en door middel eener tabakspyp rook in het fondament blies. Dit eenigen tyd met hulp der omstaanders voortgezet hebbende, en eenige geringe trekkingen in dat deel, en in de lendenen en beenen

Prijspenning van het instituut van C. Kempff te Amsterdam, 1792

bespeurende, neevens eenige weinige ontlasting, opende hy een ader, doch kreeg byna geen bloed; wreef andermaal het hoofd en den neus met brandewyn; nam vervolgens laauw water, waarin een hand vol zout gesmolten was, wreef daar mede de lippen, opende, door middel van een spatel, de sterk op eengeklemde tanden; waarna hy eenig vocht in 't lighaam kreeg, en teffens meer leven begon te bespeuren. Nu het kind opneemende, en voorover houdende, kwam 'er water uit den mond. Het voorts weder nedergelegd, en nog wat laauw water ingegeven hebbende, vloog het eensklaps op, en gaf een groote gulp vuil water over. Nu kwam het verder volkomen by, en werdt door haaren Redder des nachts na half twaalf, naakt in de zelfde dekens gewikkeld, met eene toesleede [een koets zonder wielen] gebracht naar het huis van haaren Vader *Claas van Dam*, Koorndrager; alwaar men haar aankleedde, en in een gewarmd bed, met een kan aan de voeten ter ruste leide. Zy sliep dien nacht wel, en was des anderen daags hersteld.

Jan Egbert Staal, heeft, op zyn verzoek eene zilveren Medaille genoten, en de rest in geld.'

Tot zover het oorspronkelijke relaas. Voor de duidelijkheid moet nog vermeld worden dat Naatje niets te maken heeft met het standbeeld *De Eendracht der Hollandsche Natie* dat in de periode 1865-1914 de Dam te Amsterdam sierde en de wat oneerbiedige bijnaam Naatje van de Dam droeg.

Afscheid

Het liep tegen vijven. Nico stak de laatste penninglade van die dag terug in de kast. La 26, vol met rond 1990 gemaakte penningen. De afspraak voor volgende week stond al. Samen liepen wij naar het station. Gelukkig bleef het ondanks de dreigende lucht droog en hoefden wij ons niet te haasten. Wij praatten verder over de bestanden tot op het perron aan toe. De treinen kwamen. Nico nam de 17:14 richting Leiden op perron 6, ik drie minuten later de trein richting Amsterdam ertegenover. Zoals altijd een 'wel thuis' en een opgestoken hand ten afscheid en weg was hij.

Zilveren beloningspenning uit 1786 aan Jan Staal.

Met Nico heb ik een leermeester verloren. Vol anekdotes en bovenal: vol kennis. Nu rest een leegte. Ik kan hem niet meer blij maken door te tonen dat ik juist in het voor hem noodlottige weekeinde een deel van zijn onderzoekswerk aan het collectiebestand van Teylers Museum heb toegevoegd. Zijn gewonnen gegevens, ten bate van iedereen. Ongetwijfeld was hij dan naast mij komen zitten en hadden we samen de resultaten nader bekeken. Zonder twijfel had zich een uitvoerig gesprek ontsponnen met als uitkomst 'mooi resultaat, maar het rammelt nog aan alle kanten'. Een uitspraak met een knipoog die al jarenlang pingpongde tussen ons beider werk.

Nico zocht altijd het naadje van de kous. Zijn monnikenwerk – een algemeen bestand van Nederlandse penningen – wordt voortgezet, naast de nodige andere projecten. Hij heeft dingen voor elkaar gekregen die zonder zijn ongebreidelde inzet nooit hadden kunnen ontstaan. Zelfs nu hij er niet meer is zal hij daardoor de komende jaren nog geregeld kennis over ons uitstrooien.

NOTEN

1. MEIJER (1780)

LITERATUUR

PIETER MEIJER, *Historie en Gedenkschriften van de Maatschappy tot redding van Drenkelingen* III (Amsterdam, 1780) 464-465.

Op bezoek bij Niko de Wit

GÉ SPRUIT

Niko had al vroeg belangstelling voor architectuur en stedenbouw. Hij bewonderde de fraai gevormde vlakken en hoeken van bouwwerken en de radialen gevormd door de bebouwing in zijn geboortestad Bergen op Zoom. Later in Tilburg vergaapte hij zich aan de etalages van V&D. Meestal vond hij ze erg mooi maar soms dacht hij ook 'dat zou ik anders doen'. Dit was voor hem aanleiding om bij V&D leerling-etaleur te worden. Dat baantje bracht hem niet waar hij op hoopte: creatief bezig zijn. Hij kwam niet veel verder dan aangeven en opruimen.

Zijn overplaatsing naar de decoratieafdeling gaf hem ook te weinig voldoening. Hij begreep dat hij naar een academie moest, maar daarvoor had hij onvoldoende vooropleiding. Zijn moeder stimuleerde hem het vereiste diploma te gaan halen. Op de Academie in Tilburg was Niko in zijn element. Het verplichte vakkenpakket was breed, vele technieken werden onderwezen. Nadat hij de dagopleiding had afgerond volgde hij daar nog avondcursussen.

Op een dag bezocht Christien Nijland hem in zijn atelier. Zij liet hem een penning zien en vroeg hem of hij ook penningen kon maken. Dit was voor hem een totaal nieuwe wereld. Hij kreeg een opdracht voor het maken van de jaarpenning 1990 voor de Vereniging voor Penningkunst (VPK). Het werd een abstract kleinplastiek. De penning was geïnspireerd op een beeld dat hij voor de gemeente Dordrecht had gemaakt. Het maken van de penning bleek een 'hell of a job'. Het was niet mogelijk het ontwerp te slaan of te gieten. Uiteindelijk kwam hij terecht bij de firma Van de Wetering in Boxtel. Een bedrijf dat voor de industrie werkt. Daar gaf men het advies om het model met warm perswerk te maken. Hierbij wordt het materiaal tot 700 graden verwarmd en vervolgens tussen twee matrijzen geperst.

Niko de Wit is een minimalist en beïnvloed door Donald Judd. Volgens de publicist Hans den Hartog Jager geeft goede kunst het gevoel dat je even bevrijd wordt van de beperktheid van je eigen geest. Kunstcriticus Clement Greenberg is van mening dat de Minimal Art zich onvoldoende onderscheidt van gewone vergelijkbare objecten uit het dagelijks leven. Hoe anders is dat bij het werk van Niko de Wit. Zijn penningen nodigen mij uit om ze in de hand te nemen en mij te verwonderen. Ik heb wel eens gevreesd dat de atelierbezoeken meer van het zelfde zouden worden. Tot dus ver blijkt die vrees ongegrond. Een groter contrast tussen de penningen van Pauline Hoeboer (een maand eerder) en het werk van Niko de Wit is nauwelijks mogelijk.

De gulden van Willem I 1822

HENK VERSCHOOR

In *Handboek van de Nederlandse Munten van 1795 tot 1975* door Jacques Schulman en in menig catalogus staat de gulden van Willem I 1822 vermeld met een slagaantal van 80.000 stuks.[1] Veel verzamelaars van koninkrijksmunten zijn naar deze illustere munt op zoek, in geen enkele veiling is de gulden met dit jaartal ooit aangeboden, wat met een slagaantal van 80.000 stuks merkwaardig is. Marcel van der Beek heeft in *De muntslag ten tijde van Koning Willem I* de gegevens gebruikt van A. van der Wiel.[2] Deze zijn samengesteld in de herfst van 1945 en hiervan heeft ook Jacques Schulman voor het samenstellen van zijn handboek gebruik gemaakt.[3] Dit was aanleiding om de gegevens van Schulman (uit 1946) en die van Marcel van der Beek (uit 1997) met elkaar te vergelijken.

Hiervoor was het vervaardigen van een excelsheet voldoende om duidelijkheid te verschaffen in de slagaantallen tussen de 3-guldenstukken en guldens. Hieruit blijkt dat Schulman een vergissing heeft gemaakt door de slagaantallen van de 3-guldens 1822 (80.000) en de 3-guldens van 1823 (250.400) te verantwoorden bij de guldens.[4] Na aanpassing van de slagaantallen blijkt dat er geen guldens 1822 zijn aangemunt en dat het slagaantal van de gulden 1823 met 250.400 stuks lager uitvalt. De slagaantallen van de 3-guldens van de jaren 1822 en 1823 dienen te worden verhoogd met de eerder genoemde aantallen. Kortom, de slagaantallen in het Schulman handboek en in de muntcatalogi aanpassen en de gulden 1822 niet meer opnemen.

Dat er in 1822 geen zilveren guldens zijn aangemunt had een goede reden: op dat moment was de zilverprijs te hoog. De waarde van het zilver was hoger dan de nominale waarde van de gulden. Om dezelfde reden zijn de in april 1823 te Brussel gemunte 3-guldens (9150) en guldens (18.590) niet in omloop gebracht. Pas in augustus 1826 werden er in Brussel op rekening van particulieren weer 3-guldenstukken (4667) en guldens (6580) gemunt. Dit gebeurde nog met de muntstempels van de vorige aanmunting (april 1823) die nog aanwezig waren bij de waardijn. De slagaantallen van deze aanmunting verklaren direct waarom de gulden 1823B minstens zo moeilijk, zo niet moeilijker te verkrijgen is als de 3-gulden 1823B.

In verband met de hoge zilverprijs werden de gemunte 3-guldens en guldens niet in omloop gebracht, maar overgebracht naar De Nederlandsche Bank. In 1821 waren de kosten voor het aanmunten van zeshonderd gulden *f* 612, uitgezonderd de muntkosten. De

Willem I, gulden, 1822 (fotomontage!)

overheid bleef doorgaan met aanmunten, maar wachtte met het in omloop brengen van de munten totdat de zilverprijs zou zijn gedaald. Door een beleidswijziging in 1824 werd het mogelijk om het nieuwe Nederlandse geld in 1825 in omloop te brengen. Na 1825 kon de regering geen zilver in circulatie brengen en verkocht zij het reeds gemunte weer in baren. Tot en met 1830 zijn vele zilveren guldens die in circulatie kwamen, verdwenen als gevolg van een te hoge tarifering van de Franse franc, de hoge zilverprijs en muntverzwakking (na 1825). Tussen 1830 en 1833 daalde de zilver- en goudprijs en konden er vanaf februari 1832 weer guldens worden geslagen.

Een fysiek bewijs dat de gulden 1822 niet is aangemunt is dat men bij het munten van de guldens 1831 en 1832 gebruikt maakte van het nog voorhanden zijnde stempelmateriaal van de jaargangen 1821 tot en met 1828. Een overslag van 1832 over 1822 ontbreekt hierbij, terwijl de overige jaren wel voorkomen.

NOTEN

1. SCHULMAN 1975.
2. VAN DER BEEK 1997-1, 158-186.
3. SCHULMAN 1975, 11.
4. VAN DER BEEK 1997-1, 164.

LITERATUUR

J. ACKERSDIJCK, *Nederlands Muntwezen* (Utrecht, 1845).

MARCEL VAN DER BEEK, *De muntslag ten tijde van Koning Willem I* (Utrecht, 1997).

M.L.F. VAN DER BEEK, 'De Nederlandse Muntslag in Brussel (1822-1830)', in: *Geld van de Koning-Koopman Munten en Biljetten van Willem I / 1815-1830* (Brussel, 1997), 97-116.

W.F. SCHIMMEL, *Geschiedkundig Overzicht van het Muntwezen in Nederland* (proefschrift) (1882).

JACQUES SCHULMAN, *Handboek van de Nederlandse Munten van 1795 tot 1975* (Amsterdam, 1975).

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelaarprijzen.* Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling.*

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Grenzen doorbreken

Recent werk van Linda Verkaaik

KAREL SOUDIJN

In 1993 schreef Geer Steyn in *De Beeldenaar* een beschouwing over *De koning en de vogel*, een inschrijfpenning van de Vereniging voor Penningkunst (VPK) ontworpen door Linda Verkaaik. Enkele bladzijden verderop deed Hans de Koning verslag van een symposium over de kenmerken van penningen. De Koning meldde dat kunsthistoricus Louk Tilanus hier zeer duidelijk over was. Een penning moet aan vijf eisen voldoen:

- rond,
- plat van vorm,
- handzaam van formaat,
- van tekst voorzien,
- in brons uitgevoerd.

Bij schending van een van deze eisen, kan men volgens Tilanus beter spreken van 'kleinplastiek'. Hier voegde hij aan toe, dat een sonnet van dertien regels ook geen sonnet is, want dat moeten er veertien zijn. Wie terugbladert naar het artikel over *De koning en de vogel*, reageert misschien alsnog verrast. Was dit wel een penning? Tekst ontbreekt; het vierde criterium is geschonden. Kennelijk vond in 1993 niet iedereen dit erg, want van deze inschrijfpenning werden 115 exemplaren verkocht.

Dansende penning

In januari 2014 organiseerde Linda Verkaaik in Pulchri Studio (Den Haag) een expositie over penningkunst. Zij nodigde kunstenaars uit hun werk op een onconventionele wijze te exposeren. De meeste van hen gingen op de uitnodiging in. Talrijke penningen lagen niet achter glas in een vitrine, maar hingen in de lucht: min of meer op ooghoogte, aan kabels. Het derde criterium van Tilanus (handzaam formaat) kwam daardoor prachtig tot zijn recht, want het was kennelijk toegestaan om de objecten vast te houden en te betasten. Ook Linda Verkaaik had enkele van haar penningen in Pulchri voor het grijpen gehangen, maar haar opvallendste bijdrage was een *Dansende penning* waarmee zij niet minder dan drie van de vijf criteria van Tilanus schond. Dit kunstwerk is namelijk niét handzaam, het kent geen tekst en is evenmin in een vaste substantie uitgevoerd. De dansende penning bestaat uit een op de

Linda Verkaaik, De duiker

vloer geprojecteerd filmfragment met Fred Astaire en Ginger Rogers. Zij dansen rond binnen een cirkel, die zelf weer een cirkelvormige beweging over de vloer maakt. Bovendien lijkt het, alsof het beeld telkens omklapt. Alles bij elkaar: cirkelen op vier niveaus.

De criteria die Louk Tilanus indertijd opsomde, zijn te beschouwen als conventies die de beoordeling van kwaliteit gemakkelijker maken. Ze helpen echter ook mee, om afwijkingen op hun waarde te schatten. Ik kan bijvoorbeeld de dansende penning van Linda Verkaaik niet in mijn hand houden. Wel is het mogelijk om mijn hand in de lichtbundel te steken. Het beeld raakt dan meteen verstoord. Dit roept de vraag op, waarom een penning eigenlijk 'handzaam' zou moeten zijn. Het is niet moeilijk om daarop een antwoord te vinden. Ten eerste wil ik een penning telkens kunnen omkeren, om beide zijden met elkaar in verband te brengen. Ten tweede wil ik een penning kunnen bewegen om er het licht over te laten spelen. Verkaaiks dansende penning voldoet op een bijzondere manier aan beide eisen. Tijdens de projectie lijkt dit kunstwerk telkens om te klappen (een visuele illusie) en het spel met licht is nu juist de basis van de projectie. Een criterium van penningkunst is hier dus weliswaar geschonden, maar aan de functie van dat criterium wordt op een bijzondere manier recht gedaan. Dergelijke 'gelaagdheid' maakt het kunstwerk bijzonder.

Erasmus, 2013

De dansende penning kent ook lagen van betekenis. Is het belangrijk dat het beeld van het danspaar op de grond is geprojecteerd? Op een vloer is het uiteraard beter dansen dan op een muur, maar het aldoor rondcirkelende paar roept ook herinneringen op aan de grote economische depressie in de jaren dertig van de twintigste eeuw. Wie toen aan de grond zat in Amerika, kon meedoen aan dansmarathons. Een uitputtingsslag, want het paar dat het laatst overbleef, ontving een geldprijs. Wie eerder stopte, bleef met lege handen achter. De dansende penning van Linda Verkaaik levert bij eerste aanblik een vrolijk beeld op, maar bij langer kijken naar dit eindeloos ronddraaiende paar, komt ook de tragiek in beeld van degenen die het niet volhielden.

Kunstwerken staan niet op zichzelf. Linda Verkaaik gebruikt heel vaak projecties van licht. In metershoge beelden heeft zij gekleurde luifels of schermen van doorzichtig materiaal verwerkt. Bij zonneschijn kleurt de ondergrond mee. Draaiing van de aarde ten opzichte van de zon zorgt voor (trage) beweging. In die zin valt de dansende penning in Pulchri te beschouwen als een supersnelle variant van andere projecten van deze kunstenaar.

Duiker en *Erasmus*

In 2007 ontwierp Linda Verkaaik een beeld van zes meter in doorsnee: *De*

duiker. Dit beeld vormt met terugwerkende kracht een schakel tussen twee penningen die zij in januari 2014 in Pulchri exposeerde. In het grote beeld duikt een stalen menselijke figuur tussen blauwe schermen door, die naar kringen in het water verwijzen. De doorzichtige schermen zorgen bij goed licht voor reflectie op de grond. In die zin is er verwantschap met de hierboven besproken dansende penning.

Op de expositie in Pulchri liet Linda Verkaaik ook een conventionele bronzen penning zien, *Erasmus* getiteld. Hier komt de figuur van de duiker terug, maar nu in een bijzondere context. Iemand lijkt aan de ene kant een penning in te duiken, om aan de keerzijde weer op te duiken.

In 2013 bestond de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR) honderd jaar. Vijf kunstenaars kregen een uitnodiging een ontwerp voor een eeuwfeestpenning te maken. Linda Verkaaik was een van de vijf, maar ze won de wedstrijd niet. Een rechthoekige, gebogen en getordeerde penning van Pier van Leest werd door de EUR verkozen boven de andere inzendingen (zie *De Beeldenaar* 2014-1). Het ontwerp van Verkaaik is nu bestemd voor de vrije verkoop.

Op de voorzijde van *Erasmus* duikt iemand de gebouwen van de universiteit in. Wie in het water springt, maakt kringen die breder worden. De duiker op de Erasmuspenning zorgt voor een vergelijkbaar effect, in de vorm van contouren van Rotterdam, Nederland en Europa. Bij omkering van deze ronde penning, duikt de figuur weer op in de wijde wereld. Er is ook een verwijzing naar de persoon van Erasmus: het hoofddeksel van de duiker lijkt op de muts waarmee deze geleerde meestal wordt afgebeeld. Op de keerzijde staat onder meer de tekst: 'heel de wereld is mijn vaderland'.

Het grote beeld van de duiker uit 2007 staat symbool voor durf en moed. Maar het beeld roept ook associaties op met Icarus, de hoogvlieger die ter aarde stort nadat de zon zijn vleugels verbrandde. Op de penning uit 2013 is aan de voorzijde nog niet te zien of de duik in de ruimte die de universiteit biedt, succes zal hebben. In die zin staat de duiker hier symbool voor studenten die aan een academische studie beginnen. Ze komen in een nieuwe omgeving terecht, met kansen om zich steeds breder te ontwikkelen. Daarbij lopen zij echter ook het risico om faliekant te mislukken. Een groot percentage van studenten aan Nederlandse universiteiten haakt voortijdig af, zonder een diploma te behalen. De EUR vormt hier geen uitzondering op. Maar als het lukt om met succes verder te gaan, ligt er een wereld open. Dat laat de keerzijde van deze penning zien.

Erasmus, 2013

Het grote beeld *De duiker* kent dramatische kracht, maar de afgebeelde figuur kan weinig kanten op. De

tweezijdige penning *Erasmus* laat tot uitdrukking komen dat een duik in het onbekende verschillende gevolgen kan hebben. De figuur op de voorzijde duikt onder in een nieuwe studie, en kan verdrinken in de stof. Op de keerzijde rijst de figuur echter op in een nieuwe rol – vergelijkbaar met die van een geleerde zoals Erasmus. Wie een studie met succes doorloopt, ziet opeens verbanden die vroeger aan het oog onttrokken bleven. Voor de geslaagde student opent zich een wereld van mogelijkheden. Er is echter weer, net als bij Erasmus, durf en moed nodig om die mogelijkheden ook werkelijk te benutten.

Wetenschap is internationaal. Op de penning zien we dat aan de telkens verschuivende grenzen. In Pulchri hing *Erasmus* voor het grijpen. Wie de penning vastpakte, had een kunstwerk in handen dat aan alle criteria van Louk Tilanus voldeed. Linda Verkaaik heeft echter ook een andere uitvoering bedacht. Hierbij is het kunstwerk in een boog geklemd en op een voetstuk geplaatst. De penning lijkt nu op een globe die men kan laten draaien. Met de toevoeging van boog en voetstuk is onduidelijk of *Erasmus* nog voldoet aan de criteria die Tilanus in 1993 opsomde. Is *Erasmus* nu geen penning meer, maar een kleinplastiek? Eh… wat doet het er eigenlijk toe? ■

Internationale penningkunst

Het XXXIIIste congres wordt gehouden van 2-6 september 2014 te Sofia
Médailles magazine 2012 is verschenen, meer info op de website

FIDEM MEDALS

International Art Medal Federation

www.fidem-medals.org

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Bitcoin

Een terug- en vooruitblik

ANTON CRUYSHEER

Over de 'bitcoin' – een digitale valuta en versleuteld stukje computercode ('bit') – is en wordt heel veel geschreven. Vooral over wat het is, hoe het werkt, wat de kansen zijn en wat de gevaren. Dit artikel gaat niet over de precieze werking, daarover is op internet voldoende informatie te vinden. In dit artikel wordt stilgestaan bij de functie van geld in relatie tot de bitcoin – een link die nog in onvoldoende mate is terug te vinden in de discussies rondom de bitcoin. Daarbij worden enkele ontwikkelingen belicht en enkele suggesties gegeven voor de toekomst.

Geld is van oudsher primair een algemeen aanvaard ruil- en betaalmiddel en daarmee een economisch communicatiemiddel dat uitwisseling van goederen en diensten vergemakkelijkt. Door het gebruik van geld wordt ruilhandel omgezet in koophandel en wordt de economie gestimuleerd. Daarnaast is geld zowel een reken- als spaarmiddel.[1] Interessant in het licht van de discussie over de bitcoin zijn de (voorwaardelijke) kenmerken van geld: algemeen begeerd (nuttig en waardevol), algemeen aanvaard, anoniem (zonder identificatie eigenaar), legaal (waarde door overheid gegarandeerd), makkelijk verplaatsbaar, duurzaam, deelbaar, inwisselbaar, van constante kwaliteit, een vaste waarde en herkenbaar.[2] De bank lijkt zelfs eerder te zijn ontstaan dan muntgeld (zoals de hier afgebeelde munt van electrum, afkomstig uit Lydië).

De oudste aanwijzing dateert al uit circa 700 v. Chr. in Babylon. De oorspronkelijke dienstverlening en functie was niet heel veel anders dan vandaag de dag: het openen van lopende rekeningen, huren van een kluis, leningen afsluiten, cheques uitschrijven, etc. Maar ook handel drijven voor eigen rekening en speculatie werd niet geschuwd.[3]

Overigens is muntgeld gedurende de geschiedenis altijd naast andere vormen van uitwisseling blijven bestaan. Zelfs compleet andere materialen waren in bepaalde tijden meer gewenst dan muntgeld. Zo werd in de zeventiende en achttiende eeuw in de internationale handel onder meer gebruik gemaakt van kaurischelpen en glaskralen – die bovendien op etalerende wijze werden gebruikt in tuinen van buitenplaatsen.[4] Ons huidige geld wordt qua vorm wel ingedeeld in concreet en abstract geld, ofwel chartaal (muntgeld, bankbiljetten) en giraal geld. Dit laatste bestaat uit 'direct opeisbare tegoeden' bij banken, via bijvoorbeeld bankpas, credit-card, cheques en mobiel- of internetbankieren). Al deze vormen hebben een zogeheten fiduciair karakter, oftewel: vertrouwensgeld – waarbij de waarde wordt ontleend aan het vertrouwen (fiducie) die gebruikers erin stellen. Ook hier een aanknopingspunt voor de bitcoin, waarover zo meer. Het chartale en girale geld heeft de status van wettig betaalmiddel, in de zin van staatsgeld en bankgeld.

Daartegenover staan tal van niet-wettige betaalmiddelen, die ook van alle tijden zijn. Bijvoorbeeld automaatpen-

De eerste 'westerse munt', 1/6 stater uit ca. 650-600 v.Chr. (4x ware grootte). (foto: British Museum)

ningen, gevangenisgeld, middeleeuwse armenpenningen, achttiende-eeuws plantagegeld, kantinepenningen, boordgeld (op schepen), zaaigeld (bij speciale ceremoniën), etc.[5] Maar denk ook aan complementaire munteenheden die populair zijn in Zuid-Europa. In Spanje zijn er bijvoorbeeld meer dan 30 van dit soort valuta's in gebruik, zoals de Málaga Común, Boniato, Pita of Bilbodirus. Hoewel sommige van deze valuta meer dan 15 jaar oud zijn, lijken ze in opmars door de voortdurende economische crisis. De ruilhandel krijgt vorm onder mensen die niet kunnen of willen deelnemen aan de officiële economie – ofwel onder werklozen en mensen die het zien als een vorm van protest. Hierdoor lijkt het of het in deze landen alleen maar kommer en kwel is, maar wat er feitelijk gebeurt is dat mensen in sociale samenhang alternatieve oplossingen bedenken en gebruiken. Mensen zijn, al dan niet noodgedwongen, creatief en zelfredzaam.

In het verlengde hiervan zijn er de zogeheten tijdbanken in Spanje. Deze werken niet met een valuta, maar met tijd. Wie een bepaalde dienst levert – bijvoorbeeld het knippen van iemands haar of het plakken van een fietsband – krijgt als betaling minuten als krediet. Het is een fenomeen van een alternatieve ruileenheid, die niet bepaald klein te noemen is: Spanje telt al meer dan 300 van dergelijke tijdbanken.[6] De omvang van deze informele economie is groot en neemt toe. Dit vaak ten koste van de formele economie – denk aan afnemende belastinginkomsten.

Dit overziend komt de virtuele bitcoin valuta niet uit de lucht vallen. De afgelopen jaren hebben we hier al diverse varianten van gezien. Bijvoorbeeld de digitale Linden dollars in het online computerspel *Second Life*, waarin ABN Amro Bank bij wijze van experiment zelfs een bankkantoor had geopend om zo in contact te treden met – potentiële – klanten. Een ander – zeer succesvol – voorbeeld betreft de mobiele betaaldienst M-Pesa, waar circa 17 miljoen Kenianen gebruik van maken – terwijl slechts 5 miljoen van hen een bankrekening hebben.[7]

Overigens is ook de bitcoin – als 'crypto-currency' geen nieuw fenomeen. Al in 1983 werden met *DigiCash* en *Ecash* pogingen ondernomen om elektronische valuta te combineren met cryptografie (versleuteling).[8] De eerste bitcoin is ook al weer enkele jaren oud. De eerste verscheen in 2009 en werd volgens geruchten op internet geïntroduceerd onder een pseudoniem: Satoshi Nakamoto. Het gegeven dat deze persoon of personen een bovengrens hebben gesteld aan de bitcoin – 21 miljoen bitcoins – roept wel vragen op. Was de briljante persoon 21 jaar toen hij dit bedacht? Of staat er iets te gebeuren als de 21 miljoenste bitcoin wordt aangemaakt: 'payday' voor de maker(s) met een knipoog naar het casinospel 'blackjack'?

Uit bovenstaande wordt duidelijk dat de bitcoin als ruilmiddel niet zo exceptioneel is als het soms wordt gebracht. De bitcoin staat in feite in een eeuwenoude traditie van alternatieve betaalwijzen en waar tegenwoordig ook veel varianten van bestaan. De vele cryptogeldsoorten – naast bitcoin zijn er nog veel meer –

hebben wel iets weg van de uiteenlopende muntvoeten uit de twaalfde en dertiende eeuw in Europa. Gebruikers bleven toen in grote onzekerheid over de waardevastheid en wisselkoersen op de stedelijke markten. Het verschil in deze vergelijking zit in de schaalgrootte (mondiaal), snelheid van uitwisseling en digitale toepassing in plaats van fysiek. Zoals we in het begin van dit artikel hebben gezien voldoet de huidige bitcoin slechts ten dele aan de gestelde kenmerken van (giraal) geld. Zo is het niet algemeen begeerd – zoals goud of de onderliggende waarde ervan. Daarnaast is het uitsluitend op vertrouwen gebaseerd en heeft het daardoor een wat piramidespel-achtig karakter; zolang er mensen aan blijven meedoen gaat het goed. Ook ontbreekt het aan een vaste, constante waarde en is het niet 'legaal', in de zin dat de waarde door een overheid of centrale autoriteit is gegarandeerd.

Succes- en faalredenen

In tegenstelling tot de vele regionale en landelijke fenomenen – zoals in Spanje – is de bitcoin echter bijzonder succesvol te noemen omdat het de eerste wereldwijd doorgebroken digitale, niet-wettelijke munteenheid is die werkt door middel van cryptografie (versleuteling). Aan die doorbraak liggen enkele hoofdoorzaken ten grondslag: de sociale onvrede van grote groepen mensen in het staats- en bankgeld, de wereldwijde, voortdurende mediahype over het nieuwe fenomeen, de populariteit in de online onderwereld (bijvoorbeeld met het oog op witwasmogelijkheden), de investeringshype in China ten gevolge van enkele uitzendingen op de Chinese staatstelevisie en tot slot de toenemende verwevenheid tussen de formele en informele economie wat leidt tot allerlei innovatieve mogelijkheden. Wat betreft die verwevenheid bestaat er een lange en groeiende lijst van bedrijven waarbij mensen kunnen betalen met bitcoins.

Tegelijk kunnen ook faalredenen worden genoemd:

- de bitcoin valuta ontwikkelt zich onvoldoende om aan de voorwaardelijke geldkenmerken te voldoen (zie boven);
- extreme speculatie en prijsopdrijving van de bitcoin-koers kan de luchtbel uiteen doen spatten: vertrouwen komt te voet en gaat te paard;
- overheidsinterventies, bijvoorbeeld bij dreiging ontwrichting formele economieën;
- als het gebruik van de bitcoin te technisch blijft, waardoor grootschalige acceptatie uitblijft.

Numismatische invalshoek

Opmerkelijk en vanuit numismatisch oogpunt interessant, is het gegeven dat sommige mensen toch behoefte blijven houden aan een fysieke vorm van geld. Hierdoor hebben diverse initiatieven het licht gezien. Een voorbeeld is Mulligan Mint, die koperen en zilveren bitcoin medaillons uitgeeft, met een QR-code die gebruikers met behulp van een smartphone doorverwijst naar de online-winkel van het bedrijf. De lancering had voor bedrijfsleider Rob Gray een niet voorzien effect; de huisbank Capital One zegde de bankrekening van het bedrijf per direct op. De reden werd niet gegeven, maar niet onmogelijk houdt het verband met de tekst op de zilveren uitgave: 'Commodity banks and crypto currencies will render central

Semi-officiële, fysieke bitcoin, met een verzegeld stukje code dat online toegang geeft tot de onderliggende waarde (casascius.com)

banks desolate – Free the currency, free the people'.

Een tweede, meer serieuze producent is Casascius. Dit bedrijf geeft koperen, zilveren en goud geplateerde bitcoinmunten uit in de waarden 1, 0,5 en 0,1. De afbeeldingen van deze munten worden ook het meest gebruikt bij media berichtgevingen. Elke munt heeft onder een hologram geplaatste, aflosbare/herleidbare private sleutelcode. Via de website blockexplorer.com kan de code worden ontcijferd om de waarde van de munt in te wisselen.

Een derde initiatief betreft het kanaaleilandje Alderney, dat zichzelf op de kaart wil zetten met onder meer de productie van fysieke bitcoins in samenwerking met de Royal Mint – de officiële muntgeldproducent van Groot-Brittannië. Dit wil zij doen in overeenstemming met anti-witwas regels, maar 'hoe' is op dit moment van schrijven nog niet duidelijk.

The end of money

Interessant zijn twee boeken, die bijna dezelfde titel dragen, maar die wel een eigen invalshoek kennen op de wereldwijde geldontwikkelingen in de afgelopen jaren. In het boek *The End of Money and the Future of Civilization* uit 2009, plaatst de auteur Greco 'het geldprobleem' in een breed historisch en politiek kader, waarin hij de controle over het geld en het bankieren als belangrijkste mechanisme ziet voor de concentratie van de macht en (daarmee) de minachting voor het democratisch beginsel. Het boek ademt een wat revolutionair gedachtegoed uit. Greco blijkt met zijn boek – gelet op de virtuele valuta ontwikkelingen – over een goed voorspellend karakter te beschikken, zij het dat het succes van de bitcoin voor een groot deel gestoeld is op ouderwets speculeren zonder reële onderliggende waarde – paradoxaal te noemen gelet op de grondoorzaken van de economische crisis van het officiële geldsysteem waartegen de auteur zich juist afzet.

Een grappig gevouwen dollarbiljet in de vorm van een Stegosaurus siert de omslag van het boek van David Wolman, auteur van 'The end of money'. In deze anekdotische ontdekkingsreis naar geld neemt hij de lezer mee en laat deze op vele fronten verbazen.[10] In tegenstelling echter tot veel andere geluiden, pleit de auteur er onder meer voor een centrale autoriteit in te stellen die de bitcoin reguleert. Volgens hem komt er dan rust in de koers en meer vertrouwen. Als bitcoingebruikers dat niet willen, zo is zijn mening, dan moet er maar een andere variant van cryptovaluta komen.[11]

Rol van overheden

De Telegraaf meldt 28 november 2013 dat De Nederlandsche Bank (DNB) niet bij voorbaat negatief staat tegenover virtuele valuta, zoals de bitcoin. Op dit moment van schrijven doet DNB onderzoek naar de potentiële risico's van de valuta, zoals de bitcoin, zoals integriteitsrisico's en risico's voor het financiële systeem. De bitcoin valt volgens DNB vooralsnog buiten de reikwijdte van de wettelijke kaders, zoals de *Richtlijn Elektronisch Geld* en de *Betaaldienstenrichtlijn*. Dit bericht is in lijn met de geldkenmerken, want de cryptovaluta's als bitcoin onttrekken zich doelbewust aan dit toezicht. Dit heeft potentieel grote consequenties, zoals op bepaalde (winst-, inkomsten-) belastingen, die bewust ontdoken kunnen worden. De moeilijkheid zit in de toenemende verwevenheid met de formele economie – zie boven. Niet onmogelijk zullen overheden daarom in geval van toenemende problemen, de bitcoin criminaliseren of zelfs verbieden. Dit laatste zal echter vermoedelijk leiden tot overstap door gebruikers op andere cryptovaluta's.

Rol van banken

Centrale banken hebben per definitie geen formele invloed op de digitale valuta, omdat het niet valt onder de huidige wet- en regelgeving. Als financiële instellingen – zoals banken – cryptovaluta's namens hun klanten zouden omarmen en ontplooien, dan is de belastingdienst er vermoedelijk snel bij om de gegevens van rekeninghouders op te vragen. Dit betekent echter niet dat banken niets kunnen doen, integendeel. Denk aan informeren, adviseren en faciliteren. Informeren is het minimum, omdat het niet klantgericht overkomt om vragen die bij klanten leven niet te (kunnen) beantwoorden. Het advies kan zich er bijvoorbeeld op richten om bedrijven te waarschuwen voor koersval van de bitcoin en om dagelijks de ontvangen bitcoins om te wisselen in euro's. Het faciliteren betreft bijvoorbeeld de code, die de rekening met bitcoins voorstelt, tegen betaling in een beveiligde (bank)omgeving op te slaan voor de klant – zodat deze minder risico loopt op verlies door inbraak of (computer) storing.

Interessant in dit verband is een blik op de website van thuisbezorgd.nl. Onderin de webpagina voor deze eten-bestel-site staan de betaalmogelijkheden voor het gewenste menu. Waar tot voor kort Ideal een hoofdrol speelde als centrale ingang voor betalingen per internetbankieren voor een van de Nederlandse banken, is deze nu gemarginaliseerd tot een van de te kiezen opties uit diverse betaalalternatieven, waaronder PayPal, Credit Card en – sinds 2013 – bitcoin. Het wachten is op de volgende ontwikkeling, bijvoorbeeld een 'VC' logo, als ingang voor de te selecteren 'Virtual Currency' – zoals de bitcoin – waaruit men kan kiezen.

Zoals gezegd lijken steeds meer bedrijven bitcoin – al dan niet vanuit marketing overwegingen – als betaalmiddel te accepteren. Ook hier kunnen aanverwante ontwikkelingen worden waargenomen. Bijvoorbeeld bij de Hema, die er – vooral via de media – hard over nadenkt om ook in branchevreemde zaken te stappen, zoals zorgverzekeringen, notarisdiensten, hypotheken en andere bankdiensten. Ook de Hema accepteert PayPal als betaalmogelijkheid, alhoewel dat niet geldt voor 'bestellingen van gebak en chocolade met foto' – aldus de website.

Toekomstmogelijkheden

Vernieuwend aan bitcoin is het unieke netwerk als betaalplatform, het goedkope transactieverkeer, dat het transactieverkeer niet getarifeerd is en dat internationale transacties (veel) sneller gaan dan op de traditionele manier via banken. Maar tekortkomingen aan bitcoin zijn onder andere de moeilijkheidsgraad, koersstabiliteit, ontbreken van centraal toezicht op het betaalplatform en (mede hierdoor) veiligheid. Of dit fundamentele problemen blijven of dat dit opstartproblemen zijn zal de tijd leren. Omdat stabiel geld in het verleden altijd een onderliggende waarde heeft gehad, lijkt dit voorwaardelijk voor een duurzaam vertrouwen. Aan beide punten voldoet de bitcoin momenteel niet. Te verwachten valt daarom dat hieraan vroeg of laat invulling wordt gegeven – of in een andere cryptovaluta.

Voor te stellen valt dat er – net zoals in Spanje – er meer alternatieven komen. Bijvoorbeeld een cryptovalutavariant die geografisch beperkt is en minder anoniem (bijvoorbeeld gekoppeld/herleidbaar aan paspoortnummer).

Diverse betaalmogelijkheden in de online-wereld

Wat betreft de toegankelijkheid valt te verwachten dat het verkrijgen van (nieuwe) bitcoins gekoppeld wordt aan online prestaties, zoals via internet games – denk aan Second Life. Qua veiligheid wordt het steeds belangrijker een persoon uniek te kunnen identificeren. Een voorbeeld betreft de 'MobileBio, biocloud and Authentication and Identity Management Services' van nxt-id.com. Te verwachten valt dat de komende jaren een groeiende markt ontstaat voor innovatieve ontwikkelingen op het aspect van het veilig kunnen identificeren van mensen. Bijvoorbeeld een bankpas met pincode is reeds bijna achterhaald. Biometrische identificatie heeft de toekomst, waarbij valt te denken aan identificatie via stem, iris/oog, vingerafdruk en uiteindelijk iemands DNA-code. Wat betreft het transactieverkeer zijn er ook veel ontwikkelingen gaande. Een interessant concept betreft bijvoorbeeld de gelduitwisseldienst 'bitcoincard' van Mycelium. Deze kan door middel van radio frequenties – en daarmee los van netwerkbeheerder, bank of overheidsinstantie – berichten en betalingen over de hele wereld versturen.[12] 'The Bitcoincard moves bitcoin economic interaction offline, which significantly expands both turnover and the target audience. But, most importantly, it makes the clustered local growth of a new free economy possible.' – aldus de website, die daarmee appelleert aan het economisch vrijheidsdenken. ■

BRONNEN

Een groot aantal (bedrijfs)websites, waaronder die van bitcoinfoundation.org, bitcoinexaminer.org, Casascius.com, Wikipedia, *De Telegraaf*, Amazon en Hema.

NOTEN

1. VAN GELDER 1986, G-14.
2. POLANYI 1957, 264-266; VAN GELDER 1986-2002, G-14.
3. VAN BEEK 1986-2002, 38.
4. VAN BEEK et al, 1984; CRUYSHEER 2013, 159-160.
5. VAN GELDER 1986-2002, G-14-15.
6. 'Meer dan 30 complementaire munten in Spanje', in: *Knack*, 8 april 2013.
7. GERARD REIJN, 'Kenia koploper in betalen per sms', in: *Volkskrant*, 7 oktober 2011; Interview met David Wolman in: VPRO Bureau Buitenland, 11 november 2012)
8. CHAUM 1983, 199-203.
9. 'Kanaaleiland wil fysieke bitcoin gaan slaan', in: *De Telegraaf* 30 november 2013.
10. WOLMAN 2007.
11. WISMANS 2013, 5.
12. www.bitcoincard.org; DANNY BRADBURY 'Mycelium promises Bitcoin card with a brain', op: *CoinDesk.com*, 22 mei 2013; met dank aan Céline Pessers, Innovatie Manager ABN Amro Bank.

LITERATUUR

B. VAN BEEK / H. JACOBI / M. SCHARLOO, *Geld door de eeuwen heen* (1984).

E.J.A. VAN BEEK, 'Geschiedenis van het geld', in: E.J.A. VAN BEEK (red.), *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (1986-2002).

D. CHAUM, 'Blind signatures for untraceable payments', in: *Advances in Cryptology Proceedings of Crypto* 82 (1983) nr. 3.

A.T.E. CRUYSHEER, 'Geldtuinen bij buitenplaatsen', in: *De Beeldenaar* 37 (2013) 159-160.

H.E. VAN GELDER 'Geld', in: E.J.A. VAN BEEK (red.), *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (1986-2002).

I.A. CARRADICE / M.J. PRICE, *Coinage in the Greek world* (London, Seaby, 1988).

T.H. GRECO, *The End of Money and the Future of Civilization* (2009).

K. POLANYI, 'The Economy as Instituted Process', in: K. POLANYI / C.M. ARENSBERG / H.W. PEARSON, *Trade and Market in the Early Empires* (Glencoe, 1957).

L. WISMANS 'Bitcoin. Daar was toch iets mis mee? Of niet?', in: *NRCNext* 19 november 2013, 4-5.

D. WOLMAN *The End of Money* (2007).

Over retourschepen en 'retourmunten'

ARIE VAN HERWIJNEN

Munten die in provinciale munthuizen zijn geslagen, maar niet voor de binnenlandse muntcirculatie bestemd waren, komen niet consequent voor in de gangbare numismatische standaardwerken. Daar kwamen de vinder van een scheepjesschelling 1713 van West-Friesland en ikzelf achter, nadat de relevante bronnen waren onderzocht. In het overgrote deel wordt dit munttype met dit jaartal helemaal niet genoemd.[1] Slechts één bron, gebaseerd op de muntbusopeningen, vermeldt haar maar met de toevoeging dat er nog geen enkel exemplaar is teruggevonden.[2] Een interessant gegeven dat heeft geleid tot deze publicatie, waarin de munt, het muntmeesterteken, de muntmeester en de muntplaats worden beschreven. Maar ook de muntpolitiek van de Republiek en de voc komen aan bod en de meest waarschijnlijke route die de munt heeft gevolgd en de mogelijke schepen waarmee zij is vervoerd. Hoewel niet alle vragen kunnen worden beantwoord, krijgen we hiermee toch een aardig beeld van het tot nu toe niet bestaande begrip "retourmunt".

De munt, het muntmeesterteken en de muntmeester

De afbeelding toont de flink afgesleten zilveren munt die in 2012 is gevonden in de omgeving van Brielle. Van het voorgeschreven gewicht van 4,95 gram is nog 4,40 gram over.

Op de voorzijde staat een naar rechts varende driemaster; vanwege de slijtage is niet te zien welke vlaggen er worden gevoerd.[3] Het omschrift is de spreuk van de Staten van West-Friesland: DEVS:FORTITVDO:ET:SPES:NOSTRA (God is onze kracht en hoop).

Op de keerzijde staat het gekroonde wapen van het gewest West-Friesland (2 aanziende, naar links gaande leeuwen boven elkaar) tussen de waardeaanduiding 6 S; 6 stuivers. Het omschrift hier is MO:NO:ORDIN:WEST:FRISIAE (nieuwe munt van de Staten van West-Friesland). Aan het eind van het omschrift staat het muntmeesterteken kraanvogel; het jaartal 1713 staat boven de kroon van het wapen. De diameter is 26 mm.

Het muntmeesterteken kraanvogel brengt ons bij Coenraad Hendrik Cramer die in de periode 1711-1714

West-Friesland, scheepjesschelling 1713 (2x ware grootte)

muntmeester was voor West-Friesland op de munt van Medemblik. Coenraad Hendrik kwam uit een geslacht dat meerdere muntmeesters voortbracht, die in diverse munthuizen actief zijn geweest. Naast hem waren ook Bernard en Johan Cramer muntmeester en ze gebruikten alledrie hetzelfde muntmeesterteken kraanvogel, ontleend aan het familiewapen.[4]

De muntplaats

Het munthuis van het gewest West-Friesland (1581-1795) was na oprichting van 1586 tot 1604 in Hoorn gevestigd, vervolgens tussen 1604 en 1665 afwisselend te Hoorn en Enkhuizen en ten slotte vanaf 1665 in één der drie steden Hoorn, Enkhuizen en Medemblik; om beurten voor periodes van tien jaar. In de periode 1711-1721 was Medemblik weer aan de beurt.[5] Van 1711 tot en met 1714 was Coenraad Hendrik Cramer muntmeester en Ewout van der Wolff waardijn.

De muntbusopeningen geven de exacte slagaantallen van de diverse munttypes die in de bewuste 10 jaar zijn geslagen.[6]

We zien dat er naast de reguliere aanmunting ook is gemunt 'voor O.I.C'. Deze afkorting staat voor Oost-Indische Compagnie, de voc. De scheepjesschelling uit de periode 1711-1714 heeft in het overzicht de literatuurverwijzing Verkade 72.6 gekregen.[7] Dit referentienummer is door Besier toegepast voor alle scheepjesschellingen die zijn geslagen tussen 1711 en 1765. Verkade geeft als eerste jaartal echter 1716 voor zijn type 72.6. Zoals reeds in de inleiding aangegeven, ontbreken de 422.365 scheepjesschellingen in de naslagwerken die niet de muntbusopeningen als uitgangspunt hebben genomen.

Muntpolitiek van de Republiek

Het feit dat in het overzichtje van Besier de grote denominaties voor de Republiek zijn geslagen en de kleine munttypes voor de voc, heeft een specifieke reden die haar oorsprong enige decennia eerder vindt.[8] De Hollandse of Frans-Nederlandse Oorlog begon in 1672 toen de legers van Lodewijk XIV de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden binnen vielen. De Republiek behaalde echter enorme successen in de beginfase (1672-1674) van de strijd toen ze in de Derde Engelse Zeeoorlog de Franse en Engelse vloten afweerde en uiteindelijk de Franse, Keulse en Münsterse inval terugsloeg. Maar ondanks deze successen kostte het, na eerdere zware tijden, de muntmeesters veel moeite tenminste kostendekkend te produceren. Men greep dan ook terug op het slaan van minderwaardige grote zilveren munten zoals daalders en florijnen. Toen dat ook niet meer

Muntmeester Coenraad Hendrik Cramer.

Muntteeken kraanvogel.

1e bus. Over de jaren 1711—1714 (Medemblik).

Verkade				
59.	nº. 5.	1712—1714.	Gouden dukaten	258160 stuks.
62.	„ 1.	1713. 1714.	Dukatons	100800 „
66.	„ 4.	1713.	Leeuwendaalders	3550 „
69.	„ 2.	1714.	Ned. drieguldens	64700 „
70.	„ 1.	1712—1714.	Ned. guldens	984655 „
72.	„ 6.	1711 -1714.	Scheepjes-schellingen (voor O. I. C.)	422365 „
75.	„ 1.	1711- -1714.	Dubbele stuivers (voor O. I. C.)	3785030 „

Er zijn ook enkele stuivers van 1714.

loonde, gingen vrijwel alle munthuizen over op het produceren van grote aantallen schellingen. De aanmunting van daalders, florijnen en schellingen werd verboden en om frauduleuze aanmunting van florijnen te kunnen ontdekken, werd in 1693 besloten alle florijnen van een klop te voorzien.[9]

Bij de schellingen was het simpelweg aanbrengen van een klop niet de enige te nemen maatregel. De meeste schellingen uit de jaren 1678-1692 waren namelijk zó slecht, dat besloten werd ze in waarde te verlagen van 6 naar 5½ stuiver. Ze kregen hierdoor de benaming 'zesthalf'.[10] Om deze 'gereduceerde' schellingen te kunnen onderscheiden van de oudere stukken, die wél 6 stuivers waard bleven, werden deze laatste gemerkt met een klop.[11]

Maar door het verbod om met name schellingen te mogen slaan dreigde de voc in de problemen te komen. Er was namelijk in Azië een grote behoefte aan schellingen die door de voc werden aangevoerd. Daardoor werd er in 1698 door de Staten-Generaal aan de voc ontheffing van het productieverbod verleend. Dit op voorwaarde dat de schellingen niet in de binnenlandse circulatie terecht zouden komen. Dus de muntmeesters moesten beloven uitsluitend aan de voc te leveren en de voc beloofde alles uit te voeren.[12] In de praktijk komt het er op neer, dat vrijwel alle na 1698 geslagen scheepjesschellingen in opdracht van de voc zijn geslagen en naar het Verre Oosten zijn uitgevoerd.

Maar laten we voor de volledigheid eerst vrijwel een eeuw terug gaan in de tijd om te zien hoe de voc aan de voor de handel benodigde munten kwam en om welke munten het ging.

De voc werd opgericht in 1602 en kende kamers in Amsterdam, Middelburg, Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen. Grootaandeelhouders waren de bestuurders van de kamers. Afgevaardigden uit de kamers vormden het college van de Heren XVII; de centrale directie van de voc die driemaal per jaar afwisselend in Amsterdam en Middelburg bijeenkwam om het beleid uit te stippelen. Hierbij werd ondermeer besloten hoeveel geld er van welke soort naar Azië gezonden moest worden en hoe deze opdracht over de verschillende kamers werd verdeeld.[13]

Omdat Europese goederen voor Azië niet echt interessant waren, was men voor de aankoop van de Aziatische producten vrijwel helemaal aangewezen op geld en edelmetalen. Het transport van zilverbaren en gemunt zilver door vocschepen was een belangrijk onderdeel van de globale economie van drie tot vier eeuwen geleden. Gedurende haar bestaan (van 1602 tot 1799) heeft de voc 1,5 miljoen kilo zilver van Europa naar Azië gebracht. Naast zilver werden er ook gouden baren en gouden dukaten verscheept, maar dat was in veel kleinere aantallen.

Aanvankelijk was het grootste deel van het zilver afkomstig uit Spaans-Amerika. Dit werd door de Spanjaarden verscheept in de vorm van Spaanse 8-reaalstukken of matten, die in Azië zeer gewild waren. In Latijns-Amerika lagen namelijk de mijnen waar het zilver vandaan kwam. Vanuit de Spaanse havenstad Cadiz werd een lijndienst onderhouden met de Spaanse koloniën in Mexico en Peru om het zilver naar Europa te vervoeren. De zilveren matten werden door Nederlandse schepen vanuit Cadiz naar de edelmetaalmarkt in Amsterdam – de Amsterdamse Wisselbank geheten – vervoerd. De voc maakte dankbaar gebruik van het in Amsterdam aanwezige zilver en kocht veelvuldig partijen van de Wisselbank. Met dit zilver kon de voc drie dingen doen: de reaalstukken gingen direct op voc-schepen naar Azië, óf de munten werden omgesmolten in baren met een vast gewicht en gehalte, óf er werden bij de provinciale munthuizen de gewenste

munten van geslagen, zo als ieder ander kon doen die over edelmetaal beschikte.

In de eerste decennia van haar bestaan verscheepte de voc het meest Spaanse realen, maar sinds circa 1630 werden Nederlandse leeuwendaalders, rijksdaalders en dukatons belangrijk. Het was gezien het verschil in zilverwaarde erg lucratief voor de voc om de munten in Nederland op te kopen en te verschepen naar Azië. Naast de grote denominaties was er ook behoefte aan 'payementen', een verzamelnaam voor schellingen en dubbele en enkele stuivers in zilver. Omdat het slaan van deze munttypen voor binnenlandse circulatie sinds 1693 verboden was, moest de voc voor iedere aanmunting uitdrukkelijk ontheffing vragen. Uiterlijk is aan het achttiende-eeuwse payement niet te zien dat het uitsluitend in opdracht van de voc is aangemunt. De betreffende munten werden vooral naar de door de voc beheerste gebieden als de Archipel en Ceylon verscheept.

Koersverschillen tussen Nederland en Azië wendde de voc uiteraard voor eigen nut aan en verbood particuliere import. Ondanks dat verbod ontstond in de achttiende eeuw een bloeiende smokkelpraktijk waaraan zich alle opvarenden van voc-schepen, van hoog tot laag, schuldig maakten. Om deze smokkel tegen te gaan besloot de voc geld te laten aanmunten met het monogram van de compagnie. Ook werden heel wat munten in Azië omgesmolten en – vanwege verworven muntrecht op diverse locaties – werd door de voc daar ook munt geslagen. Meestal waren dat munten op plaatselijke muntvoet geslagen en (soms) herkenbaar aan het voc-monogram.

Lange tijd beschikte de voc ook over zilver uit Japan, maar die bron droogde door toedoen van de Japanse autoriteiten op. Ook werd er gebruik gemaakt van koperen cashmunten. Omstreeks 1723 werd het voor de voc echter onmogelijk om nog cashmunten te kopen; deze verdwenen namelijk uit de circulatie omdat ze opgekocht en geëxporteerd werden door Chinese handelaren. De voc-directie in Batavia vroeg daarom de Heren XVII in Nederland om koperen duiten. Dit verzoek werd ingewilligd en er werden provinciale, in Dordrecht geslagen, Hollandse duiten verzonden. Deze duiten werden in omloop gebracht tegen 4 voor de stuiver, terwijl er in Nederland 8 duiten in een stuiver gingen. Veel opvarenden van de voc-schepen maakten ook van deze situatie misbruik door provinciale duiten mee te smokkelen en deze om te wisselen voor zilveren munten en die weer uit te voeren om zodoende een snelle winst te maken.[14] Dit kan nog wel eens de reden zijn van het terugvinden in Nederland van de scheepjesschelling 1713 die de aanleiding voor deze publicatie is.

In 1726 werd besloten om speciale duiten voor de voc te laten slaan aan de munt van Dordrecht, met een voc monogram. Deze duiten konden niet in Nederland worden gebruikt maar waren bedoeld voor de circulatie in de gebieden

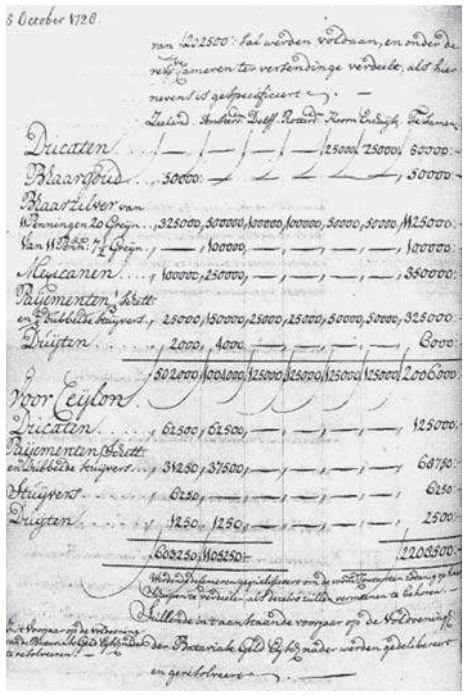
6 October 1728.

van f 202500: tal werden voldaan, en onder de resp. Cameren ter verzendinge verdeelt, als hier nevens is gespecificeert.

	Zeeland	Amsterd.	Delft	Rotterd.	Hoorn	Enkhuijs	Te samen
Ducaten	—	—	—	—	25000	25000	50000
Blaargoud	50000	—	—	—	—	—	50000
Blaarzilver van 11 Penningen 20 Greijn	325000	500000	100000	100000	50000	50000	1125000
Van 11 Penn. 7½ Greijn	—	100000	—	—	—	—	100000
Mexicanen	100000	250000	—	—	—	—	350000
Payementen 1/3 Schett. en 2/3 Dubbelde Stuijvers	25000	150000	25000	25000	50000	50000	325000
Duijten	2000	4000	—	—	—	—	6000
	502000	1004000	125000	125000	125000	125000	2006000
Voor Ceijlon							
Ducaten	62500	62500	—	—	—	—	125000
Payementen 1/3 Schett. en Dubbelde Stuijvers	31250	37500	—	—	—	—	68750
Stuijvers	6250	—	—	—	—	—	6250
Duijten	1250	1250	—	—	—	—	2500
	603250	1105250					2208500

Wordende de Cameren gegiedigt om de voorn. Contanten eerdaags op haar Schepen te verdeelen, als dezelve zullen vermeenen te behoren.

Zullende in 't aanstaande voorjaar op de Voldoening der Bataviase Geld Eijsch nader werden gedelibereert en geresolveert.

Resolutie van de Heren XVII uit 1728 met daarop de te verzenden contanten.

die de voc onder controle had. Het voc monogram komt dus sinds 1726 voor op duiten, op dukatons sinds 1728 en op drie guldens en onderdelen sinds 1786.

Bestellingen, toebedeling, aanmuntingen en transport

Nu we weten welke munten de voc sloeg en liet slaan, gaan we bekijken hoe de bestellingen voor de munten werden gedaan, de toebedeling aan de kamers plaatsvond, de opdrachten tot aanmunting voor het munthuis tot stand kwam en hoe de munten werden verscheept.

Jaarlijks stelden voc kooplieden op het hoofdkantoor in Batavia een lijst op van het gewenste zilver, ander edelmetaal en contanten dat twee jaar later nodig was. Deze 'Eis van Indië' werd vanuit Batavia verstuurd naar de directie van de voc in Nederland, de Heren XVII.[15] Onze vondstmunt is dus waarschijnlijk op de Eis van Indië van 1712 aangevraagd.

De goedgekeurde aanvragen werden onder de kamers verdeeld. De verdeelsleutel die hierbij werd gebruikt was: Amsterdam 50%, Middelburg 25% en Rotterdam, Delft, Hoorn en Enkhuizen elk 6¼%.

De kamers waren tamelijk zelfstandig in zaken als de vervaardiging of bestelling van exportgoederen en scheepsuitrustingen, van personeelswerving en van scheepsbouw. Ook moesten zij zelf maar zien hoe ze aan het te exporteren geld kwamen; er werd niet centraal ingekocht. De kamers gaven opdracht aan de munthuizen om de muntsoorten in de gevraagde aantallen te produceren. De opdracht om onze scheepjesschelling te slaan ging dus van de kamers van Hoorn en Enkhuizen naar Medemblik omdat dat munthuis toen net aan de beurt was om te munten. Nadat de munten waren geslagen gingen ze met speciale transporten naar de schepen. Hiermee kon worden gegarandeerd dat alle geslagen munten ook daadwerkelijk aan boord gingen, een voorwaarde die

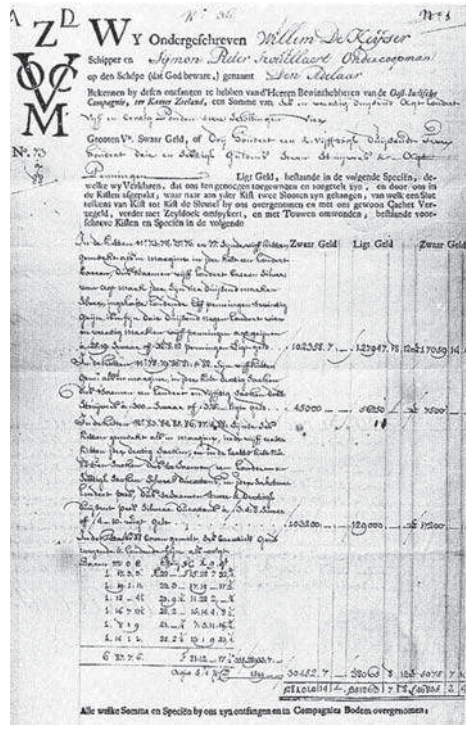
W Y Ondergeschreven Willem de Keijser
Schipper en Symon Pieter Hoeltkaart Onderstuurman
op den Schepe (dat God beware,) genaamt Den Sulaar
Bekennen by dezen ontfangen te hebben van d'Heeren Bewindhebberen van de Ged. Oostindische Compagnie, ter Kamer Zeeland, een Somme van
Grooten Vl. Swaar Geld, of
Lijst Geld, bestaande in de volgende Specien, dewelke wy Verklaren, dat ons ten genoegen toegewogen en toegetelt zyn, en door ons in de Kisten afgepakt, waar naar aan yder Kist twee Slooten zyn gehangen, van welk een Slot teekens van Kist tot Kist de Stuurel by ons overgenomen en met ons gewoon Cachet Verzegeld, verder met Zeydoek omtrykert, en met Touwen omwonden, bestaande voorschreve Kisten en Specien in de volgende
Zwaar Geld | Ligt Geld | Zwaar Geld
Alle welke Somma en Specien by ons synt ontfangen en in Compagnies Boden overgenomen.

Vrachtbrief uit 1728 met daarop de specificatie van de inhoud van de geldkisten.

de Republiek aan de voc had gesteld bij het verlenen van de uitzonderlijke status om payement te mogen laten slaan.

De schepen die voor de noordelijke voc-kamers uitvoeren naar de Oost vertrokken vanaf de rede van Texel. Het eerste deel van de reis ging naar de verversingsplaats Kaap de Goede Hoop, op het zuidpuntje van het Afrikaanse continent, en duurde ruim vier maanden. Na twee tot zes weken voer men verder naar Batavia en kwam daar zo'n twee en halve maand later aan.

We gaan er van uit dat de munten die voor een bepaalde kamer zijn geslagen ook vervoerd zijn door een schip van die Kamer. Daarnaast is het aannemelijk dat een munt met het jaartal 1713 in datzelfde jaar of vroeg in het jaar erop is verscheept. Voor de kamers Hoorn en Enkhuizen zijn er in 1713 en 1714 in totaal zeven schepen naar Batavia vertrokken en allemaal daar ook daadwerkelijk aangekomen. De drie schepen van Hoorn vertrokken in januari 1713 en mei en december 1714 en vallen hierdoor

eigenlijk af om als transportmiddel voor onze scheepjesschelling te hebben gediend. Blijven over de vier schepen die voor de Kamer van Enkhuizen zijn uitgevaren. Op 23 mei 1713 vertrok de *Haringtuin*, op 15 juni gevolgd door de *Strijkebolle*. De *Korssloot* lichtte op 17 januari 1714 haar ankers en de dag erna deed de *Oude Zijpe* hetzelfde.[16] Eén van deze vier schepen, alle van het type fluit en in 1714 in Batavia aangekomen, heeft dus zeer waarschijnlijk de gevonden scheepjesschelling naar Batavia vervoerd. Van elk uitvarend schip werd een gedetailleerde vrachtbrief (cognossement, cargalijst) opgesteld.

De uitgaande schepen hadden weinig goederen aan boord, maar er werd wel met vrijwel ieder schip geld uitgezonden. Dit werd vervoerd in geldkisten die per stuk tussen de 100 en 150 kilo wogen. Met dubbele sloten behangen, met zeildoek omspijkerd, verzegeld en met touwen omwonden, werden de kisten in de hut van de kapitein vastgezet. De munten werden per soort in zakken gedaan. Het payement ging in zakken met een waarde van 300 gulden zodat er dus 1000 schellingen in zo'n zak zaten.

Twee keer per jaar vertrok er een retourvloot uit Batavia naar Nederland, dit gebeurde met dezelfde schepen die de heenreis hadden gemaakt waardoor het begrip 'retourschip' voor zich spreekt. Met welk schip en door welk smokkelend bemanningslid de scheepjesschelling is teruggekomen is natuurlijk niet vast te stellen. Mogelijk is de munt teruggekomen via de rede van Goeree en in het reguliere betalingsverkeer opgenomen. Dit zou verklaren waarom de munt in de omgeving van Brielle is teruggevonden.

VOC-munten uit Nederlandse bodem

Op diverse internet fora en in NUMIS komen meerdere munten voor die iets met de voc te maken hebben. In de eerste plaats zijn dit 1, 2, 4 en 8 realen die in Spaans-Amerika zijn geslagen en na verscheping naar Nederland in de lokale geldcirculatie zijn terecht gekomen en niet door de voc zijn opgekocht om al dan niet omgesmolten te worden verscheept naar de Oost.

Ten tweede zijn dit 'retourmunten', zoals onze scheepjesschelling. Hiervan is met name de grote hoeveelheid duiten met het voc monogram opmerkelijk. Dat de retourmunten moeiteloos in de geldcirculatie werden opgenomen bewijst een Utrechtse voc gulden uit 1786 die samen met provinciale guldens en veelvouden daarvan deel uit maakt van de schatvondst Sappemeer 2001.[17]

De derde groep bestaat uit munten die elders door de voc zijn geslagen en naar Nederland zijn gekomen. Voorbeelden hiervan zijn onder andere larijnen, tinnen bazaroeken, koperen enkele en dubbele stuivers en een loden kasje.

Retourmunten

In deze publicatie gaat het onder andere over retourschepen en is getracht het begrip 'retourmunt' te introduceren en te beschrijven. In dit specifieke geval is de retourmunt een schelling, die precies 300 jaar geleden met waarschijnlijk stempelglans is vertrokken en glanzend van slijtage en meer dan een halve gram lichter is terug gevonden. Het gewichtsverlies wordt echter ruimschoots gecompenseerd omdat dit eenvoudige stukje edelmetaal door haar reisverhaal enorm heeft gewonnen aan historische waarde. Scheepjesschellingen van West-Friesland uit het eerste kwart van de achttiende eeuw worden sporadisch in de handel aangeboden en dan vaak ook nog als piedfort of afslag op een vierkant muntplaatje. Daardoor heeft de gevonden munt naast historische ook zeker verzamelwaarde. De logische tijdslijn voor de vondstmunt is: aanvraag door middel van de Eis van Indië van 1712, geproduceerd in 1713 en in Batavia aangekomen in 1714. De heenreis is van officiële aard en uitgevoerd

door de voc, de terugreis valt hoogstwaarschijnlijk onder de noemer smokkel. Daardoor is niet vast te stellen hoe en wanneer de munt weer retour is gekomen in Nederland. ■

NOTEN

1. Muntalmanak 2006; PURMER / VAN DER WIEL 2006; Verkade 1848: VAN DER WIS / PASSON 2006; Zonnebloem 1981.
2. PANNEKEET 2011.
3. VAN DER WIEL 1989.
4. VAN BEEK 1986-2002, bijlage muntmeesters, 24, 30, 31 en 45.
5. VAN GELDER 1980, GIELING 2012.
6. BESIER 1890, 49.
7. VERKADE 1848, 124, nummer 390 en plaat 72, figuur 6.
8. VAN BEEK / JACOBI / SCHARLOO 1984.
9. VAN BEEK 1986-2002, bijlage kloppen A7, A8, A10, A14, A18, A19 en A23.
10. VAN BEEK 1986-2002, Z14.
11. VAN BEEK 1986-2002, bijlage kloppen A5 en A20.
12. VAN DER WIEL 1982, 47.
13. POL 1989, 11.
14. SLUITER 2003, 6.
15. POL 1985, 66.
16. BRUIJN / GAASTRA / SCHÖFFER 1987, 2189.2, 2198.1, 2207.3 en 2212.2.
17. NUMIS 1027186 (gehele vondst); NUMIS 1027308 (Utrechtse VOC-gulden 1786).

LITERATUUR

E.J.A. VAN BEEK (red.), *Encyclopedie van munten en bankbiljetten* (Houten/Alphen aan den Rijn, 1986-2002).

BERT VAN BEEK / HANS JACOBI / MARJAN SCHARLOO, *Geld door de eeuwen heen* (Amsterdam, 1984).

L.W.A. BESIER, *De muntmeesters en hun muntslag 1574-1813* (Utrecht, 1890; Reprint Rotterdam, 1972).

J.R. BRUIJN / F.S. GAASTRA / I. SCHÖFFER, *Dutch-Asiatic Shipping in the 17th and 18th centuries* (Den Haag, 1987).

H. ENNO VAN GELDER, 'De munt te Medemblik', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 137-140.

C. VAN HENGEL / A.A.J. SCHEFFERS, *De munt te Medemblik* (Utrecht, 1989).

A. GIELING, 'De muntslag te Medemblik', *De Beeldenaar* 6 (2012) 281-285.

C.G.J. PANNEKEET, *Catalogus Westfriese munten* (s.l., 2011).

A. POL, *Schepen met Geld De handelsmunten van de Verenigde Oostindische Compagnie 1602-1799* ('s-Gravenhage, 1989).

A. POL, 'Tot gerieff van India Geldexport door de VOC en de muntproduktie in Nederland, 1720-1740', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 72 (1985) 65-195.

D. PURMER / A.H.N. VAN DER WIEL, *Handboek van de Nederlandse Provinciale muntslag 1573 – 1806 van de voormalige provincies, steden en heerlijkheden alsmede de gouden, zilveren en koperen afslagen, deel I: Holland, West-Friesland, Zeeland en Utrecht* (Vroomshoop, 2006).

A.A.J. SCHEFFERS, *De Westfriese Munt 1652-1704* (Voorburg, 1992).

L. SLUITER, 'De VOC en het geld voor Nederlands Oost-Indië', in: *De Muntklapper*, april/juni 2003.

Officiële catalogus zilveren munten geslagen door de Zeven Provinciën der Verenigde Nederlanden 1576-1795 Deel 1 (Amsterdam, 1981).

P. VERKADE, *Muntboek, bevattende de namen en afbeeldingen van munten, geslagen in de zeven voormalig Vereenigde Nederlandse Provincien* (Schiedam, 1848; Reprint Amsterdam, 1973).

H.J. VAN DER WIEL, 'De scheepjesschellingen van Zeeland', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 69 (1982) 77-68.

H.J. VAN DER WIEL, 'De vlaggen op de scheepjesschelling', *De Beeldenaar* 3 (1989) 84.

JAN C. VAN DER WIS / TOM PASSON, *Catalogus van de Nederlandse munten geslagen sinds het aantreden van Philips II tot aan het einde van de Bataafse Republiek (1555-1806)* (Apeldoorn, 2006).

J.B. WESTERHOF / D. PURMER, *Muntalmanak 2006 Nederlandse Provinciale muntslag 1573 – 1806, deel I: Holland, West-Friesland, Zeeland en Utrecht* (Sneek, 2006).

De *Lahaye Legpenning* door Joost Jeuken

Penning in beeld

JIM VAN DER MEER MOHR

Al eerder behandelde ik in deze rubriek het werk van de Limburgse kunstenaar Joost Jeuken (*De Beeldenaar* 2012-6 en 2013-3). Recent wees de kunstenaar de redactie op zijn eerste legpenning die hij in 2004 maakte en wel voor de familievereniging De La Haye. Hij had er niet meer bij stil gestaan, maar door de vele artikelen in *De Beeldenaar* waar familie en gemeentewapens een rol spelen, kwam hij weer op deze penning. Ooit kwam Joost via Jo Hoen en Régis de la Haye in aanraking met de familievereniging DE LA HAYE. Jeuken is zelf namelijk een telg uit deze grote familie. Zijn roots liggen in Meerssen, bij Maastricht, als zoon van Lies de Lahaye.

In samenwerking met de Stichting Limburgs Genealogisch Archief stelt de vereniging zich ten doel historisch en genealogisch onderzoek te doen naar de familie De Lahaye. Het onderzoek heeft geresulteerd in een serie boeken die sinds 1994 is uitgegeven. Er zijn in de naamgeving nogal wat varianten, zoals De La Haye, Delahaije, Laheije, Lahaye, Lahaije etc. Eén ding hebben deze families allen gemeen: ze voeren hetzelfde familiewapen 'Herten in het Woud'. Dit wapen toont in de linkerhelft een steigerend hert en in rechts het bovenste kwartier lelies en in het kwartier daaronder besanten. De oudst bekende afbeelding van dit wapen is te zien op de voorgevel van het gemeentehuis van Visé in België, circa 18 km ten zuiden van Maastricht. Het is daar in 1619 aangebracht door de toenmalige burgemeester Frambach de La Haye.

De voorzijde van de penning toont het wapen De La Haye en op de keerzijde staat de naam De La Haye met daaronder de initialen van de penningmaker. De penning meet 88 x 80 x 12 mm, en is gegoten bij bronsgieterij Art And Craft te Vroenhoven in België.

Alle informatie voor dit artikel is verschaft door Joost Jeuken.

(½ ware grootte)

Bankbiljettenjuwelen

RAF VAN LAERE

Bankbiljetten komen niet vaak aan bod in *De Beeldenaar*. Heel wat numismaten laten biljetten trouwens vaak links liggen. Zij passen niet echt in hun verzameling: een bankbiljet geef je uit en verzamel je niet. Of toch… In *De Beeldenaar* 2013-6 stond een boeiend artikel waarin Geert van Daal beschrijft hoe hij, geïnspireerd door het verdwijnen van de kleurrijke Nederlandse bankbiljetten, deze in enkele spectaculaire boekbanden verwerkte. Eerder deed hij dat trouwens ook al met munten.

Ditmaal wil ik de aandacht vestigen op het werk van een Belgische kunstenares – Tine De Ruysser – die juwelen maakt van gangbare bankbiljetten. Op het eerste gezicht een vreemd idee dat bij nader inzien echter heel vertrouwd blijkt. Wie herinnert zich immers niet die halskettingen en armbanden met gouden tientjes of rijksdaalders waarmee generaties oudere en minder oude dames zich vol trots tooiden. Een duidelijker symbool voor een geslaagd leven kon men zich twee generaties geleden nauwelijks voorstellen. De dames en in mindere mate de heren toonden fier dat zij zoveel munten – lees geld – bezaten dat ze rustig een deel konden opzij zetten om het alleen maar te tonen. Enkele generaties vroeger ging men nog een stapje verder en gebruikten gegoede plattelanders munten als knopen zodat iedereen kon zien hoe welgesteld zij waren. En als de nood hoog was konden zij hun schulden met diezelfde knopen betalen.

Bankbiljetten worden echter slechts zelden omgevormd in andere objecten. Niet alleen is het papier hiervoor te delicaat maar een bankbiljet heeft geen intrinsieke waarde. Eenmaal omgevormd en beschadigd kan men het niet meer uitgeven. Dat heeft hedendaagse kunstenaars niet belet om af en toe bankbiljetten in hun creaties te verwerken. De dadaïsten, die hun korte bloeiperiode kenden vanaf de laatste jaren van de Eerste Wereldoorlog tot ongeveer 1920, zijn wellicht de eersten geweest die originele bankbiljetten bij wijze van maatschappijkritisch statement in hun collages integreerden. Ze hadden trouwens keuze genoeg. De hoge inflatie, de revolutionaire bewegingen onder meer

Armband Australië; Armband USA

Collier Chinese bloemen

in Rusland maakten dat waardeloze of 'goedkope' bankbiljetten in grote hoeveelheden beschikbaar kwamen. Daarna is het een tijdje stil en verdwijnt de complexe relatie tussen kunst en geld wat op de artistieke achtergrond. Bankbiljetten worden soms nog wel eens in ideologische of politieke context gebruikt maar dan gaat het vaker wel dan niet om alternatieve emissies door politieke bewegingen waarvan de uitgifte niet noodzakelijk artistiek aangestuurd is. In de catalogi van enkele baanbrekende tentoonstellingen die de complexe relatie tussen kunst en geld in al zijn vormen onderzochten, vindt men echter geen spoor van juwelen gemaakt van bankbiljetten ondanks het feit dat biljetten ruim aan bod komen in bijv. *Museum des Geldes* (Nuremberg, 1978) *Musée des sacrifices. Musée de l'argent* (Parijs, 1979) en *Das fünfte Element – Geld oder Kunst* (Dusseldorf, 2000).

Collier dollar USA

Na de invoering van de euro in januari 2002 komen massaal onbruikbaar geworden bankbiljetten ter beschikking voor een brede waaier van initiatieven. Gedurende een korte periode wordt een uitgebreid gamma aan producten aangeboden waarin oude bankbiljetten verwerkt zijn. Die hype ligt inmiddels weer een tijdje achter ons. Ook kunstenaars lieten zich in die periode niet onbetuigd maar ook bij hen bleef de schroom groot om met gangbare bankbiljetten aan de slag te gaan.

Tine De Ruysser is één van de eersten die resoluut aanknoopt bij de eeuwenoude traditie om gangbaar geld tot sieraden te verwerken. Zij laat munten echter links liggen en stapt over naar bankbiljetten, ook al omdat deze een veel prominentere rol spelen in het dagelijks betalingsverkeer dan het stilaan schraler wordende muntenspectrum.

De Ruysser is sinds 2001 werkzaam als zelfstandige kunstenares. Zij studeerde juweelkunst aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten te Antwerpen en het Royal College of Art te Londen waar zij in 2010 met een PhD afstudeerde over het onderwerp *Wearable Metal Origami?* Sindsdien heeft zij een fraaie loopbaan uitgebouwd waarin zowel doceren als creëren een belangrijke rol spelen. Haar juwelen werden zowel in binnen- als buitenland meermaals bekroond en in spraakmakende tentoonstellingen opgenomen. Haar werk toont een fascinatie voor het vouwen van zowel metaal en textiel als papier waarbij de stevigheid van het juweel uitsluitend het resultaat is van het vouwen van het materiaal in de beste origamitraditie.

Dat Tine De Ruysser vrij snel bij hedendaagse bankbiljetten terecht is gekomen als basismateriaal mag vele oorzaken hebben maar de specifieke materiaaleigenschappen van

bankbiljettenpapier hebben daarbij ongetwijfeld een rol gespeeld niet alleen omdat dit papier steviger, 'harder' en slijtvaster is dan de meeste andere papiersoorten maar ook omwille van de kleurenpracht die zo kenmerkend is voor de hedendaagse bankbiljetten. De symboolwaarde van een juweel uit bankbiljetten mag daarbij niet onderschat worden. Het is immers weer een hele tijd geleden dat het nog als fatsoenlijk ervaren werd de eigen rijkdom ostentatief tentoon te spreiden. Of dit nu gebeurd met een sierspeld van een wat eentonig eurobiljet of een halssnoer vervaardigd uit een selectie van kleurrijke bankbiljetten uit exotische landen maakt niet veel uit.

De gebruikte origamitechniek maakt het daarenboven mogelijk de bankbiljetten te verwerken zonder ze te beschadigen. Bankbiljetten uit de juwelen van Tine De Ruysser kunnen, net als de munten verwerkt in oudere sieraden, dus perfect opnieuw gebruikt worden.

De sieraden zelf mogen dan wat zeggen over de dra(a)g(st)er maar ze zeggen minstens evenveel over het monetaire bestel van het land van uitgifte: grauw of kleurrijk.

Meer info op: www.tinederuysser.com

Vierkant collier chuan; Heilige Graal

DRINGEND GEZOCHT !!

Antieke, middeleeuwse en provinciale munten.
Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)

Wij kunnen U momenteel zeer hoge prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaalt U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet
contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevredenen gingen U reeds voor.
Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend

MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
☎ 0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Atelierbezoek bij Pauline Hoeboer

GÉ SPRUIT

Op 25 januari bracht een aantal lezers van *De Beeldenaar* een bezoek aan het atelier van keramist Pauline Hoeboer in Den Haag. Een keramist die penningen maakt dat klinkt een beetje als een smid die horloges repareert. Het is in elk geval een weinig voorkomende combinatie. Op één van haar penningen staat de tekst 'Luister ik fluister'. Fluisteren deed Pauline tijdens het bezoek allerminst. Helder en boeiend vertelde zij hoe zij haar penningen maakt. Ook demonstreerde zij hoe zij de penningen maakt; een moeilijke weg voor een mooi resultaat. Bij mij is de penning *Een zwaan op een golf* met de tekst 'De belofte van ontwaken ligt besloten in de slaap' favoriet. De inspiratie voor deze penning vond Pauline letterlijk voor de deur. Zij woont namelijk aan het water.

Hoeboer heeft haar vaardigheden via omwegen bereikt: aan de Algemene Hogeschool in Amsterdam volgde zij de lerarenopleiding handvaardigheid en tekenen. Vervolgens deed zij aan de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, de Academie voor Beeldende Vorming, waar Geer Steyn een van haar leermeesters was. Via een penningclub kwam zij in 2006 terecht in de masterclass *Over the Edge* onder leiding van Geer Steyn. Die masterclass heeft haar veel opgeleverd.

Pauline denkt in klei. Porselein is haar favoriete materiaal, maar door de grote krimp is het geen gemakkelijk materiaal. Het is wit en doorschijnend. Tekst op een penning vindt Hoeboer heel belangrijk. Voor het aanbrengen van de tekst gebruikt zij verschillende technieken. Soms schrijft zij met latex op de ongebakken klei. Daarna wordt met een vochtige spons over de klei gewreven waardoor, met uitzondering waar de latex is aangebracht, een laagje wordt weg gehaald. Zo verschijnen de letters in hoog reliëf. Maar de tekst kan ook in een gipsen mal worden gekrast. De gegoten penning heeft dan een tekst in hoogreliëf. Voor de stook wordt de tekst weer weggeschuurd, maar na de hoogstook is deze weer zichtbaar. Je ziet het als een licht kleurverschil bij een bepaalde lichtval. Bij de penning *Alchemie van een penning* is de tekst in het model van klei gekrast, waarna de gipsen mal is gemaakt. In het uiteindelijk afgietsel (de penning) staat de tekst dan als diepreliëf.

Tot slot wordt de tekst ook wel op de computer ontworpen, waarna een transfer wordt gemaakt (een soort plakplaatje van glazuur), die tijdens de derde stook wordt ingebrand.

Na een uitstekend verzorgde lunch kwam er een einde aan een boeiend atelierbezoek met goede balans tussen 'horen en zien'. ■

Ghenge ende gheve in Grave

Boekbespreking

JAN PELSDONK

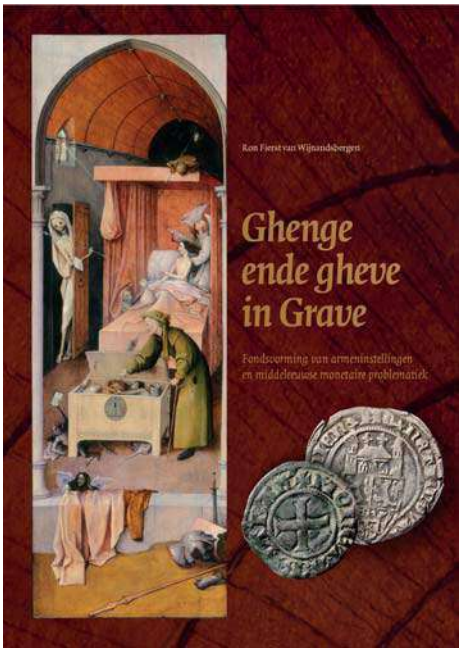

Op 25 september 2013 promoveerde Ron Fierst van Wijnandsbergen aan de Universiteit van Tilburg op een onderzoek naar de monetaire problematiek van middeleeuws Brabant.

Het aanpakken van dit onderwerp getuigt van de nodige moed. Niet alleen is het een breed onderzoeksveld met een veelheid aan munten, er is ook sprake van verschillende gebruiksdoelen waardoor de waardebepaling ervan nogal uiteenloopt. Voor dit onderzoek is uitgebreid geput uit de omvangrijke archieven van twee armeninstellingen in Grave: het Sint-Catharinagasthuis en de Tafel van de Heilige Geest.

De waarde van het geld

Het werk is opgebouwd uit zeven hoofdstukken, die achtereenvolgens de opbouw van het onderzoek, middeleeuwse armenzorg, monetarisering van de samenleving, Grave, de vermogens van de armeninstellingen, de monetaire problematiek en de kwetsbaarheid van het vermogen behandelen. De hoofdstukken worden afgesloten met duidelijke conclusies. Het is een lastige opgave om in deze recensie niet meteen de diepte in te duiken, want achterliggende vragen als: hoe ging de middeleeuwer met de muntproblematiek om? En wat deed hij om zijn bezit te beschermen? zijn ontzettend interessant.

De schrijver werpt licht op de complexe materie van in rekeningen genoemde munten. De achtergrond van de rekenmunten wordt daarbij verklaard. Verder gaat hij in op de koopkracht en de goud/zilver verhoudingen (onder andere p. 261-267 en bijlage 6.13). Hij onderscheidt (p. 53-58) naast de klinkende munt zelf, rekenmunten (geld als waardemeter) en munten als rekeneenheid (waarbij hoeveelheden zijn aangeduid met de namen van munten).

Het onderzoek verheldert de afnemende betekenis van geld (meer betalingen in natura) in de periode van de *Grote Depressie*, een tijd met vele oorlogen en economische crises (p. 155-157). De monetaire crisis liep hieraan parallel en duurde van circa 1370-1470. Het was een periode van muntverzwakkingen en een gebrek aan nieuw muntmetaal. Bij muntverzwakking liet de vorst bewust nieuwe munten met minder edelmetaal uitgeven om er – bijvoorbeeld – zijn stijgende onkosten mee te kunnen betalen. In Brabant zijn muntverzwakkingen in de veertiende eeuw hoofdzakelijk in verband te brengen met het subsidiëren van oorlogvoering (p. 64). Het gebrek aan muntmetaal (monetaire contractie) uitte zich door een chronisch tekort aan edelmetaal,

waardoor nieuwe munten van lager gehalte of uiteindelijk zelfs helemaal niet meer werden geslagen.

De inkomsten van de armeninstellingen bestonden door een groot deel uit schenkingen. Opvallend is dat zij in tijden van nood financieel meer werden ondersteund door het omringende platteland dan door de stad (p. 184-191).

Hoofdstuk zes gaat met name over de ontwikkeling van de in Grave gebruikte rekenmunt in de periode 1291-1600. Fierst van Wijnandsbergen onderkent 8 verschillende perioden (p. 202) en toont overtuigend aan dat deze ontwikkelingen macro-economisch waren en losstaan van persoonlijke keuzes van de armenmeesters. Het voor Grave geschetste beeld is volgens de schrijver globaal voor heel Brabant bruikbaar (p. 273).

In het laatste hoofdstuk gaat hij in op de kwetsbaarheid van het vermogen van de Graafse armeninstellingen in de vijftiende en zestiende eeuw. Daarbij vermeldt hij onder andere (p. 280) een tabel met rekeningmunten voor de periode 1421-1515 en bijlage 7.1 geeft een vergelijkend koersoverzicht van munten in de bestudeerde rekeningen voor de periode 1421-1502, uitgedrukt in grootkens, vlaamse groot en rijnsguldens. Dit is een van de interessante kanten van het onderzoek: dit is de eerste keer dat zo'n duidelijk beeld wordt geschapen van de waarde van rekenmunten.

Laïciseren

Bij de bestudering viel mij slechts één minpuntje op. De studie heeft soms wel wat weg van de Belasting Almanak. Zo is de titel van hoofdstuk 5.3.6.2 "Toets 1a". Met name de gebruikte terminologie is hieraan debet. Om kriskras door het boek een aantal termen te noemen: aankomsttitel, afdekkingpercentage, laatbank, vermogenstitel, cijnsovereenkomst, constitutieve rente, middeleeuwse vermogensmarkt, bestemmingsbepaling… Deze woorden maken de tekst soms wat lastig leesbaar, maar de schrijver verklaart wel duidelijk wat hij bedoelt. Toch had de tekst zo her en der aan leesbaarheid kunnen winnen als onnodige of obsolete – om ook maar eens een term te noemen – terminologie was vermeden. Zo heeft hij het (p. 110) over geestelijke gasthuizen die zijn "gelaïciseerd of gecommunaliseerd". Hij verklaart dat daar de leiding was overgenomen door stedelijke functionarissen. Alleen de verklaring had in dit geval kunnen volstaan.

Het is tekenend voor deze tijd dat veel gebruikers een tekst niet meer van begin tot einde doorlezen. Zij 'zappen' van onderwerp naar onderwerp. Hierdoor is het soms even zoeken naar de verklaring voor een begrip. Een bijlage met toelichting van veelgebruikte termen zou de snelle leesbaarheid van de tekst hebben vergroot. Dit minpuntje is de schrijver ruimschoots vergeven, want de publicatie bevat een verbluffend grote hoeveelheid nieuwe informatie die licht werpt op geld als munt of rekenfunctie. Het boek is doorspekt met interessante tabellen en grafieken en de achterliggende gegevens van het onderzoek zijn verzameld in een grote hoeveelheid eveneens interessante bijlagen.

Schat aan informatie

De tekst is echt stof voor doorbijters, maar eenmaal voorbij de terminologie opent zich voor de lezer een schat aan informatie. Aan de hand van verklaringen en tabellen wordt het nodige licht geworpen op – onder andere – de gangbare rekenmunten, de vraag wat een bepaalde munt nu eigenlijk voor waarde vertegenwoordigde en hoe een rekening in het archief dient te worden geïnterpreteerd. De komende decennia zal naar deze publicatie ongetwijfeld veel gerefereerd gaan worden, het is een aanwinst voor elke numismatische bibliotheek.

Ron Fierst van Wijnandsbergen, *Ghenge ende gheve in Grave. Fondsvorming van armeninstellingen en middeleeuwse monetaire problematiek* (Zuidelijk Historisch Contact, Tilburg 2013) € 39,50 inclusief verzendkosten, bestellingen via zhc@signifikant.nl.

Een Griekse zilverling of Judaspenning

ANTON CRUYSHEER

Jan Hovius deed in 2006 met behulp van een metaaldetector een opmerkelijke vondst op een akker te Maartensdijk (Utrecht): een zilveren munt van ogenschijnlijk Griekse oorsprong (gewicht: 10,65 gram, diameter: 24 mm). Qua type is de munt – op basis van het gewicht – een zogeheten tridrachme, afkomstig van de eiland-stadstaat Rhodos uit de vierde eeuw voor Chr. Geruime tijd werd eraan getwijfeld of de muntvondst uit Maartensdijk misschien niet toch van Griekse oorsprong was, gelet op de mate van afwerking, materiaal en het patina – dat er op wees dat munt geruime tijd in de grond moest hebben gelegen.

In NUMIS bleken drie soortgelijke Griekse Rhodos-exemplaren te zijn opgenomen. De eerste is in 1883 te Borger-Odoorn (Drenthe) gevonden (NUMIS 1030014). Hierbij stond vermeld dat het om een vervalsing zou gaan. Een tweede betrof een bronzen exemplaar (NUMIS 1104117), gevonden ergens in de provincies Gelderland, Noord-Brabant of Limburg (eveneens vermeld door Jan Pelsdonk in zijn publicatie over de muntslag en muntgebruik in de pre- en protohistorie in *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 2013). Tot slot een exemplaar van tin/lood (vindplaats twijfelachtig, NUMIS 1053270). Op het determinatieforum muntenbodemvondsten werden nog een vierde en een vijfde exemplaar aangetroffen, beide van zilver, maar met een ander gewicht – gevonden in de provincies Noord-Brabant en Noord-Holland. Kortom, er zijn van dit Griekse type in diverse provincies en in diverse materialen ten minste zes exemplaren gevonden.

Verraad

In *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 10 uit 1902 wordt een boekbeschrijving gegeven over *Traité des Monnaies Grècques et Romaines*, 'van den heer Babelon'. Hieruit deze passage (blz. 316): 'Zeer aardig is het verhaal over de legende, die in de middeleeuwen de zilverlingen omgaf, die Judas voor zijn verraad ontving; op de munten van Rhodos staat zooals men weet: POION, nu meende men in de middeleeuwen, dat dit de sikkels waren en dat het opschrift een verkorting was van HPOION, een munt van het geslacht van HERODES!'

Dat verraad stamt uit deze wereldberoemde passage uit 'Matteüs 26:14-27:66' (*De Nieuwe Bijbelvertaling*): 'Daarop ging een van de twaalf, die met de naam Judas Iskariot, naar de hogepriesters en zei: 'Wat krijg ik van u als ik hem aan u uitlever?' Ze betaalden hem

(1½ x ware grootte)

dertig zilverstukken. Vanaf dat moment zocht hij een gunstige gelegenheid om hem uit te leveren.'

Naast de verwijzing naar Herodes kon men in de afbeelding – de zonnegod Helios – het gelaat van Jezus Christus zien en in die zin na aanschaf 'Christus op zak' hebben. Kenmerkend voor de Griekse zilverling is verder het ontbreken van een letter of naam van de maker, die op de 'echte' exemplaren steevast voorkomt. Of de munt echt in de middeleeuwen geplaatst moet worden is niet geheel duidelijk. Het lijkt (in Nederland?) vanuit de renaissance opleving ook gedateerd te kunnen worden in de zestiende of zelfs vroege zeventiende eeuw. Als katholieke penning is hier – gelet op de Tachtigjarige Oorlog – een link te leggen met de Spaanse overheersing, maar dit is speculatief.

Naast productieplaats(en) en de (Europese) verspreiding, bestaat ook over de precieze functie en het gebruik van de imitatiepenning nog onduidelijkheid. Betreft het een religieus amulet, pelgrims souvenir, of simpelweg een modieus en katholiek hebbedingetje?

Kortom, nog niet alle mist is over deze Judaspenning weggetrokken, maar we kunnen deze nu met zekerheid ontmaskeren als pseudo Griekse zilverling.

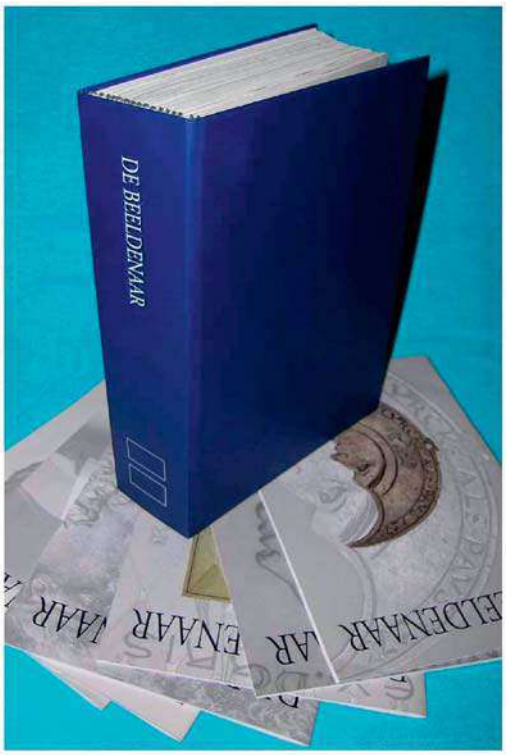

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een luxe opbergband met een harde kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR. Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost slechts € 12,50 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van dit bedrag op IBAN NL10INGB0005761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

Penningen op The European Fine Art Fair 2014

JIM VAN DER MEER MOHR

De TEFAF (The European Fine Art Fair) in Maastricht is zonder meer de belangrijkste kunst- en antiekbeurs van de wereld. Op elk verzamelgebied is de top van de kunsthandel vertegenwoordigd en wordt het beste dat men in huis heeft getoond. Een bezoek aan deze beurs is een feest voor het oog, ook voor liefhebbers van munten en penningen. Twee handelaren op dit gebied zijn altijd aanwezig, Nomos en Tradart. Andere standhouders met munten zijn vooral te vinden in de sectie archeologica.

Penningen vindt men doorgaans behalve bij bovengenoemde handelaren zelden op de beurs. Dit jaar was er echter bij de Amsterdamse antiquair Jacques Fijnaut een zeldzame en bijzondere verzameling van patriottistische en oranjistische memorabilia voornamelijk uit de achttiende eeuw. Deze collectie van in totaal 54 stuks is in een periode van 40 jaar samengesteld door de inmiddels overleden Amsterdamse antiquair Henk van Vliet, die door zijn markante verschijning ook wel gold als 'het gezicht van de Spiegelstraat'. De collectie is gevat in een eikenhouten vitrine kastje en is niet zozeer bijzonder door de kwaliteit van de penningen (sommigen zijn iets beschadigd of zelfs door een spijkertje aan de achterwand bevestigd), maar wel door omvang en veelzijdigheid ervan. Naast de bekende keeshonden en beeltenissen van de Amsterdamse burgemeester Hooft, is er bijvoorbeeld ook een vergulde draagpenning met aan de voorzijde de beeltenis van Willem van Oranje in reliëf, driekwart, met randtekst: WILLEM I PRINS VAN ORANJE GRAAF VAN NASSAU., de keerzijde met zeven pijlen en vlag met inscriptie: DEN VADERLAND GHETROUWE 1533-1933. Naast de penningen bevat het kastje ook een aantal Oranje-gerelateerde objecten, zoals een zeldzame zilveren chatelaine met drie portretten in reliëf waaronder die van Wilhelmina van Pruisen en Willem V, een broche samengesteld uit vijf zilveren penningen, een met een afbeelding van een koe, een afbeelding van Willem V te paard met tekst: VIVAT DE PRINS V., een met de beeltenis van Willem V met randtekst: W.D.V. / P.V.O., een met een afbeelding van de

Willibald von Redwitz, 1536 (½ ware grootte)

Hollandse maagd met randtekst: BLIJHEIDT / VRYHEIDT., een met een afbeelding van een driemaster en een zilveren lepel met daarop gemonteerd een afbeelding van Willem V te paard.

Penningen

Nomos toonde een fraaie portretpenning uit 1536 van Willibald von Redwitz (1493-1544), neef van Weigand von Redwitz, bisschop van Bamberg (1532-1566). De voorzijde toont een fier portret van Von Redwitz met een rozenkrans in de hand; de keerzijde toont het wapen van Von Redwitz. Van deze penning zijn slechts zes exemplaren bekend, drie in lood en drie in brons; dit is één van de loden exemplaren. Deze penning was voorheen in de collectie van Alfred Walcher Ritter von Molthein en na diens veiling in 1998 in de Stack Collectie. De penning heeft een diameter van 113 mm en weegt 442,3 g.

Worldwide Bi-metallic Collectors Club

The WBCC was established Sepember 14th 1996 by using Internet facilities. It is the very first 'Internet' Coin Club. It has now 516 members from 64 Countries. WBCC goals are to get involved with GREAT ENTHUSIASM to exchange information about Bi- and Tri-metallics and exchange Bi- and Tri-metallics itself. The membership itself costs nothing, but you must have a GREAT ENTHUSIASM in collecting Bi- and Tri-metallics and must PARTICIPATE in the WBCC.

The WBCC has the following activities:

A. Composing and distributing 'The World of Bi-metallics' catalog every 4 months. Free and send by E-mail (Attached as an Excel file)
B. Weekly send a 'WBCC Newsmail' to the members of the WBCC
C. Providing a WBCC Website and WBCC For Sale Page
D. Providing a Bi-metallic Documentation Centre
E. Providing a WBCC Public Relations Centre

info at: wbcc@home.nl

Zoekpenning 22

JANJAAP LUIJT

De penning die stond afgebeeld in de vorige aflevering van *De Beeldenaar* zorgde voor veel reacties. Koud door de posterijen verspreid, kreeg ik direct verschillende e-mails die melding maakten dat dit wel een makkie was.

De afgebeelde penning bleek een zogenaamde Godspenning uit 1958 ontworpen door Geurt Brinkgreve en geslagen bij 's Rijks Munt te Utrecht. Zoals al eerder gebeurde, verwees een aantal lezers naar de catalogus van het oeuvre van Brinkgreve in *De Beeldenaar* 1985-2 op pagina 48 onder nummer 43. De penning is stervormig met elf punten: tien kleinere en één grote. Op die manier valt de penning te gebruiken als rozenkrans: tien weesgegroetjes en één onze vader. Nico Arkesteijn schreef dat in de bibliotheek van het voormalige Geldmuseum een uitgebreide documentatie te vinden is.

De Godspenning werd huis aan huis verkocht voor 1 gulden ten behoeve van de actie Oostpriesterhulp. Deze organisatie was een steunorganisatie voor katholieke kerken in het toenmalige Oostblok. Met hun bijdrage gaven de kopers steun aan de vervolgde priesters achter het IJzeren Gordijn. De norbentijnse pater Werenfried van Straaten was de grote man van de Oostpriesterhulp. Vanuit een Volkswagenbusje droeg hij de mis op. In Polen en de DDR stond Van Straaten bekend als de 'Speck-Pater', omdat hij zich een aantal maal liet fotograferen met een biggetje in zijn armen. Andere lezers wisten juiste te vertellen dat hij zijn bijnaam dankte aan de inzameling van spek onder zijn aanhangers.

Bijzonder was de reactie van de lezer die foto's toestuurde van de verpakking en verklaring waarmee de penning destijds werd verkocht. Ze zijn te leuk om ze u te onthouden en worden hier daarom afgebeeld.

Tot slot meldde een lezer vol trots dat hij vorig jaar twee exemplaren had gekregen uit de inboedel van zijn op 104-jarige leeftijd overleden schoonmoeder. Ze waren bijna weggegooid, omdat de kinderen niet begrepen wat voor dingen het waren. Uiteindelijk kreeg de schoonzoon ze, omdat die bekend stond als muntverzamelaar.

Kardinaal Simonis

De oplossing van de penning die al twee keer in deze rubriek verscheen (één keer met een blanco keerzijde in *De Beeldenaar* 2012-4 en één keer met de

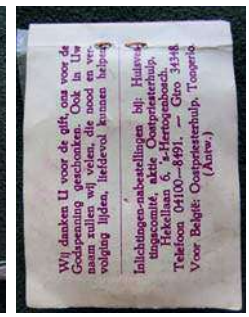

(½ *ware grootte)*

handtekening van kardinaal Simonis in *De Beeldenaar* 2013-4) is niet veel dichterbij gekomen. In de hoop dat de kardinaal zelf het antwoord wel zou weten, schreef de redactie hem aan. Per e-mail antwoordde hij het volgende: 'Helaas kan ik U niet helpen. Ik heb een aantal van de penningen indertijd van een Duitse prelaat gekregen. Hij is nu zeer oud en herinnert zich de naam van de maker niet meer. + Adr Kard Simonis'. Daarmee rijst natuurlijk de vraag: zou de penning misschien een Duitse herkomst hebben?

Nieuwe vragen

Behalve veel reacties op de penning van Brinkgreve, ontving de redactie ook veel nieuwe afbeeldingen van penningen waarvan de eigenaar niets weet. Ze zullen op termijn allemaal in *De Beeldenaar* verschijnen. Dus als uw zoekpenning niet is afgebeeld, dan verzoek ik u enig geduld te betrachten.

De eerste penning met vraagtekens is een grote bronzen gietpenning (738 gram) uitgegeven door het verpleeghuis *Joachim en Anna* te Nijmegen. Uit de inscriptie op de keerzijde blijkt dat dit exemplaar is uitgereikt aan C. van Thiel bij haar 12½-jarig dienstverband. In zijn zoektocht naar de maker belde de trotse eigenaar het verpleeghuis, waar de telefoon werd opgenomen door... mevrouw Van Thiel. Zij vertelde de penning te zijn kwijtgeraakt bij een verhuizing.

(½ *ware grootte)*

Omdat de nieuwe eigenaar te goeder trouw had gehandeld, hoefde ze de penning niet terug te hebben. Zij vertelde voorts dat ook zij had geprobeerd de maker te achterhalen, maar eveneens zonder resultaat.

De tweede zoekpenning is ook uitgegeven om een jubileum te markeren. De voorzijde van deze bronzen gietpenning is een gebouw met kantelen afgebeeld met een aantal mensen in de deuropening. Het rondschrift luidt: AANGEBODEN DOOR HET GEMEENTEBESTUUR VAN HAARLEM. Op de keerzijde staat het stadswapen van Haarlem en is als omschrift te lezen TER GELEGENHEID VAN UW AMBTSJUBILEUM. Dit exemplaar is uitgereikt aan M.A.G van Gool in 1984 bij zijn 25-jarig ambtsjubileum.

Tot slot nog een buitenbeentje binnen de penningen, namelijk een brandspuitpenning. Veel informatie biedt deze penning niet. Op de voorzijde is met slagletter de tekst N50 geslagen, terwijl de keerzijde de tekst BRANDSPUIT 2 draagt. Misschien dat iemand een soortgelijke penning bezit, waarvan de herkomst wel bekend is.

Alle reacties en nieuwe vragen met foto (en afmetingen!) stuurt u naar redactie@debeeldenaar.nl.

Met dank aan Nico Arkesteijn, Kardinaal Simonis, Joan Bakker, Jan Bervoets, Giel Helmers, Dries Jannink, Allex Kussendrager, Ad Lansen, Jan Lucassen, Johan Mevius, Jeroen van Miert, Hans Rueb, Carla Schulman, V.G.A.Slenter, Casper Staal, Klaas Veenstra, Jack Visker, Jan Visscher en Mia van der Wilt

Oriental Numismatic Society

ONS

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Nieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

VPK collectie naar het Rijksmuseum

De penningencollectie van de Vereniging voor Penningkunst was sinds de sluiting van het Geldmuseum dakloos, maar gelukkig heeft deze nu een veilig onderkomen in het depot van het Rijksmuseum. De collectie bestaat uit alle uitgegeven leden- en inschrijfpenningen en relatie-, geboorte- en welkomstpenningen. Van elk zijn twee exemplaren in de collectie aanwezig. Daarnaast bevat de collectie een aantal geschonken penningen waarvan de foto's binnenkort op de website van de VPK gepubliceerd worden. Nu de collectie goed is ondergebracht durft het bestuur bekend te maken dat deze een aantal maanden bij een bestuurslid thuis gestaan heeft. Een zeer precaire situatie. Dankzij bemiddeling door Gijs van der Ham, senior conservator Geschiedenis van het Rijksmuseum, heeft de collectie sinds half maart in het depot van het Rijksmuseum een zeer goed onderdak gekregen. Een veiliger en passender locatie kan het bestuur zich niet wensen.

***Een Beeld van een Penning* (vervolg)**

Op zaterdag 28 juni opent de expositie in drie voorzalen van Pulchri in Den Haag. Het is een vervolg op de succesvolle try-out expositie in januari.

Depot van het Rijksmuseum

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
p/a De Beeldenaar
Postbus 11
3500 AA Utrecht
info@koninklijkgenootschap.nl
www.koninklijkgenootschap.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Willem Zuidhof
Paradijsselpark 190
2904 PA Capelle aan den IJssel
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
R. J. de Goeje
Couwenhoven 4412
3703 EK Zeist
tel. (030) 6992736
Rein@degoeje.nl

Geëxposeerd worden penningen en gerelateerde kunstwerken van dezelfde kunstenaar, VPK- én Pulchri-leden. Gelijktijdig is op de Lange Voorhout de grote zomer Beeldenroute, geïnitieerd door Museum Beelden aan Zee. Het thema van dit jaar is Frankrijk. Een aantal penningen/kunstwerken in de expositie in Pulchri sluiten aan bij dit thema. De VPK hoopt weer op een enerverende en spraakmakende expositie en nodigt haar leden uit om aanwezig te zijn tijdens de opening.

Catalogus *Een Beeld van een Penning*
In juni verschijnt ter gelegenheid van de opening van de expositie een catalogus over de twee exposities met foto's van werk van de kunstenaars en hun visie op het fenomeen penning. Karel Soudijn en Herman Gerritsen schreven ieder een artikel en interactief is de tentoonstelling in januari en de grote tentoonstelling in juni/juli te bekijken. Voor de vormgeving werkt de VPK samen met vormgeefster Marise Knegtmans, die naast vele boekenontwerpen ook meegewerkt heeft aan diverse muntontwerpen. De catalogus wordt mede mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Fonds Numismatiek. Het boek is te koop tijdens de expositie in Pulchri en via de website van de VPK.

Inschrijfpenning
De inschrijfpenning van Siemen Bolhuis, die gepresenteerd wordt tijdens de Algemene Ledenvergadering, is door leden te bestellen via de website van de vereniging. Naar verwachting worden de bestelde penningen in september/oktober gegoten en verstuurd. In een volgend nummer van *De Beeldenaar* verschijnt een artikel over deze penning.

FIDEM
Het 33ste Art Medal World Congress van de FIDEM vindt plaats van 2 tot en met 6 september in Sofia, Bulgarije. Een commissie bestaande uit Marjan Scharloo en Jan Pelsdonk van Teylers Museum en Linda Verkaaik namens de VPK heeft een keuze gemaakt van penningen die Nederland zullen vertegenwoordigen.

BIJEENKOMSTEN
Atelierbezoek Pier van Leest
Voor mei staat voor de lezers van *De Beeldenaar* een atelierbezoek gepland aan Pier van Leest. Op zaterdag 31 mei zal hij ons in de middag welkom heten in zijn atelier in Lage Zwaluwe. U kunt zich aanmelden per e-mail: joanbakker@gmail.com. In deze e-mail graag uw mobiele telefoonnummer vermelden. U ontvangt een bevestiging van uw aanmeldingen en te zijner tijd nadere inlichtingen.
In de maanden juni tot en met augustus vinden er geen atelierbezoeken plaats. In september begint een nieuwe cyclus atelierbezoeken, waarvan nadere informatie in het volgende nummer van *De Beeldenaar* verschijnt.

Urban versus rural contexts
Het Penningkabinet, in samenwerking met de Koninklijke Bibliotheek van België, organiseert op vrijdag 16 mei een colloquium waar acht internationale sprekers hun onderzoek presenteren over het gebruik van geld en de monetarisatiegraad op het platteland. Het colloquium vindt plaats in de Koninklijke Bibliotheek van België, Keizerslaan 2, 1000 Brussel. Deelname is gratis maar inschrijven is verplicht. Nadere informatie omtrent het programma en aanmelding per e-mail aan Céline Ben Amar celine.benamar@kbr.be. www.kbr.be

TENTOONSTELLINGEN
CoinArtXL
Ter gelegenheid van zijn 10-jarig bestaan organiseert het Vlaamse Numismatica Herentals EGMP de tentoonstelling *CoinArtXL*. Op een originele manier worden munten en details van

munten uitvergroot op canvas, in houtsnijwerk, schilderdoek, metalen medaillons, gebakken klei en... Het originele numismatische item, waarvan het kunstwerk is afgeleid, wordt uiteraard ook steeds geëxposeerd met de nodige duiding. Gewone, zeldzame en nooitgeziene munten en medailles vormen de basis.

Van 17 mei tot en met 8 juni, De Lakenhal, Grote Markt, Herentals. Dagelijks 10-17 uur. De toegang is gratis.

Planeten, kometen en sterren
De numismatische expositie *Planeten, kometen en sterren* toont hemellichamen en hemelverschijnselen op munten en penningen en sluit aan bij *Buitenaards!*, een tentoonstelling over wetenschap en science fiction en de drang van de mens om op zoek te gaan naar andere werelden. De meeste van de op metaal vereeuwigde waarnemingen – waaronder zelfs een supernova – dateren uit een tijd dat de astronomie nog in de kinderschoenen stond. Daardoor zit er het nodige bijgeloof achter verborgen…

Van 27 mei tot en met 26 oktober, di.-za. 10-17 uur, zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem.

Hildo Krop
Tussen 1916 en 1959 heeft de in Steenwijk geboren kunstenaar Hildo Krop (1884-1970) slechts dertien penningen en plaquettes gemaakt. Tot eind 2014 is dit kleine penningoeuvre het thema van de jaarlijkse wisselexpositie in de Jugendstilvilla Rams Woerthe in Steenwijk. In het volgende nummer van *De Beeldenaar* een uitgebreid artikel.

Tot en met 31 december, di.- zo. 11-16 uur. Villa Rams Woerthe, Gasthuislaan 2, Steenwijk.

Gouden Middeleeuwen
Rijksmuseum van Oudheden laat in een overzichtstentoonstelling zien hoe het leven in de tijd van de Merovingische koningen (400-700 na Chr.) was. In de expositie ziet de bezoeker spectaculaire goudschatten en vondsten uit grote grafvelden zoals sieraden, luxe glaswerk en wapens (inclusief het eerder in *De Beeldenaar* besproken gouden medaillon van Velp en de zilverschat van Cothen).

Tot en met 26 oktober, di.-zo. 10-17 uur. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden.

John Sillevis
Deze zomer zijn in een tentoonstelling in het Museum voor Vlakglas- en Emaillekunst in Ravenstein penningen van Venetiaans glas van John Sillevis te zien. De expositie wordt aangevuld met een aantal geschilderde portretten van zijn hand.

Vanaf 9 juni, di.-vr. 13-17 uur, za.-zo. 11-17 uur. Museum voor Vlakglas- en Emaillekunst, Marktstraat 22, 5371 AD Ravenstein. www.museumravenstein.nl

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website

www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, warvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

Munten- en PostzegelOrganisatie

Veilingen & Taxaties
Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

Kantooradres MPO: Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel: +31 (0)30-6063944 - Fax: +31 (0)30-6019895 - www.mpo.nl

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1690. NICOLAS CHEVALIER. Door Jean Mancel (Jan Mansel).
Afgietsel in brons naar een ivoren portretmedallion.

Vz. Driekwart naar rechts gewend portret buste met "Alonge"pruik.
Omschrift: NICOLAS . CHEVALLIER . ÆTATIS . XXIX . . I . M . F .
Kz. Restanten van een gravering welke begint met " Sonnet "
Lit. A. Durand. Médailles des numismates, blz. 35 Pl.IV;
A.O. van Kerkwijk. Munt-en penningverzamelaars hier ten lande tot 1890.
JMP XV (1928) blz.15-17; G. van der Meer. Beeldenaar 2004. nr.6; blz. 242-248;

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

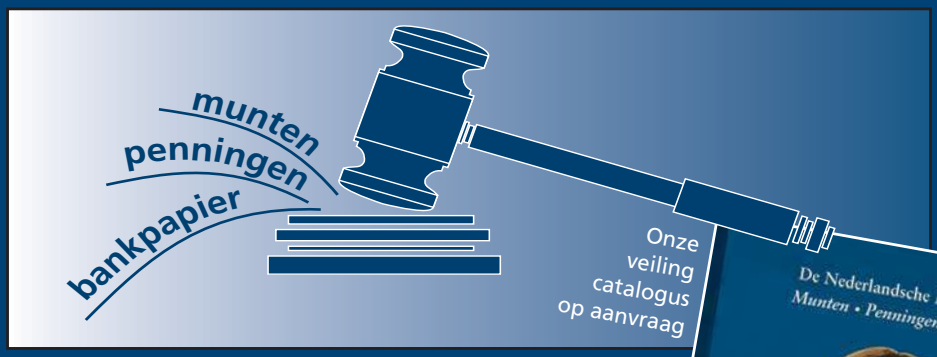

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

JULI/AUGUSTUS 2014, 38e JAARGANG NR. 4

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.
U mag ons dan ook te allen tijde consulteren voor een vrijblijvend advies.
Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven
Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845
numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

SHOWROOM
AMSTERDAM
MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - ONDERSCHEIDINGEN

Bezoek onze nieuwe vestiging

Herengracht 500
1017 CB Amsterdam
Tel. 020 320 9101
Fax. 020 620 8040
E-mail: info@schulman.nl

VEILINGEN

Meerdere veilingen per jaar

INTERNET VERKOOP
www.schulman.nl

DE BEELDENAAR 38 (2014) nr. 4

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.koninklijkgenootschap.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: G.J. van der Meer Mohr, T. Senders
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere, W.P.C. van den Nieuwenhof,
Algemeen: L. Boezelijn, J.E.L. Pelsdonk

Jaarabonnementen
Nederland: € 27;
binnen Europa: € 39; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie en beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Vieze plaatjes 148
Janjaap Luijt

Een koning om te verbinden 149
Siemen Bolhuis

Grafelijke muntreeks van Gelre uitgebreid met interessante variant 152
Arie van Herwijnen

De grand old lady van de numismatiek is negentig jaar 153
Geertje de Kort

De penningen van Hildo Krop, stadsbeeldhouwer van Amsterdam 155
Eddy L. Engelsman

Een penny met een story 158
Gé Spruit

De penning van de École de médecine pratique de Bruxelles (1824-1830) 159
Ernst Wilschut

Nynke Schepers' eigen keuze 163
Jim van der Meer Mohr

Een spectaculaire muntvondst 165
Hendrik de Backer

Penningenproject voor studenten 168
Karel Soudijn

Een opmerkelijke vervalsing van een Overijsselse gulden 1764 169
Paul Oostervink

Een inspirerend bezoek 171
Joan Bakker / Gé Spruit

Is numis een illusie? 173
Jan Pelsdonk

Zoekpenning 23 177
Janjaap Luijt

Reformatio in Nummis 180
Elisabeth Doerk

Op naar het Loo 181
Chris Teulings

Veel nieuwe 2-euromunten 186
Janjaap Luijt

De Vereniging voor Penningkunst in Haarlem 187
Willem Zuidhof

Nieuws 189

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Vieze plaatjes

JANJAAP LUIJT

Terwijl ik de eindredactie van dit nummer van *De Beeldenaar* verzorg, speelt op de achtergrond de radio. Het achtergrondgeluid bestaat uit de verschillende programma's van Radio 1. Dat betekent de gehele dag veel nieuws en af en toe een muziekje. Veel van de berichten komen slechts bij flarden binnen en als ik mij concentreer op mijn werk, ontstaat soms uit die verschillende flarden een nieuwe opmerkelijke gebeurtenis. Ook nu hoor ik het nieuws sporadisch en denk ik in eerste instantie zelf het nieuws bijeen te hebben gefantaseerd. Ik vang berichten op over de opvolger van de bitcoin. Met een half-luisterend oor registreer ik de naam 'titcoin' en vervolgens gaat het op de radio over vrouwen die aankopen kunnen afrekenen met het omhoogtrekken van hun trui of bloesje.

Nu heb ik wel een zieke geest, maar dit bedenk ik toch zeker niet zelf? Om het zeker te weten type ik in Google-search de term titcoin in (uiteraard allemaal om de wetenschap te dienen) en lees: 'Een pornowebsite komt met een eigen idee: de Titcoin. Een virtueel betaalmiddel in de vorm van foto's van vrouwelijke borsten. Het idee is simpel: vrouwen laten hun borsten zien in ruil voor korting, een drankje of iets anders.' In het verleden heeft *De Beeldenaar* regelmatig aandacht besteed aan alternatieve betaalmiddelen en numismatische randverschijnselen, maar wat mij betreft is de titcoin hier voor het eerst en voor het laatst én zonder illustraties besproken. Of heeft u liever een blaadje met 'vieze plaatjes'?

Bij de voorplaat

1844. KONINKRIJK PRUISEN. PRIJSPENNING VOOR DE TENTOONSTELLING VAN BINNENLANDSE INDUSTRIEPRODUCTEN
Voorzijde: Hoofd van Friedrich Wilhelm IV naar rechts; omschrift: * FRIEDRICH WILHELM IV KOENIG VON PREUSSEN
Keerzijde: Gevel van het 'Zeughaus' en opschrift: PREIS / DEM / ECK U. CO. / IN CÖLN / ZUERKANT; omschrift: * AUSSTELLUNG VATERLAENDISCHER GEWERBSERZEUGNISSE VOM IAHRE 1844. Goud; 50,5 mm., 86,94 gram. Henckel 2523; Marienburg 4232; Sommer P 76
Van 15 augustus tot 24 oktober 1844 vond ter gelegenheid van het 10-jarig bestaan van de Duitse Zollvereins de eerste algemene tentoonstelling voor de Duitse industrie plaats in het door koning Frederik Willem IV daarvoor ter beschikking gestelde Zeughaus.
Eck & Co. was een belangrijke en grote pianobouwer uit Keulen. De onderneming was hofleverancier van de Prins van Pruisen, de kroonprins van Württemberg, het regerend vorstenhuis van Hohenzollern-Hechingen en het Beierse koningshuis. Ook Prinses Marianne van Oranje behoorde tot de klantenkring. Zij was tevens componiste en componeerde in 1836 een parademars.
De deelname aan de tentoonstelling van 1844 was belangrijk voor de Keulse onderneming Het bedrijf slaagde erin een gouden medaille te behalen en hiermee de aandacht op zich te vestingen. De vleugel van 600 Taler die de Prinses van Pruisen dat jaar kreeg was het bekroonde instrument. Eck & Co mocht zich in het vervolg met het predicaat 'Hofleverancier van de Prins van Pruisen' voeren.
Lit. Florian Speer M.A. Klaviere und Flügel aus dem Wupperthale. Inaugural-dissertation juni 2000; Allg. Preuss. Zeitung van 21 februari 1845.
Collectie Munthandel Verschoor. Fotografie Dimitri Verschoor

Een koning om te verbinden

Inschrijfpenning 2014: Koning Willem-Alexanderpenning door Siemen Bolhuis

SIEMEN BOLHUIS

Het gebeurt zo snel en zo makkelijk, voor we het weten geven we een mening, hebben we kritiek en oordelen we. Zijn er in onze maatschappij plaatsen waar niet geoordeeld wordt? Niet veel. In dat licht is de rol van de Koning in onze samenleving bijzonder. Het onderwerp van de penning *Koning Willem-Alexander* (en de manier waarop hij invulling geeft aan het koningschap), sluit naadloos aan bij een thema dat in mijn werk vaak terugkeert: een veilige plaats waar geen oordeel bestaat.

De koning wordt geacht onpartijdig te zijn; hij mag geen persoonlijk oordeel naar buiten brengen. Deze uitzonderlijke beperking is bepalend voor zijn functioneren. Als koning mag Willem-Alexander geen gebruik maken van, zoals wij dat als Nederlanders allemaal wel mogen, het recht op vrije meningsuiting. Als hij dat wel doet, bestaat de kans dat hij met zijn uitspraken verdeeldheid zaait; dat de ene Nederlander zich erdoor gesterkt en de andere Nederlander zich erdoor uitgesloten voelt. Door zijn neutraliteit overbrugt de koning verschillen van ras, religie en cultuur en vertegenwoordigt hij alle Nederlanders. Daarmee is hij een belangrijk verbindend element in onze samenleving. Zijn functie is als het ware een vrijplaats, een plaats waar niet geoordeeld wordt.

Een koning heeft in onze parlementaire democratie per definitie geen oordeel, maar de natuurlijke en vanzelfsprekende manier waarop Willem-Alexander aan die niet-oordelende rol invulling geeft, vind ik indrukwekkend. Ik zie hem als een dynamische en tegelijkertijd zachte man met veel talenten. Als prins kon hij veel energie stoppen in zaken van publiek belang die ook zijn persoonlijke interesses hadden. Nu hij koning is, mag hij dat onderscheid niet meer maken en is hij er voor iedereen, voor alle Nederlanders, zonder mening, zonder oordeel.

Het ontwerp

Het idee van onpartijdigheid is het uitgangspunt voor het ontwerp van deze penning. Als de watermanager prins Willem-Alexander straalde hij uit dat hij goed in z'n vel zat. In zijn functie van staatshoofd lijkt dat onveranderd. Daardoor heb ik het gevoel dat hij nog steeds de 'watermanager' is. Weliswaar

(2/3 ware grootte)

niet meer letterlijk in zijn functie van beheerder en beschermer van water, maar in de zin dat hij de kwaliteiten en eigenschappen van water gebruikt om goed te communiceren: stromend, schoonmakend, helder, zacht en verbindend. Bijna als vanzelf zag ik de penning voor me als een golfje. Een cirkelvormig golfje zou te weinig beweging in zich hebben, daarom werd het een ovaal. Ook moest het golfje dun zijn om de associatie van water voldoende op te roepen. De tekst die ik had gekozen 'Een koning om te verbinden', heb ik keer op keer uitgetekend binnen het ovaal. In de eerste serieuze versie waren de letters op sommige plaatsen met elkaar verbonden. Gaandeweg zijn die verbindingen, die als soort versiering werkten, verdwenen. Ik vond het belangrijker dat het sober werd. Geen toeters en bellen, maar wel verfijnd.

De letters hadden hun vorm en plek gevonden op het vlak met daarboven de Nederlandse kroon. Toen viel me opeens op dat er in de woorden die onder elkaar stonden verticaal het woord OOR te lezen was. Dat ervoer ik als een cadeautje. De O van KONING boven de O van OM die weer boven de R van VERBINDEN staat. Zo kreeg, door het woord OOR, de zin 'een koning om te verbinden' meer betekenis. Er stond nu 'een luisterende koning' of 'een koning die wil verbinden, luistert'. Om die ervaring ook bij de kijker op te roepen heb ik die drie letters verdiept in het veld aangebracht en de rest van de tekens opliggend gemaakt. Luisteren is een emotionele en empathische beweging van mens tot mens. Niet een hiërarchische, maar een horizontale verbinding. Deze kant van de penning heeft daarom een horizontale opmaak, die wordt versterkt door de ovale vorm van de penning. Zo ontstond een stil beeld. Of misschien beter gezegd, een neutraal beeld. Ik realiseerde me op dat moment dat de golf niet alleen een watergolf is, maar ook een geluidsgolf.

De portretzijde moest ik nu met de tekstzijde in evenwicht gaan brengen. In elk geval moest het een portret 'en profil' zijn om de stroom van het golfje te ondersteunen. Een portret 'en face' of driekwart zou een andere kijkrichting dan die van de golf hebben. Dat zou onrust in het beeld brengen. Daarnaast moest ik op deze portretzijde nog een flink aantal letters een plek zien te geven. Namelijk KONING WILLEM-ALEXANDER KONING DER NEDERLANDEN.

Het leek wel of de rechterkant van de tekstzijde, die wat boller is dan de linkerkant, al een beetje het reliëf van de zijkant van zijn gezicht had. Daardoor vloeide zijn profiel moeiteloos samen met het rechter deel van de ovaal. Heel natuurlijk. Ik had veel tijd nodig om zijn hoofd de soberheid van de tekstzijde te geven; ook om het goed te laten lijken en de juiste uitdrukking te geven. Voor de letters leek toen geen plaats meer te zijn. Ze blokkeerden letterlijk zijn blik. Uiteindelijk vond ik deze oplossing: vier zinnetjes in een klein corps, een kwart slag gedraaid. Samen als het ware een verticaal blokje. Een soort koninklijk zegel. Hier paste dus een meer verticale opmaak, de tekst en de lijn van zijn profiel. De functie van koning is tenslotte wel hiërarchisch. Hij staat boven de partijen.

De verwijzing naar de VPK-jaarpenning en de naam van de maker zijn als randschrift terug te vinden als VPK 2014 en de initialen SB. Mooi klein en niet op één van beide zijden. Dat zou alleen maar storend zijn geweest.

Toen ik de vele details bekeek in het voltooide model, vroeg ik me af of de detaillering in het wasmodel wel goed bewaard zou blijven? En hoe de kwaliteit

2/3 ware grootte

van het bronsgietsel zou uitpakken? Het was een spannend moment om bij RP2 in Etten-Leur de eerste bronsgietsels te beoordelen. Ze bleken prachtig scherp te zijn geworden. Wel ontstond er bij elk gietsel enige porositeit in de huid van het brons, wat tot gevolg had dat ik elk bronsgietsel apart moest bewerken voordat het gepatineerd kon worden. Voor het patin wilde ik een egale kleur die er niet te dik en licht transparant op ligt. Alleen met zacht groen kreeg ik het juiste effect. Heel rustig opgebouwd met een sterk verdunde kopernitraatoplossing. Alle onderdelen van de penning blijven op deze manier even belangrijk en er ontstaat, ondanks de opgebrachte was, geen hoogglans op het oppervlak.

Met water als uitgangspunt heb ik een in alle opzichten lichte en koninklijke penning willen maken die, ondersteund door zijn golfvorm, op de hand een driedimensionale en dynamische indruk wekt. Om een driedimensionaal beeldverhaal van de *Koning Willem-Alexander-penning* te krijgen, is op de website van de VPK (www.penningkunst.nl) een filmpje geplaatst.

De VPK-inschrijfpenning 2014 is voor VPK-leden te bestellen door € 215 over te maken op rekening NL65 INGB 0000096820 o.v.v. Willem-Alexander 2014. Vermeld bij de betaling duidelijk uw naam en adresgegevens. De betaling moet vóór 1 september binnen zijn. Naar verwachting worden de penningen in oktober verstuurd.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 12 (buiten België € 18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

Internationale penningkunst

Het volgende congres wordt in 2014 gehouden te Sofia

FIDEM MEDALS

International Art Medal Federation

www.fidem-medals.org

Grafelijke muntreeks van Gelre uitgebreid met interessante variant

ARIE VAN HERWIJNEN

Op de penningen (ook deniers genoemd) van het graafschap Gelre is het gebruikelijk dat de naam en titel van de muntheer op de ene zijde staan en de naam van de muntplaats op de andere. Zo ook bij het penninkje van graaf Otto II (1229-1271) van het type Van der Chijs I, 8-9, c.q. Benders type III. Dit type, dat is geslagen in de periode 1234-circa 1255, toont op de voorzijde de afbeelding van de graaf 'en face', tot de middel en blootshoofds. In zijn rechterhand houdt hij een zwaard en in zijn linkerhand, als teken van een volbrachte kruistocht, een palmtak. Van der Chijs heeft als omschrift: +OTTOCOMES (bij I, 8) en +OTTOGELR(E)NS (I, 9). Benders bundelt beide tot type III. Op de keerzijde staat het wapenschild van Gelre dat bestaat uit een klimmende leeuw naar links met daarachter blokjes. Het omschrift begint links boven het wapenschild en loopt met de klok mee als AR-NEM-ES*, de afkorting van ARNEMENSIS dat aangeeft dat deze muntjes in Arnhem zijn geslagen.

In januari 2014 is een variant van dit type gevonden die als afbeelding of beschrijving niet in de literatuur wordt teruggevonden. Deze munt met een massa van 0,54 gram heeft dezelfde keerzijde als op de eerste afbeelding, maar op de voorzijde lijkt, in plaats van de naam en titel van de graaf, een verbastering van de muntplaats te staan: +NRNMNS. De reden waarom (ogenschijnlijk) de naam van de muntplaats twee keer op dit muntje voorkomt is onbekend. Echter, het kan niet de bedoeling van graaf Otto zijn geweest om zowel zijn naam als titel niet op zijn munten te vermelden, dus een fout van de stempelsnijder ligt voor de hand. Hiermee is de grafelijke muntreeks van Gelre uitgebreid met een interessante variant. ■

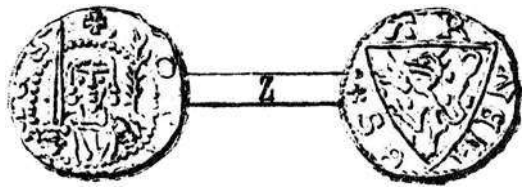

Van der Chijs I, 8; Benders type III (2x ware grootte)

Vondstmunt (2x ware grootte)

LITERATUUR

JOS BENDERS, 'Dating the deniers of Gerard IV and Otto II of Gelre', in: *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte 50* (2000),115-126.

P.O. VAN DER CHIJS, *De Munten der voormalige Graven en Hertogen van Gelderland* (Haarlem, 1852).

De grand old lady van de numismatiek is negentig jaar

Een bezoek aan Gay van der Meer

GEERTJE DE KORT

Op 5 juni 2014 heeft Gay van der Meer haar negentigste verjaardag gevierd. Ze is op dit moment de langstlevende numismaat en penningwetenschapper die nog met Enno van Gelder heeft samengewerkt op het Koninklijk Penningkabinet (KPK) aan de Zeestraat in Den Haag. Ook is ze erelid van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP).

Persoonlijk ken ik Gay vanaf 1992, toen ik mijn eerste tijdelijke baan kreeg bij het KPK. Inmiddels was dat instituut verhuisd naar het Rapenburg in Leiden en zette Gay daar na haar pensionering vrijwillig haar numismatische- en penningwerkzaamheden voort. Gedurende tien jaar hebben we op een goede manier samengewerkt en plezierige gesprekken gevoerd over uiteenlopende onderwerpen. Als ze er was, bleek ze ook altijd bereid mijn vragen over penningen en medailleurs te beantwoorden. Dat scheelde mij heel veel tijd bij het invoeren van gegevens in de penningdatabase.

In 1994 verscheen in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde (JMP) een speciale uitgave ter gelegenheid van haar zeventigste verjaardag. Op de omslag prijkt de penning met het portret van Gay gemaakt door Geer Steyn in 1991. In die uitgave is haar biografie uitgebreid aan bod gekomen en ik heb daar weinig aan toe te voegen, behalve een 'update' naar haar huidige situatie.

Vanaf het ontstaan en de opening van het Geldmuseum in 2007 was het contact met Gay verwaterd. Utrecht was in afstand te ver voor haar, wat gezien haar leeftijd en lichamelijke beperking begrijpelijk was. Ze heeft het heel jammer gevonden, maar kon het ook relativeren.

Ruim drie jaar geleden werden haar lichamelijke beperkingen dusdanig dat het niet langer mogelijk was zelfstandig te blijven wonen. Ze is toen verhuisd naar verpleeghuis Nebo in Den Haag.

Sinds 2010 heb ik weer met enige regelmaat contact met haar. De laatste keer dat ik haar bezocht, deed ik dat samen met Lei Lennaerts. Het was een genoeglijke middag onder het genot van een drankje en een Bossche bol.

Nog altijd heeft Gay een energieke geest en een formidabel geheugen. Al zegt ze zelf 'nou ik vergeet tegenwoordig toch wel veel dingen, hoor', blijkt daar in de conversatie helemaal niets van. Of het nu namen van medailleurs, jaartallen of gebeurtenissen zijn, het komt zonder aarzeling te voorschijn.

Daarnaast is Gay oprecht geïnteresseerd in de persoon die zij tegenover zich heeft en de gebeurtenissen in de wereld. Op haar bedtafel ligt het nieuwste nummer van *De Beeldenaar* en ook het jaarboek zag ik liggen.

Gay kan helaas zelf niet meer schrijven, telefoneren gaat nog wel, maar ook dat kost haar veel moeite. Toch vindt ze het heerlijk als er post komt en als de afzender zijn of haar telefoonnummer erbij zet, dan zal er altijd een telefonisch bedankje volgen. Zelf stuur ik haar altijd een kaart als ik weer naar een tentoonstelling ben geweest en dit simpele gebaar geeft Gay het gevoel dat ze toch ook nog deel uitmaakt van de wereld buiten haar kamer. Naar mijn mening verdient ze het grootste respect voor de manier waarop ze haar hoge leeftijd draagt, opgewekt en toch nog met optimisme. Ik blijf het contact onderhouden zo lang Gay er prijs op stelt en hoop dat andere bekenden mijn voorbeeld willen volgen. Een kaart is voldoende (het adres is op te vragen bij info@debeeldenaar.nl).

14e MUNTMANIFESTATIE 2014

ZAT. 20 SEPTEMBER / 09.30 -16.00 UUR

EXPO HOUTEN Meidoornkade 24, 3992 AE

A27, Afrit 29 gratis parkeren / met Buslijn 47 van-naar Utrecht CS

GROOTSTE NUMISMATIEKBEURS

OOIT IN NEDERLAND GEHOUDEN !

WWW.WBEVENEMENTEN.EU

De penningen van Hildo Krop, stadsbeeldhouwer van Amsterdam

EDDY L. ENGELSMAN

De in Steenwijk geboren kunstenaar Hildo Krop (1884-1970) heeft slechts een klein aantal penningen en plaquettes vervaardigd. Tussen 1916 en 1959 heeft hij er maar dertien gemaakt. Enkele uitzonderingen daargelaten, komen ze niet vaak in collecties van verzamelaars voor. Tot eind 2014 is het penningoeuvre van Krop het thema van de jaarlijkse wisselexpositie in de Jugendstilvilla Rams Woerthe in Steenwijk.

Hildo Krop werd in 1884 geboren in Steenwijk. De gemeente Steenwijkerland koestert Krop en zijn kunst dan ook. Hij begon er als patissier en verder ontwierp hij zo'n zestig keramiekmodellen voor de Eerste Steenwijker Kunst- Aardewerk Fabriek (ESKAF, 1919-1927). Na Krops dood in 1970 kocht de gemeente zijn hele atelier uit Schoorl, waar hij aan het eind van zijn leven was terechtgekomen. Dat is nu een hele collectie geworden. Zijn 1500 kunstwerken zijn door de gemeente in beheer gegeven van de Stichting Instituut Collectie Krop (ICK) die geheel uit vrijwilligers bestaat. Als kunstenaar was Krop veelzijdig. Zijn vele beelden, keramisch werk, meubels, boekbanden, vloerkleden, maskers, schilderijen, tekeningen en houtsneden worden sinds 2007 permanent en met trots tentoongesteld in de gerestaureerde villa Rams Woerthe in Steenwijk. Het is een prachtige Jugendstilvilla uit 1899 van de Amsterdamse architect Adolf van Gendt (1835-1901). Het huis ligt op vijf minuten lopen vanaf het centrum, in een park in Engelse landschapsstijl met een theekoepel, die ook nog wordt uitgebaat. Villa en park staan op de werelderfgoedlijst van UNESCO. Het gebouw heeft glas-in-loodramen van Adolf le Comte en van Willem Bogtman, die onder meer de indrukwekkende glazen overkapping van 106 m^2 van het Scheepvaarthuis in Amsterdam heeft ontworpen.

Stadsbeeldhouwer van Amsterdam

Hildo Krop is vooral bekend geworden door zijn monumentale werk als 'stadsbeeldhouwer van Amsterdam'. Hij was dat al sinds 1916, maar die eretitel kreeg hij pas officieël in 1956. Het was een pleister op de wonde, omdat niet hij, maar John Rädecker het monument op de Dam mocht maken. Hij zat nu eenmaal in de commissie die moest bepalen welke kunstenaar die opdracht kreeg en daardoor kreeg hij ze niet zelf. Krop maakte onnoemelijk veel brugversieringen, gevelbeelden (onder andere aan het Scheepvaarthuis), reliëfs, grafmonumenten en oorlogsmonumenten. Met John Rädecker die hem het hakken in steen had geleerd was Krop de belangrijkste 'bouwbeeldhakker' van zijn generatie. Krop is natuurlijk niet de enige beeldhouwer die naast het hakken in steen (het liefst in graniet) ook penningen maakte. Maar het is altijd weer boeiend

Villa Rams Woerthe, Steenwijk

1959, Zelfportret terracotta (2/3 ware grootte)

om te zien hoe sommige beeldhouwers zowel in staat zijn tot het 'grove' hakwerk, maar ook het fijne werk van het maken van een penning beheersen. We zien dat ook bij hedendaagse kunstenaars als Da van Daalen die zowel in steen of marmer hakt maar ook een ontwerp voor een munt kan maken, de meest subtiele en precieze vorm van modelleren.

Penningexpositie

Tot het eind van 2014 is er in Rams Woerthe naast de permanente tentoonstelling een nieuwe expositie van de penningen, enkele schilderijen en tekeningen van Hildo Krop. Als penningontwerper is Krop veel minder bekend. Hij maakte slechts dertien penningen en plaquettes, waarvan drie als vrij werk. Maar dat wil niet zeggen dat de tentoonstelling in Rams Woerthe de moeite van het bekijken niet waard is. Samen met de rest van de collectie is de tentoonstelling alleszins bezienswaardig. De penningen, de oorspronkelijke gipsafdrukken en ook de modellen die hij in leisteen graveerde, eigenlijk sneed, laten goed zien dat de zo kenmerkende beeldtaal van Krop ook in zijn kleinere werk goed zichtbaar is. Een van zijn penningen is een terracotta zelfportret (met zijn karakteristieke petje) dat hij maakte voor een aantal mensen dat er bij zijn 75ste verjaardag voor had gezorgd dat vijf bronzen maskers van hem konden worden aangekocht voor de Amsterdamse Stadsschouwburg (*Medaille Hildo Krop*). De schilder/tekenaar Paul Citroen kreeg zelfs een geglazuurde versie. Daarnaast kwam zijn links georiënteerde, overigens ondogmatische, politieke idealisme tot uiting in de politiek getinte penning *Medaille Tien jaar arbeidersregering USSR 1917-1927.* Op de voorkant een arbeider die kracht uitstraalt, met in de ene hand een hamer en sikkel en in de andere hand een vlag. Ook de penning uit ca. 1935 met een afbeelding van een beeldhouwer met een hamer en beitel laat een echte robuuste Krop-mansfiguur zien. Boeiend om te zien is dat de lopende vrouw met de lelie op de penning uit 1934 dezelfde vrouw is als de afbeelding op de gevelsteen aan de Apollolaan 1 in Amsterdam die hij al in 1928 had gemaakt.

Tien jaar arbeidersregering USSR, 1927, brons (2/3 ware grootte)

Publicatie

Tijdens de opening van de tentoonstelling op 26 februari jl., op de dag dat Krop 103 jaar geleden werd geboren, passeerden vele verhalen en anekdotes over Krop de revue, bijvoorbeeld over hoe moeizaam het massale monument voor

Berlage tot stand kwam. Ook werd in aanwezigheid van kleinzoon Hildo Krop junior een portret van Krop onthuld dat zijn laatste assistent Henk Oddens (1942) al in 1966 van hem had gemaakt. Oddens, ook aanwezig bij de opening, assisteerde Krop twee jaar tijdens het maken van het Berlage-monument dat aan het Victorieplein in Amsterdam staat vóór de 'wolkenkrabber' van de architect Jan Staal (1879-1940). Het portret van Krop was nergens meer te vinden, maar Oddens had gelukkig de gipskop nog, en was bereid het opnieuw af te gieten. 'Een beetje collectie heeft een portret van de naamgever. Het was voor ons een lang gekoesterde wens om in bezit te komen van een portret van Krop', vond Wim Heij, van de Stichting ICK.

Alle penningen zijn nu samengebracht in het handzame boekje dat bij de opening werd gepresenteerd: *Hildo Krop Penningen.* Het is het zesde in de reeks *De veelzijdige kunstenaar Hildo Krop*. Eerder verscheen onder meer *Hildo Krop Stadsbeeldhouwer van Amsterdam*. Het hoofdstuk in het boek over de penningen is van de in 2009 overleden Emmy Lagerweij-Polak dat ze al in 1980 voor *De Beeldenaar* schreef en dat nu dus opnieuw is uitgebracht.

Tot en met 31 december 2014: *Penningen en schilderijen Hildo Krop* in Villa Rams Woerthe, Gasthuislaan 2, Steenwijk: di.- zo. 11.00-16.00 uur.

LITERATUUR

PIETER JONKER / EMMY LAGERWEIJ-POLAK *Hildo Krop – Penningen* (Steenwijk, 2014).

E. J. LAGERWEIJ-POLAK *Hildo Krop: beeldhouwer* (Den Haag, 1992). In 2012 opnieuw in facsimile uitgegeven door ICK.

Eddy Engelsman verzamelt penningen, is lid van de VPK en vice-voorzitter van de Vereniging Vrienden Nieuwe Kunst 1900 (VVNK). De VVNK is een landelijke ontmoetingsplaats voor liefhebbers van kunst, kunstnijverheid en architectuur uit de periode 1880-1940.

Foto's: Arie van Andel en Loek van Vlerken.

Hildo Krop, Beeldhouwer, ca. 1935, brons (2/3 ware grootte)

Hildo Krop, Penning Lopende vrouw, 1934, brons, 57 mm (2/3 ware grootte)

Hildo Krop, gevelsteen Apollolaan 1, 1928, Amsterdam

Een penny met een story

Verslag van een bezoek aan Jan Paul Kruimel

GÉ SPRUIT

Op zaterdag 29 maart waren lezers van *De Beeldenaar* in Warmond te gast bij Jan Paul en Nelleke Kruimel. Na ontvangst met koffie en thee met heerlijke versnaperingen kregen we een uiteenzetting van Jan Paul hoe hij tot het maken van penningen is gekomen. Hij is namelijk opgeleid als jurist en is per toeval tot het maken van penningen gekomen. Voor het 30-jarige huwelijk van zijn ouders in 1978 wilde hij een klein en persoonlijk cadeau verzorgen. Mede omdat hij was opgegroeid in een omgeving waar men wist wat een penning was (zijn grootvader was een van de oudste leden van de Vereniging voor Penningkunst en ook zijn vader was lid) was het niet vreemd dat hij aan een penning dacht. Het is een prachtig aandenken geworden.

De afgelopen decennia heeft Jan Paul nagedacht wat voor hem de definitie van een penning was. Hij vindt dat een penning een driedimensionaal kunstwerk moet zijn waarbij de derde dimensie tot een minimum beperkt blijft. Het geheel moet handzaam blijven. Aanvankelijk heeft hij traditionele ronde penningen gemaakt, maar inmiddels weet hij de penningen een verrassende vorm te geven waarbij hij het experiment met andere materialen (metaalstrip, acryl) niet schuwt. Het onderwerp wordt vaak bepaald door de opdrachtgever maar hij maakt ook veel vrije penningen. Zijn penningen zijn verhalend waarbij de humor een belangrijk element is.

Hij is een autodidact die goed observeert en door veel proberen een status heeft gekregen die er mag zijn. Vanuit het idee maakt hij een schetsje en werkt dat uit in plasticine of gips. Hiervoor heeft hij een ingenieus kistje gemaakt waarin alle benodigdheden zitten. Het is gemakkelijk te vervoeren, zodat er ook in vakanties ideeën uitgewerkt kunnen worden. Grappig is dat ook hoefnagels tot zijn gereedschap behoren.

Patineren is en blijft een lastig karwei. Zijn voorkeur gaat uit naar koud patineren. Ook dit doet hij zelf, alhoewel dit steeds moeilijker wordt. Sommige producten mogen niet meer worden verkocht vanwege strengere milieueisen. Toch lukt het Jan Paul om met veel geduld en inzet het gewenste resultaat te bereiken.

Het was interessant om te zien hoe hij te werk gaat met als resultaat de prachtige penningen die op tafels te zien waren. Het was een geslaagde middag.

De penning van de École de médecine pratique de Bruxelles (1824-1830)

ERNST WILSCHUT

In de *Revue de la numismatique belge* van 1848 maakt Guioth op bladzijde 113 onder nummer 136 melding van een penning van de 'École de médecine pratique de Bruxelles' uit 1826. Dirks beschrijft deze penning in zijn standaardwerk over Nederlandse penningen op pagina 222 onder nummer 275. Geen van beide heren schrijft waarom de school deze penning destijds heeft uitgegeven, noch gaan zij in op de twee typen die er van deze geneeskundepenning bestaan.

Medisch onderwijs in het Sint-Pietershospitaal

In het huidige België bestonden er in de achttiende eeuw drie medische beroepsgroepen te weten de geneesheren, de heelmeesters en de apothekers. Daarnaast was er het vak van vroedvrouw. Geneesheren moesten in het bezit zijn van een academische graad, die aanvankelijk alleen aan de universiteit van Leuven was te behalen. Maar vanaf 1787 werden ook de academische titels van andere universiteiten in het Oostenrijkse rijk erkend. De heelmeesters en apothekers waren georganiseerd in gilden en hoefden in tegenstelling tot de geneesheren geen academische graad te hebben. Het onderwijs om heelmeester of apotheker te worden, was vrijwel volledig het domein van de zogenaamde 'collegia medica'. Deze dienden de kwaliteit van de gezondheidszorg te waarborgen. De opleidingen bestonden uit een leerstage en praktijkoefeningen onder leiding van gediplomeerd leermeester en werden afgesloten met een examen dat voor het 'collegium medicum' werd afgelegd.

In 1784 liet het stadsbestuur van Brussel een oud leprozenhuis, dat eerder was omgevormd tot het Sint-Pietersklooster, inrichten tot hulphospitaal voor dysenteriepatiënten. In 1787 droeg de stad het hulphospitaal over aan de centrale overheid, die het een jaar later omvormde tot een universitair ziekenhuis zoals keizer Joseph II (1765-1790) dit al eerder in Wenen had gedaan. Voortaan werden er lessen in de klinische geneeskunde gegeven die voorheen alleen aan de universiteit in Leuven waren gedoceerd. Het ziekenhuis werd daarmee een van de eerste medische opleidingsinstituten in Brussel.

De Franse tijd

Met de overwinning van de Fransen op de Oostenrijkers bij Fleurus in 1794 kwam een eind aan de Oostenrijkse periode. Het Franse bewind bracht op medisch gebied grote veranderingen met zich mee. Er werd meer belang gehecht aan praktijkervaring dan aan universitaire graden en diploma's en het medische beroep werd daarom aanvankelijk volledig vrijgegeven. Het medisch onderwijs kwam stil te liggen: de lessen aan het Sint-Pietershospitaal in Brussel werden gestaakt en op 25 oktober 1797 sloot de Leuvense universiteit de poorten. Dit miste zijn uitwerking niet. Kwakzalverij nam enorm toe en al snel ontstond een groot gebrek aan gekwalificeerd medisch personeel. Juist in de tijd dat de Napoleontische oorlogen de vraag naar gekwalificeerd personeel sterk deed toenemen. Dit deed het Franse gezag van gedachten veranderen en op 10 maart 1803 werd nieuwe medische wetgeving van kracht die de organisatie van het medisch beroep en onderwijs in de Franse departementen regelde. Diploma's werden weer een vereiste

voor het uitoefenen van medische beroepen. De diploma's onderscheidden zich in twee klassen: die van de universitair geschoolde geneesheren en heelmeesters enerzijds en de 'officiers de santé' die een opleiding aan een medische school hadden genoten anderzijds. Zo ook in Brussel, waar in het Sint-Pietershospitaal in 1809 de basisopleiding tot officier de santé werd gestart met elementaire lessen in medicijnen, chirurgie en farmacie.

École de médecine pratique

Willem I werd op 30 maart 1814 in Amsterdam ingehuldigd als Souverein Vorst van de Verenigde Nederlanden en op 21 september 1815 in Brussel als Koning der Nederlanden. Ondanks de machtswisseling bleven veel Franse wetten gehandhaafd. Op medisch gebied veranderde dat toen op 12 maart 1818 een nieuwe wet werd ingevoerd. Er kwamen meer medische beroepen die alleen met de vereiste diploma's konden worden uitgeoefend en er werden in de Zuidelijke Provinciën zogenaamde 'provinciale commissies van geneeskundig onderzoek en toevoorzigt' ingevoerd, een systeem dat men in de Noordelijke Provinciën al kende. Vijf jaar later werden ook hervormingen in het medisch onderwijs doorgevoerd. Bij Koninklijk Besluit van 6 januari 1823 werd een nieuwe wet op het medisch onderwijs van kracht die onder meer de inrichting van het niet-universitair medisch onderwijs regelde. De universitaire geneesheren verkozen over het algemeen praktijk te voeren in de meer welvarende grote steden en een van de doelstellingen van de wet van 1823 was om meer medisch geschoolden op te leiden voor de gezondheidszorg op het platteland. Daartoe kwamen er medische scholen waar het accent lag op de praktische beoefening van de geneeskunde, de heelkunde, de verloskunde en de artsenijbereiding. Het diploma van de medische school was een vereiste om als niet academisch geschoolde praktijk te kunnen voeren. De scholen stonden onder direct toezicht van de commissies voor geneeskundig onderzoek die ook de examens afnamen. Het hoger onderwijs bleef gereserveerd voor de universiteiten waarvan er inmiddels drie waren, te weten die te Leuven, Gent en Luik. Op grond van de nieuwe wet werd de medische opleiding aan het Sint-Pietershospitaal Brussel op 24 december 1824 officieel omgevormd tot een van deze medische scholen onder de naam *École de médecine pratique de Bruxelles*.

Penning

Verschillende bronnen maken melding van het toekennen van penningen door de *École de médecine pratique de Bruxelles*. Het *Bulletin médical belge* van februari 1836 vermeldt op pagina 39 het toekennen van penningen door professor Jean Kickx (1775-1831) als aanmoedigingsprijs aan leerlingen aan het

A.C. Jouvenel, École de médecine pratique de Bruxelles (type I)

eind van elk studiejaar. In de *Mémoires de l'Académie royale de médecine de Belgique* van 1869 staat bijvoorbeeld op pagina 47 dat F.G. Le Roy (1803-1869), een van de leerlingen van Kickx, in 1824 en 1825 drie penningen kreeg toegekend. Helaas worden de penningen niet beschreven, maar ik vermoed dat deze aanmoedigingsprijzen de penningen zijn die Guioth en Dirks hebben beschreven. Dit lijkt bevestigd te worden door de inscripties aan de keerzijde van de hier afgebeelde penningen waaruit blijkt dat deze zijn toegekend aan personen die nog niet waren toegelaten tot een van de medische beroepen en dus nog in opleiding zullen zijn geweest.

De penning die Guioth en Dirks vermelden heeft een diameter van 44 mm en is van Adolphe Christian Jouvenel (1798-1867). De voorzijde toont de beeltenis van Koning Willem I naar rechts gewend, omcirkeld door de tekst: GUILIELMUS I. BELGARUM REX. met daaronder de handtekening van de medailleur: AD. JOUVENEL F. De keerzijde toont aan de onderkant een gifbeker met een slang, waaronder het jaar van toekenning werd gegraveerd. Aangezien de school op 24 december 1824 is geopend en de beeltenis van Willem I na het uitroepen van de onafhankelijkheid van België van de penningen is verdwenen zullen de penningen tussen 1824 en 1830 in gebruik zijn geweest. Om de rand staat de tekst: SCHOLA MEDICA PRACTICA BRUXELLENSIS. In het midden is ruimte gelaten voor een inscriptie met betrekking tot de toekenning.

Het exemplaar dat Guioth en Dirks beschrijven is in 1826 toegekend aan de 20-jarige Zacharie-Zéphirin Merchie uit Condé in Noord-Frankrijk. Merchie werd in 1827 aangesteld als *officier de santé* in het leger en was dus nog leerling toen hem de penning werd toegekend. Dit doet vermoeden dat deze penningen zijn gebruikt als aanmoedigingsprijzen voor leerlingen van de school. Merchie maakte carrière in het Belgische leger als hoofdgeneesheer aan het militaire ziekenhuis in Gent en later Brussel en uiteindelijk als inspecteur-generaal van de militair geneeskundige dienst.

De penning die in dit artikel is afgebeeld is in 1826 toegekend aan L.D. De Limborg uit Luik voor anatomie zoals blijkt uit de inscriptie aan de keerzijde: PRAEM: OPER: ANATOM: DE LIMBORG LEODIENSIS.

Louis Dieudonné De Limborg

Louis Dieudonné De Limborg(h) werd in 1803 in Luik geboren als zoon van een advocaat. De Limborg was ten tijde van de toekenning slechts 20 jaar oud. Hij stond nog niet ingeschreven als heelmeester want dat gebeurde pas in 1828. Ook hij moet dus nog leerling zijn geweest ten tijde van de toekenning. De Limborg hield praktijk in Marcinelle, tegenwoordig een deelgemeente van Charleroi, waar hij later als bedrijfsarts bij de kolenmaatschappij ging werken. Mijnongelukken kwamen helaas veel voor in de tijd van De Limborg zoals blijkt uit een verslag in de *Gazette médicale belge* van 24 augustus 1845 op pagina 160. Op 1 augustus 1845 vond daar in een van de mijnschachten een gasontploffing plaats die aan 10 mijnwerkers het leven kostte en velen verwondde. De Limborg wist zich bijzonder verdienstelijk te maken met het behandelen van gewonde mijnwerkers, aldus de *Gazette:* 'Le docteur Delimborg, l'un des médecins de l'exploitation, s'est particulièrement distingué dans ce triste accident'.

In de collectie van het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel bevinden zich zilveren exemplaren aan Grandel uit Oudegem uit 1826 (inv. K277/09), L.J. Sadoneux uit Namen uit 1827 (inv. K279/11) en aan J.F.J. Baetens uit Brussel uit 1827 (inv. K279/12).

Type II

Er komen ook varianten voor waarbij de beeltenis van Koning Willem I anders is. Het verschil wordt door Guioth of door Dirks niet expliciet vermeld, maar is duidelijk zichtbaar op de penningen.

Koning Willem I oogt ouder en de penning is met een diameter van 45,5 mm iets groter. Als handtekening van de medailleur staat bij op dit type: AD. JOUVENEL. FILS. De beeltenis is gelijk aan de penning die Jouvenel heeft ontworpen voor de voorspoed in kunst en wetenschappen, beschreven door Guioth onder nummer 166 in de *Revue de la numismatique belge* van 1848 en die penning - uit de collectie van Teylers Museum - is daarom afgebeeld.

In de collectie van het penningkabinet te Brussel bevindt zich een exemplaar van dit type toegekend als prijs in de anatomie aan Ludovicus Lefrancq uit Binche (inv. K285/06). Het jaar op de penning is 1830. Gezien het jaartal zal dit specifieke exemplaar een van laatste penningen zijn geweest die nog in de tijd van Koning Willem I is toegekend.

Guioth en Dirks vermelden niet dat er van deze penning ook bronzen exemplaren bestaan. Deze uitvoering wordt wel genoemd in de catalogus van de collectie van Braemt onder nummer 268 op pagina 21. Ook het Rijksmuseum in Amsterdam bezit een bronzen exemplaar (inv. NG-VG-6-51). Deze is van het tweede type en is waarschijnlijk nooit uitgereikt.

A.C. Jouvenel, École de médecine pratique de Bruxelles (type II) (TMNK 02736)

Na 1830

Na de onafhankelijkheid van België bleven de penningen van de *École de médecine pratique de Bruxelles* tot 1834 in gebruik. Het Brusselse Penningkabinet bezit immers een zilveren exemplaar uit 1833 (inv. K322/01). De beeltenis van Willem I werd uiteraard vervangen door die van Leopold I maar voor het overige bleef het ontwerp nagenoeg ongewijzigd. De instelling werd in 1834 opgenomen in de medische faculteit van de in dat jaar opgerichte *Université Libre de Bruxelles*.

BRONNEN

Collecties van het Penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België, Teylers Museum en Rijksmuseum in Amsterdam.

Almanach royal officiel Royaume de Belgique (1866) 723.

Bulletin médical belge (februari 1836) 39.

État de l'instruction supérieure en Belgique. Rapport présenté aux chambres législatives, le 6 avril 1843 par M. le Ministre de l'Intérieur (Bruxelles 1843) 4-71.

Gazette médicale belge, journal hebdomadaire de littérature, de critique et de nouvelles médicales, 24 augustus 1845, 160.

Catalogue des monnaies et médailles formant la collection de FEU M. BRAEMT, membre de l'Académie royale de Belgique léguées par lui à la caisse centrale des artistes belges pour être vendues au profit de cette institution (Brussel 1865) 21.

Mémoires de l'Académie royale de médecine de Belgique, 5 (1869), 47.

J. DIRKS, *Beschrijving der Nederlandsche of op Nederland en Nederlanders betrekking hebbende penningen, geslagen tusschen November 1813 en November 1863* I (Haarlem 1889) 222.

J.L. GUIOTH, 'Appel aux numismates - Liste des médailles, monnaies, etc., frappées dans le royaume des Pays-Bas, de 1813 à 1830', in: *Revue de la numismatique belge* 4 (1848) 113-118.

P. LENDERS, *Overheid en geneeskunde in de Habsburgse Nederlanden en het prinsbisdom Luik* (Heule 2001) 105-181.

R. SCHEPERS, *De opkomst van het medisch beroep in België, de evolutie van de wetgeving en de beroepsorganisaties in de 19e eeuw* (Amsterdam-Atlanta 1989) 13-80.

Nynke Schepers' eigen keuze

Penningen in Beeld

JIM VAN DER MEER MOHR

Aan het werk van Nynke Schepers is lange tijd geen aandacht geschonken in *De Beeldenaar*. Hoog tijd dus om enkele recente penningen te bespreken. Nynke Jetske Schepers (1935) is geboren in Venezuela en heeft haar opleiding achtereenvolgens genoten aan de Académie des Beaux Arts te Genève, waar haar docent Max Weber was en daarna aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam. Daar heeft zij les gehad van Piet Esser, Paul Gregoire, Jaap Luttge en Charles Roelofsz. Kortom, niet de minsten. Sinds 1961 heeft zij aan 47 exposities deelgenomen. Reeds in 1961 werd haar werk bekroond met de zilveren erepenning van de Prix de Rome. Naast beeldhouwer en penningkunstenaar was zij docent aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Zij heeft tal van opdrachten uitgevoerd, deels voor de openbare ruimte, zoals het drie meter hoge beeld van *Vader en kind* dat thans op de begraafplaats Zorgvlied in Amsterdam staat. Naast beelden heeft zij een groot oeuvre aan penningen op haar naam staan, die zij deels in opdracht heeft gemaakt, zowel voor institutionele als particuliere opdrachtgevers. Voor de Gemeente Amsterdam heeft zij bijvoorbeeld de *Sportpenning* gemaakt en voor de Vereniging van Penningkunst *Maria Montessori*.

De penningen van Nynke Schepers tonen allen een subtiele lijnvoering, als ware die met een potlood getekend. Nynke heeft zelf een paar penningen geselecteerd, die zij hier graag behandeld wilde zien.

Als medailleur is Nynke Schepers ook actief geweest in het maken van portretpenningen. Vandaar dat ik allereerst het fraaie portret noem dat zij in penningvorm in 2012 van haar kleindochter Bente Rozemarijn heeft gemaakt. De voorzijde toont Bente, die haar haar ineens had opgestoken en de keerzijde behalve haar naam en het jaartal heel toepasselijk twee fijntjes weergegeven takjes rozemarijn. De penning is in brons uitgevoerd en heeft een diameter van 8 cm.

Uit 2011 dateert *Cellist*, een eveneens in brons uitgevoerde enkelzijdige

Bente Rozemarijn, 2012 (2/3 ware grootte)

Cellist, 2011
(2/3 ware grootte)

penning met een diameter van 9 cm. Bij deze penning, die op de voorzijde prachtig een beeld van een cellist met de cello tussen de benen toont, gaf Nynke als toelichting: 'door een opdracht met een cello bleef de cello met het handje over en toen kraste ik spontaan de cellist er achter, vanwege het mooie handje. Zo heeft zij zelf verwoord hoe de subtiele lijnvoering ontstaat.

Tot slot toon ik hier *Nature Morte*, een fraaie zilveren penning uit 2012 met een diameter van 8 cm. Op de website van de kunstenaar staat uitvoerig beschreven dat het mooie boek van Margriet de Moor, *De schilder en het meisje* (2010), haar heeft geïnspireerd tot het maken van deze penning. In dit meeslepende boek vertelt Margriet de Moor het verhaal van een meisje uit Jutland dat in 1664 door wurging ter dood wordt veroordeeld en vervolgens op het galgeneiland is opgehangen. Rembrandt heeft van dit meisje twee prachtige tekeningen gemaakt in pen en penseel. Nynke's penning toont op de voorzijde een dood vogeltje en op de keerzijde een dode sprinkhaan. Jaren terug had zij al een dood boomkruipertje geschetst. Deze schetsen kwamen bij het lezen van het boek en zien van de tekeningen weer in beeld en hebben als basis gediend voor deze penning. Deze twee dode diertjes zijn een ode aan het meisje Elsje.

De informatie voor deze bijdrage is mij verstrekt door Nynke Schepers. Zie ook haar site: www.nynkeschepers.nl. Alle foto zijn gemaakt door René Vervloet.

Nature Morte, 2012
(2/3 ware grootte)

Een spectaculaire muntvondst

Een vroege denier van Maastricht, Den Bosch of …

HENDRIK DE BACKER

Het moet ergens op een mistige ochtend geweest zijn, de laatste week van november 2013, dat Theun Oostenburg niets vermoedend zijn schop in de malse Maastrichtse grond stak. Wat hij toen precies uit de kluit aarde haalde, wist hij niet en dat er zoveel speurwerk aan te pas zou komen nog veel minder. Een paar dagen later belandden er twee wazige foto's in mijn emailbox met de vraag of ik wist wat het muntje zou kunnen zijn. De zoektocht begon.

Mijn oog valt al snel op een denier van Hendrik I, hertog van Brabant (1190-1235) in 1851 beschreven door Van der Chijs, al moet ik de voorzijde zowat 180° draaien en is de beschrijving van het sleetse stuk, hem aangereikt door Charles Piot, zeer summier.[1] Eigenaardig genoeg is er in meer recente publicaties over Brabantse munten zoals De Witte en Ghyssens, geen sprake meer van dit munttype. Alleen Post haalt het nogmaals aan en wijst het zonder veel argumenten en vermoedelijk op basis van een foute lezing toe aan Godfried III (1143-1190).[2] Mijn informatiebronnen drogen dan ook snel op en ik contacteer enkele andere numismaten.[3] Het resultaat van die informatieronde zaait echter meer verwarring dan dat ze klaarheid brengt.

Beschrijving

De denier heeft een massa van 0,79 gram en een diameter van 15,8 mm. De stempelstand is nagenoeg 135°. Het muntplaatje is vrijwel rond, de patina donker gevlamd en de staat van bewaring is uitzonderlijk. Het zilvergehalte lijkt van goede kwaliteit te zijn. De voorzijde is zuiver en scherp geslagen. De keerzijde is zwakker. Bovenaan, ter hoogte van het dak van het gebouw, lijkt er een lichte dubbelslag te zijn.

De voorzijde toont de buste naar rechts van de hertog in maliënkolder en met punthelm; voor de borst herkent men de top van zijn schild en voor zijn rechterschouder een zwaard. Voor de buste zijn de resten van een vaandel of wimpel zichtbaar. Boven de neusbeschermer van de helm staat duidelijk een punt in het veld. Achter de buste bevindt zich de legende waarvan alleen nog DVX kan onderscheiden worden. Het geheel is omsloten door een parelcirkel.

De keerzijde toont een smal en hoog torengebouw met links, nauwelijks zichtbaar, en rechts een struik of een boom. Het gebouw telt verschillende verdiepingen. De basis wordt kennelijk gevormd door een dubbele lijn waarop een onregelmatige zeshoek met een ruitpatroon staat. Deze basis wordt

(2x ware grootte)

getopt door een kubusvormige verdieping met twee boogvensters. Er boven opnieuw een onregelmatige zeshoek met een ruitpatroon, ditmaal getopt door een kubusvormige verdieping met één boogvenster. Helemaal bovenaan bevindt zich een spits dak met ribben dat getopt is door een parel of bol. De schaduw van het dak wordt veroorzaakt door een gedeeltelijke dubbelslag. Het geheel is omsloten door een parelcirkel.

Muntheer en atelier

Op het schild voor de borst en het zwaard na toont de voorzijde het bijna perfecte spiegelbeeld van denier type 17 van De Witte.[4] De twee ontbrekende attributen vinden we echter terug op zijn type 18. Een gebouw dat gelijkt op datgene dat op de keerzijde afgebeeld is, ben ik echter op geen enkele andere munt tegen gekomen.

Volgens Perreau en Piot wijzen de bomen op Maastricht als muntplaats.[5] Indien we hiermee instemmen dan kan dit stuk enkel tijdens de regering van Hendrik I geslagen zijn en moet het dateren van na september 1202, toen Maastricht, op uitzondering na van het gebied toebehorend aan het Sint-Servaaskapittel, mogelijk beleend werd aan Hendrik I door Otto IV (1198/1208-1211/1218) of ten laatste van na 1204 toen Filips II van Zwaben (1198-1208) de belening bevestigde.[6] Als we ons daarenboven laten inspireren door de typologie van Ghyssens dan dateert het stuk van voor 1210, de uiterste datum is in elk geval 1235, het overlijden van Hendrik I. De vindplaats en vooral de gelijkenis met de denier De Witte 17 en het schild en zwaard op De Witte 18 pleiten mijns inziens sterk voor een toewijzing Maastricht.

Indien we de struiken of bomen echter niet weerhouden als een verwijzing naar Maastricht, en daar zijn goede redenen voor, dan komt Godfried III als mogelijke muntheer in aanmerking. De denieren De Witte 13-15, die aan hem toegewezen worden, lijken immers sterk op het stuk dat hier besproken wordt. In dat geval schuift Den Bosch naar voren als muntplaats en kan het stuk in verband gebracht worden met de verlening van stadsrechten aan Den Bosch door Godfried III in 1184. De afbeelding op de keerzijde moet in dat geval geïnterpreteerd worden als 'sprekend', namelijk de donjon of burcht als symbool van de hertogelijke macht omgeven door een bos. Heraldisch gezien klopt dat plaatje alvast beter dan een toewijzing aan Maastricht. 's-Hertogenbosch voert trouwens ook vandaag nog steeds een boom in haar wapen.

Een toewijzing aan Herstal is weinig waarschijnlijk, omdat de keerzijdes van de munten van Herstal een asymmetrische voorstelling tonen van een toren met slechts aan één zijde een floraal motief. Zowel toren als plant lijken daarenboven van een heel ander type te zijn dan deze afgebeeld op de hier besproken munt.

Een duidelijk antwoord is er niet. Als alle argumenten op een rij gezet worden, dan zouden we de denier willen toekennen aan hertog Hendrik I met als muntplaats Maastricht, ergens in het begin van de belening circa 1204, omdat het stuk nog veel kenmerken van de denieren van zijn vader draagt. De donjon staat daarbij voor de hertogelijke macht die Hendrik I te Maastricht uitoefent. Of de afbeelding een concreet gebouw weergeeft en welk precies is op dit ogenblik nog moeilijk te achterhalen.

Deze bijdrage pretendeert geen definitieve toewijzing te zijn, maar is meer een aanzet voor discussie die tot een definitieve toewijzing kan leiden. Dit munttype verdient immers onze aandacht. Tot slot verdient Theun Oostenbrug dank voor het signaleren van deze munt en de toelating tot publicatie ervan.

NOTEN

1. VAN DER CHIJS 1851, 39, plaat III, 3.
2. POST 1999, 76 (3.3.4?) en 77 (3.3.8).

3. J.-L. DENGIS, J. ELSEN, A. HAECK, P. ILISCH, J. VAN HEESCH, A. VAN HERWIJNEN en R. VAN LAERE.
4. DE WITTE 1894, 39, pl. II, 17.
5. PERREAU 1845/6, 350; PIOT 1847, 239.
6. HACKENG 2006, 86.

LITERATUUR

P.O. VAN DER CHIJS, *De munten der voormalige hertogdommen van Brabant en Limburg* (Haarlem, 1851).

J. GHYSSENS, *Essai de classement chronologique des monnaies brabançonnes depuis Godefroid Ier (1096-1140) jusqu'à la duchesse Jeanne (1355-1406)* (Brussel, 1983).

R. HACKENG, *Het middeleeuwse grondbezit van het Sint-Servaaskappitel te Maastricht in de regio Maas-Rijn* (Maastricht, 2006) 86.

P. LUCAS, *Monnaies seigneuriales mosanes* (Walcourt, 1982) 20.1-20.16.

A. PERREAU, 'Recherches sur la ville de Maastricht et ses monnaies', in: *Revue Belge de Numismatique* 2 (1845/6) 350.

C. PIOT, 'Quelques mots sur les premières monnaies des ducs de Brabant', in: *Revue Belge de Numismatique* 3 (1847), 239.

J. POST, *Op zilver gemunt* (Leeuwarden, 1999).

A. DE WITTE, *Histoire monétaire des comptes de Louvain, ducs de Brabant et marquis du Saint Empire Romain I* (Antwerpen, 1894).

Penningenproject voor studenten

Boekbespreking

KAREL SOUDIJN

De British Art Medal Society (BAMS) organiseert jaarlijks een wedstrijd waarbij studenten van kunstacademies binnen een paar weken een penning moeten ontwerpen en produceren. Na beoordeling door een jury volgt een tentoonstelling en verschijnt een boekje waarin elke deelnemer een korte toelichting geeft op zijn of haar inzending. Bekroonde penningen worden in kleur afgebeeld. In 2014 publiceerde de BAMS een catalogus van de 21ste editie van het project. Er deden 120 studenten van 14 Britse opleidingen mee. Jaarlijks nodigt de BAMS ook een buitenlandse kunstacademie uit. Dit jaar viel de eer te beurt aan een Bulgaarse opleiding, waarvan 13 studenten een penning inzonden. De BAMS bekroonde 10 van de 133 inzendingen met een prijs.

Voor Nederlandse verzamelaars is het verrassend om te merken hoe gevarieerd het werk van Britse studenten is. Zij durven grote en actuele onderwerpen aan te pakken, zowel persoonlijke als politieke. In Nederland is de penningkunst tegenwoordig wel rijk aan vorm, maar medailleurs geven haast nooit meer inhoudelijk commentaar op maatschappelijke vraagstukken. Wie later de geschiedenis van ons land – of van de wereld – wil beschrijven aan de hand van Nederlandse penningkunst, moet concluderen dat we in een tijd leven waarin nauwelijks iets gebeurt. Het werk van Britse studenten biedt een ander beeld: hier is de vorm nog ondergeschikt aan inhoud.

Twee voorbeelden. De hoofdprijs ging in 2014 naar Carrie Dickens die in een dorpse omgeving opgroeide, maar nu in Londen woont. Ze vindt Londen een benauwde stad. Daarom heeft ze een penning gemaakt met een plattegrond waarop ze in haar huidige woonplaats parken kan vinden om op adem te komen. De tweede prijs kende de jury toe aan Anna Everett die zich zorgen maakt over de economie van haar land. In Groot-Brittannië eet men vaak bonen uit blik, maar die bonen zijn gekweekt in Canada. Een Britse universiteit onderzoekt nu, of een soort bonen kan worden gekweekt dat beter bestand is tegen het Britse klimaat. De penning van Anna Everett is een ode aan deze onderzoekers, want het lijkt haar gunstig voor de economie van haar land als Britse boeren die bonen kweken. Misschien zijn dergelijke opvattingen naïef, maar ik vind het prachtig als penningkunstenaars een visie durven uit te dragen. En het is natuurlijk schitterend dat jaarlijks een flink contingent studenten de uitdaging aanneemt om een penning te maken. Enkele jaren geleden zocht de BAMS naar een Nederlandse opleiding die ook een keer mee wilde doen. Die opleiding is toen niet gevonden.

Contemporary art medals. The BAMS Student Medal Project XXI/2014 (London, 2014). 44 pag. ISBN 978 0 9558895 7 8.

Een opmerkelijke vervalsing van een Overijsselse gulden 1764

PAUL
OOSTERVINK

Een vreemde contemporaine (eigentijdse) vervalsing van een Overijsselse gulden 1764 met een onedele 'plug' viel mij ten deel. Het verhaal dat hier bij hoorde luidde op Marktplaats: 'Gevonden in een Amsterdamse gracht (…) waarschijnlijk weggegooid door iemand die hem herkend had als zijnde vals (...) Naast de veel voorkomende gegoten vervalsingen een heel leuke aanvulling op uw vervalsingencollectie (...) Gewicht 7,9 gram'. Het verhaal kwam op mij over als een broodjeaapverhaal, maar mijn interesse voor deze munt was niettemin gewekt.

Conform het plakkaat van de Staten-Generaal van 17 maart 1694 is in datzelfde jaar met de vervaardiging van onder meer de Generaliteitsgulden begonnen, waarbij de allegorische zijde met een staande Minerva (of de Nederlandse Maagd) met in de rechterhand speer met vrijheidshoed, en de linkerarm steunend op de Bijbel op een sokkel ongewijzigd bleef. Op de andere zijde maakte het provinciewapen plaats voor het gekroonde generaliteitswapen met klimmende leeuw.

Het Overijsselse exemplaar uit 1764 draagt als muntmeesterteken een adelaar. Van deze door stempelsnijder Johan Jacob Barbier (1763-1796) gesneden en door muntmeester Nicolaas Wonneman (1763-1807) geslagen zilveren munt is het gewicht ca. 7,59 gram en de diameter ca. 25,9 mm. Van deze munt met een gangbaar jaartal zijn er tussen 1763 en 1765 circa 2.232.950 exemplaren van geslagen.[1] Als muntmeesterteken voor deze munt gebruikte Wonneman het muntmeesterteken adelaar met de kop naar links en omhoog geheven vleugels. Wonneman heeft naast dit muntmeesterteken op guldens nog veel andere tekens gebruikt die naar alle waarschijnlijkheid als emissietekens aangemerkt moeten worden: een adelaar, maar veel kleiner; een kleine adelaar met de vleugels omlaag; een halve adelaar (kop naar links en vleugels omhoog) en drie bollen, al of niet vergezeld van een rozet.

Wat aan dit exemplaar meteen opvalt, is de centraal op de munt aangebrachte plug.[2] Bij deze methode van vervalsing ging het om de gedeeltelijke vervanging van edelmetaal van een volwaardige munt door metaal van geringere waarde. Dat gebeurde door de munt te doorboren, uit te boren of te splitsen.[3] In het eerste geval werd een gat in de munt gesneden of geboord, dat vervolgens werd opgevuld door een plug van onedel metaal of van edelmetaal met een lager gehalte. De beide oppervlakten van de plug werden dan enigszins bijgewerkt, zodat de operatie niet meteen op zou vallen. Maar bij deze vervalsing is de plug aan de beide zijden zo slecht bijgewerkt, dat deze met het blote oog goed waarneembaar is.

Onderzoek

Speciaal voor de Rotterdamse Museumnacht streek op 8 maart 2014 het Douanelaboratorium neer in het Belasting & Douane Museum. Met hun speciale apparatuur was het mogelijk het goud-

Overijssel, gulden 1764 met plug

Metaalanalyse van de munt				
	zilver	koper	lood	zink
Binnen (plug)	61,28 %	34,34 %	---	2,86 %
Buiten	62,16 %	32,95 %	1,91 %	1,41 %

of zilvergehalte op sieraden vast te laten stellen of cocaïne sporen op bankbiljetten op te sporen. Een mooie gelegenheid om de gulden 1764 met plug van Overijssel te laten onderzoeken.

Al gauw bleek dat het moeilijk was de plug afzonderlijk te onderzoeken, omdat de meet LED een doorsnede van 1 cm heeft. Het meetresultaat volgens de XRF-methode van het binnenste midden (plug) is dus gemeten met een randje buiten de plug.

Het opmerkelijkste van de uitkomst van de metaalanalyse is, dat de samenstelling van de plug en de munt zelf zo weinig verschillen, dat ze nagenoeg hetzelfde zijn. De plug is van zilver met een gering lager gehalte. Het enige verschil is dat er in de munt een beetje lood werd gemeten en in het midden niet. Daarnaast nog andere metalen met minder dan 1 procent. Een ander opmerkelijk punt is dat het gehalte geen 0,920 bedraagt, zoals het muntplakkaat voorschreef, maar slechts 0,620. Het vermoeden is daarom de vervalsing te plaatsen eind achttiende eeuw en de plug waarschijnlijk op een later tijdstip is geplaatst. Tot slot valt op dat door het snoeien van de munt de diameter is gereduceerd van 31 mm tot circa 25,9 mm, waardoor ook het gewicht verminderde van 10,6 gram naar circa 7,6 gram.

Had de eigenaar van deze munt het bovenstaande meetresultaat geweten, dan had hij wellicht de munt niet in het water gegooid, maar was het ook nooit een broodjeaapverhaal geworden. ■

NOTEN

1 Referentie: D1184,V 141.6, CNM 2.38.93, Ov55

2 Encyclopedie voor munten en bankbiljetten -> **plug**, of prop, aanduiding voor een kegelvormig stukje metaal waarmee een -> gat in een munt van instrinsieke waarde werd gerepareerd of die in een opzettelijk daartoe gemaakt gaatje werd geslagen om een munt op het juiste gewicht te brengen. (P-66)

3 EVERT VAN GINKEL (red) *Gewogen of Bedrogen* (Leiden) 65.

Vergroting van de plug (links: voorzijde; rechts: keerzijde)

Een inspirerend bezoek

Te gast bij Hanneke Mols-van Gool

JOAN BAKKER / GÉ SPRUIT

Op een schitterende koningsdag ontving Hanneke Mols-van Gool, een éminence grise (1933), ons in haar prachtige tuin met veel beelden van haar hand. Bij haar huis lag vroeger het eindpunt van de stoomtram. Toen zij met haar man 49 jaar geleden het pand kocht, had het aan de voorkant drie deuren, voor de paardenstal, het koetshuis en het tuinhuis. Zij wilden het pand, toen meer een bouwval, in twintig jaar verbouwen. Die termijn is niet gehaald.

Hanneke volgde haar opleiding eerst aan de Jan van Eyckacademie in Maastricht (1953-1955) waar ze les kreeg van Oscar Jespers. Daarna ging ze naar de Academia Belli Arte di Brera in Milaan (1955-1956) daar was haar leermeester Luciano Mingazzi. Over deze laatste opleiding is zij zeer enthousiast. In 1960 trouwde ze met Theo Mols. Ze kregen vier kinderen. Haar man, vier jaar geleden overleden, was een monumentaal vormgever die onder andere wandkleden en werken in glas-in-lood maakte. Hij speelde een belangrijke rol in haar ontwikkeling als beeldend kunstenaar.

Haar man was een kind van zijn tijd: het huishouden en kinderen verzorgen was het domein van de vrouw. Hanneke sprak met hem af (of bedong) dat hij niet mocht hakken. Hakken was haar terrein. Zo kon het gebeuren dat in een ruimte waar de kinderen achter een hekje speelden, zij bezig was met een beeld.

Aanvankelijk werkte Mols figuratief en vond zij haar inspiratie onder meer in de romaanse kunst. In 1985 bleek de bron van het figuratieve voor haar opgedroogd en werd haar werk abstract. Artistiek gezien gaf dat meer 'rijkdom', maar financieel niet. In die tijd groeide de democratisering en mocht het personeel van scholen en instellingen (mee) beslissen over de kunst die bij de werkomgeving werd geplaatst. Die beslissers hielden meestal niet van abstract.

Hanneke heeft veel ideeën en een schijnbaar tomeloze energie. Haar handen dansen. Het maken van een beeld is voor haar een proces, de steen leidt haar naar het eindresultaat. Veel beelden ontstaan door wat ze buiten of elders ziet. Om de kleur en de vaste homogene structuur werkt zij graag in de steensoort diabas. Buiten blijft de steen ook mooi. Het onderhoud gebeurt met groene zeep.

We zagen een mooie sculptuur die zij voor een psychiatrische inrichting had ontworpen, een aaibaar kunstwerk. In haar gedachten zag Hanneke al hoe patiënten dit beeld zouden strelen. Maar

helaas, bij nader inzien wilde de directie toch liever een fontein. Veel werk voor niets gedaan. Dit voorval staat niet op zich. Slechts één van de tien opdrachten gaat door.

Omdat grote beelden veel tijd vergen, maakt Hanneke tussendoor graag kleiner werk, zoals penningen. Daar lagen zij dan, haar juwelen van diabas. Hanneke creëert spanningsvelden in haar werk door ruwe delen en glad gepolijste vlakken met elkaar af te wisselen. Geulen getrokken door eb en vloed, verdwenen landschappen en ruimtelijkheid van architectuur geven haar onder meer inspiratie. Als je bijvoorbeeld naar de penning *Wind* kijkt, zie je voor je hoe de wind het aardoppervlak heeft gestriemd. Bijna al haar penningen zijn van diabas, een steensoort die zich goed laat bewerken. Het zijn allemaal prachtige unicaten.

In 1995 maakte zij voor de Vereniging voor Penningkunst de jaarpenning. Het is de *Bevrijdingspenning*, een gietpenning van brons. Een vierkant met ronde zijden met aan de voorkant alleen twee jaartallen 1945-1995.

Vanuit de tuin gingen we naar het oude atelier van haar man, dat nu ingericht is als een kijkruimte. Daar hing tussen haar beelden een wandkleed van Theo. Beelden die onder andere geïnspireerd waren door het ophangen van de was (met vier kinderen heb je daar veel van), dansers uit een ballet van Hans van Maanen en lampen uit moskeeën. Sommige beelden leken te zweven.

Onder het genot van een glaasje namen we afscheid van een bijzondere en inspirerende vrouw.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Is NUMIS een illusie?

Discussies over muntvondsten

JAN PELSDONK

Vorig jaar scheven Jan Lucassen en ik een artikel over de historische analyse van muntvondsten, waarbij wij onze blik op de toekomst richtten.[1] De tekst situeert het vastleggen van muntvondsten in Nederland binnen de archeologische en historische onderzoeksgebieden. Er komen vraagstukken aan de orde waarop het bestuderen van muntvondsten meer licht kan werpen. Om de beginnende onderzoeker verder te helpen zijn er tevens basisgegevens over NUMIS in vermeld. De tekst is opgenomen op de website van NUMIS en is gebruikt bij het op 1 oktober vorig jaar in Utrecht gehouden NUMIS-symposium. Voor dat doel is een aantal vragen opgesteld, die kunnen dienen ter ondersteuning van het toekomstige beleid en bij de verdere ontwikkeling van de database.

Door de ontwikkelingen van de laatste maanden is een aantal van deze vragen nu minder hoog op de prioriteitenlijst komen te staan. De vraag naar de beste manier om NUMIS verder te ontwikkelen is bijvoorbeeld in de schaduw komen te staan van de nieuw opgeworpen vraag hoe het systeem levensvatbaar gehouden kan worden. Toch zijn de vragen en discussies over NUMIS van het afgelopen jaar onverminderd van belang. Om die reden wil ik u later dit jaar nader berichten over de uitkomsten van dit symposium. Inmiddels is de NUMIS database fysiek verhuisd naar De Nederlandsche Bank te Amsterdam, waar het bestand door een gebrek aan personeel vrijwel niet meer verder wordt aangevuld, laat staan verder wordt ontsloten voor algemeen gebruik. De actieve verwerving van vondstdata is tot stilstand gekomen en alleen passief worden er nog wat nieuwe vondsten toegevoegd en beschreven.

Dit proces is niet iets van de laatste maanden en is in gang gezet door gelden interessetekort bij het Geldmuseum. De grafiek – tevens afgebeeld in het eerdergenoemde artikel – toont dat de afgelopen jaren een opvallend klein aantal nieuwe schatvondsten is geregistreerd: een niveau dat sinds de Tweede Wereldoorlog niet zo laag is geweest. Deze tendens is verontrustend maar heeft dus niet te maken met onkunde van de nieuwe beheerder. Er is daar nu eenmaal een complex werkpakket terecht gekomen en het kost de nodige energie om te bepalen wat er in de nabije toekomst moet gaan gebeuren en hoe deze zaken het beste kunnen worden aangepakt. Laten wij hopen dat deze internationaal belangrijke database snel weer op haar volle waarde wordt ingeschat.

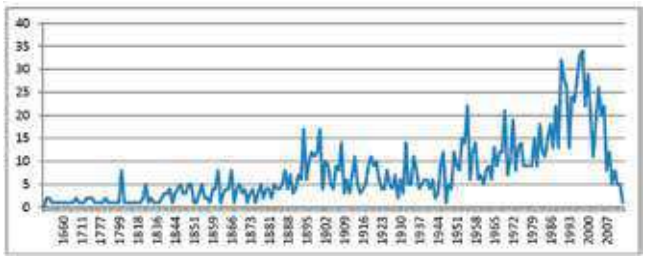

Spreiding van de circa 1600 bekende schatvondsten uit Nederlandse bodem over de jaren van ontdekking

Internationaal

Van 13 tot 15 maart vond in het Zwitserse Bazel een gezamenlijke bijeenkomst plaats van het European Coin Find Network (ECFN) en nomisma.org. Organisator was de Inventar der Fundmünzen der Schweiz. Over de werkzaamheden van deze internationale groep heb ik eerder in De Beeldenaar geschreven: zij probeert te komen tot een datastandaard en een koppeling tussen muntvondstdatabases mogelijk te maken.[2] In de eerste fase wordt alleen gekeken naar munten van de Romeinse Republiek en het Romeinse Keizerrijk. De deelnemers van het congres spraken overigens hun verontrusting uit over het gebrek aan ontwikkeling in Nederland, terwijl NUMIS lange tijd voorop heeft gelopen.

Het afgelopen jaar is er weer een flinke stap voorwaarts gezet. Dit is op het eerste gezicht niet zichtbaar, het blijkt slechts uit de ontwikkelende programmatuur en de groeiende datasets. De komende tijd zal de nodige informatie over de ontwikkelingen en betrokkenen worden toegevoegd aan de website www.ecfn.fundmuenzen.eu. Een van de interessante onderwerpen die in Bazel aan bod kwamen is het verschil tussen computertechnici en numismaten. Dit komt tot uiting in een van de actuele thema's, waarbij wordt gekeken hoe moet worden omgegaan met de factoren 'fuzzy' (warrige) data en onzekerheid in beschrijvingen. Bij door corrosie of slijtage onduidelijke munten worden literatuurverwijzingen geregeld incompleet vermeld, bijvoorbeeld Crawford 408/1 in plaats van 408/1a of 408/1b. Terwijl een mens in staat is om deze informatie om te vormen tot iets bruikbaars, laat een computer onvolledige gegevens compleet links liggen. En het kan nog erger, want hoe krijgt iemand een Romeinse munt zonder RIC-nummer toch zichtbaar bij een zoekvraag in de database?

Misschien is het door Crawford gevonden verschil niet relevant, maar dat zal alleen blijken uit nog uit te voeren onderzoek en dat kan dankzij de ontwikkelende standaardisering en uitwerking – zoals in numismatics.org/chrr/ – snel gaan. De beide afgebeelde kaarten tonen een deel van Europa met de vindplaatsen van types 408/1a en 408/1b in schatvondsten. Ook in Nederland komen deze munten in schatvondsten voor: *Fyns 1880*, *Rossum 1895*, *Vechten 1996-I* en *Vindplaats onbekend ± 1891*. De Nederlandse vondsten zijn recent nog

Nomisma.org/id/rrc-408.1a: Republikeinse denarii van Piso Frugi

Nomisma.org/id/rrc-408.1b: Republikeinse denarii van Piso Frugi

aan bod gekomen in het Jaarboek voor Munt- en Penningkunde en op diverse plaatsen nader beschreven.[3]

De rode stip toont de muntplaats, de witte stippen met zwarte punt tonen de vindplaatsen. De computer kan niets met halve beschrijvingen. En toch is dit de werkelijkheid. Er moet dus een weg gevonden worden om een munt zonder literatuurverwijzing toch uit de database te krijgen. Dat is niet bepaald simpel, omdat iedere beschrijving onderdeel uitmaakt van onderliggende berekeningen.

De factor 'onzekerheid' kan het best worden aangegeven met waarden als 'zeker', 'waarschijnlijk', 'mogelijk' en 'naar'. Als we dit bij ieder veld zouden doen dan betekent dit een ongewenst grote uitbreiding van velden, dus op het niveau van de relationele database is dit minder goed mogelijk. Gaat een tussenliggend ontologie-niveau uitkomst bieden? Staan we aan de vooravond van artificiële intelligentie bij het zoeken van munten? Het is een interessante gedachte, een computer die beredeneert dat een ingevulde waarde onzeker dient te zijn. Via een ingestelde berekening – een logische formule – worden data vergeleken en wordt de waarde van de aangeleverde informatie gewogen op zekerheid.

Uit de interpreteerbare werkelijkheid van de data moet dus worden geconcludeerd in welke groep een munt voor het specifieke doel moet worden geplaatst. De computer moet 'begrijpen' dat een zwaar gecorrodeerde sestertius, alleen nog dateerbaar in de periode 1-192, bij het bestuderen van alle gevonden munten van Hadrianus ook mee dient te tellen, maar wel aangemerkt moet worden als 'mogelijk'. Wie alleen met munten wil werken die zeker in de tijd van Hadrianus zijn geslagen, moet de computer de onzekere munten dus achterwege laten. Afhankelijk van de vraag moet de computer de munten dus anders indelen.

De half toegeschreven denarii van Piso Frugi zouden dan – het is maar een schot voor de boeg – op de beide kaarten bijvoorbeeld als geel rondje weergegeven kunnen worden, of er is een derde kaart voor munten met onzekere literatuurverwijzingen nodig. U zult begrijpen: dit is het betere programmeerwerk. De programmeurs en de numismaten proberen gezamenlijk tot werkbare oplossingen te komen.

Deelnemers aan het NUMIS*-symposium te Utrecht*

Vooruitgang is geboekt in internationale standaardisering van gebruikte termen en structuren waarin gezocht kan worden. Het blijkt bijvoorbeeld veel handiger om eerst een afgebeelde persoon en dan pas een afwijkende autoriteit te vermelden. Bij een denarius van keizer Antoninus Pius (138-161) met het portret van zijn vrouw Faustina wordt dit dus: denarius van Faustina, geslagen onder Antoninus Pius en niet andersom. Dit heeft onder andere te maken met de sorteerbaarheid en de vaak gesleten vondstmunten waar omschriften onleesbaar zijn. Een belangrijke kern voor de vastlegging van numismatische termen en begrippen wordt gevormd door nomisma.org. Zo is daar inmiddels ook de lijst opgenomen met standaarden voor het vastleggen van slijtage en corrosie, jaren geleden uitgewerkt door de Zwitserse vakbroeders. De mate van slijtage vertelt iets over de periode dat een munt in roulatie is geweest voordat het in de bodem terecht is gekomen, terwijl corrosie van invloed is op het gewicht. Zwaar gecorrodeerde munten moeten bij onderzoek naar de massa's van een munttype met meer argwaan worden bestudeerd en dat lukt niet als via de computer alleen een lijstje met literatuurverwijzingen en massa's wordt geproduceerd.

Het moge duidelijk zijn dat dit soort bijeenkomsten zich niet leent voor een algemeen publiek. Het gaat hier met name om de ontwikkeling van de landelijke muntvondstendatabases. Toch wordt de uitkomst uiteindelijk wel voor iedereen via het internet raadpleegbaar. Wie een kijkje in de keuken wil nemen kan volgend jaar september langskomen in het Italiaanse Taormina, waar tijdens het Internationale Numismatische Congres ook de ECFN de revue zal passeren.

Tot slot

Sigmund Freud schreef in 1927 in zijn boek *The Future of an Illusion*: onze wetenschap is geen illusie. Maar het zou een illusie zijn om te veronderstellen dat we elders kunnen halen wat wetenschap ons niet kan bieden.

De vraag in de titel van dit artikel kan ontkennend worden beantwoord. NUMIS is geen illusie. Het is een uniek hulpmiddel om de geschiedenis van Nederland en de omringende landen beter te leren kennen. Maar tegelijkertijd hebben de woorden van Freud een diepere betekenis voor NUMIS, want het registreren van vondsten is eindig. Eens komt het moment dat de bodem geen belangrijke vondsten meer bevat. Een onderbreking van vondstregistratie in een tijd dat metaaldetectors harder piepen dan ooit tevoren leidt tot een onvervangbaar gat in onze kennis. Een gat dat – eenmaal geslagen – op geen enkele andere manier kan worden gevuld. ■

NOTEN

1. LUCASSEN/PELSDONK 2013.
2. PELSDONK 2013b, 170-172.
3. PELSDONK 2013a, 1-51; de afzonderlijke vondsten: VAN GELDER/BOERSMA 1967, nr 002; VAN DER VIN 1992, 74-77 nr 86; PELSDONK 2013a, 34; PELSDONK 2013a, 41-42; VAN STOCKUM 1990 282-336; VAN STOCKUM 1991, 1-26; NEDERLANDSE MIDDENSTANDS BANK 1991.

LITERATUUR

Nederlandse Middenstands Bank, prijslijst 42 (november 1991).

VAN STOCKUM, veilinglijsten 16 oktober 1990 (282-336) en 19 november 1991 (1-26).

H.E. VAN GELDER / J.S. BOERSMA, *Munten in muntvondsten* (Bussum, 1967).

JAN LUCASSEN / JAN PELSDONK, *Coin finds: priorities in registration and historical analysis. Internetpublicatie*, via www.numis.geldmuseum.nl (17 mei 2013).

JAN PELSDONK, 'Muntslag en muntgebruik in Nederland in de pre- en protohistorie. Beeldvorming op basis van geregistreerde munten van vóór onze jaartelling in de vondstdatabase NUMIS', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 100 (2013a) 1-51.

JAN PELSDONK, 'Nederlandse muntvondsten in Europees Verband. De weg naar koppeling van afzonderlijke databases', in: *De Beeldenaar* 37 (2013b) 170-172.

J.P.A. VAN DER VIN, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in den Niederlanden Abteilung I. Provinz Friesland* (Berlijn, 1992).

Zoekpenning 23

Op *Zoekpenning 22* mocht de redactie de nodige reacties ontvangen. Zoals al eerder in deze rubriek verwees een aantal lezers naar eerdere publicatie in *De Beeldenaar*. Immers, de penning van het gemeentebestuur van Haarlem wordt genoemd in De *Beeldenaar* 1987 op pag. 233, waarbij als ontwerper de beeldhouwer Theo Mulder (Haarlem, 1928) wordt genoemd. Met deze kennis heeft de redactie contact opgenomen met de maker, die ommegaand het volgende antwoordde: 'Deze penning heb ik in 1979 gemaakt in opdracht van de gemeente Haarlem en werd uitgereikt aan jubilerende ambtenaren. In het Haarlemse stadhuis is een receptie aan de gang. Op de keerzijde staat het gemeentewapen van Haarlem en een ruimte waarin de naam van de betrokken ambtenaar werd gegraveerd. De belettering is van mijn toenmalige echtgenote Mieke Holt'.

Een munthandelaar schreef dat hij ook een exemplaar van de *Erepenning Joachim & Anna* bezit met als kenmerk 'onbekend 005'. Hij voegde daar aan toe: 'en dat zal hij voorlopig wel even blijven, want ik kan hem niet meer vinden'. Hoewel ook hij de maker niet kent, kon hij melden dat zijn exemplaar de volgende inscriptie draagt: 12½ jaar medewerking / M.A.B. van Remmen / 17 januari 1977. Op zijn exemplaar is het '12½ jaar medewerking' gegraveerd, terwijl op het exemplaar in *De Beeldenaar* deze zinsnede is 'meegegoten'. Kortom: een variant.

Brandweerpenning

Ook op de derde penning kreeg de redactie een reactie. Een brandweerhistoricus schreef: 'In *Zoekpenning 22* wordt informatie gevraagd over een brandspuitpenning. Ook ik kan u over de herkomst van deze penning helaas weinig specifieks melden. Brandspuitpenningen zijn en waren er in vele varianten. In veel gevallen zijn deze wat minder eenvoudig uitgevoerd en bevatten ze een naam of aanduiding van de betreffende gemeente of iets dergelijks. Deze eenvoudige uitvoering zal zich inderdaad alleen laten identificeren als iemand van een soortgelijk exemplaar wel de herkomst weet. De bij een brandspuit ingedeelde burgers kregen ieder een penning ter beschikking die in geval van een optreden bij aankomst door de houders tijdelijk moesten worden ingeleverd, veelal bij de brandmeester of een andere hiervoor aangewezen leidinggevende, ten bewijze van het voldaan hebben aan de opkomstplicht. Soms zit er aan de brandspuit een bus waarin deze moet worden gedeponeerd. Na afloop van de blussing werden de penningen wederom aan de houders teruggegeven ten gebruike bij het volgende incident. In een beetje dorp konden er al snel meer dan één brandspuiten zijn, zodat deze ter onderlinge onderscheiding konden zijn genummerd. In dit geval gaat het dus om brandspuit nummer 2. Bij een brandspuit (we hebben het over de traditionele handbrandspuiten, verplaatsbaar door middel van hand- of paardentractie) was een respectabel aantal manschappen nodig. Met name het pompen door middel van de bekende hefbomen was een betrekkelijk zwaar werk waarvoor een ploeg van zes of acht pompers werden ingezet die na bijvoorbeeld vijf minuten werken moesten worden afgelost voor een rustpauze. Een totale

ploeg van meer dan vijftig bij een spuit ingedeelde manschappen (pompers, pijvoerders, slangdragers, lapzakdragers, voerlieden etc. etc.) was heel gewoon. De keerzijdevermelding met de slagletter N en het getal kan 50 kan betrekking hebben op de nummering van de houder, dus in dit geval: N(ummer) 50. Maar, zoals aangegeven, daarmee wordt nog niets gezegd over de herkomst. Hopelijk komt er een reactie waaruit dit wel zal blijken.'

Zoekpenning 13

Tot slot mocht de redactie een verlate reactie ontvangen op een penning die in 2012 in deze rubriek stond. Het betrof een slagpenning ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van het Nederlands Olympisch Comité in 1987. Deze jubileumpenning is in opdracht van de toenmalige directeur van het Nederlands Olympisch Comité Rob von Bose ontworpen door een gerenommeerd penningkunstenaar. De naam van de penningmaker kon Von Bose zich helaas niet meer herinneren. Wel wist hij te melden dat bij de presentatie het bestuur van NOC/NSF enthousiast was met uitzondering van één bestuurslid. Zij zag enkele problemen in het feit dat van betrokken model het geslacht niet bedekt was weergegeven. Vandaar dat er uiteindelijk slechts enkele exemplaren van de penning zijn vervaardigd (naar Von Bose vermoedde uitsluitend voor het bestuur, maar mogelijk ook aan een aantal anderen).

Nieuwe vragen

Een verzamelaar stuurde een penning in die waarschijnlijk als prijs werd uitgereikt bij schutterswedstrijden. De inzender herkende in het ontwerp zowel de

stijl van Chris van der Hoef, als van Jan Toorop, maar vond de penning niet terug binnen hun oeuvre. Hij wist te melden dat TIR staat voor de schutterij en dat zij in 1928 niet deel hebben mogen nemen aan de Olympische Spelen in Amsterdam. Kenners in Nederland en België verwijzen over en weer naar elkaar, maar kunnen de penning verder niet plaatsen.

Een tweede penning waarvan de eigenaar de maker wil weten is er één die waarschijnlijk speciaal vervaardigd is bij een jubileum in 1987 voor iemand met de naam Koopman. Op de keerzijde staat een pentagram en een afbeelding dat op een geabstraheerd huis lijkt.

De derde penning waarvan een lezer van *De Beeldenaar* graag meer en in het bijzonder de maker wil kennen, is er een met op de voorzijde een gestileerde stierenkop en op de keerzijde een meander waarin de tekst Amsterdam-Zuid valt te lezen, evenals de jaartallen 1924-1974.

Voor al deze nieuwe zoekpenningen geldt wederom de simpele vraag: wie herkent een of meer penningen en kan licht in de duisternis werpen? ■

Met dank aan Rob von Bose, Peter Doolaard, Wim de Heer, Johan Mevius, Rob Toorenburg.

Antwoorden, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (met afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl.

Reformatio in Nummis

Tentoonstelling in de Wartburg

ELISABETH DOERK

De Wartburg in het Duitse Wittenberg kennen we als de plaats waar Maarten Luther zijn stellingen aan de poort spijkerde. Dit jaar vormt de Wartburg de locatie voor een bijzondere expositie. Op een onderhoudende wijze geven meer dan 100 munten en penningen inzicht in de geschiedenis van het protestantisme en de wereld van de numismatiek. De opening van de tentoonstelling op zondag 4 mei viel samen met de verjaardag van Luthers aankomst op de Wartburg in 1521. Tijdens de feestelijke opening in de ceremoniële hal van de Wartburg hielden verschillende hoogwaardigheidsbeklederes een inleiding. Initiatiefnemer en sponsor van de tentoonstelling is Fritz Rudolf Künker.

Niet alleen voor Martin Luther, maar ook voor zijn tijdgenoten in het algemeen, was de omgang met geld en het belang hiervan voor de handel onderwerp van verhitte discussies. De mensen werden steeds meer getroffen door de ontwaarding van hun geld, handelaren bepaalden veelal zelf wisselkoersen en er werden vaak extra kosten in rekening gebracht als werd betaald met kleingeld. Gelijktijdig lieten verschillende muntheren het gehalte aan edelmetaal in de munten verlagen om extra inkomsten te genereren. Terwijl munten steeds minder als betaalmiddel en spaarmiddel konden dienen, won een andere functie juist aan belang: het overbrengen van een imago. Al eeuwenlang gebruikten wereldlijke en geestelijke leiders munten als middel voor uiting van hun macht. De protestantse vorsten verschilden niet van hun voorgangers en gebruikten munten en penningen om het protestantse geloof op grote schaal te verspreiden. De opschriften en afbeeldingen op de munten sloten weliswaar in grote mate aan op vaste conventies, maar op penningen (die representatieve doeleinden dienden) waren deze veel meer uitgesproken. Deze penningen werden in kleine oplagen vervaardigd en voornamelijk onder vorsten, diplomaten of vrienden verspreid. In intellectuele kringen waren ze zeer gewild. Zo bezat de hervormer Philipp Melanchthon een systematische verzameling van zowel oude als eigentijdse penningen.

De tentoonstelling *Reformatio in Nummis* presenteert een spectrum aan munten en penningen uit de tijd van de Reformatie met verwijzingen naar haar hoofdpersonen. Dat blijft niet beperkt tot de zestiende eeuw. Een bijzonder voorbeeld van later datum is de *Martin Lutherpenning* van de Evangelische Kerk in Duitsland. ■

Dit artikel was oorspronkelijk in het Duits. De redactie heeft het vertaald en op een aantal punten ingekort.

Op naar het Loo

Verslag van de Voorjaarsbijeenkomst 2014

CHRIS TEULINGS

Traditioneel houdt het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde zijn voorjaarsbijeenkomst op de laatste zaterdag van april. Wellicht een beetje een onhandige datum vanwege zware concurrentie van het Huis van Oranje, dat ook regelmatig de laatste zaterdag van april voor zijn grote nationale feest gebruikt.

We moeten voor de verknochtheid aan die datum eigenlijk al terug naar de zeventiende eeuw. Op zaterdag 30 april 1678 vierde Mary Stuart, pas getrouwd met stadhouder Willem III, haar eerste verjaardag als mevrouw Van Oranje-Stuart. Ze werd toen vijfentwintig. Haar overlijden aan de pokken in 1694 leidde een intermezzo in, dat duurde tot de geboorte van prinses Juliana in 1909. Gelukkig was dat een vrijdag, maar in 1910 ging het al mis en was de jonge prinses jarig op een zaterdag. In dat jaar was 30 april nog geen nationale feestdag en bovendien hield het genootschap in dat jaar zijn Algemene Ledenvergadering op 10 juni op het gemeentehuis van Alkmaar, dus zonder datumconflicten. De dertien aanwezige leden bewezen toen hun aanhankelijkheid aan de Oranjes door ter vergadering een door de heer Zwierzina getoonde penning op het eerste bezoek van de prinses aan Amsterdam te bewonderen. Bij de troonsbestijging in 1948 door prinses Juliana en de daaropvolgende jaren hield het genootschap zijn jaarvergaderingen steeds in oktober, zodat alle leden in april ongedwongen Koninginnedag konden vieren.

Besparingen

De nieuwe Koningsdag clashte al meteen bij de eerste gelegenheid met het gebruik van het genootschap van een bijeenkomst op de laatste-zaterdag-van-april en dat zal de komende jaren vast

nog een paar keer gebeuren. Zoals gezegd hebben we een oplossing: de voorjaarsbijeenkomst wordt in voorkomende gevallen naar begin mei verschoven. Dit jaar naar 10 mei. Passend kozen we een koninklijke locatie, belendend aan Paleis Het Loo te Apeldoorn. Misschien was het hiërarchisch een beetje over the top door in De Keizerskroon te vergaderen, maar het bleek een voortreffelijke keuze. Ik bespaar u het grootste deel van de notulen, want die komen in de convocatie voor de najaarsbijeenkomst op 27 september te Middelburg. Dus even geduld. Waar ik in dit verhaal voor een veel breder publiek op wil ingaan zijn de laudaties, de bestuurswisseling en de bijdragen van de sprekers.

Penning van Verdienste en bestuurswisseling

Het was voor het bestuur en voor de vergadering – getuige de grote bijval – een groot genoegen aan Janjaap Luijt, hoofdredacteur van dit tijdschrift, de *Penning van Verdienste* van het genootschap uit te reiken. Een goede lezer van *De Beeldenaar* zal het licht vallen deze eervolle toekenning te begrijpen. Voorzitter Herman Gerritsen memoreerde in zijn lofprijzing onder andere dat onder Janjaaps hoofdredactie, sinds 2004, *De Beeldenaar* gekenmerkt wordt door een consistent hoge kwaliteit, door een steeds tijdige verschijning en door gecoördineerde en georganiseerde redactie. In zijn lofrede stipte hij bovendien de vele andere sociale, numismatische, zilver-specialistische, archivalische en publicistische activiteiten van Janjaap aan. Zijn echtgenote Maja Houtman verdient bijzondere vermelding: zij kreeg het voor elkaar om Janjaap, ondanks de noodzakelijke – en gelukte – geheimhouding, toch tijd te laten vrijmaken om naar Apeldoorn te komen.

Twee bestuursleden dienden conform de statuten af te treden. Ans ter Woerds stelde zich niet herkiesbaar, Toon Opdam wel. De voorzitter prees Ans voor haar verdiensten en overhandigde haar met het oog op haar geboorteplaats, op de grens van Gelderland en het Sticht, twee zeventiende-eeuwse stuivers, een Gelderse en een Overijsselse, plus de welverdiende bloemen. Het bestuur stelde onze webmaster Raymond van Oosterhout voor als nieuwe bestuurder. Beiden, Toon en Raymond werden bij acclamatie gekozen, waarvoor onze gelukwensen.

Herman Gerritsen overhandigt Janjaap Luijt de erepenning

George Sanders en de Nederlandse Orden

Onder de intrigerende titel *De Collectie Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden te Apeldoorn* voerde conservator George Sanders ons door de wereld van ridderorden en onderscheidingen. Eigenlijk beheert Sanders twee collecties: de collectie van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden én de collectie oranjepenningen van Paleis Het Loo. De eerste collectie is strikt genomen geen numismatische collectie, ofschoon er natuurlijk wel veel raakvlakken bestaan tussen faleristiek en numismatiek. Sanders wees ons op interes-

sante details. Met een fraaie afbeelding van de contemporaine gedenksteen voor Marcus Caelius liet hij zien hoe de oorsprong van (militaire) onderscheidingstekens te zoeken is bij de Romeinse 'phalera'. Het frequente gebruik van kruizen bij ordetekenen ziet hij afstammen van de Orde van het Hospitaal van Sint Jan en andere, soortgelijke ridderorden uit de tijd van de kruisridders. Sanders leidde ons door de geschiedenis van de orden en maakte onder meer halt bij Lodewijk XIV die als eerste bij onderscheidingen een differentiatie aanbracht in niveau en wel binnen de Orde van Verdienste van de Heilige Lodewijk, de oudste orde voor militaire verdiensten. Ook de Republiek kende al vroeg beloningspenningen. De 74 penningen voor de soldaten van het Turfschip – met bijbehorende bonus – vormen een vroeg voorbeeld. Lodewijk Napoleon kreeg het in 1806 voor elkaar om binnen twee weken de allereerste orde van verdienste in het Koninkrijk tot stand te brengen én meteen daarover een flinke ruzie met zijn broer te krijgen. Dat laatste ging doorgaans sneller dan het eerste. Onze Militaire Willemsorde was met een wijdziende blik al twee maanden vóór Waterloo op poten gezet, zodat hij in no-time duizend keer uitgereikt kon worden. Kort na de instelling van de Militaire Willemsorde, in november 1815, volgde al een civiele orde, de Orde van de Nederlandse Leeuw. Vroeger was aan deze orde ook een zogenaamde Broedermedaille verbonden. Vroege ontvangers van deze door Van der Kellen gesneden medaille waren onder andere Eise Eisinga van het planetarium in Franeker (in februari 1816, tot Broeder in deze orde) en de bekende redder van schipbreukelingen Dorus Rijkers (1888). De Orde van de Nederlandse Leeuw is momenteel nog goed voor ongeveer 10 á 15 benoemingen per jaar. Uit naam van Koningin Wilhelmina stelde Emma, de Koningin-Weduwe, Regentes van het Koninkrijk,

Dick Purmer

in 1892 de civiele Orde van Oranje-Nassau in. Hiervan regenen er elk jaar rond onze Voorjaarsbijeenkomst ongeveer drieduizend neer in hoofdzakelijke Nederlandse huishoudens. Sanders legde ons subtiel uit wat het verschil is tussen deze beide staatsorden en de Huisorde van Oranje, die Koningin Wilhelmina in 1905 als een orde van het Koninklijk Huis stichtte.

Dick Purmer en de Veluwe

Dick Purmer trok vanuit de Achterhoek voor ons de Gelderse heuvelrug over om ons een overzicht te geven van de munten die zoal in de steden van het Kwartier van de Veluwe geslagen zijn. Zijn titel *Veluwe in nummis* was prachtig gekozen. Achtereenvolgens kwamen aan bod de hertogelijke/grafelijke muntslag in Arnhem, respectievelijk in Harderwijk, de provinciale van Harderwijk, het uitmuntend werk van graaf van den Bergh aldaar en in Dieren, de hertogelijk muntslag in Elburg en de stedelijke muntslag ten behoeve van de kerk van Arnhem, respectievelijk van Elburg. Dicks tour d'horizon was zijn volle vijfentwintig minuten waard en eigenlijk hadden we er rustig meer tijd

aan mogen spenderen. Prachtige afbeeldingen met mooie details zoals een vredelievend horizontaal zwaard, oranjeboom, mispelbloem, Gelderse roos of – op een Maria-groot uit 1480 – het omschrift 'Mijn ziel looft den Heer' verluchtigden zijn lezing. Technische details bij de omwisseling van de oude dukaat (met gehalte 0,968) naar de halve gouden rijder (met gehalte 0,920), resulterend in een win-winsituatie tussen muntmeester Novisadi en de Staten van Overijssel verlevendigden het beeld en laten zien dat er niet veel nieuws onder de zon is. Wilt u meer weten, nodig Purmer zeker uit voor een lezing en geef hem de tijd en ruimte. U wordt beloond.

Marten van Rossum, Karel van Gelder en Jan de Vries

Dit trio is de gemiddelde numismaat welbekend. De eerste twee kennen we uit de geschiedenisboeken, de legenden en het wat negatief imago dat Anna Bijns in haar overigens geestige gedichten hen snerend toegedicht heeft. De laatste kennen we als penningmeester van Stichting De Beeldenaar. We waren dan ook danig verrast toen we een andere Jan de Vries, namelijk de historicus, voor het voetlicht zagen treden. De Vries begon met een moedige start door nota bene te bekennen dat hij geen verstand had van munten en dus ook niet van Gelderse snaphanen. Maar – naar bleek – zoveel te meer van andere Geldersen ofwel de snaphanen (roofridders, boeven) Marten van Rossum (1490-1555) en Karel van Egmond, ook wel bekend als Karel van Gelre (1492-1538). Ieder ging op de punt van zijn stoel zitten en terecht. Ook tartte hij zijn gehoor vriendelijk en geestig door hen een spiegel voor te houden met de andere rake historische stereotyperingen in een anoniem spotdicht van 1560, zoals 'pruesschaerts (Brabanders) en bottaerts (Zeeuwen), die scerp van rekenijnghe (Vlamingen) en drijnckebuucken (Hollanders)'. Daar konden we het mee doen en zo werden we scherp gehouden. Een ongelooflijke hoeveelheid interessante en relevante aspecten stipte De Vries aan. Zo schetste hij Van Rossem als vroege propagandist van de renaissancestijl in de bouwkunst van onze contreien en Van Gelre als onvermoeibare strijder tegen de Duitse overheersing, voor wie een opportunist in 1943 nog een standbeeld voorstelde met een dergelijke titel in het voetstuk, een voorstel dat van moed getuigde maar dat qua timing tamelijk kansloos was. Ook de didactische en communicatieve kwaliteiten van de historicus bleken van hoog gehalte. Hij wist bij het gehoor een gevoelige snaar te raken door in zijn betoog bewegende beelden te mengen van *Het Verloren Kasteel* uit de jeugdserie *Floris*, met de nog jonge snaphaan Rutger Hauer in de hoofdrol.

Huub Ummels en kopermolens

Dé deskundige bij uitstek van Veluwse molens (en kastelen), Huub Ummels, begon met een compliment voor onze locatiekeuze. Met de keuze van Apeldoorn traden we in de voetsporen van onze illustere Hanzevoorgangers, die Apeldoorn gebruikten voor de voorvergaderingen van het Keulse Kwartier van Hanzesteden. In zijn getitelde *Veluws koper voor Hollands geld* toonde hij met hulp van het oudste kaartbeeld van de Veluwe, een kaart van Christiaan Sgroten uit 1557, aan, waarom de tot 107 meter hoge Veluwse heuvelrug zulk hoogwaardig, schoon water met geschikt verval leverde voor de vele watermolens. Drie van de achtenveertig molens in het Apeldoornse gebied en twaalf van de totaal honderdzestig Veluwse molens waren ooit als kopermolens, ook wel duitenknijpers genaamd in bedrijf. Gelijktijdig zijn er waarschijnlijk acht of negen als zodanig werkzaam geweest. Het begin van kopermolens op de Veluwe valt samen met de uittocht uit Antwerpen in 1585

van kapitaal, kennis en ondernemers. De grondstoffen bestonden uit Scandinavisch koper, zink uit het Ruhrgebied en schrootkoper uit de Republiek. Het was een energie-intensieve industrie. De watermolens zorgden voor het bedienen van blaasbalgen, het pletten en slaan van het koper en het knippen van de platen. Wie weet startte de Hollandse duit in uw collectie als plaatje op de Veluwe. Per kopermolen werd er jaarlijks circa twintig tot dertig ton koper verwerkt, door typisch acht tot tien man per molen. Dat er nog veel te vertellen valt over Veluwse kopermolens en dat er nog heel veel te ontdekken en beschrijven valt werd duidelijk en leidde tot een voornemen van Albert Scheffers, Marcel van der Beek en Huub Ummels om hiernaar nader onderzoek te doen. Dit kan leiden tot een publicatie in *De Beeldenaar* of zelfs een omvangrijkere studie waarin de samenhang tussen de Veluwse kopermolens – mogelijk zelfs de gehele grondstofvoorziening – en de duitenproductie in kaart wordt gebracht. Als aanzet hiertoe en als dank voor zijn betoog reikte Gerritsen aan het einde vier Hollandse duiten uit aan Ummels.

Naar Het Loo

Tot slot van de Voorjaarsbijeenkomst werd aan de deelnemers de mogelijkheid geboden het Koninklijk Paleis Het Loo te bezichtigen, de twee deelcollecties van het Museum van de Kanselarij der Nederlandse Orden te Apeldoorn te bestuderen en aan de aansluitende borrel en het diner in hotel De Keizerskroon deel te nemen. Al met al was het een zeer geslaagde dag, waaraan meer dan honderd leden en introducé(e)s deelgenomen hebben.

Foto's: Etko Cretier

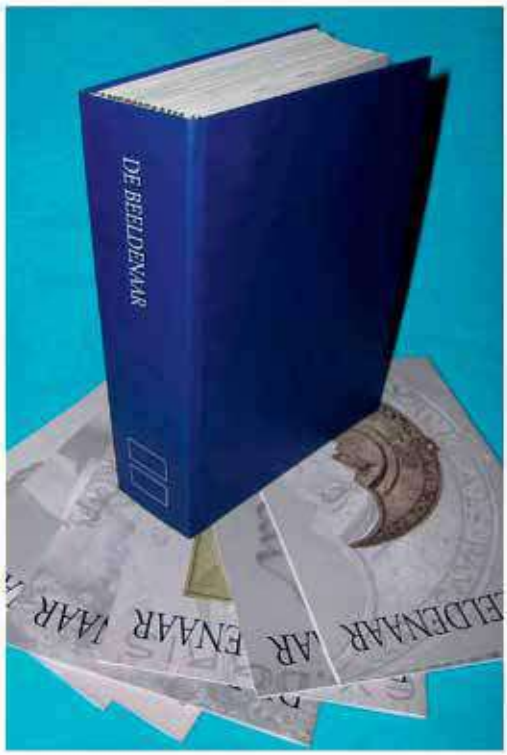

Opbergband voor De Beeldenaar

Wie *De Beeldenaar* bewaart, bouwt aan een waardevol naslagwerk. Voor het bewaren van het tijdschrift bestaat een luxe opbergband met een harde kaft en de rugtekst DE BEELDENAAR. Deze luxe band is geschikt voor twee complete jaargangen.

De opbergband kost slechts € 12,50 (incl. verzending) en is te bestellen door overmaking van dit bedrag op IBAN NL10INGB0005761252 van 'penningmeester De Beeldenaar' te Utrecht.

Veel nieuwe 2-euromunten

Euronieuws

JANJAAP LUIJT

Sinds vorig jaar mogen de euro-landen tweemaal per jaar 2-euroherdenkingsmunten uitbrengen. De meeste landen geven er in elk geval één uit. Een greep uit de recente uitgiften die u ook in de portemonnee kunt tegenkomen, vindt u hier. Alle afbeeldingen zijn 1½ x ware grootte.

De Vereniging voor Penningkunst in Haarlem

Verslag van de Algemene Ledenvergadering op zaterdag 3 mei 2014

WILLEM ZUIDHOF

In een geanimeerde sfeer namen op de historisch museale grond van Teylers Museum in Haarlem 48 leden deel aan de 89ste Algemene Ledenvergadering van de VPK. Hoogtepunten waren de presentatie van de inschrijfpenning: de *Willem-Alexanderpenning*, gemaakt door Siemen Bolhuis en de jaarpenning 2014 *GO* van Maria van Gerwen die beide met enthousiasme ontvangen werden. Maar ook de presentatie en toelichting op de penningcollectie van Teylers Museum door Jan Pelsdonk bekoorden de leden. Op de penningmarkt werden goede zaken gedaan op vijf tafels.

Voorzitter Chris Vegter memoreerde de hoogtepunten uit het afgelopen jaar. Het onderbrengen van de VPK collectie in het depot van het Rijksmuseum na de sluiting van het Geldmuseum en de Pulchri Salon met dansende penningen, ingericht door Linda Verkaaik en het nog komende symposium en de tentoonstelling waar nog een catalogus over zal verschijnen. De inbreng in het komende FIDEM-congres in Sofia vraagt veel aandacht. De beide verenigingen die samen *De Beeldenaar* uitgeven hebben elkaar weer gevonden in de aansturing van ons gewaardeerde blad. Het ledental (nu 320) blijft per saldo dalen, maar de ambitie tot verdere ontwikkeling van de vereniging is volop aanwezig.

Het verslag van de vorige algemene ledenvergadering werd goedgekeurd onder schrapping van de passage over de penning van verdienste. Het jaarverslag van de secretaris werd goedgekeurd. Vanuit de vergadering werd aandacht gegeven aan de verdere modernisering binnen de vereniging.

De jaarrekening 2013 werd goedgekeurd. Met vreugde werd op voorstel van de vergadering het positieve resultaat van € 7400 voor de helft gestort in het Dubuffetfonds, opgezet door het bestuur onder voorzitter Boogaerts. Hiermee kan de belangstelling voor de penningkunst en het maken van penningen worden gestimuleerd. De heer Bloemer wees erop dat er ook meer actie moet zijn voor verdere ontwikkeling van een markt voor penningen. Kunnen er ook niet jaarlijks activiteiten zoals met Pulchri: tentoonstellingen, penningworkshops, ook elders in het land georganiseerd worden? Kan er geen advertentie in het tijdschrift *Collect* geplaatst worden?

De begroting 2014 kreeg de goedkeuring van de vergadering, nadat de post algemene kosten nader was toegelicht. De kascommissie, bestaande uit Ad Merx en Piet Hein Bloemer, gaf een positief décharge advies en vroegen aandacht voor de noodzaak af te gaan schrijven op de voorraad penningen van de vereniging bij een dalend en verouderend ledenbestand. De vergadering verleende het bestuur décharge. Het

De VPK bijeen in Teylers Museum

spontane aanbod van de heren nog een jaar aan te blijven vond algehele ondersteuning van de vergadering. Tevens stemde de vergadering in met de benoeming van Willem Zuidhof tot secretaris en tot herbenoeming van Henny van Grol tot bestuurslid. De voorzitter deelde mede dat we helaas Hans als penningmeester gaan missen. Dat geldt ook voor Linda die in oktober zal vertrekken. Voorgesteld wordt vanuit de vergadering Hans een penning aan te bieden, één die hij nog niet heeft.

In de rondvraag wordt gevraagd de 25 jaarstermijn voor het bijmaken van de verenigingspenningen en/of het maximeren van het aantal na te bestellen exemplaren nog eens te bekijken. Ook wordt nog gewag gemaakt van een nieuwe relatiepenning die in ontwikkeling is. Er was enige discussie over het al dan niet per post of digitaal communiceren. Beide worden nu gebruikt, maar digitaal zal steeds meer de overhand krijgen.

Na bezoek aan het museum komt men in de middag nog een keer samen om een drankje te nuttigen waarna een ieder huiswaarts gaat.

Willem Zuidhof is secretaris van de Vereniging voor Penningkunst.

Nieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Inschrijfpenning 2014

De Inschrijfpenning 2014 'Koning Willem Alexander; een Koning om te verbinden'; gemaakt door Siemen Bolhuis is door VPK-leden te bestellen door overmaking van € 215 op NL65 INGB 0000096820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst o.v.v. 'Willem Alexander 2014'. Vermeld bij de betaling duidelijk uw naam en adresgegevens. De betaling moet voor 1 september binnen zijn. De bestelde penningen worden in het laatste kwartaal van 2014 verstuurd.

Een Beeld van een Penning, het boek

Ter gelegenheid van de expositie in Pulchri verscheen het boek *Beeld van een penning*. Hierin zijn opgenomen foto's van penningen gerelateerd aan beelden, objecten en schilderijen van kunstenaars (VPK- en Pulchri-leden), met hun visies op het fenomeen 'penning' en manieren van exposeren, en artikelen van de hand van Karel Soudijn, Herman Gerritsen en initiatiefneemster en organisator Linda Verkaaik. Het boek is interessant voor penningmakers en -verzamelaars, maar ook voor liefhebbers van bijzonder drukwerk. Het is te bestellen via de website www.penningkunst.nl.

TENTOONSTELLINGEN

Een Beeld van een Penning

In vervolg op de succesvolle expositie dit voorjaar is van 28 juni tot 15 juli in Pulchri Studio in Den Haag de grote expositie te zien waar penningen en gerelateerde kunstwerken van VPK- en Pulchri-leden worden geëxposeerd in drie zalen.

Van 28 juni tot 15 juli, di.-zo. 11-17 uur. Pulchri Studio, Lange Voorhout 15, 2514 EA Den Haag.

John Sillevis

Deze zomer zijn in een tentoonstelling in het Museum voor Vlakglas- en Emaillekunst in Ravenstein penningen van Venetiaans glas van John Sillevis te zien. De expositie wordt aangevuld met een aantal geschilderde portretten van zijn hand.

Tot en met 30 augustus, di.-vr. 13-17 uur, za.-zo. 11-17 uur. Museum voor Vlakglas- en Emaillekunst, Marktstraat 22, 5371 AD Ravenstein.

Grenzeloos

In het Da Vinci-museum van de Norbertijnenabdij van Tongerlo is tot 30 september een numismatische tentoonstelling te bezoeken. Te zien zijn onder andere oorlogsgeld uit de tijd van de Grote Oorlog, maar ook betaalmiddelen uit de erfgoedcollectie van de abdij.

Tot en met 30 september, ma.-zo. 14-17 uur. Da Vinci-museum, Abdijstraat 40, 2260 Tongerlo-Westerlo, België.

Planeten, kometen en sterren

De numismatische expositie Planeten, kometen en sterren toont hemellichamen en hemelverschijnselen op munten en penningen en sluit aan bij Buitenaards!, een tentoonstelling over wetenschap en science fiction en de drang van de mens om op zoek te gaan naar andere werelden. De meeste van de op metaal vereeuwigde waarnemingen – waaronder zelfs een supernova – dateren uit een tijd dat de astronomie nog in de kinderschoenen stond. Daardoor zit er het nodige bijgeloof achter verborgen…

Tot en met 26 oktober, di.-za. 10-17 uur, zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16, 2011 CH Haarlem.

Gouden Middeleeuwen
Rijksmuseum van Oudheden laat in een overzichtstentoonstelling zien hoe het leven in de tijd van de Merovingische koningen (400-700 na Chr.) was. In de expositie ziet de bezoeker spectaculaire goudschatten en vondsten uit grote grafvelden zoals sieraden, luxe glaswerk en wapens (inclusief het eerder in De Beeldenaar besproken gouden medaillon van Velp en de zilverschat van Cothen).

Tot en met 26 oktober, di.-zo. 10-17 uur. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden.

Hildo Krop
Tussen 1916 en 1959 heeft de in Steenwijk geboren kunstenaar Hildo Krop (1884-1970) slechts dertien penningen en plaquettes gemaakt. Tot eind 2014 is dit kleine penningoeuvre het thema van de jaarlijkse wisselexpositie in de Jugendstilvilla Rams Woerthe in Steenwijk.

Tot en met 31 december, di.- zo. 11-16 uur. Villa Rams Woerthe, Gasthuislaan 2, Steenwijk.

BIJEENKOMSTEN

FIDEM
Van 2 tot en met 6 september vindt in Sofia Bulgarije het 33ste Art Medal World Congress van de Fédération Internationale de la Médaille d'Art (FIDEM) plaats. Nadere informatie vindt u op de website sofiafidem2014.com.

INTERNET

Linda Verkaaik
Op internet heeft Linda Verkaaik twee digitale publicaties met recent werk en recente exposities geplaatst.
Ze zijn te vinden op www.lindaverkaaik.nl/actueel en www.lindaverkaaik.nl/exposities.

The World of Money
Sinds dit voorjaar heeft het MoneyMuseum in Zürich een vernieuwde website, waar veel filmpjes en publicaties over numismatische onderwerpen zijn te zien. De filmpjes zijn zowel on-line op de computer te bekijken, als gratis via i-Tunes U te downloaden op daartoe geschikte apparaten. Daarnaast is het museum een samenwerkingsverband aangegaan met het gratis on-line tijdschrift *CoinsWeekly*.
Alle links zijn te vinden op sunflower.ch/en/moneymuseum/museum

PUBLICATIES

Franse Piéforts
Michel Taillard en Michael Arnaud schreven een nieuw standaardwerk over Franse proefmunten en piéforts uit de periode beginnende met de Derde Republiek (1871) tot aan de invoering van de euro. Dit resulteerde in een boek van maar liefst 602 pagina's en meer dan 2000 beschreven munten.

MICHEL TAILLARD / MICHEL ARNAUD, *Essais Monétaires & Piéforts Français* (Éditions Victor Gadoury, Monaco 2014). ISBN 978-2-906602-43-4. 49 euro's. Het boek is te bestellen via www.gadoury.com.

De familie Pauwels
Hedwig Pauwels (1934) studeerde sierkunsten, publiciteit en binnenhuisarchitectuur. Nadien volgde nog een opleiding tot goudsmid. Hij ontwierp muurschilderijen, wandtapijten, vloermozaïeken, glasramen, meubilair en meubeldecoratie. Hoewel hij vooral bekendheid verwierf met exlibris, maakte ook een aantal schitterende penningen. Ook zijn vader, Achiel, behaalde als kunstenaar mooie prijzen. En zoon Audi Pauwels, maakte ook reeds enkele merkwaardige penningen. Het boek heeft een oplage van slechts 100 exemplaren, waarvan de eerste 50 exemplaren met een kunstwerk van de hand van Hedwig Pauwels.

De familie Pauwels (Hasselt 2014). Te bestellen door overmaking van € 26,30 op rekening IBAN BE30 7512 0356 1311; BIC AXABBE22 t.n.v. Limburgse Commissie voor Numismatiek, Zevenboomkensstraat 17, 3570 Alken, België).

Échte munten koopt u bij de leden van de

Nederlandse Vereniging van Munthandelaren

Bezoek ook onze website

www.nvmh.nl

De NMVH is opgericht in 1982 om de belangen van de munthandel en van de verzamelaar op effectieve wijze te beschermen. Alle leden van de NVMH onderschrijven de erecode van de vereniging:

- Een NMVH-lid zal nimmer verkopen, doen verkopen, produceren of laten produceren: vervalsingen, kopieën en niet-officiële naslagen, tenzij duidelijk als zodanig herkenbaar of aangeduid.
- Een NMVH-lid zal nimmer numismatische voorwerpen kopen of verkopen, warvan hij aan de rechtmatigheid van de verkrijging twijfelt of hoort te twijfelen.
- Een NMVH-lid zal voorwerpen, waarover de koper gegronde klachten heeft, terugnemen, mits de klacht binnen een redelijke termijn kenbaar wordt gemaakt.
- Een NMVH-lid zal naar beste vermogen objectieve en eerlijke voorlichting geven.
- Een NMVH-lid zal zijn numismatische voorwerpen kwalificeren volgens gangbare normen.

Munten- en PostzegelOrganisatie

Veilingen & Taxaties
Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

Kantooradres MPO: Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel: +31 (0)30-6063944 - Fax: +31 (0)30-6019895 - www.mpo.nl

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1690. NICOLAS CHEVALIER. Door Jean Mancel (Jan Mansel).
Afgietsel in brons naar een ivoren portretmedallion.

Vz. Driekwart naar rechts gewend portret buste met "Alonge"pruik.
Omschrift: NICOLAS . CHEVALLIER . ÆTATIS . XXIX . . I . M . F .
Kz. Restanten van een gravering welke begint met " Sonnet "
Lit. A. Durand. Médailles des numismates, blz. 35 Pl.IV;
A.O. van Kerkwijk. Munt-en penningverzamelaars hier ten lande tot 1890.
JMP XV (1928) blz.15-17; G. van der Meer. Beeldenaar 2004. nr.6; blz. 242-248;

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

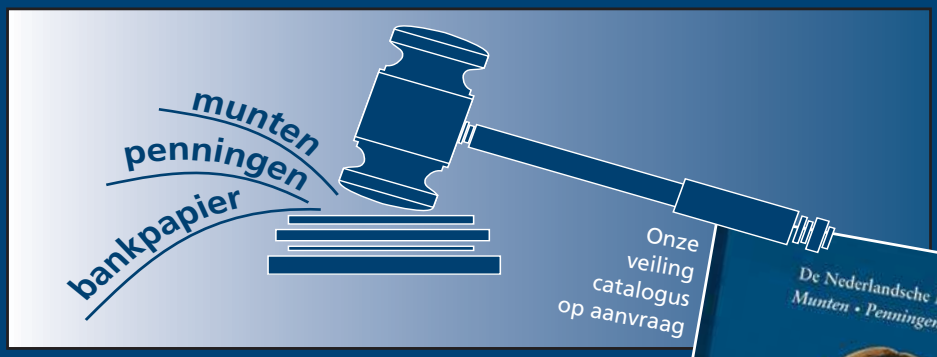

www.nmv.nl

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

SEPTEMBER/OKTOBER 2014, 38e JAARGANG NR. 5

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

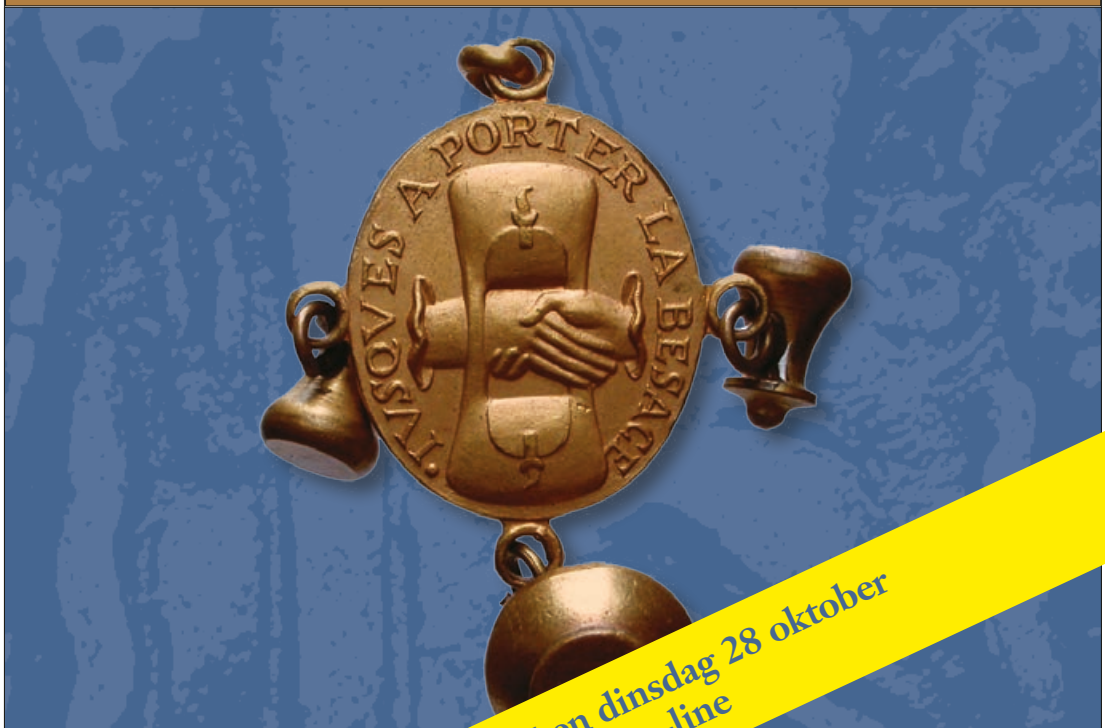

Veiling 38 maandag 27 en dinsdag 28 oktober
Biedingen ook on-line

Met belangst… steeds weer uit naar nieuw
ma… internationale veilingen.
U… ook te allen tijde consulteren voor
een vrijblijvend advies.
…k een kosteloze taxatie van uw collectie
behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a **Tel.: 040-2123455** **numis@kareldegeus.nl**
5504 JA Veldhoven **Fax.: 040-2110845** **www.kareldegeus.nl**

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

SHOWROOM
AMSTERDAM
MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - ONDERSCHEIDINGEN

Bezoek onze nieuwe vestiging

Herengracht 500
1017 CB Amsterdam
Tel. 020 320 9101
Fax. 020 620 8040
E-mail: info@schulman.nl

VEILINGEN

Meerdere veilingen per jaar

INTERNET VERKOOP
www.schulman.nl

DE BEELDENAAR 38 (2014) nr. 5

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.koninklijkgenootschap.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: G.J. van der Meer Mohr, T. Senders
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere, W.P.C. van den Nieuwenhof,
Algemeen: L. Boezelijn, J.E.L. Pelsdonk

Jaarabonnementen
Nederland: € 27;
binnen Europa: € 39; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie en beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Gasmuntset 196
Janjaap Luijt

Go, jaarpenning 2014 197
Maria van Gerwen

De omzwervingen van een verzameling 201
Lei Lennaerts

Een numismatische raamvertelling 205
Jan C. van der Wis

Brood- én gildepenning 207
Chris Teulings

De Munterskapel in de Grote Kerk van Dordrecht 213
Michel Kok

Willebrand, afgekort en retrogade 215
Arie van Herwijnen

Nieuw werk van Frans en Truus van der Veld 217
Jim van der Meer Mohr

Penningen als passie 219
Jan Pelsdonk

FIDEM-leden gezocht 222
Linda Verkaaik

Een handelsmunt uit de burcht van Vlaardingen 223
Anton Cruysheer

De vijf zintuigen door Marina Radius 227
Jim van der Meer Mohr

Het present van Staat 230
Janjaap Luijt

Een Engelse PAXS-penny gevonden in Maastricht 231
Bouke Jan van der Veen

Middeleeuwse munten van Katwijk-Zanderij 233
Bouke Jan van der Veen

Euronieuws 234
Janjaap Luijt

Zoekpenning 24 235
Janjaap Luijt

Nieuws 237

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Gasmuntset

JANJAAP LUIJT

Herinnert u zich hoe ik in januari 2013 op deze plaats (*De Beeldenaar* 2013-1) beschreef hoe ik in één klap de trotse eigenaar werd van 230 gasmunten van Winterswijk? Ik sprak daarbij toen het vermoeden uit dat ik sindsdien 's werelds grootste verzameling Winterswijkse gasmunten bezat. Een voorrecht waar ik me bij vrienden en bekenden uiteraard graag op voorstond. Deze trots kreeg onlangs een forse knauw, toen ik van de afdeling verkoop van de Koninklijke Nederlandse Munt een e-mail ontving. Het commerciële bericht bracht mij hevig aan het twijfelen over de juistheid van mijn vermoeden. De tekst van de advertentie luidde als volgt: 'Geachte heer De Beeldenaar, Nieuw in onze webwinkel: de Gasmuntset. Deze set vertegenwoordigt een uniek stukje geschiedenis: vroeger werden gasmuntjes gebruikt om voor het gasverbruik in huis te betalen. Deze werden geslagen door de Koninklijke Nederlandse Munt (toen nog 's Rijks Munt genaamd). Met de Gasmuntset haalt u originele gasmunten uit Lemsterland en Winterswijk én een replica van de gasmunt uit Utrecht in huis.'

De wetenschap dat de Koninklijke Nederlandse Munt kennelijk ook een grote hoeveelheid Winterswijkse gasmunten bezit en die actief op de markt brengt, brengt mij tot de trieste conclusie: 'Mijn verzameling wordt opnieuw minder waard...'

Bij de voorplaat

Op de voorplaat ziet u een bescheiden greep uit een groot aantal middeleeuwse munten die Karel de Geus Muntveilingen in veiling 38 te koop zal aanbieden. Het betreft een verzameling middeleeuwse munten met een omvang, zoals die zelden in Nederland wordt aangeboden. De liefhebbers zijn dan ook van harte welkom voor een uitgebreide bezichtiging op het kantoor in Veldhoven. Veiling 38 vindt plaats op 27 en 28 oktober 2014 te Veldhoven. Bezichtigingen zijn mogelijk op afspraak vanaf 1 oktober.

Gay van der Meer (1924-2014)
In het vorige nummer van *De Beeldenaar* schreef Geertje de Kort over een bezoek dat ze dit voorjaar bracht aan Gay van der Meer. Vlak voor het ter persen gaan van dit nummer bereikte de redactie het bericht dat Gay van der Meer op 9 augustus op 90-jarige leeftijd is overleden. Zij heeft een onuitwisbare indruk achtergelaten in de numismatische wereld.

GO

Jaarpenning 2014 VPK

MARIA VAN GERWEN

De jaarpenning *GO* toont twee geliefden op een draak. Voor mij is deze keuze een logisch gevolg van een ontwikkeling in mijn werk. In deze bijdrage wil ik u daarvan een beknopt overzicht geven.

Mijn liefde voor de penning is geboren op de Rijksakademie in Amsterdam. Mijn eerste penning heb ik daar in 1984 gemaakt. Het is een tafereel in het Koffiehuis op de Albert Cuypmarkt in 1984, waar we vaak tussen de middag pauzeerden. Enkele jaren geleden legde ik foto's van mijn werk, geselecteerd op onderwerpen die zich steeds opnieuw manifesteerden, op chronologische volgorde. Duidelijk werd dat ik langzaam maar zeker ben gegroeid naar beelden die balanceren tussen twee polen zoals open en gesloten, binnen en buiten, verbonden en onbereikbaar. Ik vermoedde dit al, maar het is ongemerkt gegaan en me langzaam gaan dagen. Het verraste me dat het zo consequent over de jaren heen is ontstaan. Zo gaat dat natuurlijk ook. Mijn intuïtie brengt me op een pad dat ik goed ken, maar nog niet zie. Dat wordt vanzelf duidelijk in mijn beelden. Het beeld *Harmonie* uit 2002 met twee figuren laat deze open en gesloten wisselwerking zien.

Ruimte van binnenuit

In mijn werk keert de enkele figuur regelmatig terug. Hierin heeft zich een ontwikkeling voorgedaan die belangrijk voor mij was. Intuïtief noemde ik een beeld *Opstaan*, terwijl het beeld naar de grond wordt getrokken. Was het geen goede titel of bestond er het verlangen, een zoektocht naar opstaan?

Bij later werk snijd ik vormen radicaler door, koppel ze losser van elkaar en stapel ze opnieuw, terwijl de armen om het hoofd liggen, als dromen of naar binnen kijken terwijl de figuur losser lijkt te komen. Weer later maak ik een uiterst vlakke tekening, me bewust van het uit elkaar rafelen van de drie dimensies. Als een bouwpakket zet ik de tekening rechtop, snij vlakken door, draai ze om en zoek pas daarna de derde dimensie op door de vlakke vormen diepte te geven. Hier kan ik daadwerkelijk spreken van 'opstaan'. Niet als een vertelling, maar als een beeld. De ruimte komt nu van binnen uit. Dit beeld is geïnspireerd

GO, 2014 (2/3 ware grootte)

Koffiehuis Albert Cuyp, 1984 (2/3 ware grootte)

op een danser die op het toneel staat, zich opmakend om te gaan dansen. In zijn opmaat nam hij al meer ruimte in beslag dan zijn fysieke aanwezigheid.

Onbereikbaar en verbonden

De Piëta (de afbeelding van de gestorven Jezus in de armen van Maria) houdt me al vele jaren bezig en komt in mijn werk steeds terug. Het beeld is een geheel, maar het bestaat ook uit twee figuren:

'Ik kan jouw pijn niet voelen, maar het doet me wel pijn jou te zien lijden.

Ik kan niet voor jou sterven, maar met jou sterft er iets in mij.

Ik kan voor jou niet opstaan, maar door jou kan ik opstaan.

Daarin zijn we onbereikbaar en verbonden tegelijkertijd.'

Piëta, 2004

Tussen de twee figuren bestaat een ruimte, noem het eenzaamheid. Net als bij de Piëta willen we verbonden zijn met elkaar en met de wereld, maar we moeten er moeite voor doen. Dat is mijn inspiratie, dat houdt me in beweging. In deze ruimte kan ik groeien.

Binnen en buiten

Geïnspireerd door de Natarajar, de Indiase god Shiva, danser van het universum, en de god van vernietiging en opwekking van het leven, heb ik de laatste jaren enkele reizen gemaakt naar India. Daar heb ik getekend op dansfestivals en tempels van Shiva bezocht in de hoop iets mee te krijgen van de positieve energie van India. Ik leerde daar de Bharata Natyam kennen: een tempeldans ontstaan uit yoga. Vrouwelijke priesters die verhalen uit de Ramayana en de Mahabharata uitbeeldden in hun tempels. Meditatie en yoga vormen een wezenlijke basis om ontvankelijk te zijn. 'The World is coming in'. Men leeft zich het verhaal in en met de dans komt het gebaar, als één met de adem van binnenuit, tot een expressie.

Het beeld *Tempeldans* (2011) geeft uitdrukking aan het naar binnen gekeerd zijn én het bewegen in de buitenwereld. De ene arm van het beeld wijst naar binnen, de andere naar buiten. Het hoofd heeft aandacht voor het hart, balanceert op het water en in de wind, tussen zon en regen, in spiegeling van het water en in mijmering met de dag en de nacht.

Draak

De penning *GO* gaat over energie van binnenuit. Het is een afbeelding van twee geliefden op een draak. In het Westen ervaren wij de draak als slecht en zijn we met hem in gevecht. In het Oosten staat hij voor geluk, symboliseert hij vruchtbaarheid en de kringloop van natuurlijke elementen zoals het water.

Tien jaar geleden raakte ik voor het eerst gefascineerd door draken. In die

tijd was ik intensief bezig met meditatie. Het resultaat was dat alles me makkelijker afging en ik gevoeliger werd voor de wereld om me heen. Ik voelde meer innerlijke ruimte. Dat ging niet helemaal vanzelf. Ik bevond mij op de grens van mijn binnen- en buitenwereld. Ik herkende de draak als het gevecht met mezelf, symbool voor mijn 'worsteling' in het atelier. Ik zag niet alleen het weerbarstige materiaal voor me, maar ook mijn eigen weerstand. Dit bracht mij op het idee een draak te maken. Om te kijken wat het me zou brengen. Al snel kwam ik er achter dat de draak voor mij een bundeling is van kracht en beweging, zoals water. Mijn draak was in gevecht met zichzelf, hij lag op zijn rug, slikte bijna zijn tong in en beet zichzelf vrijwel in zijn staart. Hij pakte zichzelf aan. Je kunt dit vertalen naar het kijken naar je eigen remmingen zoals angst, jaloezie, en zelffixatie (zo ben ik nou eenmaal). Maar ook positieve hobbels kunnen in de weg staan zoals het blijven hangen in succes. De draak blijft altijd in beweging om te veranderen. Dat geeft wendbaarheid en innerlijke ruimte.

In deze tijd had ik de volgende droom: 'Ik ben in mijn huis en merk dat er een lekkage is. Het water loopt in grote hoeveelheden langs de muur omlaag. Ik ren naar boven en trek het luik naar de zolder open. Het water komt me aan alle kanten tegemoet. Er is één dakpan weggeslagen en door dat gat komt met veel kracht een dikke straal water binnen. De straal lijkt zo uit de hemel te komen, staat loodrecht op het schuine dak en komt door het gat, schuin de zolder binnen. Dit gaat met zoveel kracht dat het water vanaf de vloer alle kanten opspat en weer via het dak terugkaatst. Ik sta midden in een leven brengende fontein.' Ik denk dat deze droom over draken gaat: ik heb wel eens een Japanse tekening gezien van een draak als een wolk die een straal water op de aarde spuit.
Het is een mooi inzicht dat me op het idee brengt een penning te maken van een draak die zichzelf in zijn staart bijt. Ik maak hem in broekzakformaat, zodat

Tempeldans, 2011

Prinsessen en draken

Wellicht zijn alle draken in ons leven
uiteindelijk wel prinsessen die er in
angst en beven
slechts naar haken
ons eenmaal dapper en schoon te
zien ontwaken.
Wellicht is alles wat er aan verschrikking leeft
in diepste wezen wel niets anders dan
iets
dat onze liefde nodig heeft

Rainer Maria Rilke

GO (2014)
Gepatineerd brons
diameter 85 mm.
Oplage: 350
Productie: Steylaert, Waardenburg, zandgieting

Gelukspenning Broekzakdraak, 2005

je hem op belangrijke momenten mee kunt nemen om niet te vergeten. Voor mij is het een gelukspenning. Een draak die zich in zijn staart bijt, genereert energie van binnenuit en staat voor spirituele groei.

Na deze gelukspenning ontstaat de wens twee geliefden op een draak te maken. Want tenslotte bevrijdt de ridder de prinses. En waar staat de prinses mooier symbool voor dan voor onze eigen liefde. De liefde voor onze medemens, voor onszelf, voor de wereld, ons werk, de kunst en de penning.

GO

Ogenschijnlijk zien we twee geliefden op een wolk, maar bij nader inzien zitten ze op een draak. Je moet wel goed kijken, als het ware de aarde omwoelen: een draak laat zich nou eenmaal niet gemakkelijk aan de oppervlakte zien. Wij kennen allemaal onze eigen draak. Hij ruimt obstakels uit de weg, staat voor de worsteling die energie genereert, wendbaarheid en innerlijke ruimte tot stand brengt. Daarmee is de weg vrij voor onze liefde. De geliefden zijn we zelf: ik en mijn liefde van binnenuit.

De welving van de penning neemt ons mee naar de andere kant. Op deze zijde symboliseren de vleugels van de draak het vrijkomen van energie: GO. De achtergrond is geïnspireerd op omgewoelde aarde. Tijdens een fietstocht zag ik deze en ik dacht onmiddellijk: 'dit is het groeien in de huid van een draak.

Maria van Gerwen studeerde aan de Rijksakademie voor Beeldende Kunsten in Utrecht en aan de Rijksakademie in Amsterdam. Zij woont en werkt in de binnenstad van Zaltbommel. Meer over haar werk: www.mariavangerwen.nl

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:
- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 12 (buiten België € 18) op bankrekening IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22 van het EGMP

WWW.EGMP.be

De omzwervingen van een verzameling

Stempels van Theodoor van Berckel nader bekeken

LEI LENNAERTS

Bij toeval is iets meer dan de helft van de penningstempels en enkele muntstempels van de bekende medailleur Theodoor Victor van Berckel bewaard gebleven. Dat is niet zo vanzelfsprekend, als men bedenkt dat Van Berckel tijdens de woelige revolutiejaren aan het einde van de achttiende eeuw voortdurend met zijn bezittingen onderweg was in West- en Centraal-Europa.[1] Uiteindelijk kwam een deel van de stempels terecht in Wenen en bleef daar tot na de Eerste Wereldoorlog. In het kader van de herstelbetalingen werden de Oostenrijkers in 1919 in het verdrag van Saint-Germain-en-Laye verplicht de stempels van Van Berckel aan de Belgische Staat terug te geven.[2] De Oostenrijkse mijnbouwingenieur en numismaat Karl Ritter von Ernst had vijftien jaar eerder uitgezocht welke stempels het betrof. Het waren allemaal stempels die direct betrekking hadden op de heerschappij over de Oostenrijkse Nederlanden.[3] Andere stempels die Van Berckel had gemaakt, bevonden zich in 1919 al niet meer in Wenen.

Naslagen op bestelling

Tientallen stempels die Van Berckel voor zijn indiensttreding bij de Brusselse Munt als zelfstandig medailleur in Rotterdam had vervaardigd of die hij tijdens zijn functie als graveur-generaal van de Oostenrijkse Nederlanden als particulier was blijven maken, had hij al op zeker moment meegebracht naar zijn geboorteplaats 's-Hertogenbosch. Via vererving kwamen die stempels terecht bij een verre achterneef, A.J.M. van den Bogaerd. Deze vond het op zeker moment een goed idee ze beschikbaar te stellen om er voor verzamelaars naslagen op te maken.[4] Voor dit doel verkocht hij de hele collectie rond 1862 aan de Brusselse Munt en vanaf dat moment zijn hiermee inderdaad naslagen van het werk van Van Berckel gemaakt. Waarschijnlijk zijn er vóór 1919 ook met de 'Weense' stempels naslagen geproduceerd. Tot heden verschijnen hiervan regelmatig tinnen en af en toe koperen penningen op Oostenrijkse muntveilingen. Na 1919 waren alle stempels in Brussel en konden verzamelaars tot halverwege de twintigste eeuw naslagen bestellen. Tegenwoordig vinden we het niet meer zo vanzelfsprekend historische stempels te gebruiken voor moderne naslagen, hoewel het nog steeds voorkomt. Gelukkig gebeurt dat nog zelden met de kwetsbare originele stempels. Immers zijn op die manier in het verleden veel stempels onherstelbaar beschadigd. De naslagen uit de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw zijn over het algemeen goed als zodanig te herkennen. Ze onderscheiden zich door een voor de achttiende eeuw

Werkstempel voor de penning van de Universiteit van Leiden (1775).

ongebruikelijke afwerking, kunstmatige patina en het gebruik van tin of lood. Veel stempels zijn bovendien in slechte staat; ze vertonen breuken, verzakkingen, putjes en grove corrosievlekken. Deze onvolkomenheden keren uiteraard in de naslagen terug. Daarnaast gebruikten chef-graveurs aan de Belgische Munt, met name Leopold Wiener, regelmatig moederstempels van hun befaamde voorganger. Met enkele veranderingen aan het ontwerp en een nieuwe legende, ontstond zo een nieuwe penning.

Het onderzoek naar de stempels

In 2007 en 2009 heb ik een aantal bezoeken gebracht aan de Koninklijke Munt in Brussel om de stempels te bestuderen. Het is tegenwoordig niet mogelijk de volledige oorspronkelijke stempelverzameling van Van Berckel te zien. Dat heeft verschillende redenen. Op 14 augustus 1910 brandde een paviljoen van de Wereldtentoonstelling in Brussel af, waarbij enkele tentoongestelde stempels verloren gingen.[5] Een andere reden is dat een klein deel van de stempels al sinds enkele decennia veilig in houten kratten geborgen zit, ergens diep in de kluizen van de Belgische Munt. Zo veilig dat ze niet raadpleegbaar zijn. Gelukkig bestaan er uitgebreide inventarissen van de stempels. In 1841 gaf de Belgische regering opdracht alle stempels van de Munt te laten inventariseren. De latere rijksarchivaris Charles Piot werd hiermee belast en hij bracht in 1861 een catalogus uit waarvan in 1880 een tweede druk verscheen.[6] Rond 1904 publiceerde Karl von Ernst de eerder genoemde lijst met stempels die op dat moment nog in Wenen waren. De bekende numismaat Alphons de Witte kwam in 1912 met zijn catalogus van alle stempels van de Belgische Munt.[7] De laatste herziening van de eerdere catalogi zagen in 1977 en 1985 het licht.[8] Dit keer in de vorm van twee delen waarin het zogenoemde niet-monetair slaggereedschap (dus alle stempels met uitzondering van muntstempels) tot 1880 was opgenomen. Ondanks het feit dat een deel van de stempelcollectie ontoegankelijk is, heeft de Belgische Munt zijn zaakjes volgens mij beter op orde dan De Nederlandsche Bank. Van de stempels (die bij de Koninklijke Nederlandse Munt in Utrecht worden bewaard) zijn niet zulke mooie complete inventarislijsten voor onderzoek beschikbaar.

Onvoltooide proefmatrijs voor een nieuwe kroondaalder

Onvoltooide stempels

De gewone naslagen van bekende penningen uit het oeuvre van Van Berckel zijn als studiemateriaal niet zo interessant, zeker als er eigentijdse exemplaren beschikbaar zijn. Veel interessanter is de stempelverzameling zelf. Die bestaat immers niet uitsluitend uit matrijzen, maar ook uit opwaartse stempels (patrijzen), voorstudies en onvoltooide stempels.

Een bijzondere categorie vormen de onvoltooid gebleven stempels. Bij uitstek zijn deze stempels het waard om bestudeerd te worden omdat het 'werk in uitvoering' is. Ze verraden veel over de manier waarop de medailleur zijn burijnen, beitels en ponsen hanteerde. Maar ook qua onderwerp zijn ze belangwekkend. Een mooi voorbeeld is een voorstudie voor een nieuwe kroondaalder

die Van Berckel tijdens de regering van Jozef II maakte. Waarom het project vroegtijdig tot een eind kwam, is onbekend.

Sommige stempels zien er kant en klaar uit en toch is er geen enkele afslag van bekend. Aan de vooravond van de Brabantse Omwenteling van 1790 was Van Berckel bijvoorbeeld bezig aan een aantal incompleet gebleven penningstempels met de beeldenaar van keizer Jozef II. Een van deze stempels, waarvan uitsluitend tinnen en loden afslagen bestaan, behoort naar mijn mening tot het meest indrukwekkende dat Van Berckel heeft gemaakt en toch hebben weinig verzamelaars deze schitterende buste van de keizer ooit onder ogen gehad.

Piot en de andere catalogussamenstellers hadden bij onvoltooide stempels vaak het probleem van de toeschrijving aan een stempelsnijder. En als al bekend was dat Van Berckel de maker was, kon men het onderwerp van de beeldenaar niet altijd duiden. Een voorbeeld hiervan is de stempelkoppeling die Piot veronderstelde van twee qua formaat vrijwel gelijke stempels. Ook de penningrand en de afsnede komen overeen en daardoor leken beide stempels op het eerste gezicht bij elkaar te horen. Piot gaf ze daarom in zijn stempelcatalogus de opeenvolgende nummers 1678 en 1679.[9] Verzamelaars bestelden hier vervolgens een aantal bronzen, tinnen en een enkele zilveren exemplaar van. Een naslag is misschien niet eens het goede woord omdat de stempels waarschijnlijk niet eerder waren gebruikt. De voorzijde vertoont een tafereel dat vrij gemakkelijk in verband te brengen is met de Brabantse Omwenteling. Dat beide stempels niet af zijn blijkt bijvoorbeeld uit het ontbreken van tekst. De voorzijde heeft helemaal geen tekst en de keerzijde mist de tekst in de afsnede. Een grappig detail is dat de leeuw geen staart heeft. Op de keerzijde zien we een tombe met een treurende Minerva en

Loodafslag van een onvoltooid portretstempel van keizer Jozef II

dat roept meteen de vraag op wie er dan te betreuren valt. Alphons de Witte stelde zich die vraag ook en constateerde in zijn publicatie van het oeuvre van Van Berckel dat Piot er naast zat met zijn stempelkoppeling.[10]

De Witte twijfelde niet aan het thema van de Brabantse leeuw en dateerde die stempel rond 1790. Maar hij ontdekte ook dat de graftombe weinig met de Brabantse Omwenteling te maken had. De legende REI PVBLICAE IMPENDIT VITAM (vrij vertaald: hij heeft het leven opgeofferd voor de Staat) in combinatie met allerlei voorwerpen die de kunsten, wetenschappen, maar ook de krijgsdienst symboliseren, verwijst volgens De Witte naar de dood van een belangrijke persoon, vorst of hoge militair. Bovendien stelde De Witte vast dat zich bij de militaire trofeeën een standaard met een halve maan bevindt die op een overwinning op de Turken duidt. Toch ontging het De Witte dat er op het grafmonument een vaas staat met daarop een Habsburgse keizerskroon. Naar mijn mening blijven er dan maar twee personen over waar deze kant van de penning aan kan zijn opgedragen. Oostenrijk raakte vanaf februari 1788 betrokken bij een oorlog tegen de Turken. Daardoor had Jozef II zijn handen niet vrij om effectief te interveniëren toen de Oostenrijkse Nederlanden zich onafhankelijk dreigden te verklaren. In 1789

Voor- en keerzijde van twee onvoltooide stempels, 1790 en 1792

moest hij met lede ogen aanzien hoe de Belgen zijn heerschappij verwierpen en hoe hun vrijheidsstrijd een nagel aan zijn doodskist werd. Op 20 januari 1790, nog tijdens de Brabantse Omwenteling, overleed hij. 'Reipublicae impendit vitam' zou op zijn zerk zeker niet misstaan hebben en toch denk ik niet dat Van Berckel Jozef II in gedachten had toen hij aan de stempel werkte. Van Jozef zijn geen overwinningen op de Turken bekend en de oorlog was nog aan de gang toen hij stierf. Dus geen Ottomaanse trofee bij zijn tombe. En wie had Van Berckel de opdracht moeten geven voor zo'n penning? Zijn nieuwe werkgever, de regering van de Verenigde Nederlandse Staten, was blij dat ze van de gehate keizer af was en een opdracht voor eigen rekening lijkt me onwaarschijnlijk. Na de dood van Jozef II nam de geschiedenis een bijzondere wending. De Verenigde Nederlandse Staten gingen na een jaar aan ruzies ten onder en Peter Leopold, de broer van de keizer, werd de nieuwe heerser. Lang duurde zijn regering niet, want 1 maart 1792 overleed hij geheel onverwacht. In zijn korte regeerperiode sloot Leopold II een verdrag met het Ottomaanse rijk en daarmee kwam een einde aan de laatste oorlog tussen de Turken en de Oostenrijkers. Turkse trofeeën dus, niet op de vijand veroverd maar door vrede verworven. En daarom zegt mijn gevoel dat dit grafmonument aan keizer Leopold II werd opgedragen, waarmee de stempel rond 1792 te dateren is. ■

NOTEN

1. VON ERNST 1895.
2. Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye von 10. September 1919, VIII. Teil. Wiedergutmachungen, Abschnitt II. Besondere Bestimmungen, Anlage II – IIc.
3. VON ERNST 1904.
4. Provinciale Noordbrabantsche 's-Hertogenbossche Courant, 24 maart 1859.
5. DE WITTE 1912, 62, nr. 497.
6. PIOT 1861.
7. DE WITTE 1912, 62, nr. 497.
8. LALLEMAND, 1977.
9. PIOT 1880, 196.
10. DE WITTE 1909, 151 en 182.

LITERATUUR

K. VON ERNST, *Les dernières quinze années de Theodore van Berckel* (Brussel, 1895).

K. VON ERNST, *Les matrices et poinçons gravés par Théodore van Berckel conservés à la Monnaie de Vienne* (Brussel, 1904).

J. LALLEMAND / J. LIPPENS / M. THIRION / A. VAN KEYMEULEN, *Catalogus van de patrijzen & matrijzen van het Museum van het Munthof* (Brussel, 1977).

CH. PIOT, *Catalogue du dépot des coins, poinçons et matrices de monnaies, médailles, jetons, sceaux, cachets et timbres appartenant à l'état, dressé en exécution de l'arrêté royal du 18 décembre 1841* (Brussel, 1861).

CH. PIOT, *Catalogue des coins, poinçons et matrices de monnaies, médailles, jetons, sceaux, cachets et timbres (etc.) 2me édition* (Leuven, 1880).

ALPH. DE WITTE, *Le graveur Théodore-Victor van Berckel – Essai d'un catalogue de son œuvre* (Leuven, 1909).

ALPH. DE WITTE, *Catalogue des poinçons et matrices du Musée de l'Hotel des Monnaies de Bruxelles* (Brussel, 1912).

Een numismatische raamvertelling

JAN C. VAN DER WIS

Regelmatig komt mijn zoon even langs. Hij werd geboren op 23 september 1972, uitgerekend op de dag dat het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP) in Groningen vergaderde. Zijn komst verhinderde dat ik die vergadering, een 'thuiswestrijd', kon bijwonen. Schertsend noem ik hem wel mijn 'genootschapskind'.

Onlangs was hij er weer. Het weerzien is altijd hartverwarmend en al snel ontspon zich een geanimeerd gesprek waarin we wederwaardigheden uitwisselden. Op een gegeven moment informeerde mijn zoon of ik de laatste tijd nog bijzondere numismatische objecten had verworven. Daarop vertelde ik hem enthousiast over een Zwolse florijn die ik nog niet zo lang geleden op de kop had getikt. Daarbij gingen mijn gedachten onwillekeurig terug naar de tijd dat ik nog in de redactie van *De Beeldenaar* zat. Regelmatig vergaderde de redactie onder voorzitterschap van hoofdredacteur Wim de Bruijn bij hem thuis in Utrecht of in *De Eenhoorn* in Amersfoort. Wim was een aimabele persoonlijkheid die zijn hoofdredacteurschap zorgvuldig uitvoerde, geheel in stijl met het beroep van registeraccountant dat hij uitoefende. Tijdens die vergaderingen vertelde hij ook wel eens iets over zijn studie van Nederlandse florijnen, een studie die in 1990 in boekvorm werd gepubliceerd onder de titel *De Nederlandse florijn in al zijn facetten*. Al gauw waren er mensen die bij het lezen van die titel het voorhoofd fronsten, want 'al' in de titel was nogal allesomvattend.

De door mij verworven Zwolse florijn is van het type dat De Bruijn beschrijft onder nummer 43. Van dit type zijn stukken bekend uit de periode 1680-1685. Op de voorzijde staat het gekroonde stadswapen van Zwolle dat aan de zijkanten en aan de onderkant is versierd met bladornamenten. Het opschrift luidt: FLOR.ARG.CIVITA.IMP. ZWOLLAE (florenus argenteus civitatis imperialis Zwollae = zilveren florijn van de keizerlijke stad Zwolle). Tussen de fleurons van de kroon staat een verkort jaartal. Op de keerzijde zien we de gekroonde keizerlijke adelaar met de rijksappel op de borst waarop de waardeaanduiding 28. Anders dan dat de rijksvoorschriften verlangden, zijn naam en titulatuur van de Duitse keizer vervangen door de spreuk DA.PAC.DOM.IN.DIEB. NOSTRIS (da pacem Domine in diebus nostris = geef vrede Heer in onze dagen), gevolgd door het meesterteken

Zwolle, florijn (16)82

Zwolle, florijn (16)80 met twee extra meestertekens

'zesbladige bloem' van muntmeester Gerrit van Romondt. Wim de Bruijn, die een kleine 3800 florijnen registreerde, registreerde van dit type in totaal 121 stuks in natura en 2 stuks op papier. Van het jaartal (16)80 registreerde hij er maar liefst 103 stuks, waarvan 29 in openbare collecties. Dat jaartal is zeker niet zeldzaam. Van (16)81 registreerde hij 1 exemplaar dat hij had aangetroffen in het *Muntboek van de Steden* van De Vries en Van der Wiel. Dat *Muntboek* is echter niet altijd even adequaat en bevat met betrekking tot individuele stukken geen afbeeldingen of referenties. De verblijfplaats van de florijn (16)81 is om die reden dan ook onbekend. De Bruijn heeft het jaartal (16)81 tussen de veelheid aan florijnen die hij registreerde, niet aangetroffen. Op andere plaatsen in zijn studie attendeert hij op aantoonbaar foutieve jaartallezingen. Het geval van (16)81 behoort tot de mogelijkheden. Van (16)83 registreerde hij 17 stuks, waarvan 9 stukken in openbare verzamelingen; stukken met dat jaartal zijn dus zeer zeldzaam. Het jaartal (16)84 staat weer in het *Muntboek van de Steden* en daarvoor geldt hetzelfde als voor (16)81. Wel heel toevallig dat De Vries het bestaan van twee jaartallen vermeldt, die door Wim de Bruijn niet in natura zijn aangetroffen. Van (16)85 trof De Bruijn slechts 1 exemplaar aan in de collectie van 's Rijks Munt, later Het Nederlands Muntmuseum, nog later Geldmuseum en thans Nationale Numismatische Collectie in beheer van De Nederlandsche Bank. Opvallend is, dat aan de jaartallenreeks 1682 ontbreekt en uitgerekend dat jaartal staat nu juist op het exemplaar dat ik kortgeleden verwierf.

Gedachtig aan andere foute lezingen (de bewuste florijn werd verkocht als zijnde uit 1680) heb ik op alle mogelijke manieren getracht iets anders te lezen dan dat er staat, maar 82 blijft 82. Met de signalering van dit jaartal is de periode 1680-1685 compleet. Het wachten is nog op het opduiken van stukken met (16)81 en (16)84, die tot dusverre alleen nog op papier bestaan. Niets is echter onmogelijk.

Extra muntmeestertekens

Op de stukken van 1680 is te zien, dat soms twee extra muntmeestertekens zesbladige bloem links van het cijfer 8 en rechts van het cijfer 0 van het jaartal zijn geplaatst. Op weer andere stukken staat ook nog zo'n extra bloem tussen de 8 en de 0, recht boven de kroon. Drie extra tekens dus.

Op mijn florijn (16)82 staan twee bloemen, links van de 8 en rechts van de 2. Het is nu juist het facet van die extra meestertekens rond het jaartal op dit type florijn, dat aan de aandacht van Wim de Bruijn is voorbijgegaan. En zo hebben de voorhoofdfronsers van weleer toch hun gelijk gekregen en kunnen zij, na bijna een kwart eeuw, de plooien in hun voorhoofden gladstrijken.

Mijn genootschapskind had aandachtig geluisterd en reageerde op de hem zo kenmerkende wijze met: 'Pa, hij zal wel een paar florijnen hebben gekost, maar dan hèb je ook wat'. ■

Brood- én gildepenning

Twee onbekende smedenpenningen uit Grave 1758

CHRIS TEULINGS

Wat verwacht u eigenlijk van een artikel in *De Beeldenaar*? Natuurlijk geen ouwe koek. Daar hebt u al een trommel vol van: uw liefdevol opgebouwde bibliotheek. Ook niet wat u al wist. Nee, het liefst ontdekt u een 'scoop' en laat u zich een primeur voorschotelen; iets nieuws en verrassends.

Maar wat is een primeur in de numismatiek? Is een nieuwe emissie van een kromstaart een primeur? Eigenlijk niet echt. Of op zijn Duits: Jein, het bekende ja en nee verenigd. Ja, omdat hij nog niet bekend was in de literatuur. Hoe u ook zoekt, hij blijkt echt niet in uw bibliotheek terug te vinden, kortom een primeur. Maar wacht even, die kromstaart was toch al lang bekend? Weliswaar misschien niet vandaag de dag, maar een paar eeuwen geleden wel. Toen wist men wat het was en dat het er was. De numismaten zijn die kromstaart alleen uit het oog verloren, maar is die daarom nieuw? Hij is toch déja vu? Echte primeurs uit ons munt- of penningverleden bestaan nauwelijks, maar als u tevreden bent met een secondeur, in dit geval over een gildepenning, lees dan verder. Ik kan daarbij beloven dat ik er wat extra glans aan zal geven.

Een paar maanden geleden tipte een bevriende numismaat mij, dat er een klein penninkje te koop was, dat best een gildepenning kon zijn. De beschrijving klonk interessant, maar er ging geen licht bij mij op. Er bleek ook een nagenoeg identiek, kleiner tweede penninkje bij te horen en naar verluid betrof het penningen van de stad Grave. De transactie was snel beklonken. Mijn onderzoekje kon beginnen. Hierbij had ik het nodige geluk. Een van de eersten die ik de penningen liet zien was Carla Schulman-Ruhé. Dankzij haar fenomenale geheugen kon een mogelijke provenance aannemelijk gemaakt worden, namelijk collectie jonkheer Mr. M.A. Snoeck (Hintham 1838-1911 Hintham) uit 's-Hertogenbosch, maar daarmee had ik nog geen definitieve toeschrijving aan een stad en zeker geen harde feiten.

Laten we daarom eerst eens naar deze penningen zelf kijken. Ze zijn beide van messing en allebei enkelzijdig. Beide hebben een zelfde inslag, namelijk een omcirkeld veld, waarin een schild met opstaande, gekroonde, naar rechts gewende hamer tussen twee sterren. Links van de hamerkop staat 17 en rechts 58, samen het jaartal 1758 vormend. Boven het schild staat s loy. De grootste van de twee penningen heeft bovendien links en rechts van de incusie de letters H en B ingeponst. Ze wegen 9, resp. 5 gram. Deze penningen waren absoluut niet bekend uit de bestaande gildepenningliteratuur. Niet bij Wittop Koning, niet bij Dirks, niet bij Minard en nergens een artikel hierover. Restte slechts nog maar eens goed naar de penningen zelf te kijken en op onderzoek uit te gaan.

Sint-Eloy (s loy) en de opstaande hamer in het veld maken duidelijk dat het hier een smedengilde betreft. Wat voor smeden? Grofsmeden, goud- of zilversmeden, tinnegieters, koperslagers, wapensmeden of welke combinatie van

Smedenpenning Grave, messing

Collectie Graafse smedenpenningen in linnen zakje

metaalbewerkers ook. Daarover bestond geen uitsluitsel. Het jaartal laat over de datering van de penning niets te wensen over. De sterren links en rechts van de hamer laten zich daarentegen niet zo eenvoudig duiden. Ook bleven de bijbehorende stad, de functie van de penning en de betekenis van H en B nog open. Het lag op basis van de vermoedens voor de hand om in Grave te rade te gaan. Hier had ik weer geluk door de competente steun van een lokaal goed ingevoerde numismaat, Ron Fierst van Wijnandsbergen, die niet alleen zijn hulp spontaan aanbood, maar me ook meteen introduceerde bij Leny van Lieshout, wetenschappelijk onderzoeker. Dat er in Grave en omstreken bij een actieve groep heemkundigen hartverwarmend veel aandacht is voor en kennis van hun geschiedenis bleek al snel. Ze zijn daar in staat om met minimale overheidssubsidie een prachtig streekmuseum op de been te houden, waarbij zeker ook ruim aandacht is voor de lokale numismatiek. Er is een rijk archief voorhanden, met regelmaat verschijnt een periodiek *Merlet* en er zijn mooie publicaties over het verleden van Grave en het Land van Cuijk. Tot die publicaties behoort een doorwrocht overzicht van alle ambachtsgilden van Grave, waarin ook het voormalige smedengilde wordt behandeld.[1] De inleiding van deze publicatie vermeldt tot mijn verrassing dat dit gilde als instelling de facto nog tot 1924 uitkeringen deed aan gildebroeders en zelfs daarna nog is blijven voortbestaan. In 1982 is het Graafse smedengilde omgezet in de stichting met de naam *Stedengilde binnen de stad Grave onder bescherming van den heilige Eligius*. Het is een tijd van de ontkerkelijking, ook beneden de rivieren, en mogelijk dat daardoor de bescherming van boven voor de stichting slechts vier jaar mocht baten. In 1986 is deze ontbonden.[2]

Het kleine stadje Grave blijkt groot en belangrijk genoeg geweest te zijn voor een smedengilde. Dit gilde heeft zijn sporen nagelaten. Ook concrete sporen: bij het bezoek aan het Graafs Museum van de *Stichting Graeft Voort* in de Hampoort te Grave en tijdens gesprekken met Van Lieshout en Fierst van Wijnandsbergen. Tijdens een van die gesprekken komt een oud linnen zakje op tafel. Het bevat 25 penningen van het grotere type, allemaal met de letters HB geponst, en 66 penningen van het kleinere type. Van Lieshout produceert ook meteen archivalisch onderbouwde gegevens over hoeveel van dergelijke penningen er in de negentiende eeuw door het smedengilde aan de gemeente zijn overgedragen (namelijk 162 stuks samen).[3] Zelfs de stempel is nog voorhanden in het museum. Henk Smits, penningmeester en fotograaf van de stichting, heeft ze als bewijs voor u gefotografeerd. Hiermee lijkt mij meer dan overweldigend de toeschrijving van onze twee penningen aan het smedengilde van Grave bewezen. De twee sterren op de penning zijn daar overigens nog niet mee verklaard.

Maar waarom zou het smedengilde zoveel penningen of loodjes hebben gehad en waartoe zouden ze dan gediend hebben? Het lijkt onwaarschijnlijk dat het presentiepenningen waren, want hoeveel leden zou een smedengilde in een stad als Grave in de tweede helft van de achttiende eeuw

gehad kunnen hebben? Volgens Lourens/Lucassen blijkt Grave toen rond de 1500 à 2000 inwoners te hebben.[4] Zelfs als we het hele Land van Cuijk meerekenen, hoeveel gildebroeders zouden er geweest kunnen zijn? In een stad als Goes, van enigszins vergelijkbare grootte en functie, heeft het smedengilde dan ongeveer één smedengildebroeder op 120 inwoners.[5] In een industriestadje als Utrecht, bekend om onder meer zijn wapenindustrie, één op 150.[6] In een handelsstad als Amsterdam echter slechts één op 600.[7]

Voor Grave mogen we op basis van deze ratio's eerder 10 à 15 smeden (en beoefenaars van aanverwante beroepen) verwachten. Ik heb me er ook van vergewist dat de Graafse smeden geen bovenlokale of -regionale functies vervulden. Zij werkten gewoon voor klanten uit het stadje en de omgeving. Zelfs als we de smidsknechten mee zouden rekenen is 162 penningen nog steeds rijkelijk veel. Bovendien zijn de penningen ongenummerd en zonder namen, dus hoe kunnen ze dan gediend hebben als presentiepenning?[8]

Gelukkig biedt het archief van het smedengilde uitkomst. Het blijkt dat in de loop der eeuwen, eigenlijk al vanaf de veertiende eeuw, legaten en donaties aan het smedengilde gedaan zijn met de uitdrukkelijke conditie deze te gebruiken voor 'spinden' of 'spijnden', brooduitdelingen, aan de algemene armen van de stad en ommelanden, door het smedengilde en vanaf het gildealtaar. Fierst noemt dergelijke legaten en donaties aankomsttitels.[9] Hij beschrijft dergelijke titels, die meestal uit erfpachten of erfrenten bestaan en welke dezelfde doelstellingen hebben, nauwgezet genoteerd voor de Geesttafel en het gasthuis van Grave.

Kortom, het smedengilde heeft kennelijk in Grave een rol in de algemene armenzorg gekregen, wat in ieder geval zeer opmerkelijk is voor de zeventiende en achttiende eeuw in de Noordelijke Nederlanden, een periode en gebied waarin gilden in het algemeen slechts voor hun eigen leden zorgden. Uitzonderingen waren het Alkmaarse schoenmakersgilde, het Goudse Sint Lucasgilde, maar vooral de ambachtsgilden in de middeleeuwse bisschopsstad Utrecht, waarbij het smedengilde nadrukkelijk genoemd moet worden.[10] Sandra Bos toont aan dat circa 10 tot 15% van de circa 2000 ambachtsgilden in de Noordelijke Nederlanden sociale onderstand verleenden, maar bijna uitsluitend voor de broeders en zusters, dus nauwelijks ten behoeve van de algemene armenzorg.[11] Bos indiceert ook waarom er na de Reformatie in de Noordelijke Nederlanden nauwelijks gevallen van algemene armenzorg door ambachtsgilden bekend zijn, terwijl dit in de Zuidelijke Nederlanden wel voorkwam.[12] Grave, hoewel deel van Staats-Brabant, sluit dus in dit opzicht veel beter aan bij de Zuidelijke Nederlanden.

Een paar voorbeelden van dergelijke aankomsttitels van het smedengilde zijn hier ter verduidelijking gegeven. Een zekere Dirk Marsman schenkt in 1462 een niet onbelangrijke spijnde in de

Stempel voor de Graafse smedenpenningen

vorm van rechten op vier malder rogge per jaar.[13] Deze spijnde is door L. van Miert uitgebreid beschreven.[14] Marsman stipuleert in zijn testament dat het smedengilde deze rogge gebruikt om aan de huisarmen elk jaar voor het (= hun) altaar brood uit te delen.

Ook is er een *Gildeboek van de smijsaerme* opgesteld in 1746.[15] Het is afgeschreven uit een ouder boek en maakt veelvuldig melding van ontvangsten van jaarlijkse betalingen aan de deken van het gilde van een som geld of hoeveelheid rogge als erfpachtbetaling en ten behoeve van een spijnde. Het is verleidelijk om u meerdere citaten voor te schotelen omdat het vaak heerlijke, haast poëtische teksten zijn, bijvoorbeeld een beschrijving voor een 'spinden op aldersielen Dagh', maar ik zal me beperken tot de volgende, voor numismaten interessante passage: 'No 6: Het Gildeboek van de smijsaerme toe behoort is naer geschreeven als het out boeck in staet van de smidts gilde aerme Rente binnen de stadt Graave (...) Op Sinte Andriesdagh voor de uijt de deijlinge van de lootjes moogen de twee decene drincke twee canne bier tot Laste van den aerme en op S Eloy dagh int spinde van het broet soo geft den aermen een half can geneever als ter een can gedroncen wart en moster weijniger gedronc is van twee kanten [sic: mogelijk kannen bedoeld] ider de helft en het is ook in het ander boeck met het volle gilt bestemt dat geene deeken en magh geen duijt aen passante geeven ofte het moet met het Gilt geconsenteert weesen. Ofte daer wart hen geen duijt van goet gedaen nog aen geene aermen het is gedaen omdat daer geen kwade rekeningen zoude naer coomen'.

Het zal duidelijk zijn dat ik met het voor numismaten interessante deel niet zozeer de verwijzing naar liquiditeit bedoel. Honi soit qui mal y pense. Het 'No 6' aan het begin verwijst vermoedelijk naar de pagina van het oude boek. Sint Andriesdag is de dag vóór 1 december, de feestdag van Sint Eloy of Sint Eligius, de patroonheilige van het smedengilde. De tweede passage verwijst naar de uitdeling van de loodjes. Ik verbind drie conclusies aan de passage. Op de eerste plaats dat de dekens van het smedengilde op de dag vóór de brooduitdeling de huisarmen een loodje of penning gaven. Aan wie ze dat gaven en of dat de smijsaerme waren, zegt de tekst niet, maar ik kan me zeer wel voorstellen dat ze hierbij een lijst gebruikten van de huisarmen. Fierst gebruikt voor een dergelijke lijst met uitkeringsgerechtigden onder andere de benaming 'matetriynael', wat hij als verbastering ziet van matricula, een vroegmiddeleeuwse benaming ervoor.[16] Op de tweede plaats maakt deze tekst, die refereert naar een oudere tekst van vóór 1746, duidelijk, dat er dus al eerdere broodpenningen van het smedengilde van Grave moeten hebben bestaan vóór de boven afgebeelde penningen uit 1758. Op de derde plaats verbiedt men de dekens om op eigen houtje aan bedeling of algemene armenzorg te gaan doen op kosten van het gilde. Aan dit uitdrukkelijk verbod lijkt mij impliciet ten grondslag te liggen dat de goegemeente van Grave en omstreken de verwachtingen had dat het smedengilde – naast de reeds bestaande kanalen als Geesttafel en gasthuis – ook aan caritas (ten behoeve van niet-leden) zou doen. Zoals hier al geschreven, ben ik een dergelijke verwachting ten opzichte van ambachtsgilden in de zeventiende en achttiende eeuw slechts zelden ergens anders in de Noordelijke Nederlanden tegengekomen, maar wel in het Zuiden. Dit roept als het ware om nader onderzoek naar vergelijkbare verwachtingen of zelfs praktijken in omliggende steden, bijvoorbeeld in Nijmegen, Arnhem of Venlo.[17]

We weten nu dat we de twee penninkjes kunnen toeschrijven aan het smedengilde van Grave en dat het meer dan aannemelijk is dat ze gebruikt zijn als

broodloodjes voor de smijsaerme. Is het nu een broodloodje of een gildepenning? Het is zonder meer een broodloodje, dat wil zeggen een vanwege erkende behoeftigheid ontvangen penninkje dat op een specifiek moment en plaats recht geeft op een brood. Volgens mij is het óók een gildepenning, maar dat hangt van je definitie van gildepenning af. Als je elke emissie van een ambachtsgilde een gildepenning noemt (en waarom ook niet?) is het een gildepenning en heeft daarmee Grave wat betreft gildepenningen zijn plaats op de kaart gekregen.

'Wacht even' zult u nu zeggen, want u bent natuurlijk nog steeds een beetje geïrriteerd dat uw vertrouwde bibliotheek in het begin van dit artikel als oude koek werd bestempeld. Tja, hier kon ik een koekje van eigen deeg van u verwachten. Per slot herinnerde u zich nog een artikeltje uit 1906 over een gildepenning van het Graafse kramersgilde.[18] Hierin werd overtuigend door Snoeck op basis van archivalische bronnen aangetoond dat het kramersgilde van Grave in de periode 1696-1698 begrafenispenningen ('koopere platiens en ingesnede namen doen maken') heeft laten maken en in 1703 er nog heeft laten bijmaken.[19] Deze gegraveerde koperen en op naam gestelde presentiepenningen zelf heb ik nog niet kunnen terugvinden. Maar het laat wel zien dat het gebruik van gildepenningen in een klein stadje als Grave een traditie had.

Blijft nog de vraag over wat dan H en B betekenen en wat het verschil in functie is tussen de kleine en de grote penning. Harde bewijzen kan ik niet leveren maar wel een aannemelijke verklaring. Mij dunkt dat H en B staan voor 'Heel Brood', terwijl de penning zonder letters dan gegolden kan hebben voor een half brood. De grote penning woog immers ook ongeveer tweemaal zo veel als de kleine.

Een en ander op een rijtje gezet kan over deze twee penningen het volgende gezegd worden:

- De twee penninkjes zijn toe te schrijven aan het smedengilde van Grave.
- Het smedengilde van Grave speelde al vanaf de late middeleeuwen via brood- en roggespinden een rol bij de algemene armenzorg van Grave.
- Het is in het post-reformatorische Nederland tamelijk uitzonderlijk dat een ambachtsgilde zich bezighoudt met algemene armenzorg.
- Voor zover nu bekend én onderbouwd is het smedengilde van Grave het enige Noord-Nederlandse ambachtsgilde dat gebruik maakte van broodpenninkjes in het kader van algemene armenzorg.
- In het zuiden kwam dit meer voor. Mogelijk gebeurde dit dan ook elders in de regio. Nader onderzoek zou dit moeten uitwijzen.
- De penninkjes kan men én als broodloodje én als gildepenning definiëren.
- Speculatief: de betekenis van H en B op de penning is Heel Brood. De diameter van de penning stond in relatie met het gewicht van het te spenderen brood.
- Buiten het smedengilde heeft ook het kramersgilde van Grave gildepenningen – in de vorm van presentiepenningen voor begrafenissen – gekend. ■

Foto's: H. Smits, Stichting Graeft Voort, Collectie Graeft Voort

NOTEN

1. HENDRIKS/TIMMERMANS s.a., 53-71.
2. HENDRIKS/TIMMERMANS s.a., 9; SWINKELS 1998, 8-10.
3. Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), toegang 7076, inv. 50.
4. LOURENS/LUCASSEN 1997, 43.
5. REMMERSWAAL 2008, 222: 29 smeden in Goes in 1738 op circa 3500 inwoners.
6. ROMMES/VAN DER SPEK 2004, 64: circa 170 (nieuwe) smeden over periode 1750-1774 op circa 25-30.000 inwoners.
7. DE MEERE/NOORDERGRAAF 1977, 175: 343 smeden in Amsterdam in 1811 op circa 200.000 inwoners.
8. TEULINGS 2011, 17: over namen, nummers op gildepenningen.

9. FIERST 2013, 131.
10. BOS 1998, 43-44, 143-145; ROMMES / VAN DER SPEK 2004.
11. BOS 2006, 176.
12. BOS 2006, 178. Zij wijst er op dat de armenzorg in het Noorden anders was georganiseerd dan in het Zuiden.
13. FIERST 2013, bijlage 199: voor omrekening van malder rogge naar kilo brood.
14. VAN MIERT 1908, 10-14, 108-120.
15. BHIC 7076, inv 40.
16. FIERST 2013, bijlage 200.
17. DIRKS 1878/79 XCVIII.1, XCIX 11, 14, 15; FIERST 2013; WITTOP KONING 1978, 187; PELSDONK 2003, nrs 475, 476.
18. SNOECK 1906, 292 e.v.
19. SNOECK 1906, 294-295.

LITERATUUR

S. BOS, "*Uyt liefde tot malcander*". *Onderlinge hulpverlening binnen de Noord-Nederlandse gilden in internationaal perspectief (1570-1820)* (Amsterdam, 1998).

S. BOS, 'A tradition of giving and receiving: mutual aid within the guild system', in: M. PRAK / C. LIS / J. LUCASSEN / H. SOLY, *Craft Guilds in the Early Modern Low Countries. Work, Power and Representations* (Aldershot, 2006).

J. DIRKS, *De Noord-Nederlandsche Gildepenningen, wetenschappelijk en historisch beschreven en afgebeeld* (Haarlem, 1878/1879).

R. FIERST VAN WIJNANDSBERGEN, *Ghenge ende gheve in Grave. Fondsvorming van armeninstellingen en middeleeuwse monetaire problematiek* (Tilburg, 2013).

H. HENDRIKS / J. TIMMERMANS, *De ambachtsgilden in Grave. Een inventarisatie* (s.l, s.a.).

P. LOURENS / J. LUCASSEN, *Inwoneraantallen van Nederlandse steden ca. 1300-1800* (Amsterdam 1997).

J. DE MEERE / L. NOORDERGRAAF, 'De sociale gelaagdheid van Amsterdam in de Franse tijd. Het beeld van een tijdgenoot', in: *Amstelodamum Jaarboek* 69 (1977) 175.

L. VAN MIERT (waarschijnlijk), 'Uit het archief van het smedengild te Grave', in: *Taxandria. Tijdschrift voor Noordbrabantsche geschiedenis en volkskunde* (1997) 10-14, 108-120.

L. MINARD-VAN HOOREBEKE, *Noord-Nederlandsche gildepenningen (presentatie-, kerk- & armloodjes van de XVe tot de XVIIIe eeuw)* (Gent, 1878).

J. PELSDONK, *Pennincxkens van Loode* (Goudswaard, 2003).

L. REMMERSWAAL, *Een duurzame alliantie. Gilden en regenten in Zeeland, 1600-1800* (Middelburg, 2008).

R. ROMMES / J. VAN DER SPEK, *Met hand en hart. Zeven eeuwen smedengilde en St Eloyengasthuis in Utrecht 1304-2004* (Utrecht, 2004).

J.M. SNOECK, 'II Begrafenispenning van het Cramers (kooplieden) gilde te Grave', in: *Tijdschrift voor Munt- en Penningkunde* 14 (1906) 292-296.

T. SWINKELS, ´De Graafse ambachtsgilden ten grave. Een beschouwing vanaf de 14e eeuw tot heden met de nadruk op het kleermakersgilde en het smedengilde´, in: *Merlet.* 34 (1998) 3-10.

C. TEULINGS / C. ESSEBOOM / C.M. DE BRUYN, *Op de penning... Dordtse gildepenningen uit de periode 1603-1803* (Dordrecht, 2011).

D. WITTOP KONING, *De penningen der Noord-Nederlandse ambachtsgilden* (Amsterdam, 1978).

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

De Munterskapel in de Grote Kerk van Dordrecht

Een uniek verschijnsel in Nederland

MICHEL KOK

In Dordrecht, een van Hollands oudste steden, valt voor de numismaat veel te beleven. De meesten denken hierbij gelijk aan het eeuwenoude muntgebouw met rijk versierd portaal of aan de schilderijen van de Dordtse munters in Museum van Gijn. Wie als numismaat uitsluitend om deze redenen naar Dordrecht gaat, doet zichzelf en de stad echt tekort. Veel minder bekend, maar daarmee niet minder leuk, is de munterskapel in de Grote Kerk. Een uniek verschijnsel, want nergens anders in Nederland is een dergelijke kapel te bezoeken.

Zoals de kapel er nu uitziet heeft zij er niet altijd uit gezien. Al vanaf 1422 bezaten de munters van de Munt van Holland een kapel gewijd aan Sint Eligius, de beschermheilige van de munters en dus eigenlijk ook van de numismaten. Deze kapel ging echter tijdens de grote brand van 1457 verloren. Pas in 1490 kon de kapel weer betrokken worden en kon er vanaf dat moment weer een gebed worden opgedragen aan Sint Eligius. Dit veranderde drastisch tijdens de Reformatie en de Beeldenstorm die ook in Dordrecht hun sporen nalieten. Het Sint Eligiusaltaar werd verwijderd en vanaf dat moment konden de munters er niet meer echt bidden, maar alleen begraven worden. De kosten voor een begrafenis in de Munterskapel varieerden behoorlijk. Rond 1700 kostte een gemiddelde begrafenis al gauw tussen 18 en 40 gulden.[1] De kapel vormde zeker vanaf 1606 een afgesloten gedeelte van de Grote Kerk. In dat jaar werd een nieuw hekwerk geplaatst, dat voorheen in de Jeruzalemkapel te vinden was. In 1675 werd het hek ook nog rijkelijk versierd met het wapen van de Munt van Holland en enkele muntmeestertekens. Deze tekens werden helaas weer verwijderd toen de Fransen ons land bezetten.

In 1895 heeft de kapel haar laatste verandering ondergaan. In eerste instantie was de kapel nog wit gemarmerd, maar in dat jaar werd de kapel in een houtkleur overschilderd, zoals ook de toegevoegde foto laat zien. Het hekwerk werd voorzien van de tekst die ook nu nog te lezen valt. Nu bevat de kapel dus het wapen van de Munt van Holland, in Romeinse cijfers het jaartal 1675,

verwijzend naar het jaar waarop het hek van de Jeruzalemkapel in de munterskapel geplaatst en versierd werd en de tekst: 'HEBT GY HET OP MUNTEN GEMUNT UITMUNTENDER DAN GOUDT DEEL D'ARMEN EN WACHT WEER HONDERDVOUDT'.[2] Deze tekst verwijst naar de het belang van liefdadigheid.

Al met al is de munterskapel dus een kapel met een rijke geschiedenis en een must voor iedere numismaat om eens in zijn of haar leven te bezoeken. Voor een bezoek aan de kapel kunt u het beste de website van de Grote Kerk van Dordrecht raadplegen: www.grotekerkdordrecht.nl.

NOTEN

1. VAN DUINEN 2012, 20-23.
2. VAN DUINEN 2004, 14.

LITERATUUR

HERMAN A. VAN DUINEN, *De Grote of Onze-Lieve-Vrouwekerk Dordrecht-Holland. Negen eeuwen in woord en beeld* (Dordrecht, 2004).

HERMAN A. VAN DUINEN / CEES ESSEBOOM, *De Munt van Holland. Een beknopte historie van de Dordtse Munt* (Dordrecht, 2012).

14e MUNTMANIFESTATIE 2014
ZAT. 20 SEPTEMBER / 09.30 -16.00 UUR

EXPO HOUTEN Meidoornkade 24, 3992 AE
A27, Afrit 29 gratis parkeren / met Buslijn 47 van-naar Utrecht CS
GROOTSTE NUMISMATIEKBEURS
OOIT IN NEDERLAND GEHOUDEN !
WWW.WBEVENEMENTEN.EU

Willebrand, afgekort en retrograde

ARIE VAN HERWIJNEN

Willebrand (Wilbrand) van Oldenburg, een naaste bloedverwant van de graven van Gelre en Holland, heeft diverse functies bekleed. Hij was domkanunnik van Hildesheim en werd in 1211 door keizer Otto IV gevraagd om de vijfde kruistocht voor te bereiden. Daarna werd hij domproost in Hildesheim en Utrecht en proost in Maagdenburg. De jaren daarop was hij de gezant van keizer Frederik II in Italië. In 1225 werd hij tot bisschop van Paderborn gewijd en bestreed in dit bisdom met succes de opstandige adel. Nadat de bisschoppen van Münster en Osnabrück waren afgezet werd hij in 1226 tijdelijk belast met het bestuur van deze bisdommen. Als bisschop met militaire ervaring werd hij in 1227 door paus Gregorius IX overgeplaatst naar Utrecht om orde op zaken te stellen in het opstandige Oversticht. Hij versloeg de opstandelingen in het gebied van onze huidige provincie Drenthe met hulp van de Friezen. In 1233 is hij begraven in de Sint-Servaasabdij in Utrecht.

Als bisschop heeft Willebrand gemunt in Paderborn, Utrecht en Deventer. Van Deventer beschrijft Van der Chijs een denarius (penning; VIII, 4) en een obolus (halve penning; VIII, 5). Beide typen tonen op de voorzijde de gemijterde bisschop en op de keerzijde een geopend, gevoet kruis met 2 sterretjes en 2 cirkeltjes in de kwadranten. De omschriften op de penning zijn +WILBRANDVS en +IN DAVENTRIA, vanwege de kleinere diameter is dit op de halve penning +WILBRAND en DAVENTRIA. Volgens Van der Chijs weegt de penning tussen de 0,5 en 0,6 gram en de halve penning 0,3 gram.
In maart 2014 is een variant van dit type gevonden die als afbeelding of beschrijving niet in de literatuur wordt teruggevonden. Vanwege het gewicht en de diameter kunnen we er van uit gaan dat het een penning is en geen halve penning.

De afbeeldingen op de voor- en keerzijde zijn gelijk aan de munten uit Van der Chijs. De slechts gedeeltelijk leesbare omschriften wijken echter af. Op de voorzijde staat tegen de klok in gelezen waarschijnlijk +WILLEBRA. De letters staan verder uit elkaar dan op de tekening waardoor de volledige naam van de bisschop hier niet meer past en op een vreemde manier is afgebroken. Het omschrift op de keerzijde is zo mogelijk nog raadselachtiger. Vanwege het ontbreken van een duidelijk initiaalkruis is voor de stand van de keerzijde gekozen zoals op de foto te zien is. Het omschrift heeft ook hier meer ruimte tussen de letters dan op de tekening. Het kan o.a. zo worden gelezen: /IAIEAI/// of /TAIENT///. Met name de tweede schrijfwijze brengt ons dicht bij +DAVENTRIA. Het woord IN is

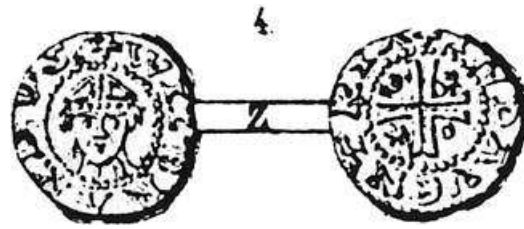

Van der Chijs VIII, 4 (2x ware grootte)

Vondstmunt (2x ware grootte)

dan vervallen vanwege de ruime opzet van het omschrift. Pogingen om het omschrift retrograde te lezen of te interpreteren als TRAIECTVM brengen ons niet veel verder.

Het is aannemelijk dat de stempelsnijder hier de nodige fouten heeft gemaakt, maar hierdoor is er wel een interessante variant van dit munttype ontstaan.

LITERATUUR
P.O. VAN DER CHIJS, *De Munten der Bisschoppen, van de Heerlijkheid en de Stad Utrecht* (Haarlem, 1859).

Inleveringen vanaf heden mogelijk !

Wij zoeken voor onze uitgebreide klantenkring doorlopend goede munten, die wij middels onze regelmatige prijslijsten (duizenden !) ter verkoop aanbieden.

Voor U biedt dat een aantal belangrijke voordelen :

- Uw munten worden verkocht tegen *optimale verzamelaarprijzen.* Deze prijzen stellen wij in overleg met U vast. Dit voorkomt dat munten onder een door U gewenste prijs worden verkocht !
- Zeer zorgvuldige beschrijvingen en kwaliteitsaanduidingen. Betere munten worden afgebeeld.
- U maakt gebruik van onze zeer goede en *omvangrijke klantenkring* die in tientallen jaren is opgebouwd. Hierdoor vinden wij voor Uw munten steeds de juiste kopers.....
- Wij werken met *zeer lage commissies*, meestal tussen de 10 en 20%, maar in sommige gevallen zelfs slechts 5% ! Dit hangt uiteraard af van de te verkopen munten.
- In tegenstelling tot veilingen wordt maar aan een zijde commissie geheven. Hierdoor komt van de waarde van de munt *minimaal 80%* in Uw handen en niet maar maximaal zo'n 60%.
- Zeer vlotte opname van Uw munten in een van onze verkooplijsten. Door deze uiterst efficiënte manier van werken hoeft U niet maanden lang te wachten tot Uw munten worden aangeboden.
- Uitbetaling binnen 1 maand na verkoop. Dus een *zeer vlotte financiële afhandeling.*

Heeft U een collectie te koop en betere losse stukken dan neem eens contact met ons op !

MUNTHANDEL G.HENZEN • POSTBUS 42 • 3958ZT AMERONGEN

☎ 0343-430564 • FAX 0343-430542 • E-MAIL: INFO@HENZEN.ORG • WWW.HENZEN.ORG

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

FIDEM MEDALS

International Art Medal Federation

bezoek ons op:
www.fidem-medals.org

Nieuw werk van Frans en Truus van der Veld

Penningen in beeld

JIM VAN DER MEER MOHR

Het echtpaar Frans en Truus van der Veld is al jaren, zoals zij zelf zeggen 'een creatieve twee-eenheid.' Samen vervullen zij opdrachten voor instellingen, overheden en particulieren. Zij maken beelden (portretten, bustes en reliëfs), grafmonumenten en penningen, alles met een geheel eigen invalshoek. Zij hebben onder andere meegewerkt aan de realisatie van het Indisch Monument in Den Haag. Zij maken in hun werk gebruik van tal van materialen, diverse steensoorten en brons, maar ook aluminium. De penningen zijn vaak traditioneel van vorm, maar een enkele maal worden ook experimentele wegen ingeslagen bij het vervaardigen van penningen. Zo was de nieuwjaarspenning 2012/13 'Toekomstproof' niet rond, maar vierkant en waren er leemtes in het beeldvlak. Hier toon ik drie recente penningen die qua uitvoering redelijk traditioneel maar wel eigentijds zijn.

In 2012 bestond de Bloembollen Keurings Dienst (BKD) 90 jaar. Bij die gelegenheid hebben Frans en Truus van der Veld de opdracht gekregen een beeld van een Tulpenbol te maken. Het is een kloek exemplaar geworden op een sokkel; de bol is 70 cm. hoog en 50 cm. diep. Als geste maken Frans en Truus bij dergelijke opdrachten vaak ook een paar penningen, die zij als relatiegeschenk erbij doen. Zo ontstond de *Tulpenpenning*. De bolle voorzijde van deze penning toont een tulp met klisters en ingetekende tulpen en jaartallen. De platte keerzijde toont rokken met wortels en bloemen in aanzet en het logo van de BKD. De penning is gegoten in brons met een groen/rode patina en meet 55x50 cm.

Naar aanleiding van het Huygensjaar heeft het echtpaar Van der Veld twee penningen gemaakt van Christiaan en Constantijn Huygens. De penning met de beeltenis van de natuurwetenschapper Christiaan toont op de voorzijde een lens voor het oog en geboorte- en sterfjaar van Huygens 1629-1695, een Saturnusring en een handtekening. De keerzijde laat in reliëf een slingerklok zien met het jaartal 1657, het jaar waarin Christiaan heeft gepubliceerd over de Saturnusring. De voorzijde van de andere penning toont het portret van de bekende dichter en diplomaat Constantijn Huygens met hoed en de

Tulpenpenning, 2013

Gebroeders Huygens, 2013

jaartallen 1596-1687. De keerzijde toont een deel van een tekst van een gedicht van Huygens. Beide penningen zijn in brons gegoten en meten 40x35 mm.

Met deze penningen laten de kunstenaars zien dat zij zowel in opdracht als vrij werk maken. ■

Meer over het werk van Frans en Truus van der Veld op www.beeldenvanderveld.nl

DRINGEND GEZOCHT !!
Antieke, middeleeuwse en provinciale munten.
Beter koninkrijk, Overzee en oud Buitenland (voor 1900)
Wij kunnen U momenteel zeer hoge prijzen betalen voor dergelijke munten.
Bij ons betaald U natuurlijk geen hoge veilingkosten of hoge taxatiekosten,
zodat U bij ons altijd het beste af bent en de hoogste prijs voor Uw munten krijgt.
Heeft U een (deel) collectie te koop of betere losse stukken, dan schroom niet
contact met ons op te nemen voor een afspraak. Vele tevredenen gingen U reeds voor.
Let wel ! Wij berekenen nooit kosten en onze taxaties zijn altijd vrijblijvend
MUNTHANDEL G. HENZEN - POSTBUS 42 - 3958 ZT AMERONGEN
☎ 0343-430564 * fax 0343-430542 * e.mail : info@henzen.org

Penningen als Passie

Teylers Museum verwerft Collectie De Koning

JAN PELSDONK

Teylers Museum ontvangt dit jaar een bijzondere schenking. Het gaat om een grote collectie penningen, voornamelijk uit de tweede helft van de twintigste en het begin van de eenentwintigste eeuw uit het bezit van Hans de Koning (1929).

Het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum heeft een grote verzameling van circa 16.000 munten en penningen. De basis is gelegd door de penningcollectie van Pieter Teyler van der Hulst (1702-1778). Andere verzamelingen van privépersonen die in het museum worden bewaard zijn van onder andere Adriaan Enschedé (1829-1896, Romeinse en West-Friese munten), Theodoor Roest (1837-1898, Gelderse munten) en Willem Roodenburg (1917-2006, een bruikleen van Hollandse munten en noodmunten).

Sinds het begin van de vorige eeuw is er minder aandacht besteed aan het uitbreiden van Teylers collectie, mede door de afgenomen financiële armslag van het museum in die jaren.

De moderne penningkunst was daardoor lange tijd ondervertegenwoordigd. Daar is nu dankzij Hans de Koning verandering in gekomen. Een halve eeuw lang heeft hij met tomeloze energie gespeurd naar nieuwe penningen, waarbij hij ze vaak door atelierbezoek direct bij de makers verwierf. Mede hierdoor zit achter vrijwel iedere penning een anekdote verscholen, waarover hij graag vertelt.

Van jongs af aan had Hans al belangstelling voor beeldhouwkunst. Via zijn broer Piet (1932-2012) die al eerder begon met verzamelen en de beeldhouwer en penningmaker Frank Letterie (1931) – een familielid – kwam Hans in het begin van de jaren zestig in aanraking met de penningkunst. Hij werd er meteen door gegrepen en begon zich toe te leggen op het verzamelen van penningen met artistieke waarde. Zijn persoonlijke smaak speelde een belangrijke rol bij de keuze om een penning al dan niet aan te kopen. Zoals hij zelf zegt: 'Mijn verzameling kent geen thema in de zin van bijvoorbeeld: personen van het koninklijk huis, de luchtvaart of kinderportretten. Vaak is zo'n thema interessant en nuttig, maar er

Jos Reniers, Niccolò Paganini, 1987 (2/3 ware grootte)

Christien Nijland, Beatrice, 1973

komt dan ook veel lelijks naast moois in je collectie.'

Een van de bijkomende aspecten van het verzamelen is de achtergrond van een penning. Zoals Hans zegt: 'Je krijgt meer interesse voor de afgebeelde persoon en zijn werk, zoals bijvoorbeeld bij de penning over Paganini'. Bij deze penning maakt de belettering overigens een wezenlijk onderdeel uit van het geheel. De vormgeving van de letters speelde bij Hans ook mee in de beoordeling of een penning het waard was om in zijn collectie te worden opgenomen.

Hans – die in oktober 85 hoopt te worden – vertelt: 'Na vele jaren van verzamelplezier en kijkgenot komt er met het ouder worden en door veranderingen in je leven een moment waarop je je afvraagt wat er in de toekomst met je verzameling gaat gebeuren. De familie was minder geïnteresseerd in de collectie als geheel en ik wilde "mijn levenswerk" niet verkopen. Zodoende nam ik uiteindelijk contact op met Teylers Museum.' Het resultaat mag er zijn: Hans is blij dat zijn verzameling goed terecht komt en toegankelijk wordt voor anderen.

Marianne Letterie, Parelhoen, 1972

Frank Letterie, Johannes Letterie 80 jaar, 1966

Museumbezoekers kunnen de penningen voortaan met eigen ogen aanschouwen. Tegelijkertijd vult Teylers Museum met de Collectie De Koning een lacune in de verzameling op. De collectie bevat het werk van een veelheid aan bekende en minder bekende penningmakers waaronder Piet Esser, Ruth Brouwer, Eric Claus, Loekie Metz, Christien en Lucy Nijland, Jos Reniers, Nynke Schepers, Niel Steenbergen, Geer Steyn, Theo van de Vathorst en Ger Zijlstra. Een selectie uit de verzameling wordt vanaf 12 oktober getoond in de penningvitrines.

Hans de Koning (1929) was ruim 35 jaar werkzaam in diverse buitendienstfuncties bij de Nederlandse Unilever Bedrijven. Hij was vele jaren lid en bestuurslid van de Vereniging voor Penningkunst en redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij publiceerde daarin geregeld, voornamelijk over hedendaagse penningen en hun makers.

FIDEM-leden gezocht

LINDA VERKAAIK

De Fédération Internationale de la Médaille d'Art, opgericht in 1937, heeft als doelstellingen het stimuleren en de verspreiding van de penningkunst op internationaal niveau, het bevorderen van de erkenning van de penningkunst onder andere kunsten, stimulering van uitwisseling tussen artiesten en het internationaal bekend maken van hun werk. De FIDEM is actief in meer dan 40 landen. Elke twee jaar vindt ergens ter wereld het internationale FIDEM-congres plaats met daaraan gekoppeld een tentoonstelling van moderne penningkunst. Het aantal penningen dat een land mag inzenden is voor een belangrijk deel afhankelijk van het aantal FIDEM-leden van het land in de jaren voorafgaand aan het congres.

Nederlandse inzending

Dit jaar is de Nederlandse penningkunst tijdens het FIDEM-congres in Sofia (2-6 september) vertegenwoordigd met 48 penningen. Dit aantal penningen is gebaseerd op het aantal Nederlandse Fidem-leden in 2012. Het beperkte aantal penningen dat ons land mag insturen, maakt de selectie uit het veel grotere aantal penningen dat door Nederlandse penningmakers voor de selectie aangeboden wordt tot een zeer precaire zaak.

Mocht ons land dit jaar nog 48 penningen insturen, het huidige ledental doet voor de FIDEM-tentoonstelling 2016 in België het ergste vrezen. Hoewel veel penningliefhebbers geïnteresseerd zijn in de activiteiten van de FIDEM hebben tot nog toe slechts vijftien leden het lidmaatschap van 2014 betaald. Dit heeft desastreuze gevolgen voor de bijeenkomst over twee jaar. Een waar doemscenario. Zeker in het licht van de vele penningmakers die Nederland rijk is en te meer omdat Nederland als een van de belangrijkste penningmakende landen wordt gezien.

Het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst en ikzelf als FIDEM-afgevaardigde voor Nederland, willen de bekendheid van de Nederlandse penningkunst op internationaal gebied verruimen door het aantal FIDEM-leden in Nederland te vergroten. Daarom vragen wij u dringend lid te willen worden van de FIDEM. Met het lidmaatschap (€ 50 per jaar voor individuen, € 30 voor studenten, € 120 voor musea en verenigingen en € 200 voor bedrijven) krijgt u tweemaal per jaar *The Medal* met tal van foto's, artikelen, lezingen en actuele internationale gebeurtenissen rondom penningen. Tevens wordt u op de hoogte gehouden van het internationale penningnieuws. Penningmakers kunnen desgewenst met een link naar de eigen website op die van de FIDEM komen. Voorts krijgt u korting bij deelname aan het tweejaarlijkse congres. Bovendien houdt u met uw lidmaatschap het aantal Nederlandse inzendingen voor de FIDEM-tentoonstellingen op peil en kan ons land blijven deelnemen met een gepast aantal penningen van Nederlandse kunstenaars.

Meer informatie over FIDEM is op te vragen bij FIDEM gedelegeerde Linda Verkaaik (l.verkaaik@planet.nl) en aanmelden als lid kan op de website www.fidem-medals.org.

Een handelsmunt uit de burcht van Vlaardingen

ANTON CRUYSHEER

In juni 2008 vond te Vlaardingen het historisch evenement *Terug naar Flardinga* plaats. In het kader van dit evenement, dat in directe relatie staat tot het project 'Graven in Vlaardingen' van het Vlaardings Archeologisch Kantoor, is een interessante penning geslagen; een weergave van een unieke munt die, onder meer bij Grolle, bekend staat als een munt van graaf Floris II de Vette van Holland (1091-1121).[1] Reden een korte beschrijving te geven van de heruitgave met enkele aanvullende inzichten over de middeleeuwse munt, waaronder een nieuwe datering en toeschrijving.

Het project 'Graven in Vlaardingen' en heruitgifte penning

Navraag bij de Vlaardingse archeoloog Carolien van Loon, leerde dat het project 'Graven in Vlaardingen' sinds 2006 gaandeweg is ontstaan. Een belangrijke aanleiding vormde de Slag bij Vlaardingen in 1018. Vanuit diverse kanten werd gevraagd om de verjaardag van dit belangrijke wapenfeit, dat ook wel door het verzet tegen de Duitse keizer wordt gezien als het begin van Holland, niet zonder meer voorbij te laten gaan.[2] Voor het Vlaardings Archeologisch Kantoor kans om de relatie van Vlaardingen met het Hollandse gravenhuis en de stand van kennis over het Vlaardingen van de elfde eeuw onder de aandacht te brengen. Het project 'Graven in Vlaardingen' leidde tot:

- de zoektocht naar de Oer-Vlaardinger: een uitgebreid DNA-onderzoek op elfde-eeuwse Vlaardingers en hun (mogelijke) moderne nazaten;
- vier gezichtsreconstructies van elfde-eeuwse Vlaardingers;
- tentoonstelling *Graven in Vlaardingen* in het Visserij-Museum (2008);
- een publicatiereeks voor het grote publiek;
- *Terug naar Flardinga* (2008): een historisch evenement.

Ten behoeve van dit evenement, waaraan 232 Europese re-enactors meededen, werd een Vlaardingse betaalpenning uitgegeven die gebaseerd was op een originele en unieke munt. Deze munt wordt toegeschreven aan Vlaardingen. Het idee was om via deze betaalpenning het inhoudelijke verhaal te versterken. Daarom werd ook gekozen voor een uitvoering in vernikkeld messing in plaats van plastic. De penning diende daadwerkelijk als betaalmiddel op het evenement en als marketingproduct en is in een oplage van 10.000 stuks geslagen door CombiCraft Coins uit Doetinchem. Vanwege de productietechnische mogelijkheden en wettelijke bepalingen is de penning wat groter dan het origineel en perfect rond gemaakt. De betaalpenning weegt 0,6 gram en de productie is mede mogelijk gemaakt door steun van Grolsch Nederland, Pepsi Max Nederland en Salut.

Het ontwerp van de munt werd gemaakt door het Vlaardings Archeologisch Kantoor en is gebaseerd op foto's van de oorspronkelijke munt die gevonden is in Zweedse bodem en zich

Reproductie penning Vlaardingen (2x ware grootte)

bevindt in het koninklijk muntkabinet (Kungliga Myntkabinettet) te Stockholm. Hierbij werd getracht de originele munt zo dicht mogelijk te benaderen.

Slag bij Vlaardingen

Volgens de gemeente Vlaardingen ontwikkelde de plaats zich met de komst van graaf Dirk III (993-1039) snel tot de belangrijkste van het graafschap Holland. Dirk III stichtte te Vlaardingen een grafelijk hof en een burcht, die in 1018 een belangrijke rol speelde in de 'Slag bij Vlaardingen', een belangrijk keerpunt in de Hollandse geschiedenis. Met de burcht had Dirk III een strategische locatie die controle over de Oude Maas en de haven gaf en tegelijk de aanliggende nederzetting beschermde. Vermoedelijk was de burcht van een nieuw type, die bestond uit een omgrachte, aarden heuvel met daarop een houten toren. Mogelijk is deze later in steen uitgevoerd.

Eerder onderzoek

Van de munt blijkt tot nu toe slechts een exemplaar gevonden te zijn en wel in Zweden. Exact waar precies is niet bekend. Over de munt werd enkele keren eerder geschreven. Volgens Jacobi is de Vlaardingse munt de eerste in een reeks en zal deze onder Dirk V (1061-1091) of Floris II (1091-1121) zijn geslagen.[3] Van Gelder is van mening dat de munt valt toe te schrijven aan Floris II.[4] Van Hengel heeft via een mondelinge mededeling aan Jacobi laten weten dat hij de munt liever in Vlaanderen wil plaatsen, echter zonder nadere motivering.[5] Ilisch wijst de munt toe aan Vlaardingen, maar nog met een vraagteken of dit het graafschap Holland betreft.[6] Kluge schrijft de munt eveneens toe aan Vlaardingen en Grolle plaatst in navolging van Van Gelder de munt onder Floris II, maar geeft hierbij aan dat deze toeschrijving onzeker is (wel zeker is de toeschrijving aan Vlaardingen).[7] Grolle beschrijft de munt als een 'Anglo-normandisch type' omdat de voorzijde lijkt te zijn ontleend aan de pennies van Knut de Grote (1017-1035) en Eduard de Belijder (1043-1066). De voorzijde van de penning is volgens Grolle mogelijk ontleend aan de pennies van Aethelred II (978-1016) en William I (1066-1087). Deze laatste vergelijking werd eerder gemaakt door Jacobi.[8]

Penning, Graafschap Holland (gevonden in Zweden)

Nieuwe interpretatie

De aanknopingspunten voor toeschrijving aan een specifieke Hollandse graaf zijn beperkt maar aan de eerdere analyses valt het een en ander toe te voegen. Allereerst werd tijdens het ontwerpproces van de reproductiepenning een interessante ontdekking gedaan. De tekst op de keerzijde bleek niet 'Flardiga' te luiden, maar 'Flardi-ga'. Het streepje was tot dan toe als niet relevant of als een beschadiging beschouwd, maar zorgde voor de uitspraak 'Flardinga' – Vlaardingen dus. Deze veronderstelling is afkomstig van stadsarchivaris Harm Jan Luth van gemeente Vlaardingen. Luth benoemt dat in de paleografie een dergelijke abbreviatuur boven een klinker een gebruikelijke aanwijzing is dat erna vaak de letter 'N' ingevoegd dient te worden. Zijn veronderstelling wordt onderbouwd met de argumenten dat een duidelijk streepje tussen de letters I en A niet betekenisloos zal zijn gezet, alle verschillende schrijfwijzen van Vlaardingen destijds op die plek een N kennen en dat het blijkbaar eenvoudiger was op de munt het streepje ertussen te zetten in plaats van op de rand erboven

te plaatsen. 'Een munt is geen perkament of papier', aldus Luth. Hoewel we geen identieke schrijfwijzen uit (de schaarse bronnen uit) die tijd kennen, lijkt de argumentatie wel steek te houden. Niet ondenkbaar paste een volwaardige 'N' niet meer in het omschrift, nadat de stempelsnijder de eerste letters had gesneden. Een mogelijke afkorting is dan de 'N', maar het blijft een opmerkelijke noodgreep. Het eerdere vermoeden van Van Gelder, Kluge, Jacobi, Ilisch en Grolle voor de toeschrijving aan Vlaardingen is hiermee extra onderbouwd, al zou een tweede vondstexemplaar met de volledige naam welkom zijn.

Verder kunnen we concluderen dat de munt niet voor de lokale/regionale markt is geproduceerd, maar vanuit een internationaal handelsmotief. Dit blijkt niet alleen uit de vindplaats Zweden, maar ook uit een vergelijkbare keerzijde, die is aangetroffen op een munt uit de Veiling Künker (collectie De Wit), afkomstig uit Gotland (Zweden).[9] De afbeelding van het overeenkomstige type kruis, dat we verder niet kennen uit het graafschap Holland, moet bewust zijn gekozen om de herkennings- en acceptatiegraad van het zilveren handelsgeld te vergroten en sluit aan bij het veronderstelde Engelse prototype.

Een interessant punt dat nog niet als zodanig werd beschreven is het type helm met opstaande rand die de graaf draagt, in navolging van Engelse munten (daar 'helmet type' genoemd).[10] In de elfde en twaalfde eeuw was er een beperkt gebruik in typen helmen. Deze typen zijn de spangenhelm, de spitsconische helm en het bekkeneel.[11] Geen van deze helmen lijken echter op de getoonde 'helm' op de voorzijde van de munt. Ik concludeer hieruit dat het hier niet gaat om een daadwerkelijke helm, maar (in navolging van heersers uit Engeland) om een andersoortig, ceremonieel hoofddeksel, ook wel bekend als de 'gravenmuts', een typisch (machts)symbool.[12] De opvallende puntmuts vormt in dat geval een van de eerste voorbeelden van zo'n symbool binnen het graafschap Holland. De iconografie of het symboolgebruik op een munt van het graafschap Holland is verder niet ongewoon. We zien een mengeling van christelijke symbolen en typische symbolen van het graafschap Holland.

Datering

De tekst op de munt en daarmee definitieve toewijzing aan Vlaardingen is van belang. De muntslag onder Floris II 'de Vette' en opvolgers lijkt zich op Egmond te concentreren, waar deze graaf ook is begraven. Een datering tussen 1070-1090 – en dus onder Dirk V (1061-1091) lijkt hierdoor het meest waarschijnlijk, een conclusie die ook door Jacobi werd geopperd: 'De eerstvolgende Hollandse aanmuntingen zijn afkomstig uit het Maasmondgebied, mogelijk omstreeks 1080-1090'.[13] Omdat kort na 1076 de graven vanuit Vlaardingen hun machtsbasis in het graafschap verlegden in noordelijke richting (Egmond) is het minder waarschijnlijk dat er op munten vanaf 1076 'Vlaardingen' staat. Dit vertaalde zich ook in een andere naam van het graafschap: Holland (vanaf 1101). Graaf Floris II noemt zich dan 'Florentius comes de Hollant'.[14] Een extra aanwijzing dus dat de datering van de munt vóór 1101 moet liggen. Tot slot kan mogelijk de ferme aanduiding 'Graaf' en 'Vlaardingen' ook worden gezien als een vorm van machtsvertoon richting de Utrechtse bisschop en Duitse keizer, met de nagalmende overwinningen op de Duitse keizer in 1018 en 1047 te Vlaardingen in het achterhoofd. Op basis van het voorgaande luidt dan de determinatie van de zilveren munt: Penning (zgn. denarius levis), Graafschap Holland, ca. 1070-1090. Dirk V (1061-1091).

0,53 gram, 14 mm. Muntplaats: Vlaardingen (burcht). Vindplaats:

Zweden. Collectie: Kungliga Myntkabinettet, Stockholm, Zweden.

Voorzijde: Borstbeeld met gepunte gravenmuts met opstaande rand en om de schouders en hals een mantel en mantelspeld. Omschrift tussen parelranden beginnend met een kruis: + COMES (graaf);

Keerzijde: Punt-cirkel symbool in het hart van een (lichtend) kruis. Het kruis eindigt in drie punten. Omschrift tussen parelranden:.FLARDI–GA (Flardinga/ Vlaardingen).

Tot slot

In Vlaardingen blijkt met plezier te worden teruggekeken op het evenement waarbij met de bijzondere penning kon worden betaald en die door velen als souvenir mee naar huis is genomen. Mogelijk dat het in de loop van de komende jaren nog een vervolg krijgt, maar in 2018 (het duizendste herinneringsjaar) wordt het evenement volgens plan echt groots opgezet. Volgens Carolien van Loon ligt het in de bedoeling om andere Hollandse steden ook warm te maken en om samen 'de geboorte van Holland' te vieren. ■

Met dank aan Carolien van Loon en Tim de Ridder (Vlaardings Archeologisch Kantoor), Harm Jan Luth (Stadsarchief Vlaardingen), Bouke Jan van der Veen en Arie van Herwijnen.

NOTEN

1. GROLLE 2000, 37.
2. NIEUWENHUIJSEN 2010, 32-50.
3. JACOBI 1997, 284.
4. VAN GELDER 1980, 195.
5. JACOBI 1997, 289.
6. ILISCH 1997-1998, 166 (type 13.5). Interessant is dat in dit artikel meerdere munten aan Vlaardingen lijken te kunnen worden toegewezen. Bijvoorbeeld type 13.6 heeft visueel grote overeenkomsten met type 13.5.
7. KLUGE 1991, 293; GROLLE 2000, 37-38.
8. JACOBI 1997, 284.
9. KÜNKER 2007, nrs. 681 en 682, p. 219.
10. GROLLE 2000, 39 (type 5.1), toegeschreven aan Dirk VI (1121-1157). Mijns inziens is dit iets te laat, dit type past beter onder Floris II (1091-1121) en valt mede door het ontbreken van de tekst 'Flardinga' of 'Flardengis' te dateren tussen 1101-1121. Ditzelfde geldt voor type 13.7 (Ilisch 1997-1998, 167). Deze munten zijn derhalve niet aan Vlaardingen toe te schrijven, maar (vermoedelijk) aan Egmond.
11. VAN DER SLOOT 1964.
12. VAN HENGEL 1986, 22.
13. JACOBI 1997, 284.
14. NIEUWENHUIJSEN/DE RIDDER 2012, 206-207.

LITERATUUR

H.E. VAN GELDER *De Nederlandse Munten* (Utrecht, 1980) 195.

J.J. GROLLE *De Muntslag van de Graven van Holland tot de Bourgondische unificatie in 1434* (Amsterdam, 2000).

C. VAN HENGEL *De munten van Holland in de 13 eeuw* (Zeist, 1986).

C. HENGEL 'Vondsten van 12e-eeuwse (Hollandsche) munten', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 80* (1993).

P. ILISCH '13. Vlaardingen', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 84-85* (1997/1998) 163-167.

H.W. JACOBI 'Muntvondsten uit het tracé van de Willemspoortunnel te Rotterdam', in: *BOORbalans* 3 (1997) 279-298.

B. KLUGE *Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca 900-1125)* (Sigmaringen, 1991) 293.

KÜNKER *The de Wit Collection Künkerveiling 121 deel I* (maart 2007).

K. NIEUWENHUIJSEN 'De Slag bij Vlaardingen (1018)', in: *Terra Nigra* 176 (2010) 32-50.

K. NIEUWENHUIJSEN / T. DE RIDDER *'Ad Flaridingun' Vlaardingen in de elfde eeuw* (Hilversum, 2012) 206-207.

J.POST *Op zilver gemunt. De middeleeuwse muntslag in de Nederlandse gewesten, 1000-1500* (Leeuwarden, 1993) 49-51.

R.B.F. VAN DER SLOOT *Middeleeuws Wapentuig* (Bussum, 1964).

Foto's: Vlaardings Archeologisch Kantoor en Gabriel Hildebrand (Kungliga Myntkabinettet, Stockholm, Zweden).

De vijf zintuigen door Marina Radius

Penningen in beeld

JIM VAN DER MEER MOHR

Marina Radius (1953) is één van die zeldzame kunstenaars die multidisciplinair werkt. Zij maakt schilderijen in olieverf, beeldhouwt in steen en brons en maakt bovendien ook penningen. Zij heeft haar opleiding genoten aan de Rotterdamse Academie voor Beeldende Kunsten en haar werk is sterk geïnspireerd door de oude meesters. Tegelijkertijd doen haar schilderijen ietwat surrealistisch aan. De penningen die ze maakt zijn vrij traditioneel van uitvoering en vaak in een serie rond een bepaald thema gemaakt. Over haar wijze van het maken van penningen zegt zij zelf op haar site: bij het maken van haar penningen gaat Radius als volgt te werk. Zij begint met de penning in klei of was te modelleren. Daaroverheen maakt zij een siliconenmal met als versteviging een gipskapje over het geheel. Daarna draait de ontwerpster alles om en boetseert zij de keerzijde. Voor de belettering giet zij eerst weer een gipskap over

Gehoor, 2014.

Gezicht, 2014.

Reuk, *2014*.

Smaak, *2014*.

Tast, *2014*.

de keerzijde, waarin zij na droging de letters in spiegelschrift uitsnijdt. Hierin wordt klei gedrukt, waar na droging de siliconenmal voor de keerzijde op wordt gefabriceerd. Tenslotte kan zij nu het wasmodel in zijn geheel ingieten. De penningen worden alle in was of klei geboetseerd. De penningen laat zij gieten bij een bronsgieter die werkt met de 'cire perdue' (verloren wasvorm) methode. Harde modellen worden bij een zandgieter gegoten, wat een geheel andere methode is. Het ciseleren en patineren doet de beeldhouwster zelf.'

De hier getoonde serie laat op eigentijdse wijze een heel klassiek thema zien: de vijf zintuigen. Uit de zeventiende-eeuwse schilderkunst zijn tal van voorbeelden bekend waarin dit thema wordt uitgebeeld. Marina Radius heeft gekozen voor een eigenlijk heel simpele benadering; de zinnen worden verbeeld door het zintuig zelf. Op de keerzijde staat in de door haar bij penningen vaker gekozen 'universele taal Latijn' de benaming van het zintuig. Het is een mooie, eigentijdse en tegelijkertijd heldere invulling van een oud thema geworden. De penningen zijn in hoog reliëf uitgevoerd en in brons gegoten en hebben een diameter van ongeveer 60 mm.

www.marinaradius.nl

Civitat
Munt en edelmetaalhandel

GROOT ASSORTIMENT:
- Provinciale munten
- Koninkrijks munten o.a. topkwaliteit
- Gouden munten
- Bankbiljetten

LUTTEKESTRAAT 31 8011 LP ZWOLLE
TEL: 038-422 33 68 FAX 421 66 43

☞ Doorlopend te koop gevraagd:
Munten en muntverzamelingen

BEZOEK GEHEEL VRIJBLIJVEND ONZE WINKEL DINSDAG T/M ZATERDAG VAN 10.00 TOT 17.30 UUR

Oriental Numismatic Society

ONS

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar
www.onsnumis.org

Het present van Staat

Boekbespreking

JANJAAP LUIJT

Een jaar geleden werd in *De Beeldenaar* 2013-5 bij de boekbespreking van twee numismatische proefschriften aangekondigd dat in het daaropvolgende nummer van *De Beeldenaar* het proefschrift *Het Present van Staat* van George Sanders zou worden besproken. De beoogde recensent liet echter niets meer van zich horen en de bespreking dreigde nooit te verschijnen. Gelukkig werd ik recent opnieuw op de beloofde boekbespreking gewezen. Opnieuw nam ik contact op met de recensent, maar deze liet wederom niets van zich horen. Omdat belofte schuld maakt, heb ik daarom zelf het boek ter hand genomen en ben ik na lezing in de pen geklommen om u mijn kijk op de publicatie te geven.

Gouden ketens

Van 1588 tot 1795 vormden zeven soevereine gewesten de Republiek der Verenigde Nederlanden met als gemeenschappelijk bestuursorgaan de Staten-Generaal. Buitenlandse gezanten die op het punt stonden de Republiek weer te verlaten, brengers van belangrijke berichten en dappere soldaten en zeelieden konden geregeld rekenen op cadeaus of vereringen van de Staten-Generaal. In beginsel konden allerlei verschillende soorten voorwerpen dienen, variërend van kostbare tapijten tot goud- en zilverwerk en van boeken tot paarden. Vanaf 1630 kwam echter een zekere standaardisatie tot stand en vormden gouden ketens, kettingen en medailles de standaard beloning. In *Het present van Staat* beschrijft George Sanders hoe de besluiten om dergelijke vereringen te verlenen tot stand kwamen, wie de presenten vervaardigden en op welke wijze zij werden betaald. Hij behandelt de gedecoreerden en belicht de verschillende categorieën uitverkorenen die een verering ontvingen. Uiteraard komen ook de presenten zelf aan bod: een grote reeks triomfpenningen en beloningspenningen die vrij letterlijk hun gewicht in goud waard waren. In het afsluitende hoofdstuk vergelijkt Sanders het huidige decoratiestelsel met dat van de Republiek.

Het boek bevat een groot aantal afbeeldingen van gouden en zilveren voorwerpen, van triomfpenningen en uiteraard van gouden kettingen en medailles. In de bijlage zijn tabellen opgenomen met alle bekende uitreikingen van vereringen en een omvangrijke verzameling transcripties van opdrachten, rekeningen en besluiten. *Het Present van Staat* lijkt mij een waardevol naslagwerk voor verzamelaars en historici. Daarnaast is het vanwege de vele anekdotes ook een lezenswaardig boek voor geïnteresseerden in de geschiedenis van ons land toen het nog een republiek was.

GEORGE SANDERS, *Het present van Staat; De gouden ketens, kettingen en medailles verleend door de Staten-Generaal, 1588-1795* (Uitgeverij Verloren Hilversum, 2013). 682 pag., 17,5 x 24,5 cm, kleurenafb., gebonden. ISBN 978-90-8704-348-3. www.verloren.nl

Een Engelse PAXS-penny gevonden in Maastricht

BOUKE JAN VAN DER VEEN

In NUMIS en haar papieren en elektronische voorlopers komt al sinds 1985 een elfde-eeuwse vervalsing in lood van een Engelse penny voor; NUMIS 1018602. Het gaat om een penny van de Engelse koning Willem II (1087-1100) geslagen door een moeilijk leesbare 'moneyer' BRODE bij eerste determinatie gelezen als 'BRODE ON BRIC', in het munthuis van Bristol. Op de voorzijde staat het gekroonde borstbeeld van de koning met scepter met in het omschrift zijn naam en titel en op de keerzijde een kruis met in de kwadranten vier cirkels waarin de letters P A X S, hier met de naam van de muntmeester en muntplaats in het omschrift. De toeschrijving van het PAXS-type is nog steeds niet geheel onomstreden maar is hoogst waarschijnlijk te dateren als 'the first coinage of William II (1087-1100), from 1087 to c. late 1080s.' Dit in tegenstelling tot de oude toeschrijving in NUMIS aan Willem I de Veroveraar (1066-1087).[1]

De penning werd in 1985 gevonden in een opgraving aan het Vrijthof in Maastricht. Het gaat hier om een vervalsing die bestaat uit een onedele kern waar twee plaatjes zilver omheen zijn gesoldeerd en het zou hier dan ook kunnen gaan om een – ook oudtijds gebruikte – vervalsingstechniek die in de literatuur beschreven wordt als een 'plated forgery by the cliché method'; rondom de onedele kern zijn de plaatjes zilver met de afdrukken van een originele munt bevestigd. Vervalsers behoeven met gebruik van deze techniek geen muntstempels te fabriceren, maar hoeven slechts de afbeeldingen van een origineel 'af te wrijven' in twee dunne stukjes folie van edelmetaal, in dit geval zilver. Daarna worden de twee zilveren plaatjes die de beeldenaars dragen rondom een onedele kern gesoldeerd. Dat dit het geval is bij de munt uit Maastricht is goed te zien aan de kleurverschillen aan het oppervlak van de munt; zilver ten opzichte van het loodgrijs en aan de randen en op de slijtplekken van het stuk. Deze methode van vervalsing werd gebruikt gedurende de klassieke oudheid en de gehele middeleeuwen.[2]

Het bovenstaande te weten gekomen zijnd, ben ik het internet gaan afzoeken naar Engelse parallellen van dit soort vervalsingen en behalve vele andere geplateerde antieke en middeleeuwse munten vond ik ook een tweetal exacte parallellen, zelfs stempelgelijk, in de databank van de 'Rogers Toy Coin Collection' van The Fitzwilliam Museum in Cambridge. Het gaat hier om een speelgoedpenning van tin

Engelse penny gevonden op het Vrijthof te Maastricht 1985; vondstnummer 1970.MAVR.B 0-0-0 (2x ware grootte)

Twee paxs-pennies gemaakt in de Nicholas Laboratories in Slough (circa 1965)

Collection Normaten-syl met paxs-penning

gemaakt door de Nicholas Laboratories in Slough omstreeks 1965.[3] Deze moderne reproductie in tin meet 18 x 18,3 mm en is gekopieerd van een penny van William II (1087) geslagen te Bristol door de monetarius Brihtword. De voorzijde toont een gekroond, aanziend borstbeeld van de koning met scepter en het omschrift: + WILLELM REX. De keerzijde een gevoet kruis met in de kwadranten cirkels waarin de letters P – A – X – S. Het omschrift: + ERIHTPORDONBRI (Brihtword on Bri).

Is de penny uit Maastricht als 'grap' aan het opgravingsmateriaal toegevoegd of is het een eerder verlies van een stukje speelgoed - puur toeval terechtgekomen op een plaats waar archeologen op zoek waren naar het verleden…?

In ieder geval is de penny net op tijd ontmaskerd voordat ze zou worden opgenomen in de expositie *Vikingen in de Lage Landen (800-1100)*.[4]

NOTEN

1. De nieuwe datering van het type en informatie over de 'plated forgery by the cliché method' dank ik aan Martin Allen, Senior Assistent Keeper, Department of Coins and Medals, Fitzwilliam Museum, Cambridge.
2. De cliché methode werd in middeleeuws Engeland veel gebruikt voor het maken van vervalsingen, zie: W.A. ODDY / M.M. ARCHIBALD 'The technique of some forged medieval silver pennies', in: W.A. ODDY (ed.), *Scientific Studies in Numismatics*, *BM Occasional Paper 18* (London 1980), 82-88.
3. www.fitzmuseum.cam.ac.uk/opac/search/cataloguedetail.html?&priref=158837&_function_=xslt&_limit_=50
4. Veel dank aan Wim Dijkman van de Gemeente Maastricht voor het beschikbaar stellen van de foto's. Sorry echter voor het ontmaskeren van deze 'elfde-eeuwse' vondst.

Foto's afkomstig uit de database 'Rogers Toy Coin Collection' van het Fitzwilliam Museum, Cambridge (CM.2810-2003 & CM.2811-2003).

Middeleeuwse munten van Katwijk-Zanderij

Een correctie

BOUKE JAN VAN DER VEEN

In *De Beeldenaar* 2010-5 verscheen een aanvullend artikel met analyse van de middeleeuwse munten gevonden op de locatie de Katwijk-Zanderij. Bij de beschrijving van de munten, zo blijkt, was een incorrecte beschrijving gegeven. Het betreft een sceatta van het continentaal runentype, die genummerd was als K78.
In genoemd artikel staat op pagina 211: 'Eén van de sceatta's (K78) is erg slordig en afwijkend van stijl en van koper. Is het ooit verzilverd geweest?' Het materiaal van deze munt, zo blijkt nu, is niet koper, maar lood. De metaalsamenstelling is bepaald met een XRF- spectrometer bij de Koninklijke Nederlandse Munt (3 mei 2010).

Dientengevolge moet het bijschrift op pagina 214 luiden: 'Loden, doorboorde vervalsing van het continentaal runen-type'. ■

NUMIS *1114044*
(2x ware grootte)

Aankondiging Van Gelderlezing 2014

De komende Van Gelderlezing vindt plaats op zaterdag 22 november. In de lezing worden de resultaten gepresenteerd van een gebruikersonderzoek naar het vondstregistratiesysteem NUMIS. Wat vragen de diverse gebruikers van NUMIS, hoe gebruiken ze NUMIS en tot welke aanbevelingen voor verandering en verbetering leidt dit? Doel is het gebruik zoveel mogelijk te faciliteren en te stimuleren. De lezing wordt gegeven door Jan Pelsdonk, die voor dit onderzoek de Van Gelderbeurs 2014 heeft ontvangen.
De locatie is dit keer Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. Ontvangst met koffie vanaf 10:30 op de Rotonde, eerste verdieping, voor de Gehoorzaal. Aanvang programma: 11:00 uur. Na de lezing volgt zoals gebruikelijk stellingname en discussie, waarna een drankje met een borrelhapje. De bijeenkomst wordt afgesloten om 13:30 uur.
Belangstellenden kunnen zich tot 10 november 2014 per e-mail aanmelden met naam en woonplaats bij vangelderlezing@koninklijkgenootschap.nl. (aanmelding is verplicht). Een uitgebreide uitnodiging met programma volgt later.
De Van Gelderlezing is een gezamenlijke activiteit van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten en de Nationale Numismatische Collectie.

Euronieuws

JANJAAP LUIJT

Nieuw bankbiljet

Sinds vorig jaar vinden we een nieuw bankbiljet van 5 euro in onze portemonnee. Vanaf deze maand (23 september) is ook een nieuw 10-eurobankbiljet in omloop. Twaalf jaar na de invoering van de chartale euro is ook dit bankbiljet toe aan een facelift. Het nieuwe biljet heeft veel weg van het 10-eurobiljet uit de eerste serie. De vernieuwing zit voornamelijk in verschillende nieuwe en verbeterde echtheidskenmerken, waardoor het bankbiljet beter bestand is tegen vervalsing en bovendien duurzamer is. Net als bij de eerste serie eurobankbiljetten, kan het nieuwe biljet gemakkelijk met de hand en het oog worden gecontroleerd met de 'voel, kijk en kantel'-methode.

Evenals het nieuwe 5-eurobiljet, is in het nieuwste biljet een portret van Europa verwerkt in het hologram en het watermerk. Daarnaast bevatten de biljetten ook een smaragdgroen cijfer dat bij kantelen van kleur verandert, van smaragdgroen naar diepblauw. Dankzij een beschermende coating zijn de bankbiljetten van de Europa-serie duurzamer, zodat ze minder vaak vervangen hoeven te worden.

Andorra

In het ministaatje Andorra is sinds 2002 de euro het officiële betaalmiddel, al slaat het land zelf (nog) geen eigen munten. Al tijden gaat het gerucht dat Andorra voor verzamelaars eigen euro's zal laten slaan. Deze zouden dan worden afgetrokken van de quota van Spanje. Zoals de situatie thans is, zullen de eerste Andorrese muntsets niet eerder beschikbaar zijn dan in 2015. Los van deze jaarsets worden op internet nu al 2-euroherdenkingsmunten van Andorra aangeboden. Het blijkt dat deze uitgifte fake is en uitsluitend dient om verzamelaars op te lichten.

(1½ ware grootte)

Zoekpenning 24

JANJAAP LUIJT

Op de vorige aflevering van *Zoekpenning* mocht de redactie weer een aantal reacties ontvangen. De eerste reactie volgde op de penning van de *Tir International Hollande 1928*. Een van onze lezers stuurde een brief (dat kan ook nog steeds!) waarin hij het vermoeden uitsprak dat de penning ontworpen zou zijn door J.Ph. van Zegveld. Als onderbouwing voegde hij een afbeelding toe van een prijspenning van de NLTB (Nederlandsche Lawn Tennisbond) uit 1929 waarvoor een oude veilingcatalogus de bron was. Dezelfde stijl, een vergelijkbaar onderwerp (sport) en een overeenkomstige keerzijde, zijn aanvullende bewijzen.

Meer zekerheid kreeg de redactie over de zoekpenning met het pentagram en de datum 16-12-1987. De makers van de penning zelf reageerden namelijk. Het zijn Frans en Truus van der Veld, waarvan elders in dit nummer van *De Beeldenaar* werk wordt besproken. De afgebeelde zoekpenning is een vrijmetselaarspenning die gegeven is bij het aantreden van de nieuwe voorzittend meester met de naam Koopman. Het is een van de eerste penningen uit een lange reeks vrijmetselaarspenningen, waaraan het kunstenaarsechtpaar nog steeds werkt. Indien hij dat prijs op stelt, mag de eigenaar van de penning contact opnemen met Frans en Truus om de symbolen op de penningen te laten duiden.

Nieuwe zoekvragen

Naast suggesties en antwoorden mocht de redactie ook weer een aantal penningen ontvangen waarvan de eigenaar graag de maker wil leren kennen. De eerste betreft een enkelzijdige, gegoten bronzen penning met een diameter van 69 mm. Te zien zijn mannen die een kind ondersteunen binnen het omschrift: STICHTING TEKNOPHILOS. Op internet is te vinden dat de Stichting Teknophilos – Kindervriend – hulp verstrekt aan jongeren in nood en aan ouders, verzorgers en instellingen die hen vertegenwoordigen en steunen. Daarnaast ondersteunt Teknophilos andere personen en instellingen die naar het oordeel van het bestuur van de stichting voor hulp in aanmerking komen. Teknophilos is actief in de regio Amsterdam en omstreken. Sporadisch komt het voor dat ook buiten de regio hulp wordt geboden. De eigenaar heeft weliswaar de stichting aangeschreven, maar heeft over de penning tot nog toe geen reactie mogen ontvangen. De vraag bij deze penning luidt: wie is de medailleur en bij welke gelegenheid is deze penning uitgegeven.

Een eveneens bronzen, enkelzijdige penning met een diameter van 72 mm is overduidelijk uitgegeven door de gemeente Den Haag. De penning toont met bal spelende kinderen en het omschrift: GEMEENTE 'S GRAVENHAGE. De eigenaar vermoedt een prijspenning voor sportwedstrijden, maar misschien dat andere lezers de exacte aanleiding voor de uitgifte kennen en wie de ontwerper van de penning is.

Met dank aan Eduard Fein, Henk Groenendijk, Rob Toorenburg en Frans en Truus van der Veld

Rectificatie
In *De Beeldenaar* 2014-4 stond een artikel over de penningen van Hildo Krop en de aan zijn werk gewijde tentoonstelling in Villa Rams Woerthe in Steenwijk. Bij de openingstijden van de tentoonstelling is weggevallen dat het museum gesloten is op vrijdag. De juiste openingstijden zijn: di.-do. en za.-zo. 11-16 uur.

Worldwide Bi-metallic Collectors Club

The WBCC was established Sepember 14th 1996 by using Internet facilities. It is the very first 'Internet' Coin Club. It has now 516 members from 64 Countries. WBCC goals are to get involved with GREAT ENTHUSIASM to exchange information about Bi- and Tri-metallics and exchange Bi- and Tri-metallics itself. The membership itself costs nothing, but you must have a GREAT ENTHUSIASM in collecting Bi- and Tri-metallics and must PARTICIPATE in the WBCC.

The WBCC has the following activities:

A. Composing and distributing 'The World of Bi-metallics' catalog every 4 months. Free and send by E-mail (Attached as an Excel file)
B. Weekly send a 'WBCC Newsmail' to the members of the WBCC
C. Providing a WBCC Website and WBCC For Sale Page
D. Providing a Bi-metallic Documentation Centre
E. Providing a WBCC Public Relations Centre

info at: wbcc@home.nl

Nieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Een Beeld van een Penning

Het boek *Een Beeld van een Penning* is in 2014 uitgebracht door de VPK ter gelegenheid van de twee exposities in 2014 in Pulchri Studio in Den Haag. Opgenomen zijn foto's van werk van de kunstenaars en hun visie op het fenomeen 'penning' en foto's van de twee exposities in Pulchri Studio in januari en juli 2014. Karel Soudijn en Herman Gerritsen schreven ieder een artikel. Ook de lezingen die Pauline Hoeboer, Niko de Wit, Mirjam Mieras en Frank Letterie gaven tijdens de expositie in januari, zijn opgenomen. Met de opgenomen QR-code zijn de tentoonstellingen in Pulchri interactief te bekijken. Het boekje is mede mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Cultuurfonds en het Fonds voor Numismatiek. Door de bijzondere vormgeving is het niet alleen interessant voor liefhebbers van beeldende kunst, in het bijzonder de penningkunst, maar het boekje verdient ook de aandacht van boekliefhebbers. Het boek is te bestellen door € 20 (voor verzending in Nederland, € 25 voor verzending naar het buitenland) over te maken naar N65INGB0000096820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst, o.v.v. 'Boekje' en uw volledige adres.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
p/a De Beeldenaar
Postbus 11
3500 AA Utrecht
info@koninklijkgenootschap.nl
www.koninklijkgenootschap.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Willem Zuidhof
Paradijsselpark 190
2904 PA Capelle aan den IJssel
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
R. J. de Goeje
Couwenhoven 4412
3703 EK Zeist
tel. (030) 6992736
Rein@degoeje.nl

VPK-kunstenaarsleden in *Kunstbeeld*

Het kunsttijdschrift *Kunstbeeld* heeft een digitale kalender, de digitale kunstgids. De VPK heeft een jaarabonnement genomen, als service naar haar leden. Bij de VPK aangesloten kunstenaars kunnen op deze website hun exposities onder de aandacht van een groot publiek brengen. Het gaat om een expositie van u als kunstenaar/penningmaker, waar penningen te zien zijn. Aankondigingen kunnen digitaal worden aangeleverd bij de webmaster van de VPK, Rein de Goeje (info@penningkunst.nl): een reeds opgemaakte tekst waarin een kort inleidend tekstje, de data en plaats van de expositie, website van u als kunstenaar en/of van de galerie en losse bijlage van maximaal 3 goede foto's. Bezoek www.kunstbeeld.nl/nl/kalender om een idee te krijgen van de mogelijkheden. Wij hopen dat het goed gebruikt gaat worden en dat zo de penningkunst en de VPK onder de aandacht komen.

Penningmeester
Draagt u de penningkunst een warm hart toe en wilt u een steentje bijdragen aan de stimulering van deze bijzondere kunstvorm? De Vereniging voor Penningkunst vraagt iemand met enige know how om als penningmeester toe te treden tot het bestuur. Het bestuur vergadert zes keer per jaar. Uw taken zullen zijn: het bijhouden en betalen van de rekeningen, het vormgeven met de andere bestuursleden van het financiële beleid, het opstellen van de jaarstukken. Daarnaast meedoen met de bestuurstaken die wij delen en waarom het zo leuk is in het bestuur te zitten: meepraten over de penningen die kunstenaars in opdracht van de VPK maken, over tentoonstellingen, de FIDEM, publicaties enzovoort, in een prima onderlinge sfeer. Rein de Goeje (de huidige interim-penningmeester) kan er meer over vertellen en is te bereiken via info@penningkunst.nl.

Inschrijfpenning 2014
De *Koning Willem-Alexander penning* door Siemen Bolhuis is door VPK-leden te bestellen door € 215 over te maken op NL65 INGB 0000096820 o.v.v. Willem Alexander 2014. Vermeld bij de betaling duidelijk uw naam en adresgegevens. De betaling moet voor 1 oktober binnen zijn. Naar verwachting worden de bestelde penningen in november verstuurd.

BIJEENKOMSTEN
Atelierbezoek Zondervan en Miras
Voor september en oktober staan er weer twee atelierbezoeken op stapel voor de lezers van *De Beeldenaar*. Zaterdag 13 september zijn we 's middags welkom bij Fiona Zondervan in Noordhorn (Groningen). Op zaterdag 25 oktober ontvangt Mirjam Miras ons graag, ook 's middags in Amsterdam. Voor het bezoek aan Miras is het aantal deelnemers beperkt tot zes. Aanmelden per e-mail: joanbakker@gmail.com. In uw e-mail graag uw mobiele telefoonnummer vermelden, tenzij u dat al eerder heeft gedaan. U ontvangt een bevestiging van uw aanmeldingen en te zijner tijd nadere inlichtingen over de exacte locatie en tijdstip.

TENTOONSTELLINGEN
Grenzeloos
In het Da Vinci-museum van de Norbertijnenabdij van Tongerlo is tot 30 september een numismatische tentoonstelling te bezoeken. Te zien zijn onder andere oorlogsgeld uit de tijd van de Grote Oorlog, maar ook betaalmiddelen uit de erfgoedcollectie van de abdij.

Tot en met 30 september, ma.-zo. 14-17 uur.
Da Vinci-museum, Abdijstraat 40,
2260 Tongerlo-Westerlo, België.

Planeten, kometen en sterren
De numismatische expositie Planeten, kometen en sterren toont hemellichamen en hemelverschijnselen op munten en penningen en sluit aan bij Buitenaards!, een tentoonstelling over wetenschap en science fiction en de drang van de mens om op zoek te gaan naar andere werelden. De meeste van de op metaal vereeuwigde waarnemingen – waaronder zelfs een supernova – dateren uit een tijd dat de astronomie nog in de kinderschoenen stond. Daardoor zit er het nodige bijgeloof achter verborgen…

Tot en met 6 oktober, di.-za. 10-17 uur,
zo. 12-17 uur. Teylers Museum,
Spaarne 16, 2011 CH Haarlem.

Gouden Middeleeuwen
Rijksmuseum van Oudheden laat in een overzichtstentoonstelling zien hoe het leven in de tijd van de Merovingische koningen (400-700 na Chr.) was. In de expositie ziet de bezoeker spectaculaire goudschatten en vondsten uit grote grafvelden zoals sieraden, luxe glaswerk en wapens (inclusief het eerder in De Beeldenaar besproken gouden medail-

lon van Velp en de zilverschat van Cothen).

Tot en met 26 oktober, di.-zo. 10-17 uur. Rijksmuseum van Oudheden, Rapenburg 28, Leiden.

Faleristiek
Bezoekers aan de ledenvergadering van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde in Apeldoorn dit voorjaar zullen zich herinneren dat faleristiek de bestudering is van onderscheidingen voor dapperheid en verdienste en de daaruit voortgekomen onderscheidingen. In het archeologische museum bij Namen is tot 11 november een tentoonstelling gewijd aan dit onderwerp.

Tot en met 11 november, di.-vr. 13:30-17:30 uur; za. 10-14 uur; 1e zo. 14-18 uur. Seigneurie d'Anhaive Place Jean de Flandre, 5100 Namur (Jambes).

Hildo Krop
Tussen 1916 en 1959 heeft de in Steenwijk geboren kunstenaar Hildo Krop (1884-1970) slechts dertien penningen en plaquettes gemaakt. Tot eind 2014 is dit kleine penningoeuvre het thema van de jaarlijkse wisselexpositie in de Jugendstilvilla Rams Woerthe in Steenwijk.

Tot en met 31 december, di.- zo. 11-16 uur. Vrijdags gesloten!
Villa Rams Woerthe, Gasthuislaan 2, Steenwijk.

Italiaanse renaissancepenningen
Het penningkabinet van de stad Winterthur presenteert aan de hand van renaissancepenningen een fascinerend inzicht in het Italië van de vijftiende en zestiende eeuw, en zijn unieke mix van rijkdom en complexe politieke landschap. De penningen behielden de roem en eeuwige geheugen van de heersers, maar ook van andere belangrijke mensen. De tentoonstelling geeft inzicht in de spannende tijd van de oorsprong van de penning, de Italiaanse renaissance en toont tal van inspiratiebronnen van hoog artistiek niveau.

Tot en met 19 april 2015. Di., wo., za en zo., 14-17 uur. Villa Bühler, Lindstrasse 8, Winterthur (Zwitserland).
www.muenzkabinett.ch

PUBLICATIE
Stadsmaagden
Recent verscheen een studie die uitgebreid stil staat bij de overeenkomsten en verschillen van de stedenmaagden op Griekse munten uit de vierde en vijfde eeuw voor onze jaartelling.
Grazia Salamone, *Una e molteplice: la Ninfa eponima di città. Iconografie monetali e semantica* (Semata e Signa n. 6, Collection coordinated by M. Caccamo Caltabiano, Falzea Editore).
ISBN 978-88-8296-372-9.

www.falzeaeditore.it

INTERNET
Database
Sinds juli is de database van het penningkabinet van de Koninklijke Bibliotheek van België online. Hoewel de digitalisering nog lang niet voltooid is, zijn sommige collecties reeds beschikbaar voor onderzoekers. Alle objecten worden gepresenteerd met een beschrijving en een afbeelding van de voor- en keerzijde. Al meer dan 22.400 beschrijvingen zijn beschikbaar en het werk vordert op een dagelijkse basis. Het doel is de gehele collectie toegankelijk te hebben in 2017.

http://www.kbr.be

Munten- en PostzegelOrganisatie

Veilingen & Taxaties
Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

Kantooradres MPO: Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel: +31 (0)30-6063944 - Fax: +31 (0)30-6019895 - www.mpo.nl

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1690. NICOLAS CHEVALIER. Door Jean Mancel (Jan Mansel).
Afgietsel in brons naar een ivoren portretmedallion.

Vz. Driekwart naar rechts gewend portret buste met "Alonge"pruik.
Omschrift: NICOLAS . CHEVALLIER . ÆTATIS . XXIX . . 1 . M . F .
Kz. Restanten van een gravering welke begint met " Sonnet "
Lit. A. Durand. Médailles des numismates, blz. 35 Pl.IV;
A.O. van Kerkwijk. Munt-en penningverzamelaars hier ten lande tot 1890.
JMP XV (1928) blz.15-17; G. van der Meer. Beeldenaar 2004. nr.6; blz. 242-248;

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

www.nmv.nl

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur

DE BEELDENAAR

NOVEMBER/DECEMBER 2014, 38e JAARGANG NR. 6

Jean ELSEN & ses Fils s.a.

JAARLIJKS HOUDEN WIJ 4 VEILINGEN EN
VERZENDEN WIJ 4 PRIJSLIJSTEN

WIJ AANVAARDEN UW VERZAMELINGEN
EN/OF LOSSE MUNTEN VAN BETERE KWALITEIT

Jean Elsen & ses Fils s.a.
Tervurenlaan 65
B-1040 Brussel

Tel. : 32-2-734.63.56
Fax : 32-2-735.77.78

info@elsen.eu
www.elsen.eu

Karel de Geus
MUNTEN HANDEL

Voor inkoop - verkoop - veilingen taxaties - opdrachten - adviezen

KAREL DE GEUS MUNTVEILINGEN B.V.

Kosteloze taxatie door onze experts van al uw munten en bankbiljetten

Met belangstelling zien wij steeds weer uit naar nieuw materiaal voor onze internationale veilingen.
U mag ons dan ook te allen tijde consulteren voor een vrijblijvend advies.
Ook een kosteloze taxatie van uw collectie behoort tot de mogelijkheden.

Frans Bekersstraat 1a
5504 JA Veldhoven
Tel.: 040-2123455
Fax.: 040-2110845
numis@kareldegeus.nl
www.kareldegeus.nl

Schulman b.v.
professional numismatists since 1880

SHOWROOM
AMSTERDAM
MUNTEN - PENNINGEN - BANKBILJETTEN - ONDERSCHEIDINGEN

Bezoek onze nieuwe vestiging

Herengracht 500
1017 CB Amsterdam
Tel. 020 320 9101
Fax. 020 620 8040
E-mail: info@schulman.nl

VEILINGEN

Meerdere veilingen per jaar

INTERNET VERKOOP
www.schulman.nl

DE BEELDENAAR 38 (2014) nr. 6

Tweemaandelijks tijdschrift voor Numismatiek en Penningkunst

De Beeldenaar
Tijdschrift van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (www.koninklijkgenootschap.nl) en de Vereniging voor Penningkunst (www.penningkunst.nl).

Stichting De Beeldenaar
Postbus 11, 3500 AA Utrecht
info@debeeldenaar.nl
bic: ingbnl2a
iban: nl10 ingb 0005761252

Redactie
redactie@debeeldenaar.nl
Hoofdredactie: J. Luijt
Penningen: G.J. van der Meer Mohr, T. Senders
Munten: P.A.M. Beliën, R. Van Laere, W.P.C. van den Nieuwenhof,
Algemeen: L. Boezelijn, J.E.L. Pelsdonk

Jaarabonnementen
Nederland: € 27;
binnen Europa: € 39; buiten Europa: € 45
Losse nummers € 6.
Abonnementen worden aangegaan voor één jaargang en stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd.
Voor leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst is het abonnement bij het lidmaatschap inbegrepen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Aanwijzingen voor auteurs
Artikelen over numismatiek of penningkunst zijn van harte welkom. Aanwijzingen voor auteurs zijn op te vragen bij de redactie en beschikbaar op www.debeeldenaar.nl.

Advertenties
Tarieven en voorwaarden op aanvraag.

Zet- en drukwerk
Drukkerij Peeters, B-3020 Herent, België.

Meningen en feiten door auteurs weergegeven vallen buiten verantwoordelijkheid van de redactie en uitgever.

© Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

ISSN 0165-8654

Tempus fugit 244
Janjaap Luijt

Gay van der Meer (1924-2014) 245
Lei Lennaerts e.a.

Digitale rekenpenning 248
Janjaap Luijt

Buiten het gezichtsveld van de muntenverzamelaar 249
Jan Pelsdonk

Penningen en plaquettes van Magdalena Lesniak 253
Jadwiga Pol-Tyszkiewicz

Een nieuwe halve penning van bisschop Boudewijn II 255
Anton Cruysheer

Een nieuw munttype van Karel V voor Holland 257
Bert van Beek / Frans Beekman

Verslag van een atelierbezoek bij Fiona Zondervan 260
Maja Houtman

De muntverzameling van de Rabobank 261
Joke Mooij / Jan van der Meer / Marcel van der Beek

Stuivers 1943 nader toegelicht 268
Erik J. van Loon

400-jarig rectoraat van Ubbo Emmius 1614-2014 271
Ypke Huisman

Zoekpenning 25 274

Kerstpuzzel 276

Bijzonder boekje bij een bijzondere tentoonstelling 277
Hans de Koning

Pelgrimsdeur en penningen van Eric Claus 279
Karel Soudijn

FIDEM 2014 in Sofia 281
Linda Verkaaik

Nieuws 284

Tenzij anders vermeld zijn munten en penningen afgebeeld op ware grootte.

Tempus fugit

JANJAAP LUIJT

Afgelopen zomer ben ik verhuisd naar een nieuwe woning en daarmee naar een andere omgeving en nieuwe buren. In de straat waar ik nieuw ben komen wonen, woont ook een gezin met een internationale achtergrond: hij is Fransman, zij Texaanse. Zij wonen sinds een paar jaar in Nederland. De kinderen in de leeftijd van de basisschool spreken even makkelijk Nederlands, als Engels en Frans. Tijdens een buurtbarbecue had ik mij kennelijk laten ontvallen dat ik een tijdschrift over munten redigeer, want op zeker moment kreeg ik de vraag of ik Nederlands muntgeld uit het guldentijdperk kon laten zien. Toen zij naar ons land kwamen, was de euro al weer zeven jaar ingevoerd en guldens, kwartjes en dubbeltjes kenden ze wel uit het taalgebruik, maar hadden ze nog nooit in het echt gezien. Toevallig was ik enkele maanden voor mijn verhuizing bij een veiling van een numismatische kring blijven 'hangen' aan een multoband met koninkrijksmunten 'ná 1945, het zilver uitgezonderd', dus kon ik wel aan het verzoek voldoen. De munten naar het ontwerp van Wenckebach konden op meer waardering rekenen, dan die van Ninaber van Eyben en (zoals verwacht) was het dubbeltje heel erg 'cute'. Nadat de munten aan alle kanten waren bekeken, bood ik als goedbedoeld gebaar aan twee complete muntreeksen te schenken: voor allebei de kinderen een van hun geboortejaar. Ik werd met veel verbazing aangekeken ...

Bij de voorplaat
1733-36. DEN HAAG. VROEDSCHAPSPENNING door J. Drappentier.
Voorzijde: de trekvaart naar Delft, in de verte de Rijswijkse weg en Den Haag. In de afsnede het gekroonde stadswapen met bladmotieven. Erboven: HAGA COM: Keerzijde: het stadsbestuur voorgesteld als Justitia met haar rechterhand rustend op een fasces of lictorenbundel, in haar linkerhand een weegschaal, aan haar voeten ligt een zwaard. Omschrift: ÆQUO – LABORE. In de afsnede: s.c. Zilver, 36,5 mm, 20,09 gram. JMP 1930 pl.I.4.
De fasces of lictorenbundel is een klassiek thema uit de Romeinse oudheid en betreft een bundel houten staven, die een bijl insluit. Fasces werden door ambtenaren, 'lictores', voor de magistraten uit gedragen. De staven, gewoonlijk berk, maar soms iep, waren symbolisch voor de 'Macht van het straffen'; de bijl symboliseerde de 'Macht van het beschikken over leven en dood'. In het neoclassicisme duikt het symbool weer op aan gevels en op monumenten.
Met dit stempel zijn in 1733 en 1736 totaal 717 zilveren exemplaren geslagen en afgeleverd. Gouden exemplaren worden niet vermeld, doch een gouden afslag kwam voor in de verzameling Sypesteyn (Veiling J. Schulman, Amsterdam van 14 juni 1923 onder nummer 1978, gewicht 31 gram).

Collectie Munthandel Verschoor. Fotografie Dimitri Verschoor.

Gay van der Meer (1924-2014)

Grande Dame van de Nederlandse numismatiek

LEI LENNAERTS E.A.

Op zaterdagmiddag 9 augustus 2014 overleed Gay van der Meer in het Haagse verpleeghuis Nebo. De laatste jaren was haar leefwereld vrijwel beperkt tot de enkele vierkante meters van haar kamer. De handicap waarmee ze reeds decennia leefde, verergerde en had haar op den duur geheel afhankelijk gemaakt van de hulp van anderen. Een aantal jaren geleden verhuisde ze daarom van een ruim appartement naar een kleine kamer in het verpleeghuis, daarmee afscheid nemend van haar uitgebreide numismatische bibliotheek,

Geer Steyn, Gay van de Meer (Teylers Museum, Haarlem)

publicaties en manuscripten. Zelf had ze daar weinig last van, haar levenswerk zat op een toegankelijke plek opgeborgen in haar geest en ze kon daar uit putten wanneer ze maar wilde. Ze nam het leven zoals het kwam en bleef in contact met veel mensen, maar vooral ook met de munt- en penningkunde. Ze had graag bezoek en genoot erg van de jaarlijkse verjaardagspartijtjes, waarvan de laatste ter gelegenheid van haar negentigste verjaardag druk bezocht werd door familie, vrienden en oud-collega's.

Gay van der Meer werd op 5 juni 1924 geboren in Scheveningen, als dochter van een onderwijzer. Naast haar werden in het gezin nog twee dochters en een zoon geboren. De oudste en jongste dochters overleden al op jonge leeftijd. Gay en haar broer Simon bezochten het Haags Christelijk gymnasium, waar de basis werd gelegd voor hun verdere loopbaan. Volgens de destijds heersende normen was Simon voorbestemd om verder te studeren en als natuurkundige zou hij het uiteindelijk schoppen tot Nobelprijswinnaar. Voor het meisje in het gezin was een academische studie echter niet weggelegd. Gay bezat echter de wilskracht en een vrije geest om zich te verzetten tegen wat de maatschappij voor haar in gedachten had. Zij koos er voor ongehuwd te blijven en deed na de oorlog de opleiding tot secretaresse van Schoevers om daarna met bij elkaar geschraapt geld op haar zesentwintigste Engels te gaan studeren. Dankzij een internationale beurs, waarvoor ze een enorm gevecht heeft moeten leveren om die als vrouw te verkrijgen, kon ze naar Londen. Voor haar carrière was haar broer Simon een enorme steun, maar ze had ook veel te danken aan dr. Michael Dolley, conservator van de numismatische collectie van het British Museum. Met hem deelde ze een warme belangstelling voor de vroegmiddeleeuwse Scandinavische munten en hij was het die haar introduceerde bij het penningkabinet in Stockholm. Door de ervaring die ze daar en in Londen opdeed, kon ze met succes solliciteren bij Het Koninklijk Penningkabinet (KPK). Directeur prof. dr. Hendrik Enno van Gelder stelde haar in 1959 aan. Het was in de jaren zestig niet vanzelfsprekend dat een vrouw een serieuze museumbaan uitoefende. Net als andere vrouwen moest ze extra hard werken om het vertrouwen en de waardering van haar mannelijke collega's te verdienen. Door haar ambitie en tomeloze werklust wist ze het binnen enkele jaren te brengen tot conservator penningen en niet lang daarna tot waarnemend directeur van het KPK (1963-1984). Naast haar werk in Den Haag en later in Leiden, bracht Gay tot 1981 elk jaar een maand in Stockholm door.

Zij werkte keihard aan de beantwoording van de vele brieven, aan het schrijven van artikelen of het redigeren van andermans stukken, het voorbereiden van de vele vergaderingen op haar vakgebied en het bezoeken van en spreken op congressen. Haar internationale netwerk was groot mede dankzij haar talenkennis. Ze sprak naast vloeiend Fries, Nederlands, Engels, Frans en Duits, ook vloeiend Zweeds.

Als museumconservator maakte zij de grote bloeitijd van de Nederlandse moderne penningkunst (de school van Piet Esser) mee. De FIDEM-tentoonstelling in Den Haag in 1963 vormde in dat opzicht haar vuurproef. Vanuit haar functie bij het KPK stelde ze vanaf 1969 tot 1990 de Nederlandse inzending voor de FIDEM samen. Zij hielp de Nederlandse kunstenaars waar ze kon en ze versterkte ook jarenlang van 1971 tot 1989 het bestuur van de Vereniging voor Penningkunst (VPK).

Op bestuurlijk gebied vervulde Gay een reeks functies, vaak vele jaren lang. Van 1966 tot 1973 was ze secretaris van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde (KNGMP). Daarnaast zat ze van 1963 tot 1995 in

de redactie van het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde*.

Gay had een voortreffelijk geheugen en ze bewoog zich moeiteloos van de ene uithoek van de numismatiek naar de andere. Al die jaren vormden Martinus en Johan George Holtzhey, de belangrijkste penningproducenten in de Republiek in de achttiende eeuw, een constante factor. De lijst van publicaties is meer dan indrukwekkend: talloze artikelen verschenen van haar hand, het laatste in 2007 over de problemen bij de toeschrijving van penningen aan Nicolas Chevalier in *De Beeldenaar*.

Geheel terecht ontving Van der Meer in 1978 de literatuurprijs van het KNGMP, waarvan ze in 1984 het erelidmaatschap mocht ontvangen. Daarnaast viel ook internationale erkenning haar ten deel. Sinds 1968 was ze erelid van Svenska Numismatiska Föreningen, in 1979 ontving zij de Brennermedaille voor wetenschappelijk werk in Zweden, in 1986 werd ze benoemd tot erelid van de British Numismatic Society en in 1999 van het Koninklijk Belgisch Genootschap voor Numismatiek. In 1986 volgde ze professor Van Gelder op als lid van Teylers Tweede Genootschap en als honorair conservator numismatiek van Teylers Museum. In 1985 werd ze benoemd tot Officier in de Orde van Oranje Nassau voor haar verdiensten.

Een val en de slecht herstelde heup in 1983 hadden een enorme invloed op haar leven. Voortaan moest zij zich voortbewegen met een kruk en reizen werd moeilijk. Haar doorzettingsvermogen hielp haar om er toch het beste van te maken. In 1988 ging zij met de VUT, maar dit weerhield haar niet om te blijven werken. Ze ging mee met haar tijd en verruilde de typemachine voor een laptop en bleef trouw het KPK bezoeken. De verhuizing van de collectie naar het Geldmuseum in Utrecht vormde voor Gay de afsluiting van een lang en vruchtbaar werkzaam leven in dienst van de numismatiek.

Gay van der Meer was een fenomeen in de numismatische wereld in binnen- en buitenland. Numismatisch Nederland zal zich Gay herinneren als een gedreven wetenschapper met grote werkkracht, precies en zuiver, vriendelijk en hulpvaardig, maar ook zakelijk en niet mals in kritiek wanneer die volgens haar op zijn plaats was. Zij die haar kenden koesteren de herinnering aan een heel bijzondere dame. ■

Deze bijdrage is samengesteld uit teksten die tijdens de uitvaart van Gay van der Meer zijn uitgesproken, aangevuld met biografische informatie.

Digitale rekenpenning

JANJAAP LUIJT

Als herinnering aan het verdwijnen van de Nederlandse gulden en de introductie van de euro, ontwierp Willem Noyons in 1999 de *Euro-X-Changer*. Deze penning bestaat uit een rond plaatje met daaromheen een buitenring. Door het midden en de buitenring te draaien viel op eenvoudige wijze guldens naar euro om te rekenen en vice versa. In Nederland verkreeg de ING-Bank het exclusieve recht de penning te verspreiden. De bank verspreidde onder een deel van zijn klanten een versie van cupro-nikkel en binnen een select gezelschap een versie in zilver. Over deze bijzondere rekenpenning verscheen een uitgebreid artikel in *De Beeldenaar* 2001-2.

Bij de invoering van de euro in Slowakije wist Willem Noyons in 2009 de Tatrabanka te interesseren voor een Slowaakse versie van de *Euro-X-Changer*. Op basis van het idee van de penning kwam Willem onlangs met een app voor desktop computers, smartphones en tablets, waarbij hij zich richt op Litouwen, een land dat binnenkort overstapt op de euro.

Na het openen van de app verschijnt op het scherm de Litouwse versie van de *Euro-X-Changer*. Door aanraking van het touchscreen van je device is, evenals bij de echte penning, de buitenring te draaien en de waarde in litas in te stellen. Door vervolgens te klikken op 'change', draait de penning op het scherm om en valt op de achterzijde de tegenwaarde in euro te zien.

Buiten het gezichtsveld van de munten-verzamelaar

De tol bij de Sont en sociaal-economische geschiedenis op een weegschaaltje

JAN PELSDONK

Menig lezer van *De Beeldenaar* heeft uit genoegen een fraaie collectie numismatica aangelegd. Vaak heeft de verzamelaar literatuur over het primaire interessegebied binnen handbereik, aangevuld met abonnementen op tijdschriften als de *Muntkoerier* en het blad dat u nu in uw handen hebt. Veel onderzoek dat elders wordt uitgevoerd en gepubliceerd blijft echter buiten het blikveld. Ik wil hier drie voorbeelden aanhalen: de Sonttolregisters, een themanummer van *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* en een website over muntgewichten.

Sonttolregisters

In 2009 startten Rijksuniversiteit Groningen en Tresoar in Leeuwarden een omvangrijk werk: het digitaliseren van de bewaard gebleven registers van de tol bij de Deense Sont. In de periode 1429-1857 moesten passerende schepen tol betalen bij slot Kronborg (nabij Helsingør). Iedere betaling werd bijgeschreven in het register. De hier afgebeelde zilveren penning van Jeremias Hercules herinnert aan het cruciale belang van deze handelsroute voor de Republiek der Verenigde Nederlanden. Toen tijdens de Vierde Noordse Oorlog in 1658 de Sont werd geblokkeerd door Zweden, rustte de Republiek een vloot uit om de doorvaart te herstellen. Jacob van Wassenaer Obdam en Egbert Kortenaer wonnen de daaropvolgende zeeslag.

In het Deense Rijksarchief is een groot deel van de lijsten bewaard gebleven: in meer dan 700 boeken (circa 60 meter plankruimte) zijn ongeveer 1,8 miljoen scheepsbewegingen genoteerd. De serie is niet geheel compleet bewaard gebleven, maar alles bij elkaar geeft zij een schat aan informatie over de schipper en zijn woonplaats, de vertrekhaven, het doel van de reis, de lading en de betaalde tol.

Nog niet alles is gedigitaliseerd (vrijwilligers zijn welkom), het streven is om in 2016 klaar te zijn. Samenwerking met numismaten zou licht kunnen werpen op gebruikte (reken)munten. De namen van schippers zijn niet alleen genealogisch interessant maar zouden – bijvoorbeeld – in zeldzame gevallen ook kunnen aansluiten bij namen op penningen van de schippersgilden. Duidelijk is dat de database gebruikt kan worden voor een grote diversiteit aan onderzoeken,

Opening van de Sont in 1658 (Collectie Teylers Museum)

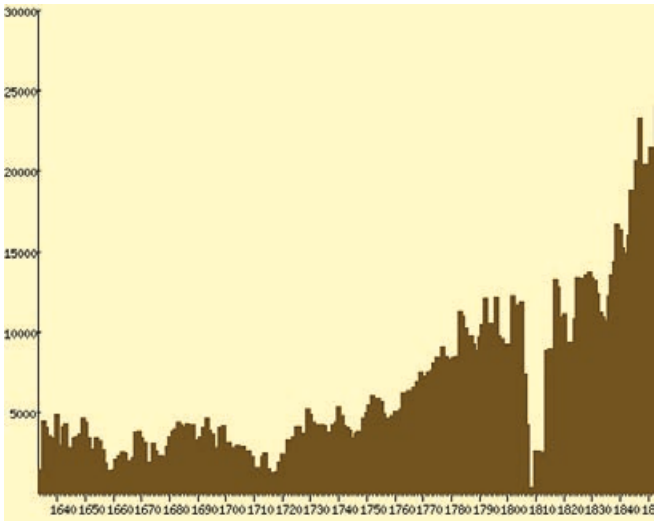

Totaal aantal geregistreerde doorvaarten in de periode 1634-1857

bijvoorbeeld naar schommelingen in de welvaart en omvang van het handelsverkeer. Gebruikers vinden op de site goede hulpmiddelen, zoals lijsten met de namen van goederen, personen en plaatsen. Op de site kan worden doorgeklikt naar de originele scans van de registers. Uiteraard kent elke dataset zijn beperkingen, maar daar wordt in de website nader op ingegaan.

Een voorbeeld van een vermelding in de registers is de volgende: op 11 november 1714 (exact 300 jaar geleden) passeerde het schip van de Amsterdammer Cornelis Grondick (Groenendijk?). Hij voer van Riga naar Amsterdam met een lading *hamp* (hennep) en *hør frøe* (lijnzaad), waar hij 29,5 daalder en 12 skilling tol voor betaalde, inclusief 4 daalder vuurpenningen (belasting voor het onderhouden van de vuurbakens). De

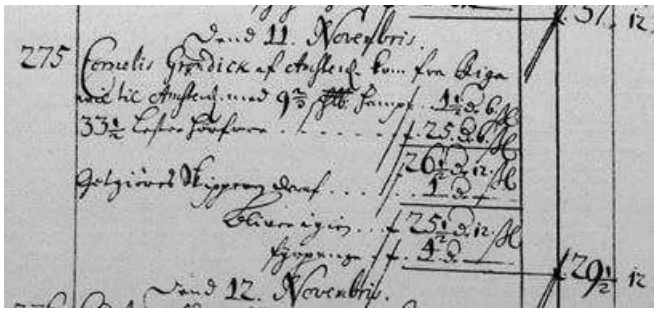

Inschrijving van betaalde tol door Cornelis Grondick, 11 november 1714

rekeningen zijn opgemaakt in rozenobel – daalder – skilling, maar welke munten zal de schipper in zijn beurs hebben gehad? Meer informatie vindt u op www.soundtoll.nl.

Themanummer

In 2011 vonden in het toenmalige Geldmuseum een workshop over sociale geldcultuur en een masterclass over financiële geschiedenis plaats. De resultaten hiervan zijn onlangs gepubliceerd in een themanummer van *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*. Dit themanummer geeft in een serie artikelen inzicht in het voorkomen van verschillende geld-, valuta- en kredietvormen. Het blijkt dat de gebruikte vorm afhankelijk is van iemands sociale en economische positie. Hierdoor bepaalt het gekozen ruilmiddel tevens de sociale relatie tussen de betrokkenen. Zo zijn er verschillen waarneembaar tussen handelaars, herbergiers, dagloners en boeren en tussen steden waar geld het hele jaar beschikbaar was en het platteland waar geld vooral rond de oogsttijd werd gebruikt. Dat dit fenomeen van alle tijden is tonen Lucassen en Zuijderduijn in het openingsartikel. Zij gaan kort in op de gestage afname van het gebruik van muntgeld en noemen daarbij als voorbeeld een Zweedse kerk waar al wordt gewerkt met een pinautomaat. Bij deze verschuiving treedt een nieuwe tweedeling op tussen rechtschapen burgers en mensen die zwart geld bezitten. De eerste groep is eerder bereid te pinnen dan de tweede, die als het ware met het minder goed traceerbare geld in een koffertje rondloopt.

Door een ongelijke distributie blijft de toegang tot ruilmiddelen beperkt tot specifieke sociale groepen en economische transacties. Sommige groepen zullen waarschijnlijk minder de mogelijkheid hebben gehad om met munten te betalen. De bijdragen tonen dat sociale en economische historici die zich bezighouden met het alledaagse leven en de

vele transacties en relaties die hierbij van invloed zijn, voordeel kunnen hebben van dit onderscheid.

Jan Lucassen heeft een tweede artikel geschreven, over het gebruik van kleingeld door de gewone man in de periode 1200-1940. Loonarbeiders moesten door hun mobiliteit schulden voor levensonderhoud doorgaans al binnen een week aflossen, waardoor zij weeklonen nodig hadden. De bereikbaarheid van kleingeld voor deze groep wordt door Lucassen 'diep doorgedrongen monetarisering' genoemd. In de Noordelijke Nederlanden vond dit in het begin van de zeventiende eeuw plaats, in de Zuidelijke Nederlanden al in de laatste helft van de zestiende eeuw.

Karin Lurvink gaat in op betalingen zonder geld op katoenplantages in Louisiana (1865-1908) waarmee ze aantoont wat er gebeurt als de aanvoer van nieuw geld stokt. Alberto Feenstra bestudeerde het diep doordringen van geld op Java via de voc in de periode 1724-1800. Daniëlle Teeuwen verhaalt over geldgiften aan de armen in Nederlandse steden in de zeventiende en achttiende eeuw, waarbij ze aangeeft dat bij collectes doorgaans muntstukken met de laagste betaalwaarde worden opgehaald.

Christiaan van Bochove en Heleen Kole vertellen over het ontsluieren van private kredietverstrekking in Amsterdam in de periode 1660-1809. Op meer dan honderd locaties in de stad werden gestandaardiseerde leningen verstrekt en gebruikt door alle sociale lagen om het fundamentele probleem van uitwisseling op te lossen. De artikelen zijn stuk voor stuk interessant en vormen bij elkaar een belangrijk attenderend document voor toekomstig onderzoek.

Muntgewichten

Op 20 september is de website www.muntgewicht.nl online gegaan. Op deze site is een grote – en groeiende – hoeveelheid weegwerktuigen voor munten opgenomen, gemaakt sinds de zestiende eeuw. De gegevens zijn gedurende vele jaren bijeengebracht door Rio Holtman, een van de grootste muntgewichtkenners van Nederland. Naast een toelichting op het gebruik van de gewichtjes en een interessant overzicht van de munten waarvoor zij gebruikt zijn, komen vele details aan bod, zoals de sluitingshaakjes van de dozen en jaarletters en klopmerken op muntgewichten.

De website geeft een schat aan informatie en zal een belangrijk hulpmiddel worden bij het beschrijven van blokjes en dozen. Erg handig is de mogelijkheid om te zoeken op afbeeldingen en initialen

van de maker van blokjes, dozen en balansjes. Wie een maker gevonden heeft, kan doorklikken voor meer informatie over deze persoon, zoals waar hij werkte en wanneer hij leefde. Een schat aan verborgen informatie komt zo voor het eerst aan de oppervlakte en Holtman kennende zal deze website de komende tijd nog belangrijk groeien.

Over muntgewichten gesproken, in het maartnummer van dit jaar van het blad van de vereniging Meten & Wegen is een artikel opgenomen van Gary Batz. Hij schrijft de stempeltjes op de muntgewichten van Lenard van den Gheere III (actief 1586-1597) toe aan de Dordtse stempelsnijder Gerard van Bijlaer (zie afbeelding). Eerder heeft Arent Pol al een samenwerking vermoed tussen de Amsterdamse medailleur en stempelsnijder Christoffel Adolphi met Jacobus Listingh (actief 1656-1659) en Roelof Woutersz van der Schure (actief 1657-1659), maar verder is er nog geen onderzoek naar verbanden tussen stempelsnijders en muntgewichten verricht.

De blokjes in kwestie bevinden zich in een uitzonderlijk fraai uitgevoerde muntgewichtdoos, die wordt gedateerd in 1586. Dat sommige elementen – inclusief de gewichten – van deze Rolls-Royce onder de dozen niet origineel meer zijn wordt ruimschoots tenietgedaan door de sublieme uitstraling van het geheel. Naast 36 muntgewichten biedt deze doos zelfs plaats aan een sluitgewicht. Voor meer informatie kan ik u het blad Meten & Wegen van harte aanbevelen.

De hier beschreven onderzoeken en bestanden tonen de diepere betekenis die verborgen gaat achter de fysieke munten in de collecties. Onderzoeken als deze vormen stuk voor stuk kleine stukjes van de grote, onvoltooide legpuzzel van ons verleden. ■

LITERATUUR

GARY BATZ, 'Een bijzondere muntgewichtdoos – het kado voor landvoogd Leicester?', in: *Meten & Wegen 165* (2014) 3929-3945.

ARENT POL, 'Noord-Nederlandse muntgewichten', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde 76* (1989) 5-143.

Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis 11 (2014) nr. 3.

Jan Pelsdonk is conservator van het Numismatisch Kabinet van Teylers Museum en heeft diverse nevenfuncties in numismatisch en museaal Nederland.

Penningen en plaquettes van Magdalena Lesniak

JADWIGA
POL-TYSZKIEWICZ

Magdalena Lesniak presenteert van 5 november 2014 tot en met 6 januari 2015 in de Openbare Bibliotheek van Amsterdam haar werk. De tentoonstelling laat de hoogtepunten van haar 20-jarige artistieke carrière zien. Oorspronkelijk komt Lesniak uit Polen, maar al een aantal jaren woont zij in Canada en vertegenwoordigt dat land op de internationale exposities van penningen. Zij is opgeleid aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Warschau als beeldhouwer en medailleur. Sinds haar afstuderen in 1994 maakt zij vooral tweedimensionale plaquettes met paarden in beweging. Daarnaast vormen de menselijke figuur en de mens met al zijn emoties een belangrijk thema in haar werk. Haar stijl is heel expressief en valt op door het gebruik van dynamische en krachtige lijnen. Vanaf 2005 past zij een andere stilering toe, de lijnen worden strakker, de compositie wordt geometrisch en het formaat kleiner. Het dier als thema verdwijnt, de mens en zijn emoties eisen volledig de aandacht op. De laatste periode, sinds 2010, kenmerkt zich vooral door de series met een bepaald thema, zoals *Drie Gratiën* en *Bikini*. Het zijn zeer afgewogen composities waarbij het spel van vormen cruciaal is voor het zoeken naar een harmonieus ritme.

Het werk van Magdalena Lesniak was vier keer in Nederland te zien, waarvan één keer op de FIDEM-tentoonstelling in museum Beelden aan Zee in Den Haag, in 1998. Zij is vanaf 1996 lid van deze organisatie en neemt met haar werk regelmatig deel aan de internationale exposities die eens per twee jaar telkens op andere locatie in de wereld gepresenteerd worden. Uiteraard is haar werk ook in Polen geëxposeerd, meestal in een groepsverband. Het werk van Lesniak is te vinden in het British Museum in Londen, het Universitetmuseet in Bergen (Noorwegen), de Staatliche Kunstsammlungen in Dresden, Muzeum Sztuki Medalierskiej in Wroclaw (Polen), Museum Beelden aan Zee in Den Haag, de nationale numismatische collectie van De Nederlandsche Bank in Amsterdam en in een aantal privécollecties over de hele wereld.

Basic Social Cell (½ x ware grootte)

Bikini

New Game (½ x ware grootte)

Primaballerina (¼ x ware grootte)

In haar artist's statement zegt Magdalena Lesniak het volgende over haar kunstenaarschap: 'I am a medal sculptor working primarily in bronze and brass. The main theme of my work is human: the body and emotions. I portray our everyday lives. Trying to find an answer – are we happy, excited, passionate about something or just living our lives from day to day, senselessly, without meaning. I am intrigued and try to depict the intangible – the intricate and delicate matter of emotions and feelings. I concentrate on relationships we create because they shape our lives. The opportunity to exhibit 20 years of my creative efforts in medallic art to the Dutch audience and receive feedback would be a milestone in my career.'

Jadwiga Pol-Tyszkiewicz is als conservator penningen verbonden aan Museum Beelden aan Zee in Scheveningen.

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE

de GROOTSTE numismatische vereniging in Vlaanderen

Voor het jaarlijks lidgeld krijgt U:

- JAARBOEK met 224 blz numismatische artikelen
- DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT
- GRATIS TOEGANG tot de gewone bijeenkomsten van alle aangesloten afdelingen
- PRIJSVERMINDERING op de toegangsprijs tot de bijzondere evenementen

Aarzel niet langer: stort vandaag nog € 14 (buiten België € 20) op rekening 979-5427368-29 van het EGMP (IBAN: BE26 9795 4273 6829 / BIC: ARSPBE22)

WWW.EGMP.BE

Een nieuwe halve penning van bisschop Boudewijn II

ANTON CRUYSHEER

Op 6 april 2014 vond een detectorzoeker een zilveren muntje zonder omschriften (10 mm, 0,31 gram). Hij deed de vondst op een akker op circa vier kilometer afstand van Arnhem. De aanwinst werd door de vinder geplaatst op het determinatieforum muntenbodemvondsten.nl. De voorzijde toont de buste van een man naar rechts met in zijn hand een palmtak. Op de keerzijde staat een kruis met aan de uiteinden vijf-puntige sterren en in de kwadranten vermoedelijk bloemknoppen of leliestaven.

De munt is een nieuwe halve penning van de Utrechtse bisschop Boudewijn II (1178-1196), de broer van de graaf van Holland – Floris III. Varianten van dit type munt zijn bekend uit de schatvondst Arnhem 1950 (NUMIS 1003308) en uit een losse vondst te Vleuten (NUMIS 1047994).[1] Het hoofd van de bisschop lijkt evenals soortgelijke exemplaren een tonsuur (kruinschering) te hebben. Maar persoonlijk geloof ik meer in een ceremonieel hoofddeksel met een soort ringetjes, zoals we die onder meer tegenkomen op munten van het graafschap Holland.[2] Verder draagt de bisschop een mantel met twee of drie vermoedelijke schijffibulae / mantelspelden, met punt-cirkel motief, dat ook terugkomt in de hoofdbedekking.

Met de vondst van deze munt, is voor de tweede keer in korte tijd een raadselachtig muntje gedetermineerd uit de voormalige collectie van schoolmeester J.A. Hubregtse (Westenschouwen, Zeeland) – tegenwoordig in de collectie van het Zeeuws Genootschap in het Zeeuws Museum.[3] Dit muntje heeft een wat gemuteerd portret, waarin niet eerder bisschop Boudewijn II kon worden herkend, maar voor de rest is de munt identiek aan het nieuw gevonden exemplaar.[4] Er zijn dus nu tot dusver twee exemplaren bekend.

Palmtak

Interessant is de palmtak die de bisschop in de hand draagt. Hoe moeten we deze boodschap (beeldtaal) op de munt interpreteren? De palmtak kent een meerledige betekenis, waarin de relatie met Jeruzalem centraal staat. In de middeleeuwen werd een Jeruzalemvaarder (pelgrim) een palmdrager (palmenare) genoemd. De lange smalle palmtak wordt ook wel 'het heylige Riet van Jeruzalem' genoemd en geldt als een directe verwijzing naar de intocht van Jezus Christus in Jeruzalem, die met palmtakken werd toegewuifd. Deze intocht wordt nog altijd op Palmzondag gevierd. Daarnaast is een palmtak symbool van een martelaar, verwijzend naar de marteldood van Jezus aan het kruis. Tegelijk is het een teken van overwinning, van de triomftocht van Jezus in Jeruzalem.[5] Niet vreemd dus, dat juist ten tijde van de kruistochten dit symbool geregeld op munten voorkomt van de machthebbers die meegaan op kruistocht. Als symbool van 'de overwinning op de zonde, de wereld en de duivel'.[6]

Echter, de bisschop is zelf niet naar Jeruzalem geweest. Ik denk daarom dat de palmtak verwijst naar de kruistocht van zijn broer, Floris III, die als legerleider

(2 x ware grootte)

Exemplaar uit de collectie Hubregtse (2 x ware grootte)

onder de Duitse keizer Frederik Barbarossa deelnam aan de strijd tegen 'de heidenen'. Deze verwijzing komen we in de beeldtaal ook tegen op munten van Floris III.[7] De bisschop was niet alleen in bloedband verbonden aan het graafschap Holland, ook dankte Boudewijn zijn aanstelling als bisschop aan zowel Floris III als de Duitse keizer. Het is daarom aannemelijk dat de bisschop zich nauw betrokken toonde met deze derde kruistocht (1189-1192). De datering van de munt is gelet op bovenstaande en op het feit dat Floris III in 1190 overleed, vrij scherp te stellen, circa 1189-1190. ■

Met dank aan Bouke Jan van der Veen voor de verwijzing naar het muntje uit de collectie Hubregtse en de vinder voor het mogen publiceren van zijn munt.

Anton Cruysheer is archeoloog van opleiding en is na enkele werkzame jaren als archeoloog en erfgoedadviseur, nu werkzaam bij de ABN AMRO bank, als datamanager. In zijn vrije tijd is hij onder meer voorzitter van de AWN afdeling Naerdincklant Archeologie Gooi en Vechtstreek.

NOTEN

1. VAN GELDER 1980, 110 en 131 (nrs. 40-43); CRUYSHEER 2013, 264-266.
2. CRUYSHEER 2013, 265.
3. CRUYSHEER 2013, 85-87.
4. VAN GELDER 1980, 113, 128, 130 (vgl. nr. 40).
5. TWINING 1885, 194.
6. TAYLOR 2005, 241.
7. CRUYSHEER 2013, 86; VAN HENGEL 1998, 20 (type C.1.1).

LITERATUUR

A. CRUYSHEER 'Leeuwen, draken en duivels. Zeldzame munten van het graafschap Holland (2)', in: *De Beeldenaar* 37 (2013) 85-87.

A. CRUYSHEER 'Een halve penning van bisschop Boudewijn II', in: *De Beeldenaar* 37 (2013) 264-266.

H.E. VAN GELDER 'Vondst van 12e-eeuwse munten te Arnhem', in: *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 67 (1980) 107-136.

C. VAN HENGEL *Penningen Hollants* (1998), 20.

R. TAYLOR *Symboliek in kerken en kathedralen, oorsprong en betekenis* (Rijswijk 2005) 241.

L. TWINING *Symbols and emblems of early and medieval Christian art* (1885) 194.

Op elk gewenst moment in onze voorraad penningen kijken?
Dat kan op: www.mevius.nl
Keuze uit ruim duizend stuks vanaf de 16e tot en met de 21e eeuw.
Ook numismatische literatuur kunt u op onze website vinden.

Mevius Numisbooks International B.V.
Oosteinde 97, 7671 AT Vriezenveen
Tel. 0546 561 322, Fax 0546 561 352, E-mail: info@mevius.nl

Bezoek aan ons kantoor alleen op afspraak.

Een nieuw munttype van Karel V voor Holland

Gevonden bij een onderzoek naar duindynamiek

BERT VAN BEEK / FRANS BEEKMAN

De archeologische werkgroep 's-Gravenhage van de AWN-afdeling Den Haag en Omstreken voert sinds 2002 met enige regelmaat archeologische verkenningen uit in het duingebied van Solleveld. Dit duingebied tussen Ter Heijde en Kijkduin is een productielocatie voor drinkwater van Dunea en wordt beheerd als een natuurterrein van hoge kwaliteit: grote delen ervan zijn Natura 2000 gebied. Lokale verstuivingen worden in de gaten gehouden en vondsten worden geborgen en gerapporteerd.[1] Op een locatie in het Westlandse deel van het terrein vond Frans Beekman op 10 juni 2012 – na de storm van 8-9 juni – tussen vele honderden scherven eerder gevonden middeleeuws aardewerk (van de vroege middeleeuwen tot begin zestiende eeuw) een muntje. Leden van de archeologische werkgroep (Hans van Gastel en Dick Bakkenes) hebben de eerste pogingen ondernomen om het muntje thuis te brengen, maar helemaal kwamen ze er niet uit. Niet verwonderlijk gezien het volgende relaas.

Voor de archeologische werkgroep is de datering van het muntje van wezenlijk belang, omdat het informatie verschaft over de snelheid waarmee een grote duinparabool over het middeleeuwse akkerland schoof. Ook wil de werkgroep het muntje graag koppelen aan de aardewerkassemblage die daar lokaal gevonden is. Dit is een unieke kans om iets over het verloop van die overstuiving te weten te komen, te meer omdat er achter de parabool nog een oud muntje is gevonden (circa 1540), zodat door de relatieve ouderdommen te vergelijken het verloop van de duindynamiek in die tijd duidelijk wordt. Na bemiddeling door Herman Gerritsen belandde het muntje op het bureau van Bert van Beek.

Beschrijving

Het muntje heeft een massa van 0,41 g en een diameter van 16,8 mm. Het is goed bewaard gebleven en zal weinig in omloop zijn geweest. Bovendien is het gevonden in ontkalkt duinzand en dat heeft waarschijnlijk ook bijgedragen aan de goede staat van conservering. De werkgroepleden en Herman Gerritsen dachten dat het een Hollands muntje betrof uit de tijd van Philips de Schone, aartshertog van Oostenrijk en (onder andere) graaf van Holland (1482-1506). Inderdaad draagt de voorzijde van het muntje een wapen met vier kwartieren en een hartschild, zoals dat door Philips de Schone is gebruikt in zijn meerderjarige periode (1494-1506) voor zijn zevende

(2 x ware grootte)

emissie 1496-1499 en daarna voor zijn achtste emissie van 1500 (paasstijl 1499). Dat het om een Hollands muntje ging, was ook meteen duidelijk want op de keerzijde stond in het hart van het kruis een vijfbladige bloem, het zogenaamde roosje, dat het muntteken van Dordrecht was. Ik herkende het munttype niet, dus was nadere bestudering noodzakelijk. Gelukkig was het een goed leesbaar exemplaar.

De voorzijde toont een wapenschild met vier kwartieren: de dwarsbalk (faas) van Oostenrijk, drie lelies in een geblokte rand (dat de rand geblokt is, is op het muntje niet te zien) van Bourgondië nieuw (dit was oorspronkelijk het persoonlijke wapen van Philips de Stoute (1342-1404)), drie schuinbalken van Bourgondië oud en de leeuw van Brabant. Het hartschild draagt de leeuw van Vlaanderen. Het wapenschild is gekroond met een heel klein kroontje. Het omschrift: initiaalteken een herkruist kruis, interpunctie: kruisje. Tekst: MO ARG ARCIDVCV AVSTR: (= zilveren munt van de aartshertogen van Oostenrijk).

Op de keerzijde een kort kruis binnen een parelrand met in het hart het muntteken van Dordrecht; tussen de benen van het kruis twee lelies (links boven en rechts onder) en twee kroontjes. Het omschrift: initiaalteken een herkruist kruis, interpunctie: schuin kruisje (Andrieskruis). Tekst: SIT NOMEN DNI' BENEDICT: (= de naam des Heren zij geprezen).

De term 'aartshertogen van Oostenrijk' werd gebruikt toen Maximiliaan van Oostenrijk voogd was over zijn zoon Philips de Schone (hij was pas vier jaar in 1482) en over zijn kleinzoon Karel V (die zes jaar was in 1506). Het formaat van het muntje en de massa wijzen op de Hollandse penning. Deze komt in de literatuur met een ander wapen voor in de eerste emissie van Philips de Schone met een massa van 0,42 gram.[2] De Hollandse penning

emissie	jaren	wapen	Namen in omschrift vz
Philips 1	1482-1485 1485-1487	in kwartier 4 adelaar van Tirol (de Hollandse penning van deze emissie draagt een vlakvullende roos)	MO ARCHIDVCV AVST kz: diverse, maar niet die van de nieuwe munt
Philips 2	1485	alle vier de kwartieren gedeeld	MO ARCHIDVCV AVST kz: SIT NOME(N) D(OMI)NI BENED(ICTVM)
Philips 3	1487-1488	met enkelkoppige adelaar Rooms-koning	Maximiliaan en Philips worden vermeld
Philips 4	1488-1489	vier leeuwen of twee wapenschilden	op zilver: MONETA DUCIS en MONETA COMITIS voor Holland
Philips 5	1498-1492	alle kwartieren en ook hartschild gedeeld	Maximiliaan (als vader) en Philips worden vermeld
Philips 6	1492-1496	idem	Philips als aartshertog zonder naam Maximiliaan
Philips 7	1496-1499	als op nieuwe muntje	PHS ARCHID DVX BG...
Philips 8	1499-1506	idem	idem
Karel 1	1506-1520	idem	MO ARG ARCHID(VCV) AV(S)TRIE enz kz: SIT NOME(N) D(OMI)NI BENED(ICTVM)

maakte ook deel uit van de vijfde emissie 1489-1492 (0,47 gram in 1489, daarna in 1490 verlaagd naar 0,42 gram), de zesde emissie 1492-1496 (niet teruggevonden) en van de achtste emissie 1499-1506, beide laatste met een onbekende voorgeschreven massa. Dus de massa van dit nieuwe muntje is inderdaad die van de Hollandse penning. Zie verder het nevenstaand overzicht.

Toeschrijving

Op basis van het wapen komen alleen de laatste twee emissies van Philips de Schone in aanmerking en de eerste van Karel V. Op basis van de titels in de omschriften vallen die van Philips de Schone af en blijft dus toeschrijving aan Karel V minderjarig over. Dit wordt nog ondersteund door het verwijzen naar het zilver als muntmetaal voor de zilveren munten (komt op bijna alle muntsoorten van de eerste emissie van Karel V voor) en ook door de tekst op de keerzijde die standaard is voor de eerste emissie van Karel V en die weliswaar ook in de periode van de minderjarigheid van Philips gebruikt werd bij de tweede emissie Mechelaars van 1485, maar dan met een totaal ander wapen. Dit betekent dus dat het nieuwe muntje geslagen moet zijn in de periode 1506-1520. Een nadere datering is helaas niet mogelijk. Dit muntje komt niet voor in de bestaande literatuur.

Bijzonder is echter dat Van Gelder-Hoc onder nr. 176-6 een Hollandse penning van de eerste emissie van Karel V vermeldt met een geheel andere beeldenaar en omschrift:

'Vz: ongekroond wapen als op het nieuwe muntje, interpunctie kruisjes, omschrift: MONT NOVA ARCID AVS C H, dus: nieuwe munt van de aartshertog(en) van Oostenrijk, graaf van Holland.

Kz: een 'croix pattée', een zogenaamd spiekruis (sic!), waarbij de benen van het kruis naar het einde steeds breder worden en dit kruis doorsnijdt een vierpas. Omschrift: SIT NOEN DNI BNEDICTV.

De voorgeschreven massa is niet bekend.'

Betekent dit nu dat het nieuwe muntje aan het begin van de eerste emissie geslagen is en dat daarna een nieuw type, een MON(E)T(A) NOVA, is geslagen? Het is aantrekkelijk om dit te stellen, maar een noodzakelijke verdere onderbouwing daarvoor ontbreekt.

Deze vondst is een mooie illustratie van het belang van munten en de registratie van muntvondsten in NUMIS voor onderzoek in andere wetenschapsgebieden, in dit geval de archeologie en geologie van de Jonge Duinen langs de Delflandse kust.

Bert van Beek verricht numismatisch onderzoek en publiceert daar regelmatig over. Frans Beekman was lang leraar aardrijkskunde in Zierikzee en woont sinds 2001 in Den Haag. In 2006 promoveerde hij op de historische geografie van de Kop van Schouwen.

NOTEN

1. Bijvoorbeeld L. VAN DER VALK / F. BEEKMAN 'Archeologie en landschapsgeschiedenis rond een actieve stuifkuil op de Monsterse Geest bij Ter Heijde', in: *Holland's Duinen* 64 (najaar 2014).
2. H. ENNO VAN GELDER / MARCEL HOC *Les Monnaies des Pays-Bas bourguignons et espagnols* (Amsterdam 1960, supplement 1964)

Verslag van een atelierbezoek bij Fiona Zondervan

MAJA HOUTMAN

Zaterdag 13 september was een aantal lezers van *De Beeldenaar* afgereisd naar het hoge noorden van ons land. Zij waren die middag te gast bij de beeldhouwster Fiona Zondervan in Noordhorn (Groningen). Direct bij aankomst werden de gasten opmerkzaam gemaakt op het soort werk dat Fiona maakt: voor de deur van het atelier staat een uit marmer gehouwen miereneter; de kop, de oren en de snuit glad afgewerkt, de poten, het lijf en de staart met een gehakte structuur.

Fiona heeft jarenlang in Artis zoogdieren en vogels getekend. Dagen achter elkaar was ze daar te vinden. Samen met een tekenclubje tekende ze ook skeletten uit de verzameling van het Zoölogisch Museum om zodoende de bouw van de dieren te leren kennen. Door de dieren zo intensief te bestuderen leerde ze het karakter van de afzonderlijke soorten kennen. Deze jarenlange studies van de bouw en het karakter van een soort leiden tot de beelden die Fiona maakt. Ze probeert elk dier zijn eigen structuur mee te geven: de vacht van een orang-oetan is anders dan die van de miereneter. De veren van de secretarisvogel zitten anders dan die van een vliegende gier. In de zeehond met zijn blubberlaag vond Fiona een grote uitdaging: hoe zitten die botten eigenlijk? Kan je recht doen aan dit dier, als je hem boetseert?

Recht doen aan het dier is het uitgangspunt als Fiona een beeld maakt: geen rokjes of kleren, geen varkentjes met handjes en hoedjes, maar alles puur natuur. Sommigen vragen haar wel eens: 'Waarom doe alleen dieren?', waarop haar antwoord steevast luidt: 'Hoezo, alleen maar dier? Is dat niet genoeg? Er zijn er namelijk veel van'. Regelmatig hakt Fiona in verschillende steensoorten, van gladde vogelkoppen tot de zeer ruwharige miereneter waar ik mee begon.

De vervaardiging van penningen is Fiona's winterwerk. Dan kan ze knus thuis zitten en in het klein werken. Evenals bij haar beelden speelt ook in haar penningen structuur een grote rol. De ruigharige gorilla's Tembo en Banja delen samen een penning en laten duidelijk hun verschillende karakter zien. Een ander voorbeeld is het op een penning vereeuwigde jonggeboren kalfje dat duidelijk nog niet is opgedroogd. Prachtig als je dit in brons kan vangen.

Bekijk haar website en geniet ook van de voorjaarsbeeldjes.

www.fionazondervan.nl

Gorilla's Tembo en Banja (1/2 ware grootte)

Kalfje (1/2 ware grootte)

De muntverzameling van de Rabobank

JOKE MOOIJ / JAN VAN DER MEER / MARCEL VAN DER BEEK

Naast station Utrecht Centraal staat aan de Croeselaan het bestuurscentrum van de Rabobank. Hier is in de voormalige effectenkluis het Rabo Museum gehuisvest. Van oudsher is er binnen en buiten de Rabobank veel belangstelling voor haar unieke wortels, het coöperatieve bedrijfsmodel en de ontwikkeling van het bankbedrijf. Het zijn belangrijke ingrediënten voor een terugblik en een bron van inspiratie. In het museum geeft de bank een kijkje in haar coöperatieve geschiedenis van meer dan een eeuw. In die periode is er nogal wat veranderd, ook als het om betaalmiddelen gaat. Klinkende munt is in de loop der jaren geleidelijk verdrongen door meer eigentijdse betaalvormen. Voor menig numismaat is deze ontwikkeling ongetwijfeld een ware gruwel.

Sinds eind 2013 is het Rabo Museum verrijkt met een kleine muntexpositie 'Geld van toen'. Zij biedt de bezoeker een selectie uit de eigen collectie van de bank. Deze verzameling is verbonden met de geschiedenis van de bank. Bijna een halve eeuw geleden werd zij aangelegd als marketinginstrument; nu, bijna een halve eeuw later, is de collectie een bijzonder onderdeel van het waardevolle erfgoed van de Rabobank.

Geschiedenis van de verzameling

De basis voor de muntverzameling van de Rabobank vormde de aankoop van de verzameling van de heer P.J.M. van Poppel uit Heeze. Deze verzamelaar toonde zijn munten jaarlijks aan het publiek tijdens de zogeheten Brabantse dagen. In 1962 was de verzameling, waarin de Brabantse munten rijkelijk vertegenwoordigd waren, ook te zien bij de lokale boerenleenbank. In 1965 besloot de Coöperatieve Centrale

Hoofdingang Bestuurscentrum Rabobank in Utrecht

Boerenleenbank (CCB) te Eindhoven, waarvan de bank in Heeze ooit een van de oprichters was, tot aankoop van de collectie. In 1972 volgde de fusie van de CCB met de Coöperatieve Centrale Raiffeisen-Bank, waarbij Rabobank Nederland ontstond, die daarmee de nieuwe eigenaar van de collectie werd. De verzameling van de heer Van Poppel gaf een vrij volledig overzicht van het muntwezen in de Nederlanden. De kern werd gevormd door ruim duizend munten van Nederland na de Franse tijd. Verder omvatte de collectie: 20 munten uit de Franse tijd, 340 uit de noordelijke provincies en steden en circa 150 uit de zuidelijke provincies en steden, circa 20 uit de periode vóór 1200 en circa 20 uit het buitenland na 1200. Verder nog 30 historische penningen van diverse aard. Datzelfde jaar vulde de bank de collectie aan met de aankoop van een tweede particuliere verzameling. In de daaropvolgende periode werden regelmatig aankopen op veilingen en van particulieren gedaan. In 1986 kocht de Rabobank een deel van de verkoopvoorraad munten en bankbiljetten van F. van Lanschot Bankiers, die de verkoop van oude munten had gestaakt.

Stilaan groeide de Rabobankcollectie. Met ruim 3000 exemplaren is zij redelijk compleet te noemen. De meeste muntsoorten die in de Nederlanden zijn geslagen zijn aanwezig. De verzameling bevat daarnaast een aantal geldstukken uit de klassieke oudheid, die het ontstaan van het muntwezen verduidelijken.

F.W. Raiffeisen (1818-1888)

Verzamelen, beheren en verzilveren

Met deze drie begrippen kan het doel van de muntverzameling wellicht het beste worden samengevat. De bank wilde een collectie aanleggen van munten, penningen, legpenningen, vals geld en numismatische publicaties, alle betrekking hebbend op Nederland in ruime zin. De oorspronkelijke verzameling beoogde van elke munttype elke variant en elk jaartal te hebben, maar deze doelstelling werd door de bank om technische en financiële redenen losgelaten. Wel breidde zij de collectie uit met papiergeld.

Anders dan veel andere muntverzamelingen belandde de Rabobankcollectie niet in een kluis. Van meet af aan was het de bedoeling om (een deel van) de collectie te tonen aan het publiek. Dat gebeurde bij de opening van een nieuw gebouw van een Rabobank of in het kader van lokale festiviteiten. En er werden in die jaren tal van nieuwe vestigingen geopend. Anders dan tegenwoordig behoorde in de jaren zestig en zeventig een bezoek aan de bank voor veel klanten tot de wekelijkse routine. Het waren de jaren voor de komst van de pinpas en de meeste betalingen geschiedden nog traditioneel met contant geld. Omdat het loon op de bankrekening werd gestort was een regelmatige gang naar de bank voor het huishoudgeld noodzakelijk.

Bij de aankoop was overeengekomen dat de heer Van Poppel, gepensioneerd

medewerker van de bank, lezingen en voordrachten over de verzameling zou verzorgen. Jarenlang trok hij met de collectie door het land. Bij de lokale banken trok de opstelling niet alleen volwassen bezoekers maar ook schoolklassen. Zij kregen uitvoerig tekst en uitleg over de geschiedenis van het muntwezen in Nederland. Later nam de heer M.A.A. Pero het stokje over. Ook op deze manier gaf de Rabobank invulling aan het ideeëngoed van haar geestelijk vader F.W. Raiffeisen, die honderd jaar eerder in Duitsland de basis had gelegd voor het landbouwkrediet op coöperatieve grondslag. Naast zelfredzaamheid en samenwerking waren onderwijs en kennis belangrijke ingredienten van dat gedachtengoed.

Met de komst van de geld- en de betaalautomaat in de jaren '80 was het wekelijkse bezoek aan de bank niet meer nodig. Het bankbezoek nam af en de belangstelling voor een expositie van oude munten in de bankhal verminderde. Zodoende belandde ongeveer twintig jaar geleden de collectie in de bankkluis. Begin deze eeuw kwam zij onder beheer van de afdeling Bedrijfshistorie, die ook verantwoordelijk is voor het eerdergenoemde bedrijfsmuseum. Daar is nu een deel van de muntcollectie weer zichtbaar.

Vier thema's

Anders dan bij een zuiver numismatische opstelling is in het Rabo Museum gekozen voor een bescheiden opstelling, waarbij het gebruik van geld centraal staat. Het resultaat is een presentatie in vier thema's waarbij het uitgangspunt is dat twee panelen tot de 'vaste' opstelling behoren en de andere twee gewisseld kunnen worden. De vier thema's zijn: handelsgeld, kleingeld, geld rond 1900 en penningen. In 'handelsgeld' en 'kleingeld' wordt duidelijk een relatie gelegd met de reële economie en deze thema's vormen de vaste elementen. Het wisselthema 'geld rond 1900' biedt de bezoeker een overzicht van het geld dat de kassier van de jonge boerenleenbanken zoal in kas had. Het wisselthema 'penningen' toont verschillende gedenken prijspenningen uit de collectie. Ook hier komt de relatie met de coöperatieve geschiedenis van de bank tot uiting.

Enkele highlights

Zoals alle verzamelingen die in relatief korte tijd zijn bijeengebracht heeft ook deze muntverzameling zijn eigenaardigheden. Zo waren de samenstellers natuurlijk afhankelijk van hetgeen in hun tijd op de markt kwam. Sommige stukken die men in zo'n collectie zou verwachten, ontbreken; sommige onverwachte zeldzaamheden zijn echter weer wel aanwezig. Ook persoonlijke interesses speelden een rol. De eerste verzamelaar Van Poppel gaf waar mogelijk voorrang aan munten van zijn eigen geboortegrond, zodat Brabant in het algemeen beter vertegenwoordigd is dan de andere Nederlandse gewesten. Enkele exemplaren uit de collectie zullen we hier wat nader bekijken.

Het eerste daarvan is een recente aanschaf van een bronzen muntje. De laatste tijd is het steeds waarschijnlijker geworden dat de eerste 'Nederlandse' munten geen Merovingische tremisses waren, zoals altijd gedacht is, maar bronzen Keltische muntjes. Deze kleine munten, waarvan men denkt dat ze al vóór het begin van de jaartelling binnen onze huidige landsgrenzen werden vervaardigd, vormen een late exponent van een Keltische muntserie waarvan de vroegste typen nog het woord AVAVCIA dragen, maar die later zonder tekst werden vervaardigd. Het lijkt erop dat onze aloude Batavieren (men zegt tegenwoordig liever Bataven), die vanuit Duitsland ons land waren binnengetrokken en zich hier tussen Rijn en Maas hadden gevestigd, voor deze muntslag verantwoordelijk waren; kan echter ook de Belgische Eburonenstam zijn geweest. De muntjes hebben als kleingeld (quadranten?)

Bataven/ Eburonen, Æ17 anepigrafisch AVAUCIA*-type, 2e helft 1e eeuw v C (Rabo NUm_2483)*

gecirculeerd in de periode dat de eerste Romeinse munten hier ingeburgerd raakten.

Het fraaie, groen gepatineerde stuk uit de Rabobankcollectie is afkomstig uit de bekende vindplaats Empel. De voorzijde toont een paard naar links, de keerzijde een swastika van paardenhoofden rond een ring met een stip in het midden, terwijl op voor- en keerzijde nog meer ringen zijn afgebeeld.

Onder de vele munten uit de tijd van de Nederlandse Republiek bevindt zich één bijzonder opvallende verschijning, die niet alleen uiterst zeldzaam is, maar bovendien intrigerend door de vragen die zij oproept. Het is een 3-guldenstuk van de provincie Holland met het jaartal 1694, geslagen in goud en voorzien van een opwaarts randschrift HAS NISI PRITVRVS ADIMET NEMO.

Vanaf 1681 zijn in een aantal Nederlandse provincies en steden de eerste zilveren 1- en 3-guldenstukken geslagen op last van de lokale overheid. In 1694 bereikten de provincies in de Staten-Generaal overeenstemming om voor deze munten landelijk geldende voorschriften uit te vaardigen. Op de muntstukken wordt dit duidelijk gemaakt door in het omschrift van de keerzijde te verwijzen naar ORD.FAED. BELG., de Staten van de Verenigde Nederlanden. Uit de provincie Holland zijn met het jaartal 1694 zowel drieguldens van het oude 'provinciale' als van het nieuwe 'Nederlandse' type bekend. De gouden afslag is van het nieuwe type.

Bij het randschrift moeten we wat langer stilstaan. Het was in deze periode namelijk niet gebruikelijk dat de rand van muntstukken een bewerking onderging. Daardoor oogde de zijkant van onze munten niet fraai maar onregelmatig, en was niet goed zichtbaar of iemand uit winstbejag metaal van de muntrand had gevijld, geknipt of gesneden. Voor de grote zilveren munten werd om deze redenen (pas) in 1762 voorgeschreven dat de rand van een kartel (kabelversiering) moest worden voorzien. Ook toen was van een randschrift nog geen sprake.

Wat randschriften betreft liep ons land op enkele omringende landen achter. In Engeland werd al met randschriften geëxperimenteerd in de periode waarin het Britse vorstenhuis tijdelijk aan de kant was gezet en Oliver Cromwell het Commonwealth uitriep (1649-1660). Met medewerking van graveur Thomas Simon werden hier in 1656 proefmunten vervaardigd voor een gouden 50-shillingstuk dat aan de muntrand de opwaartse tekst PROTECTOR LITERIS LITERAE NVMMIS CORONA ET SALVS (= een beschermer van de letters, en de letters

Holland, driegulden 1694 afslag in goud met opwaarts randschrift (Rabo NUm_0611)

Detail van de muntrand met het begin van het randschrift; direct links is de plaats zichtbaar waar de uiteinden van de randschriftveer in elkaar haken

zijn een kroon (sieraad) en een weldoener (beschermer) voor de munt) liet lezen. Het is een fraai voorbeeld van een randschrift dat door zijn tekst zijn eigen doel kenbaar maakt. Dit zullen we vaker tegenkomen. Voor de zilveren munten koos men een ander motto. Nog in 1656 verscheen een halve crown en in 1656 een hele crown, beide met het opwaartse randschrift HAS NISI PRITVRVS ADIMET NEMO (= laat niemand deze (letters) van mij verwijderen op straffe des doods). Na het aantreden van koning Karel II in 1660 kwam er een eenvoudiger tekst DECUS ET TVTAMEN (= een versiering en een bescherming) gevolgd door het regeringsjaar van de vorst. Het stadium van proefneming was inmiddels voorbij en dit randschrift vormde voortaan een normaal aspect van de Engelse hele en halve crowns. Korte tijd later werden ook in Frankrijk de grote zilveren munten van een randschrift voorzien.

Nu werd het procédé waarmee aan de Engelse Munt het randschrift werd aangebracht door mechanicus Pierre Blondeau aanvankelijk volstrekt geheim gehouden, zelfs voor de rest van het Londense muntpersoneel. De bekende Londense dagboekschrijver Samuel Pepys maakt hiervan melding in een verslag van zijn bezoek aan de Royal Mint op 19 mei 1663: 'zodra de werklieden de muntplaatjes gereed hebben, worden zij voor het randschrift naar Blondeaus werkplaats gebracht en naderhand weer opgehaald om met een schroefpers de afbeelding op voor- en keerzijde aan te brengen.'

In Nederland raakte men vrij snel bekend met de techniek om een opwaarts randschrift aan te brengen. Al vóór 1670 gebruikten enkele Amsterdamse medailleurs dezelfde methode als de Engelsen bij gedenkpenningen. Christoffel Adolphi vervaardigde zelfs diverse gedenkstukken die Nederlandse muntstukken, zoals zilveren en gouden dukaten en zilveren rijders, nabootsten en voorzien waren van een opwaarts randschrift, wat de indruk kan wekken dat er destijds al munten met randschrift circuleerden. Pogingen om reguliere muntstukken van een randschrift te voorzien, bleven echter beperkt tot proefnemingen aan de Dordrechtse Munt rond 1671.

Bij de algemene invoering van de 'Nederlandse' 3-guldenstukken in 1694 is mogelijk het idee opgekomen, dat dit het geëigende moment was om ook hier een verplichte randbewerking in te voeren. Zou ook hier iemand het benodigde procédé hebben willen uitbaten, en als promotiemateriaal gouden afslagen hebben laten vervaardigen? Het zal moeilijk worden om nog na te gaan wie in

Koninkrijk Holland, proef voor een 2½-guldenstuk met jaartal 1808 (Rabo NUm_1659)

Nederland, met dezelfde techniek als in Engeland, een randschrift heeft aangebracht dat geheel gelijkluidend was aan hetgeen in Engeland in 1656 onder Oliver Cromwell gebruikt is.

De Rabobankcollectie omvat verder enkele proefmunten uit de tijd van het Koninkrijk Holland (1806-1810). Zij getuigen van de pogingen om tot een eenparig en koninklijk muntstelsel te komen, dat monetair echter geheel gebaseerd bleef op het systeem van de Republiek. De hier afgebeelde munt is een proefneming voor een 2½-guldenstuk. Onder koning Lodewijk Napoleon wilde men voor het eerst aan de Nederlandse gulden een bijpassend 2½-guldenstuk toevoegen – het veelvoud was tot dusverre steeds een 3-guldenstuk geweest. Voor het portret van de koning werd een beroep gedaan op de Franse graveur George, die het in de halsafsnede signeerde met GEORGE.F.

Hier vormt deze munt een interessant vervolg op het gouden 3-guldenstuk uit 1694, want onder onze eerste koning werd voor het eerst voorgeschreven dat de in Nederland circulerende munten een randschrift zouden dragen (Koninklijk Decreet van 29 mei 1807). Deze tekst, DE NAAM DES HEEREN ZY GELOOFD, is op dit proefstuk in inwaartse letters in de muntrand zichtbaar. Het muntplaatje werd al vóór het munten van dit randschrift voorzien door middel van een zogenaamde ran-

Sebastian Dadler, Aankomst van Maria Stuart in de Republiek 1642 (Rabo NUp_0059)

deringsmachine. Tussen de letters in de rand zijn vaag de resten van vier ovale structuren zichtbaar die een onvolkomenheid in de schroefpersen, waarmee de munten destijds vervaardigd werden, moesten opheffen.[6]

Behalve munten omvat de collectie een klein aantal gedenk-, prijs- en rekenpenningen, met als belangrijkste stuk een fraaie zilveren gedenkpenning op de aankomst in Nederland van Maria Henrietta Stuart, in 1642. Zij was de oudste dochter van de Engelse koning Karel I en echtgenote van de toekomstige stadhouder Willem II. Willem en Maria (Mary) werden om politieke redenen jong aan elkaar gekoppeld. De 14-jarige prins vertrok in 1641 naar Londen waar het huwelijk op 2 mei werd ingezegend. De 9-jarige bruid bleef hierna nog enige tijd bij haar moeder en vertrok in maart 1642 naar Nederland, waar ze op 11 maart haar intrede in Den Haag deed met een gevolg van 400 personen. Enkele maanden later bezocht ze Amsterdam en Leiden en in die periode moet de desbetreffende penning tot stand zijn gekomen.

De forse zilveren penning toont op de voorzijde stadhouder Frederik Hendrik, tronend onder een baldakijn met in zijn handen een zwaard en een lint met de zeven wapenschilden van de Nederlandse provincies, terwijl zijn voeten rusten op twee overwonnen vijanden. Links achter hem treden Willem en Maria het Nederlandse landschap binnen waar ruime steden bewaakt worden door leger en vloot. Het omschrift LIBERTAS PATRIÆ ME DEFENSORE TRIUMPHAT INSIDIATA NIHIL VIS INIMICA NOCET laat de Stadhouder zeggen dat de vrijheid van het vaderland onder zijn bescherming zegeviert en dat vijandelijk geweld geen kwaad kan doen. Op de keerzijde leidt Willem zijn Maria binnen in een tuin omringd door een met pronknaalden versierde omheining, waar Mars en Amor op hen wachten. Over de poort waakt de Nederlandse Leeuw met zwaard en vrijheidshoed en uit de lucht strooien engelen bloemen, dit alles natuurlijk onder de stralende naam van Jehova. Aan de zeekant wordt de tuin beschermd door een machtige vloot. De naam van de maker Sebastian Dadler wordt verraden door de initialen S en D op de basis van de naalden. Het is duidelijk dat niet alleen het prinselijk huwelijk, maar ook de mede hierdoor toegenomen macht en aanzien van de Republiek en van de Oranjes het thema van deze medaille vormen.

Deze highlights vormen slechts een kleine selectie uit de Rabobankcollectie.

Foto's: Rabobank met dank aan Marc Rietveld / fotografie MPO.

Joke Mooij en Jan van der Meer zijn werkzaam bij de Rabobank en beheren het Rabo Museum. Marcel van der Beek is als secretaris verbonden aan de Stichting Instituut voor Monetaire Geschiedenis en Numismatiek.

Het Rabo Museum wil de lezers van *De Beeldenaar* graag in de gelegenheid stellen een kijkje te komen nemen en organiseert daartoe op 28 november en 3 december twee open-middagen, tussen 14-16 uur. Toegang is uitsluitend mogelijk na schriftelijke aanmelding onder vermelding van uw naam en datum van uw bezoek, 28 november of 3 december. Gezien de beperkte capaciteit geldt dat per middag slechts de eerste dertig aanmeldingen gehonoreerd kunnen worden. Belangstellenden kunnen zich aanmelden via email aan bedrijfshistorie@rn.rabobank.nl.

Stuivers 1943 nader toegelicht

Over de samenstelling van de stuivers geslagen te Philadelphia

ERIK J. VAN LOON

Alle vierkante stuivers met het jaartal 1943 (8.595.000 exemplaren in totaal) zijn geslagen in Philadelphia. Deze stuivers waren bestemd voor circulatie in Suriname, Curaçao en de overige eilanden van de Nederlandse Antillen. Op de in de USA geproduceerde munten staat doorgaans ook het teken van de huisvesting van het munthuis. Dat kan een D, P of S zijn. Aangezien op de Nederlandse stuivers geen tekens waren aangebracht, was het niet nodig op deze stuiver de 'P' van Philadelphia wel aan te brengen.

De stuiver 1943 vinden we in de oude catalogussen van Mevius en nog steeds in de *Muntalmanak* terug onder het hoofdstuk 'Nederland'. Volgens de omschrijving van de stuiver 1943 zou deze hetzelfde zijn als de Nederlandse kopernikkelen stuivers, geslagen te Utrecht in de periode 1913-1940. Ook Schulman vermeldt dit in zijn *Handboek van de Nederlandse Munten* (waarschijnlijk is dit de bron voor de *Muntalmanak*). Echter, in het *Jaarboek voor Munt- en Penningkunde* 80 (1993) staat een door L. M. J. Boegheim geschreven verhandeling over de aanmuntingen voor de Nederlandse Koloniën gedurende de Tweede Wereldoorlog in de USA. Op bladzijde 248 staat een geschiedenis over de samenstellingen van de verschillende oplagen voor Suriname en Curaçao. Boegheim meldt dat de stuivers met het jaartal 1943 niet uit 75% koper en 25% nikkel bestaan, zoals in Nederland gebruikelijk was. Door de oorlogsomstandigheden was dat specifieke muntmateriaal in de Verenigde Staten niet te verkrijgen. Wel wist men de hand te leggen op twee partijen bruikbaar materiaal met de naam 'gerozilver'. De chemische samenstelling (legering) van deze partijen was als volgt:

partij 1: 65% koper / 12% nikkel / 23% zink
partij 2: 64% koper / 18% nikkel / 18% zink

Voor Curaçao werden 585.000 stuivers aangemunt uit het materiaal uit de eerste partij (65% koper, 12% nikkel en 23% zink). De overige munten voor Curaçao (uiteindelijk 2.000.000) werden gemaakt uit legeringen van beide partijen, hoewel de heer Boegheim dit niet benoemd. Voor Suriname zijn 3.745.000 stuivers gemaakt uit de tweede legering. Ook hier werd het aantal tot 6.595.000 aangevuld met munten van materiaalmengsels verkregen uit de beide partijen. In zijn artikel vermeldde Boegheim nog dat er te veel munten waren gefabriceerd en dat werd overwogen om de stuivers ook in Nederland te laten circuleren. Een van de argumenten om dit niet te

2 x ware grootte

doen was dat de Nederlandse stuivers bestonden uit een andere legering (75% koper / 25 % nikkel). Waar de heer Boegheim is gestopt ben ik verder gegaan.

Theoretisch gewicht

De Nederlandse stuivers hadden een gewicht van 4,50 gram. Het gebruik van zink in de legering voor een stuiver met dezelfde afmetingen, levert een munt op met minder gewicht. Ook het verschil in percentage zink tussen de stuivers geslagen uit partij 1 en partij 2 vinden we terug in hun gewicht. De voor Suriname aangemunte 3.745.000 stuivers moeten per stuk zwaarder zijn dan de 585.000 stuivers die voor Curaçao zijn geslagen. Meer zink heeft een lager gewicht tot gevolg, dat als volgt te becijferen is.

De soortelijke massa van de verschillende ingrediënten is: Koper (Cu) 8,9 g/cm^3; Nikkel (Ni) 8,8 g/cm^3; Zink (Zn) 7,0 g/cm^3. De Nederlandse stuivers hebben een legering van 75% Cu en 25% Ni, daaruit volgt dat ze een soortelijke massa hebben van 8,875 g/cm^3. Het gewicht van de stuiver is 4,50 gram, zodat de inhoud van de stuiver 0,507 cm^3 bedraagt.

Met deze kennis valt het gewicht te berekenen van de stuivers geslagen uit de verschillende partijen muntmateriaal. De legering van partij 1 (65% Cu + 12% Ni + 23% Zn) bedraagt 8,45 g/cm^3. Stuivers vervaardigd uit die legering hebben dus een gewicht van 4,285 gram. Op dezelfde wijze berekenen we dat stuivers vervaardigd uit partij 2 (64% Cu + 18% Ni + 18% Zn) met een soortelijk gewicht van 8,54 g/cm^3 per stuk 4,330 gram zullen wegen.

Met andere woorden: 585.000 stuivers aangemunt voor Curaçao hebben een gewicht van 4,285 gram en 3.745.000 stuivers voor Suriname wegen 4,33 gram per stuk. De overige stuivers voor Suriname en Curaçao hebben een gewicht tussen deze berekende waarden.

Praktijk

Om de berekende gewichten te toetsen aan de praktijk, heb ik als steekproef mijn Nederlandse stuivers gemeten en gewogen. Het resultaat was staat in onderstaande tabel.

Jaar	Formaat in mm	Massa in g
1913	17,92 x 17,88	4,31 (sterk versleten)
1914	17,90 x 17,95	4,47
1923	18,16 x 18,20	4,49
1929	18,09 x18,03	4,56
1933	18,01 x 17,99	4,52
1940	17,87 x 17,95	4,51

Mijn licht afgesleten exemplaren uit 1943 hebben de volgende maten en gewichten:

Kwaliteit	Formaat in mm	Massa in g	Bestemming
ZF	17,95 x 17,92	4,18	Curaçao ?
F	18,05 x 18,03	4,27	Suriname ?

Henk Zonneveld stelde mij 12 stuivers 1943 ter beschikking met de volgende dimensies:

Kwaliteit	Formaat in mm	Massa in g
P	18,08 x 18,00	4,24
P	17,95 x 17,97	4,22
ZF	17,99 x 17,97	4,23
F	17,93 x 17,95	4,29
F	17,93 x 17,93	4,22
F	18,03 x 18,00	4,21
F	17,94 x 17,92	4,17
ZG	17,94 x 17,94	4,26
ZG	17,93 x 17,93	4,16
ZG	17,99 x 17,98	4,13
G	17,95 x 17,94	4,15
G	17,97 x 17,97	4,11

Conclusie

Het gewicht van de Nederlandse Cu/Ni stuivers die in de periode van 1913-1940 zijn geproduceerd voldoen met 4,50 gram

aan de eis. Uitgaande van een marge van +/_ 1 % kan van een bandbreedte worden uitgegaan van 4,45 tot 4,55 gram. Het gewicht van een deel van de stuivers voor Suriname (3.745.000) is volgens mijn berekening 4,32 gram en hier zou een bandbreedte kunnen zijn van 4,28 – 4,36 gram. Het gewicht van een deel van de stuivers (585.000) voor Curaçao is volgens mijn berekening 4,28 gram en de bandbreedte zou 4,24 – 4,32 gram zijn. Het gewicht van de stuivers (4.265.000) voor Suriname en Curaçao, die uit een samenstelling van de beide materialen zijn gemaakt, kan variëren tussen 4,24 en 4,36 gram.

Om de gebruikte legering van het muntmateriaal uit een theoretisch verschil van 0,04 gram te bepalen door een stuiver te wegen lijkt mij niet haalbaar. Van de onderzochte munten kan ik niet met zekerheid vaststellen voor welk land die waren bedoeld. De tolerantie zal ons op een dwaalspoor brengen[1] en de verschillen in gewicht liggen vaak te dicht bij elkaar om de juiste conclusie te kunnen trekken. Een chemische analyse van het te onderzoeken materiaal van elke stuiver zal noodzakelijk zijn. Voor mij ligt dat achter de horizon.

De stelling dat de voor Suriname en Curaçao bestemde stuivers dezelfde dimensies hebben als de Nederlandse stuivers is hiermee weerlegd, want er is minder koper en nikkel gebruikt. In plaats daarvan is het lichtere zink toegepast waardoor de stuivers theoretisch 0,15 tot 0,25 gram lichter zijn dan de in Utrecht geslagen exemplaren. Proefondervindelijk blijkt dat de ondergrens bij ca. 4,20 gram kan liggen en een stuiver 1943 boven 4,30 gram heb ik (nog) niet gevonden. Al met al is het gerechtvaardigd om de stuivers die voor Suriname en Curaçao besteld waren niet bij Nederland te vermelden, maar bij de landen waarvoor ze waren bestemd.

Erik van Loon is sinds 1975 verbonden aan de Standard Catalog of World Coins, uitgegeven door Krause Publications (Iola, Wisc. USA) voor de gebieden: Nederland; 1600-heden, Nederlandse Antillen; 1800-heden, Aruba, Suriname en Nederlands Indië; 1800-1945.

http://munteninfo.blogspot.nl/

NOTEN

1 Uit de Wet van 31 oktober 1912 blijkt dat niets is ingevuld op de plaats waar RUIMTE van het wettelijke gewicht zou moeten staan. Die RUIMTE is echter wel genoemd in de eerdere Wet van 31 december 1906 (bijlage 1) voor de invoering van de ronde kopernikkelen stuiver. Daarin wordt vermeld dat dit voor de waarden van _ cent t/m 5 cent "één op honderd stukken" bedraagt. Ik ga er vanuit dat die RUIMTE tevens op de vierkante stuivers (bijlage 2) van toepassing is, zoals later bij de zinken exemplaren het geval is. Met andere woorden een tolerantie van + / - 1 % en dat zou, uitgaande van het berekende gewicht van 4,32 gram, neerkomen op + / - 0,0432 gram.

Internationale penningkunst

Waar kan ik het vinden? Wat gebeurt er in andere landen?
Wie zijn de kunstenaars? Hoe kan ik het ondersteunen?

FIDEM
MEDALS

International Art Medal Federation

bezoek ons op:
www.fidem-medals.org

400-jarig rectoraat van Ubbo Emmius 1614-2014

Penning in beeld

YPKE HUISMAN

Dit jaar is het 400 jaar geleden dat Ubbo Emmius door de Staten van Stad en Lande tot eerste rector van de Groninger Academie, de latere Rijksuniversiteit Groningen, werd benoemd. Deze gebeurtenis vormde de aanleiding om de medailleur Peter Götz Güttler uit Greifswald (D) een opdracht te geven voor het maken van een penning met Ubbo Emmius als onderwerp.

De penning wil tenminste recht doen aan twee kwaliteiten van Ubbo Emmius. Ten eerste aan het jubileum van diens eerste rectoraat van de Groninger universiteit (op de voorzijde) en ten tweede aan het unieke belang van zijn levenswerk (op de keerzijde). De voorstelling op de voorzijde is afkomstig van een afbeelding op een medaillon en toont Ubbo Emmius met in diens handen een wereldbol en een boekenrol. Binnen de rand wordt gerefereerd aan het jubileum 1614-2014, alsmede aan geboorteplaats en -jaar en overlijdensjaar en -plaats van Emmius. In Latijn de tekst PRIMUS ACADEMIAE RECTOR (eerste rector van de academie). De randteksten bevatten ten eerste de lijfspreuk van de rector: VERBUM DOMINI LUCERNA PEDIBUS NOSTRIS (= het woord des Heren verlicht onze voeten/schreden) en RERUM FRISICARUM HISTORIAE AUCTOR (= auteur van de Friese geschiedenis).

De keerzijde toont een gestileerde geografie van de vroegere Friese Zeelanden, gescheiden door de rivieren en wateren Reker, het Vlie (na de Grote Vloed: Zuiderzee), de Boorn, de Lauwers, de Hunze, de Fivel, de Eems en de Weser. Daarbinnen de wapens van de historisch belangrijke steden Medemblik, Stavoren, Leeuwarden, Dokkum, Appingedam, Emden en Greetsiel.[1] Tevens is een schets van de universiteit van Franeker aangebracht om de historische werkelijkheid geen onrecht aan te doen. Het kopschrift EALA FRYA FRESENA is een spreuk of groet die refereert aan de Friese vrijheid. Vanaf de zon die het al beschijnt, lopen zeven lijnen die onder de stadswapens worden doorkruist door pompe- of leliebladeren, die de voormalige Zeven Friese Zeelanden symboliseren. Deze

vindt men ook terug in de Friese vlag. MARE FRISICUM is een verwijzing naar de naam die de Romeinen aan de huidige Noordzee gaven: Friese Zee.

Het formaat en materiaal van de penning zijn gelijk aan dat van de penning ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van de Numismatische Kring Groningen (NKG).

Ubbo Emmius

Ubbo Emmius werd als Ubbo Dyken in het Oostfriese Greetsiel geboren. Hij bezocht de Latijnse school in Emden, daarna het Gymnasium Illustre in Bremen en tenslotte de Latijnse school in Norden. Hij studeerde in 1569 af aan de universiteit van de hanzestad Rostock. Na zijn studie reisde hij door Europa en deed onder meer Heidelberg, Freiburg (Bresgau) en Bazel aan. Hij ging tenslotte in Genève theologie studeren. Dat was in een tijdsgewricht waarin er binnen het protestantisme een hevige stammenstrijd tussen calvinisten en lutheranen woedde. Emmius koos voor het calvinistische standpunt. In 1579 werd hij rector van de Latijnse school van Norden, in Oost-Friesland, waar hij zelf nog leerling was geweest. In 1587 werd Ubbo uit zijn functie ontheven, omdat de lutherse Oostfriese hoofdelingen zijn calvinistische opvattingen niet langer duldden. Hij aanvaardde hierna het rectoraat van de Latijnse school van Leer. Hier bleef hij tot 1595. Ondertussen was de stad Groningen van het Spaanse juk bevrijd. Ubbo Emmius werd daarop rector van de Latijnse school in Groningen.

In 1614 werd in Groningen de Academie geopend. Emmius had zich altijd een groot voorstander van een universiteit voor alle Friezen getoond en werd door de Staten van Stad en Lande (de provincienaam van het huidige Groningen tot aan de vorming van het Koninkrijk der Nederlanden) in Groningen benoemd tot eerste rector van de Groninger Academie. Tevens doceerde hij Grieks en Geschiedenis. Saillant detail is overigens dat er op dat moment al een universiteit in Franeker bestond – gesticht in 1585, na Leiden de tweede universiteit van de Nederlanden – toch ook bepaald niet buiten Friesland gelegen.

Emmius' belangstelling voor geschiedenis mondde uit in de productie van een lijvig, bijna encyclopedisch magnum opus over de geschiedenis van Friesland. Een groot deel van zijn leven heeft hij gewijd aan het schrijven van *Rerum Frisicarum Historia* in zestig delen. In 1596 verscheen het eerste deel; in 1616 werd het in zijn geheel uitgegeven. Let wel: het gaat hier om de geschiedenis van het gehele groot-Friese territorium van Holland tot aan en over de Weser en Noord-Friesland in Sleeswijk-Holstein, gelegen tegen de Deense grens.

Emmius is twee keer getrouwd geweest en was vader van een zoon en een dochter. Hij overleed in 1625. Zijn naam komen we nog regelmatig tegen in de namen van straten en scholen.

Portretmedaillon met Ubbo Emmius

Peter Götz Güttler

De maker van de penning is Peter Götz Güttler. Gezien zijn voortreffelijke ontwerpen van de penningen voor de Ostfriesischer Muenzverein en de Numismatische Kring Groningen vond ik het een eer hem wederom te kunnen strikken voor een nieuwe opdracht. In 2009 ontving de penningmaker de Eligiuspreis der Deutschen Gesellschaft

für Medaillenkunst (oeuvreprijs). Na de publicatie van een lijvig overzichtswerk door ditzelfde gezelschap steeg het aantal opdrachten explosief en kon de penningmaker nauwelijks aan de vraag voldoen. Dat is ook de reden waarom het afleveren van de penning zo lang heeft geduurd. Na besprekingen in mei 2013 zou de levering plaatsvinden in november 2013. Het werd uiteindelijk april 2014. ■

Dank gaat uit naar prof. dr. G. Jensma, die mij adviseerde bij de historische verantwoording, prof. jhr. Zweder von Martels, die mij bijstond bij de juiste dictie van het Latijn en dr. Egge Knol die als Emmius-kenner advies gaf bij de totstandkoming van de penning.

Ypke Huisman verzamelt sinds zijn kinderjaren munten. Met de val van de Muur in 1989 werd hij weer tot verzamelen gewekt. Eerst munten, maar later steeds vaker oude bankbiljetten. Zijn lidmaatschappen van de numismatische kringen van Groningen en Oostfriesland brachten hem in contact met penningen.

NOTEN

1. Een kaart van het laat-middeleeuwse Frisia in D.J. HENSTRA *Fon Jelde* (Groningen, 2010) 29 diende als grondslag voor de grafische voorstelling.

Zoekpenning 25

JANJAAP LUIJT

In de vorige aflevering waren slechts twee penningen opgenomen waarover meer informatie werd gevraagd. Het aantal reacties was ditmaal nog kleiner: welgeteld één. Maar die ene reactie leverde wel een oplossing op. De penning van de gemeente Den Haag werd herkend en de redactie mocht zelfs een literatuurverwijzing ontvangen. De penning is namelijk vervaardigd bij de Koninklijke Begeer te Voorschoten en is als zodanig opgenomen in het boek *Penningen geslagen of gegoten in de jaren 1960-1975*. Onder nummer 3398 valt te lezen: 'Gemeente 's-Gravenhage sportpenning 1968. Enkelzijdige penning met een in hoog reliëf uitgevoerde voorstelling van vier balspelende jongens. Het randschrift langs de benedenrand luidt: GEMEENTE 'S-GRAVENHAGE. Mod.: Mevr. W. van Rhoon, gegoten, 73 mm.' Weliswaar is daarmee vast komen te staan wie de penning ontwierp, maar wie met de naam Van Rhoon het internet opgaat, blijkt uiteindelijk maar weinig informatie te vinden. Misschien wel een mooie aanleiding om een oproep te doen om naar deze penningmaakster onderzoek te doen en een artikel te schrijven voor *De Beeldenaar*.

W. van Rhoon, Sportpenning 1968 (2/3 ware grootte)

Nieuwe vragen

Voor een nieuwe vraag gaan we ditmaal internationaal en de vraag gaat over een wat oudere, zilveren, enkelzijdige penning. Op de voorzijde prijkt het portret van de beroemde zestiende-eeuwse zilversmid Cellini. Het omschrift luidt BENV CELLINI FLORENT SCVLP ET AVRR. Onder de borstafsnede is de penning gesigneerd T W Ingram. De inzender van de zoekpenning weet verder niets over de penning en is er ook niet in geslaagd verwijzingen te vinden in de literatuur. Vandaar dat alle informatie die u heeft op prijs gesteld wordt.

Oplossingen, suggesties en vragen kunnen met een digitale afbeelding (inclusief afmetingen) worden gestuurd naar redactie@debeeldenaar.nl

Een tweede zoekpenning is een bronzen, gegoten exemplaar met een diameter van 44 mm en een gewicht van 65 gram. Op de voorzijde staan twee huisjes. In het omschrift staat rechtsboven waarschijnlijk de tekst AD 1975. De rest van de tekst is onleesbaar. De keerzijde toont een ondefinieerbare afbeelding en waarschijnlijk geen tekst. Wellicht weet iemand bij welke gelegenheid deze penning is uitgegeven, wat afgebeeld is en hoe de tekst luidt. Uiteraard is informatie over de maker/ontwerper ook van harte welkom.

Tot slot een penning die door de inzender alvast een titel heeft meegekregen: de *Van der Hoop-penning*. Ook deze penning is gegoten en van brons. De diameter is circa 45 mm en het gewicht 64 gram. Hij heeft vrijwel zeker betrekking op Van der Hoop Bankiers NV, die bestaan heeft van 1895 tot 2005 en voor zover bekend laatstelijk gevestigd was op Herengracht 469 in Amsterdam. Naspeuringen op internet en vragen bij diverse banken en financiële instanties hebben geen verdere gegevens opgeleverd over de gelegenheid waarvoor de penning gegoten zou zijn en aan wie die is uitgereikt. Kortom, alle nadere informatie is welkom.

Met dank aan Walter R. Bloom, Herman Gerritsen, Henk Groenendijk, Jan Pelsdonk en Hans Tushuizen.

Kerstpuzzel 2014

JANJAAP LUIJT

Vorig jaar stond in *De Beeldenaar* voor het eerst een kerstpuzzel om de donkere winteravonden door te komen. Zoals u heeft kunnen lezen in *De Beeldenaar* 2014-2 was de respons overweldigend. Vandaar dat we dit jaar opnieuw een puzzel plaatsen in het laatste nummer van deze jaargang. Moesten de lezers vorig jaar nog zoveel mogelijk buitenlandse valuta herkennen op een foto, dit jaar leggen we de lat iets hoger. In Het Utrechts Archief (toegang 759, inv. 100) vond ik in het archief van burgemeester Booth een stuk met de afbeelding van vier munten. De opgave dit jaar: welke vier munten zijn hier afgebeeld? Een tip: de omschrijving in de beschrijving van het archief luidt: Afbeeldingen van Utrechtse munten. Oplossingen naar redactie@debeeldenaar.nl.

Bijzonder boekje bij een bijzondere tentoonstelling

Notities bij *Een beeld van een penning*

HANS DE KONING

Wie alweer geruime tijd geleden als nietsvermoedende bezoeker bij Pulchri Studio aan het Lange Voorhout in Den Haag binnen liep, zou bij het zien van de daar hangende voorwerpen even aan koekhappen gedacht kunnen hebben. Een hulde aan een Oudhollandse en voormalige koninklijke bezigheid? Een meer geïnteresseerde medebezoeker zou hem of haar gewezen hebben op een bijzonder vormgegeven expositie van penningen. Deze vond plaats in de drie voorzalen op de begane grond. Lopend door de zalen werden bezoekers omringd door op ooghoogte aan kabeltjes hangende kleine sculpturen – penningen – die in de hand genomen en betast konden worden. De expositie werd georganiseerd door de Vereniging voor Penningkunst (VPK) in samenwerking met Pulchri Studio, met het doel de penningkunst een nieuwe impuls te geven. Een naar mijn mening zeer geslaagd initiatief van de VPK, met name van Linda Verkaaik.

In januari 2014, tijdens een try-out tentoonstelling bleek deze opstelling voor bezoekers een enerverende ervaring. In juli 2014 vond de vervolgexpositie van *Een beeld van een penning* plaats. 'Naar aanleiding van de hangende penningen, kwamen een aantal deelnemers uit de januari-expositie met vernieuwde ideeën. Toch waren er kunstenaars die het hangen een leuk experiment vonden, maar hun penningen weer liever achter glas presenteren.' vertelt Linda Verkaaik in het tijdschrift *Pulchri*. Kenners zagen bekend werk met daarnaast – verheugend – ook nieuw werk van enige Pulchri-leden die de oproep om een penning te ontwerpen oppikten. Van bekenden was er naast het wat 'stoffig' aandoende werk (zoals de *Etruskische dubbelfluitspeler*), verrassend werk van Jos Reniers, een van onze gerenommeerde penningmakers, met deels in stof (textiel, wol) uitgevoerde penningontwerpen, hangend voor een bijpassend wandkleed, een geheel dat bijna installatieachtig of als assemblage aandoet: door materiaal en vormgeving interactie tussen wandkleed en penning. Of een varken bij het zien van de *Piggypenning* van Pulchri-lid Marijke Gémessy genoeglijk of boosaardig zou knorren, blijft een vraag. Ik denk het laatste.

Dat goed werk blijft boeien toonden onder andere Nynke Schepers en Cristl Seth-Höfner. Naast hun in mooi vormgegeven 'verpakking' hangende penningen, toonden zij in een kistje op een sokkel ook andere penningen: een vertrouwd beeld met daarbij aan de wand

tekeningen en schilderijtjes met hetzelfde onderwerp als op de penningen.

Zo'n interessante tentoonstelling verdiende een langere termijn van exposeren; krap drie weken is te kort, maar gelukkig verscheen bij de expositie(s) een bijzonder vormgegeven boekje onder dezelfde titel: *Een beeld van een penning*. Het geeft een blijvend overzicht van de exposities met veel fraaie paginagrote illustraties in kleur, waarop belangstellenden, de hangende penningen en hun makers te zien zijn. In het voorwoord schrijft Chris Vegter (voorzitter VPK) terecht: 'Alle laatjes, alle prachtige meubels van penningkabinetten en vitrines ten spijt, is en blijft de fysieke waarneming van het kunstwerk [de penning]-in-de-hand de ultieme gewaarwording.'

De 39 deelnemende kunstenaars geven kort hun visie op penningen bij afbeeldingen van hun werk. Licht verwarrend is het dat soms tegenover de pagina met tekst over of van een kunstenaar een foto van een andere persoon is geplaatst; een kort bijschrift had die verwarring kunnen voorkomen. Een samenvatting van de vijf lezingen die tijdens een symposium werden gehouden, zijn in het boekje, dat ook bedoeld is als catalogus, opgenomen. Het zijn inleidingen door Frank Letterie, Mirjam Mieras, Pauline Hoeboer en Niko de Wit. Daarnaast schreef Karel Soudijn een hoofdstuk over 'Penningen met diepgang' en leverde Herman Gerritsen een bijdrage over 'Het exposeren van penningen'.

Wat vormgeving betreft is het een opvallend boekje. Op de rug gezien lijkt het of het kaft of de omslag ontbreekt en de pagina's zijn om en om wat scheef ingebonden. Al met al een een zeer lezenswaardig en bijzonder boekje dat wordt afgesloten met 'English translations'.

Een beeld van een penning is te bestellen door € 20 (voor verzending in Nederland, voor verzending naar ander Europees land € 25) over te maken naar NL65 INGB 0000096820 t.n.v. Vereniging voor Penningkunst, o.v.v. Boekje en uw volledige adres.

Hans de Koning (1929) is oud-bestuurslid van de VPK en gewezen redacteur van *De Geuzenpenning* en *De Beeldenaar*. Hij heeft grote belangstelling voor beeldhouwerspenningen en hedendaagse penningkunst en publiceert daar geregeld over.

Oriental Numismatic Society

ONS

Internationale vereniging voor geïnteresseerden in de numismatiek van niet-westerse culturen, zoals de pre-Islamitische culturen in het Midden-Oosten en centraal Azië, het cultuurgebied van de Islam, het subcontinent India, China, Japan en Zuidoost Azië

info lidmaatschap lingen@wxs.nl / lidmaatschap €30 per jaar

www.onsnumis.org

Pelgrimsdeur en penningen van Eric Claus

Boekbespreking

KAREL SOUDIJN

Op 15 maart 2014 werd in Amersfoort de bronzen Pelgrimsdeur in de Onze-Lieve-Vrouwetoren onthuld. Hierbij verscheen een boek over de geschiedenis van de toren en over het werk van Eric Claus, de kunstenaar die deze deur ontwierp. Wie aan Claus een opdracht geeft, kan rekenen op een enorme bijvangst. Ook nu is dit het geval. Behalve een kunstwerk met een oppervlakte van 25 vierkante meter ontwierp hij ook nog eens achttien penningen die te maken hebben met de thema's die hij in de deur verwerkte.
Het boek is kennelijk gedrukt op een moment waarop de bronzen deur nog niet in zijn geheel kon worden gefotografeerd. Wel is een groot aantal illustraties opgenomen van onderdelen en voorstudies. De opdracht aan de kunstenaar was niet meteen helder. Eerst zou het moeten gaan om deurvleugels die goed en kwaad verbeeldden. De deur moest echter ook verwijzen naar een middeleeuws mirakel. Bovendien was het wenselijk dat de deur herinnerde aan de talrijke Belgische vluchtelingen die tijdens de Eerste Wereldoorlog in Amersfoort een onderkomen vonden. In zijn uiteindelijke ontwerp koos Eric Claus voor een grote, blauw gepatineerde madonna met opengeslagen mantel. Op haar figuur bracht bij veertien plaquettes aan, die de Zeven Smarten en de Zeven Vreugden van Maria symboliseren. Ook verwerkte de kunstenaar in de deur reliëfs met stromen vluchtelingen, pelgrims en het mirakel van Amersfoort.

Voor echte lezers is het boek een eenvoudige cocktail van kerkgeschiedenis en heemkunde. De werkwijze van Eric Claus wordt slechts summier beschreven. Hier staat tegenover, dat het boek een feest voor het oog is. We krijgen een prachtige verzameling te zien van potloodtekeningen, pastelschetsen, plaquettes en penningen. De Zeven Smarten en Zeven Vreugden van Maria beeldde Claus in afzonderlijke reliëfs af. In dit boek is naast elk van die vierkante en op een punt gezette reliëfs een bronzen penning afgebeeld met een zelfde thema. De penningen zijn helder en sober; de plaquettes vertonen meer raffinement. Waarschijnlijk heeft dit verschil

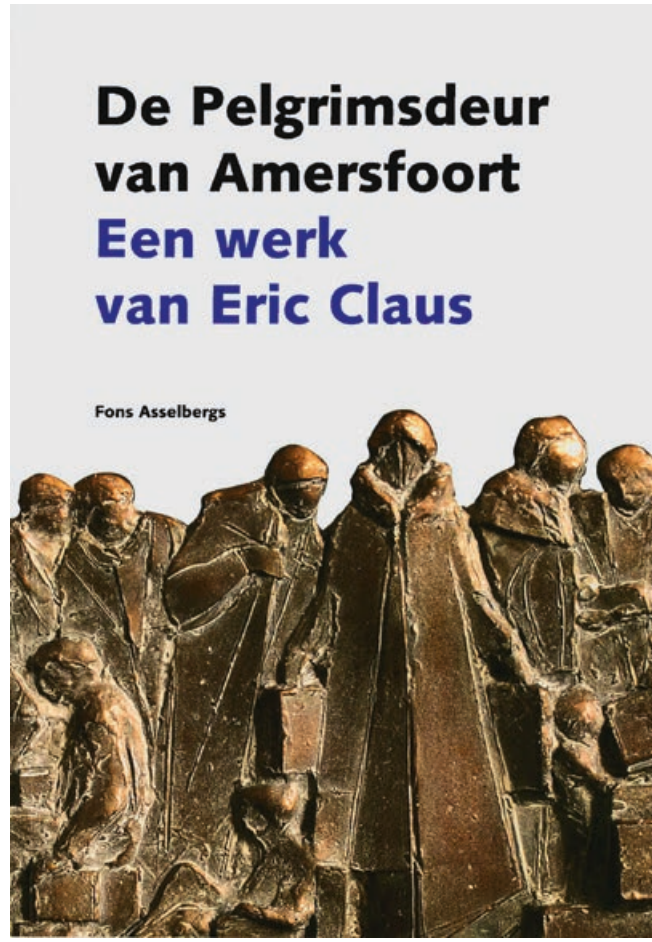

te maken met de grootte van het oppervlak, maar jammer genoeg vergat de samensteller van het boek te vermelden wat de formaten van de verschillende kunstwerken zijn. Ik mis ook informatie over verbanden in de tijd: zijn de penningen voorstudies van de plaquettes, werkte de kunstenaar er gelijktijdig aan, of moeten we de penningen zien als een 'uitloop' nadat het eigenlijke werk was voltooid?

Karel Soudijn is psycholoog en verzamelaar.

FONS ASSELBERGS, *De Pelgrimsdeur van Amersfoort. Een werk van Eric Claus*. Stichting Open Oog, Amersfoort, 2014, 176 pag. [geen ISBN].

Abonnementen 2015

Abonnementen op *De Beeldenaar* zijn aangegaan voor één jaargang en worden stilzwijgend met één jaar verlengd indien niet vóór 15 november 2014 schriftelijk is opgezegd. De uitgever van het tijdschrift heeft besloten de tarieven voor losse abonnementen voor 2015 op hetzelfde niveau te houden als in 2014. Dit betekent voor Nederland: € 27; binnen Europa: € 39 en buiten Europa: € 45. Leden van het Koninklijk Nederlands Genootschap voor Munt- en Penningkunde en de Vereniging voor Penningkunst ontvangen *De Beeldenaar* als onderdeel van het lidmaatschap van die verenigingen. Zij geven mutaties door aan hun vereniging.

Worldwide Bi-metallic Collectors Club

The WBCC was established Sepember 14th 1996 by using Internet facilities. It is the very first 'Internet' Coin Club. It has now 516 members from 64 Countries. WBCC goals are to get involved with GREAT ENTHUSIASM to exchange information about Bi- and Tri-metallics and exchange Bi- and Tri-metallics itself. The membership itself costs nothing, but you must have a GREAT ENTHUSIASM in collecting Bi- and Tri-metallics and must PARTICIPATE in the WBCC.

The WBCC has the following activities:

A. Composing and distributing 'The World of Bi-metallics' catalog every 4 months. Free and send by E-mail (Attached as an Excel file)
B. Weekly send a 'WBCC Newsmail' to the members of the WBCC
C. Providing a WBCC Website and WBCC For Sale Page
D. Providing a Bi-metallic Documentation Centre
E. Providing a WBCC Public Relations Centre

info at: wbcc@home.nl

FIDEM 2014 in Sofia

Verslag van een boeiende bijeenkomst

LINDA VERKAAIK

Van 2 tot en met 6 september vond in Sofia, Bulgarije, het tweejaarlijks congres van de Fédération Internationale de la Médaille d'Art (FIDEM) plaats. Ruim 750 penningen afkomstig uit 30 landen werden tentoongesteld in het Archeologisch Museum. De ontmoeting met de vele kunstenaars achter de penningen, de ontmoeting met de afgevaardigden en de betrokken bestuursleden was een rijke ervaring. Het gaf een goed beeld hoe levendig de penning en FIDEM in veel landen is. De ontmoeting met het voor mij onbekende Bulgarije, de aangenaam rustige stad Sofia en de ultieme krachtmeting van het gastland om dit congres tot een succes te maken, waren hartverwarmend.

Naast een stadsbezichtiging en een bustocht naar Plovdiv waren er voor de congresgangers vele nevententoonstellingen georganiseerd. Deze exposties gaven een goed beeld van de activiteiten van Bulgaarse kunstenaars en studenten van de kunstacademie rondom deze penningmanifestatie. Het was mooi om te ervaren hoeveel kunstenaars bezig zijn met dit kleine medium penning. In Bulgarije is het vooral professor Bogomil Nikolov die de penning promoot in zijn beeldhouwlessen. Al vele jaren is hij de organisator van thematentoonstellingen, manifestaties en workshops op het gebied van de penning gebied; zowel nationaal voor zijn studenten, als internationaal voor collega's.

Niet uitsluitend in Bulgarije leeft de penning, ook in Portugal is dat het geval. Alle Portugese gedelegeerden deelnemende kunstenaars waren in levende lijve in Sofia aanwezig. Acht van de kunstenaars hadden zich verenigd in een gezamenlijk project: een vernieuwende gedachte.

Lezingen

Tijdens het congres werden 24 lezingen gegeven, die allen in *Médailles* zullen verschijnen, het tijdschrift dat FIDEM-leden ontvangen. De lezingen belichtten

de penning van veel verschillende kanten. De titels van een aantal lezingen was onder andere:

- *The contempory Bulgarian medal* door Nadia Rozeva Green uit Bulgarije;
- *Medalists and methods* door Ira Rezak uit de Verenigde Staten;
- *Early promoters of medallic art in Finland* door Outi Jarvinen uit Finland;
- *Teaching the doubtful* door Marcy Leavitt Bourne uit het Verenigd Koninkrijk;
- *Development of design* door Jan Pelsdonk uit Nederland
- *An international medallic art exhibition in Kyoto* door Mashiko uit de Verenigde Staten;
- *The sculptor Raul Xavier, a pioneer of the cast medals in Portugal* door João Duarte uit Portugal;
- *Between two centuries* door Irina Kolbasova uit Bulgarije;
- *The Labyrinth of Social Conscience* door Rita Lazaro uit het Verenigd Koninkrijk.

Voor mij als penningmaker was een van de belangrijkste redenen om naar het congres in Sofia te gaan, het aanschouwen van de inzendingen per land: het ontdekken hoe kunstenaars buiten onze landsgrenzen tegen de penning aankijken. In de tentoonstelling kreeg ik een goed beeld van wat er leeft in die internationale penningwereld en waar Nederland staat op het gebied van vormgeving, materiaalgebruik, thema's en moderniteit. Wederom was het goed om te zien hoe inventief penningmakers zijn. Helaas moest ik ook constateren hoe ouderwets nog steeds gedacht wordt bij het presenteren van deze penningen: uitsluitend in vitrines. Over dit thema mocht ikzelf lezing geven.

Penningmarkt

Nevententoonstellingen

In de nevententoonstellingen kwamen veel meer aspecten van de penning naar voren. Het speciale project van de Nederlandse inzending, geopend door Riny Bus van de Nederlandse ambassade, werd dan ook enthousiast ontvangen. Het bestond uit een letterlijk rollende penning van Wicher Meursing, een bewegende penning op beeldscherm van Martina Otto en een projectie van een dansende penning door mijzelf. Door de overvolle vitrines in het Archeologische Museum en de slechte verlichting van de penningen, was de Nederlandse benadering om de penning daadwerkelijk in de hand te kunnen pakken een verrassende bevinding. Ik hoop dan ook van harte dat de FIDEM voor de volgende jaren wil besluiten om naast de traditionele penningen de moderne penning een prominentere plek te geven.

Nederland

Nederland bleek opnieuw een land met een hoge kwaliteit aan penningmakers. De relatie tussen vorm, materiaal en inhoud wordt bijna in geen enkel ander land zo consequent doorgevoerd als bij ons. Een kanttekening heb ik wel: Nederlanders houden zich veelal wars van hedendaagse onderwerpen. Het 'bijtjes en bloemetjes'-gehalte is tamelijk hoog in vergelijking tot de onderwerpen die andere landen aandragen. Maar

misschien is dat wel inherent aan ons gedachtengoed.

De Nederlandse 'tact' is broodnodig om ons te kunnen handhaven als klein land. Dat Nederland zich kan blijven presenteren in het internationale circuit is een must. Dit is echter afhankelijk van het aantal FIDEM-leden. Dat bepaalt het aantal penningen waarmee Nederland zich mag presenteren tijdens tweejaarlijks FIDEM-congres. Daarom opnieuw de oproep aan de lezers van *De Beeldenaar* lid te worden van de FIDEM. In 2016 organiseert België het congres en de tentoonstelling. Dat is zowat naast de deur. Het zal voor velen een uitgelezen kans zijn om in direct contact te komen met de FIDEM en kunstenaars uit de internationale penningwereld te ontmoeten. Een uitgebreide fotoimpressie van het congres in Sofia is te vinden op www.bobautrique.phanfare.com/6662651.

Linda Verkaaik is beeldhouwster en ontwerpt regelmatig penningen. Zij is bestuurslid van de Vereniging voor Penningkunst en namens Nederland afgevaardigde voor de FIDEM.

Aankondiging Van Gelderlezing 2014

De komende Van Gelderlezing vindt plaats op zaterdag 22 november. In de lezing worden de resultaten gepresenteerd van een gebruikersonderzoek naar het vondstregistratiesysteem NUMIS. Wat vragen de diverse gebruikers van NUMIS, hoe gebruiken ze NUMIS en tot welke aanbevelingen voor verandering en verbetering leidt dit? Doel is het gebruik zoveel mogelijk te faciliteren en te stimuleren. De lezing wordt gegeven door Jan Pelsdonk, die voor dit onderzoek de Van Gelderbeurs 2014 heeft ontvangen.
De locatie is dit keer Teylers Museum, Spaarne 16, Haarlem. Ontvangst met koffie vanaf 10:30 op de Rotonde, eerste verdieping, voor de Gehoorzaal. Aanvang programma: 11:00 uur. Na de lezing volgt zoals gebruikelijk stellingname en discussie, waarna een drankje met een borrelhapje. De bijeenkomst wordt afgesloten om 13:30 uur.
Belangstellenden kunnen zich tot 10 november 2014 per e-mail aanmelden met naam en woonplaats bij vangelderlezing@koninklijkgenootschap.nl. (aanmelding is verplicht). Een uitgebreide uitnodiging met programma volgt later.
De Van Gelderlezing is een gezamenlijke activiteit van de Stichting Nederlandse Penningkabinetten en de Nationale Numismatische Collectie.

Nieuws

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST

Fidem

Het congres van de Fédération Internationale de la Médaille d'Art (FIDEM), de internationale vereniging van penningliefhebbers, -makers, -verzamelaars, -verenigingen en -deskundigen uit de hele wereld werd dit jaar gehouden in Sofia, Bulgarije. De VPK nam deel aan de penningmarkt, een onderdeel van het congres. Plezierig was de positieve belangstelling voor de penninguitgaven van de VPK. Het leidde tot verkoop van eerdere uitgaven en tot bestellingen voor de penningen *Go* van Maria van Gerwen (de Jaarpenning 2014) en voor de *Relatiepenning* van Erica Seeters, die binnenkort te bestellen is.

In veel landen worden penningen uitgebracht met als onderwerp het staatshoofd, meestal in een clichématige vorm. De penning van Siemen Bolhuis, *Willem-Alexander* oogstte waardering om de originaliteit en de subtiele vormgeving.

BIJEENKOMSTEN

Rabo Museum

Het Rabo Museum wil de lezers van *De Beeldenaar* graag in de gelegenheid stellen een kijkje te komen nemen en organiseert daartoe op 28 november en 3 december twee open-middagen, tussen 14-16 uur. Toegang is uitsluitend mogelijk na schriftelijke aanmelding onder vermelding van uw naam en datum van uw bezoek, 28 november of 3 december. Gezien de beperkte capaciteit geldt dat per middag slechts de eerste dertig aanmeldingen gehonoreerd kunnen worden. Belangstellenden kunnen zich aanmelden via email aan bedrijfshistorie@rn.rabobank.nl.

Atelierbezoek

Op zaterdag 29 november staat een atelierbezoek voor de lezers van De Beeldenaar gepland aan Marina Radius in Rotterdam. Aanmelden per e-mail: joanbakker@gmail.com. In uw e-mail graag uw mobiele telefoonnummer vermelden, tenzij u dat al eerder heeft gedaan. U ontvangt een bevestiging van uw aanmeldingen en te zijner tijd nadere inlichtingen over de exacte locatie en tijdstip.

Adressen verenigingen

KONINKLIJK NEDERLANDS GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
C. Teulings
p/a De Beeldenaar
Postbus 11
3500 AA Utrecht
info@koninklijkgenootschap.nl
www.koninklijkgenootschap.nl

VERENIGING VOOR PENNINGKUNST
Secretariaat (informatie over lidmaatschap, adreswijzigingen en opzeggingen):
Willem Zuidhof
Paradijsselpark 190
2904 PA Capelle aan den IJssel
info@penningkunst.nl
www.penningkunst.nl

Bestellingen van penningen:
R. J. de Goeje
Couwenhoven 4412
3703 EK Zeist
tel. (030) 6992736
Rein@degoeje.nl

Lezing tijdens Coin Event
Tijdens het 11e Coin Event van Numismatica Herentals (B) op zondag 14 december 2014 zal dr. Brecht Dewilde (KULeuven) een lezing houden: *Gepriviligeerde arbeid in de Vlaamse muntateliers*'. De lezing is gratis bij te wonen door de beursbezoekers.

Zondag 14 december 2014, 10:30 uur.
De Vossenberg, Markgravenstraat 93,
2200 Herentals.

TENTOONSTELLINGEN

Hildo Krop
Tussen 1916 en 1959 heeft de in Steenwijk geboren kunstenaar Hildo Krop (1884-1970) slechts dertien penningen en plaquettes gemaakt. Tot eind 2014 is dit kleine penningoeuvre het thema van de jaarlijkse wisselexpositie in de Jugendstilvilla Rams Woerthe in Steenwijk.

Tot en met 31 december, di.- do. en za.-zo. 11-16 uur. Villa Rams Woerthe, Gasthuislaan 2, Steenwijk.

Divertimento
Tot en met 8 februari 2015 is in het Kabinet van museum Beelden aan Zee in Den Haag de tentoonstelling *Adri van Rooijen. Divertimento* te zien. In de periode van 1979 tot 1985 maakte de beeldhouwer en penningkunstenaar Adri van Rooijen in opdracht van De Nederlandsche Bank het beeld *De Dromer* in Voorthuizen. Het beeld is geïnspireerd door de figuur van Jozef uit het Oude Testament. Zijn lendendoek bestaat uit 175 reliëfs die een uitgebreid verhaal vertellen, bedoeld voornamelijk als vermaak en met hier en daar een literaire achtergrond. In deze tentoonstelling is het originele gipsen model van de bonte rok van Jozef te bewonderen, evenals de tekeningen en de schetsen van een aantal van de reliëfs en ook diverse reliëfs als zelfstandige bronzen plaketten. Er zijn ook bronzen beelden te zien die voortgekomen zijn uit deze reliëfs en ook andere variaties van die beelden. Het fenomeen van de beïnvloeding en uitwerking van hetzelfde thema in verschillende kunstvormen vormt een rode draad in deze intrigerende tentoonstelling.

Tot en met 8 februari 2015, di.-zo. 10-17 uur.
Museum Beelden aan Zee, Harteveltstraat 1,
2586 EL Den Haag.

Lagen van betekenis
Linda Verkaaik heeft in haar carrière veel verschillende technieken en materialen gebruikt om haar werken vorm te geven. Van kleine bronzen penningen voor de Vereniging van Penningkunst, tot hele grote meubels in de openbare ruimte. Ze zoekt altijd naar factoren die verbinden. In haar werk maakt ze vaak de combinatie van brons, deels geëmailleerd, en gekleurd acrylaat. Museum Elburg toont in een overzichtstentoonstelling Verkaaiks werk, zowel originele werken, als voorstudies die op schaal zijn uitgevoerd. In de aanliggende kloostertuin zijn enkele grotere stukken geëxposeerd.

Tot en met 28 februari 2015, di.- za. 11-17 uur.
Museum Elburg, Jufferenstraat 6-8,
8081 CR Elburg.
www.museumelburg.nl

Penningen als passie
Recent ontving Teylers Museum van Hans de Koning zijn collectie van ruim 350 penningen ten geschenke. De verzameling bevat vooral Nederlandse penningen van de afgelopen 50 jaar. Een representatieve selectie uit deze collectie wordt de komende maanden tentoongesteld in de penningvitrines.

Tot en met 9 maart 2015, di.-za. 10-17 uur,
zo. 12-17 uur. Teylers Museum, Spaarne 16,
2011 CH Haarlem.

Italiaanse renaissancepenningen
Het penningkabinet van de stad Winterthur presenteert aan de hand van renaissancepenningen een fascinerend inzicht in het Italië van de vijftiende en zestiende eeuw, en zijn unieke mix van

rijkdom en complexe politieke landschap. De penningen behielden de roem en het eeuwige geheugen van de heersers, maar ook van andere belangrijke mensen. De tentoonstelling geeft inzicht in de spannende tijd van de oorsprong van de penning, de Italiaanse Renaissance en toont tal van inspiratiebronnen van hoog artistiek niveau.

Tot en met 19 april 2015, di., wo., za en zo., 14-17 uur. Villa Bühler, Lindstrasse 8, Winterthur (Zwitserland). www.muenzkabinett.ch

OPROEPEN

Taormina 2015

Nog tot 30 november a.s. kunnen sprekers zich aanmelden voor het XV International Numismatic Congress dat volgend jaar september zal plaatsvinden in Taormina, Italië. Informatie hierover, evenals de mogelijkheid om zich voor deelname aan het congres aan te melden, is terug te vinden op de website www.xvcin.unime.it.

Selfie met €10-biljet

Sinds dinsdag 23 september is er een nieuw bankbiljet van € 10 in omloop. Om dit te vieren en om de aandacht te vestigen op het nieuwe biljet, wordt tot 30 november 2014 op Twitter en Instagram een wedstrijd gehouden met de naam Selfie met het nieuwe €10-biljet. Voor meer informatie kijk op www.nieuwe-eurobankbiljetten.eu

PUBLICATIES

Rekenmunt

Betalingen werden tijdens het Ancien regime uitgevoerd in courante munt en/of in natura. De grote variëteit aan inheemse en uitheemse munten in omloop weerspiegelde zich helemaal niet in de rekeningen. Hiertoe bediende men zich van een rekenmunt(en); de rekenmunt was de op dat ogenblik door de auteur van de rekening beschouwde referentie-eenheid. Over de rekenmunt verscheen recent een publicatie die zich zowel richt tot de geïnteresseerde leek, als elke onderzoeker die in 'oude documenten duikt'. Vóór de monetaire unificatie van 1433 worden Vlaanderen en Brabant afzonderlijk behandeld. Ook de problematiek van de goudmunten komt aan de orde. Deze monografie wordt afgerond met een uitgebreide verzameling paleografische voorbeelden die tonen hoe rekeningen er uit zagen en met een numismatisch glossarium.

WILLY GEETS *Rekenmunt en klinkende munt in de Zuidelijke Nederlanden – Een complexe en intieme relatie (13de –18de eeuw).* ISBN 978-90-822-1960-9. € 24 excl. verzendkosten. Nadere informatie en bestellingen via willy.geets@skynet.be.

Belgische adel

In samenwerking met de *Vereniging van de Adel* in het *Koninkrijk België vzw* kwam de door de Limburgse Commissie voor Numismatiek uitgegeven publicatie *Portretten van de Belgische adel op medailles* sinds 1830 tot op heden tot stand. Dit uitgebreid werk toont de Belgische geschiedenis via geadelde personen. Meer dan 75 medailleurs komen aan bod en meer dan 200 geportretteerde edellieden. Alle penningen zijn afgebeeld in zwart/wit. De voorintekenprijs voor het boek bedraagt 49 euro (exclusief porti: 5 euro voor België; 11 euro voor het buitenland. Meer informatie en bestelinformatie op te vragen bij luc_Vandamme@outlook.com.

INTERNET

NUMIS

De Nederlandsche Bank heeft de uitvoering van alle activiteiten van NUMIS (de Nederlandse database van muntvondsten) op zich genomen. Hieruit vloeit ook voort dat NUMIS een nieuw e-mailadres heeft.

Het melden van vondsten of verzoeken om inlichtingen kunnen worden gericht aan numis@dnb.nl.

Vanaf **heden** verkrijgbaar

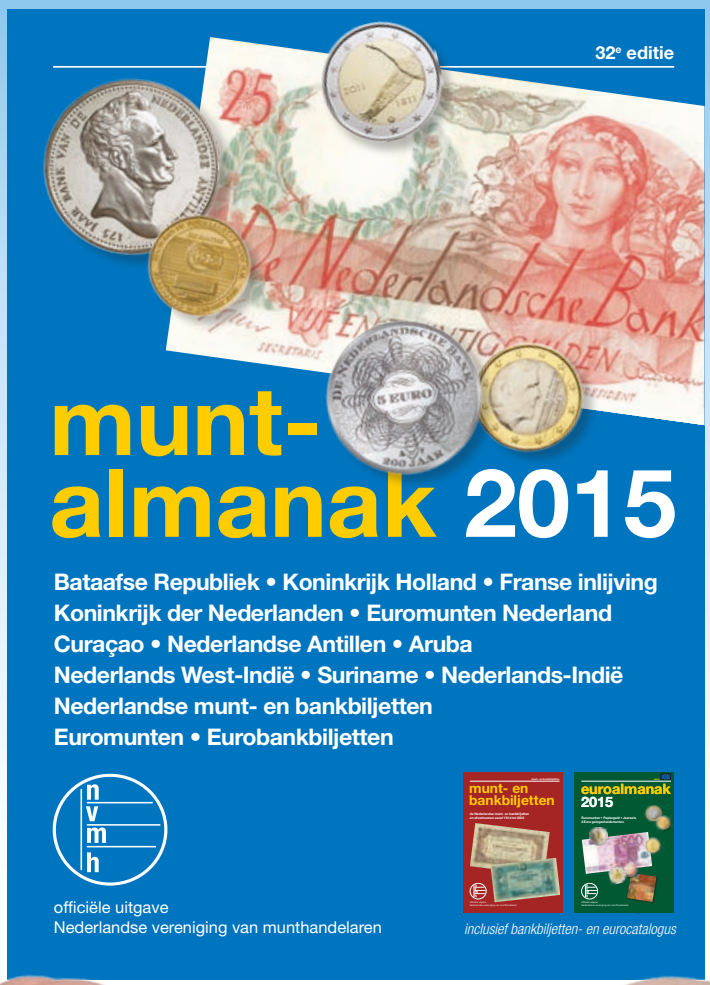

De **NVMH-Muntalmanak** 2015
dé **handleiding** voor uw munten!

nvmh

Verkrijgbaar bij uw (NVMH-) leverancier voor €19,95

www.nvmh.nl

Munten- en PostzegelOrganisatie

Veilingen & Taxaties
Munten, postzegels, bankpapier, etc.

Onafhankelijk
Betrouwbaar
Ervaren

- Grootste klantengroep
- Bij verkoop hoogste opbrengst
- Betrouwbare en realistische taxaties worden kosteloos verstrekt

MPO, hét adres
voor veiling, advies
en bemiddeling

Kantooradres MPO: Energieweg 7, 3401 MD IJsselstein
Tel: +31 (0)30-6063944 - Fax: +31 (0)30-6019895 - www.mpo.nl

Munthandel Verschoor

Gespecialiseerd in de betere kwaliteiten van:
Historie- en Familiepenningen in zilver en goud
Provinciale- en Koninkrijksmunten

1720. ROTTERDAM. VROEDSCHAPSPENNING.
Door J. van Dishoecke, naar een ontwerp van de Vou.

Vz. Gekroonde zittende stedemaagd, met in haar rechterarm een mercuriusstaf en in haar linker een hoorn van overvloed. Zij leunt op het wapenschild van Rotterdam die door een engel vastgehouden wordt. In de verte gezicht op de stad Rotterdam vanaf de Maas. In de afsnede: Rotterodamum.
Kz. Twee hoorns van overvloed, in het midden het hoofd van Hermes, links een mercuriusstaf rechts een bazuin,erboven de zon die de wolken doet formeren waaruit het boven land regent. In de afsnede: GAUDENS AQUARUM PERPETUA/VICE FOECUNDA TELLUS EX./HIBET INCOLIS QUOD NAVIS/ URBI MERX ET UNDA/CONTINUIS VICIBUS/MINISTRANT./M.DCC.XX
zilver, 34 mm., 13,77 gram.

Postbus 5803 - 3290 AC Strijen
Tel.: (078) 674 7712 - Fax: (078) 674 4424

www.verschoor.com - info@verschoor.com

Lid I.A.P.N.

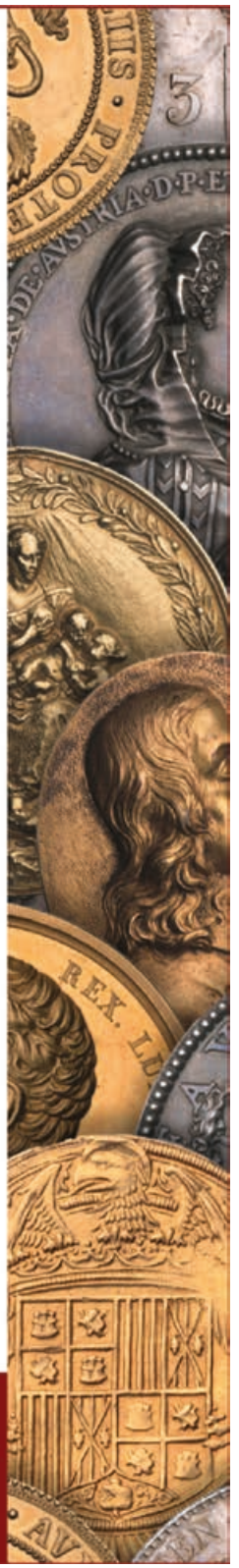

De Nederlandsche Muntenveiling

OVERWEEGT U UW VERZAMELING TE VERKOPEN?

www.nmv.nl

Bij ons heeft u 2 mogelijkheden:

Contante betaling

of realisatie via onze

Internationale veilingen

Bel ons voor een vertrouwelijk en gratis advies.

Tel. 0294 - 43 30 20
Fax. -0294 - 43 30 55

De Nederlandsche Muntenveiling

Leeuwenveldseweg 14
1382 LX Weesp

Gediplomeerd veilinghouder & taxateur